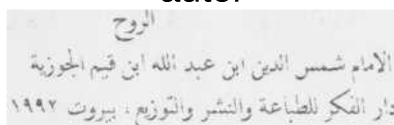
Ibn Qajjim el-Dževzi

KNJIGA O DUŠI

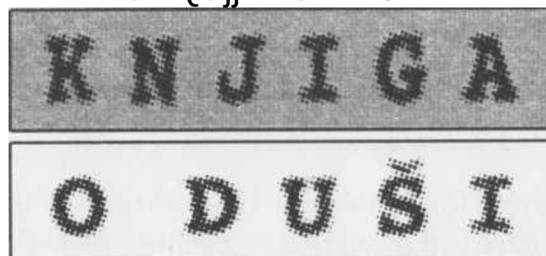

Ibn Qajjim el-Dževzi
KNJIGA O DUŠI

autor

izdanje
Izdavač:
N. I. D. “NOVI KEVSER”
za izdavača:
Kimeta Alihodžić-Prljača
urednik:
Ibrahim Begović
tehnički urednik:
Aida Mujezin
naslovna strana: "Bemust", Elvira Bojadžić
štampa:
“Bemust”
za štampariju: Mustafa Bečirović
CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
297.122
QAYYEM, Imam Ibnul
Knjiga o duši / Ibn Qajjim el-Dževzi ; prijevod Mustafa Prljača. -
Sarajevo : Novi Kevser, 2003. 356 str. ; 20 cm
Izv. stv. nasl. na arap. jeziku. -Uvodna riječ / Prljača Mustafa: str. 5-10.
Bibliografske i druge bilješke uz tekst
ISBN 9958-9329-2-X
I. Ibn Qajjim, el-Dževzi vidi Qayyem, Imam Ibnul COBBISS/BH-ID
11837190
naslov izvornika
Ibn Qajjim el-Dževzi

Prijevod i podnožne napomene: Mustafa Prljača

DRUGO IZDANJE

Uvodna riječ

"Vama je dato malo znanja o duši."

Pitanje duše spada u red kur'anskih učenja koja se odnose na područje nadosjetilnog, nedostupnog ljudskom razumu, svijetu gajba. Ujedno, to je i suštinsko pitanje religioznosti kao takve koje čini jednu od esencijalnih supstanci svake religije koju normalan ljudski um može prihvatiti. To je onaj elemenat koji čovjek zadobiva u jednom trenutku, sto dvadeset dana od početka procesa nastajanja njegovog tijela', kad se s tim njegovim fizičkim dijelom sjedinjuje taj 'nebeski dio', čime se u njemu uspostavlja kontakt i ostvaruje spoj Zemlje i Neba.

Duša je, prema mišljenju većine učenjaka muslimanske teologije, kako to navodi naš Mehmed Handžić, "fino tijelo koje se rasprostire po svim česticama tijela kao ružični sok po svim dijelovima ruže!"

Budući da duša spada u kategoriju Božijeg emra ("Qulir- ruhu min emri Rabbi" - El-Isra', 85), što je kategorija događanja koja se zbiva trenutačno, Božijom stvaralačkom

1 V. hadis koji prenosi Ibn Mes'ud, u kojem stoji: "Vaše stvaranje u utrobama vaših majki odvija se tako što četrdeset dana budete sperma (nutfah), zatim isto toliko vremena budete zakvačak (ˡaleqah) i isto toliko komad mesa (mudgah). Potom Allah pošalje meleka da udahne dušu..." Mehmed Handžić, Ilmu-l-kelam, El-Kalem 2000., str. 18.

riječju "Kun - Budi!", a ne procesualno, kakav je slučaj kod stvaranja općenito, gdje su prostor i vrijeme bitni elementi, zapravo odlike tog stvaranja - što se jasno naznačava u 50. ajetu sure El-Qamer: A Naš emr je jedan - bude poput treptaja oka! - i što do izražaja dolazi u ajetu: Isa je kod Allaba poput Adema: stvorio ga je od zemlje a potom mu rekao: Budi!, i on je bio! - te da se u suri El-E'araf, 54. ajet, kaže: Njemu pripada stvaranje (halq) i zapovijed (emr)!, proizlazi, kako kaže veliki savremeni komentator Kur'ana Muhammed Husejn Tabatabai, "da se u svim stvarima koje su nastale postupno, posredstvom događajućih kauzalnosti u prostoru i vremenu, nalazi i jedan elemenat slobodan od te postupnosti, izvan vremenske i prostorne prožetosti; sve te stvari, s tog stanovišta, jesu Božija zapovijed, Njegov govor i Njegova riječ.

Sto se pak tiče one njihove dimenzije koju karakterizira postupnost u nastajanju, koja je vezana za događajuće kauzalnosti u vremenu 1 prostoru, to je onaj njezin dio koji spada u kategoriju stvaranja (halq). Uzvišeni kaže: "Njemu pripada stvaranje (halq) i zapovijed (emr)".[3]

Budući da duša spada u ono područje u koje ne prodire ljudsko znanje, koje je čovjeku poznato samo onoliko koliko mu je Bog to područje otkrio posredstvom svojih poslanika, sve što se o njoj može saznati svedeno je na ono što je o njoj kazala Božija Objava i što se ljudima manifestiralo kroz različite oblike njihove životne zbilje koju su

pokatkad ispunjavali začudni oblici i predstave.
3 Muhammed Husejn Tabatabai, El-Mhan fi tefsir el-Qur'đti, Muesseset el- E'alemi li el-matbu'at, Bejrut, 1972., treće izdanje, tom XIII, str. 197.

"Što se tiče kur'anske konstatacije:", kaže mufessir Tabatabai osvrćući se na 85. ajet sure El-Isra', "A vama je dato samo malo znanja!' - ona znači: Znanje koje vi imate o duši, a koje vam je Allah dao, samo je neznatan dio, jer duša ima naročito mjesto u egzistenciji, ima fascinirajuće, čudesne imanencije i djejstva koja su vama zaklonita!"[4]

Jedan od velikih islamskih mislilaca 20. stoljeća, 'Abbas Mahmud el-'Aqqad, polazeći od postavke da je ljudsko biće jedno složeno zdanje koje reguliraju tri sile - nefs, 'aql i ruh - za ruh (duša) kaže sljedeće: "Proishodi (na temelju onoga kako je naveden u Knjizi Jasnoj) da je ruh (ona komponenta) koja je najbliža vječnom životu i koja je najzakritija ljudskim čulima. To je ona komponenta o kojoj je Bog uzvišeni znanje zadržao za sebe, ne otkrivši ga ni svojim vjerovjesnicima, budući da se radi o samoj biti vječnosti, koju ograničeni ljudski um nije kadar obuhvatiti i pojmiti, izuzev njemu primjerenom aluzijom i aproksimacijom. Pitaju te o duši. Reci: "Sta je duša - samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja!" (El-Isra', 85)

Što se pak tiče uma (el-'aql) i nefsa - u kur'anskom izričaju - najprije bi moglo biti to da je nefs (komponenta) najbliža ovom svijetu primjerenoj naravi, životnoj sili koja obuhvaća i volju kao što obuhvaća i nagon, koja djeluje svjesno i koja djeluje nesvjesno. Ona se na mnogim mjestima u Kur'anu navodi kao sinonim za silu koju obuzima san, koju neutralizira ubistvo, koja osjeća užitak i patnju, koja se može nadahnuti razvratnošću i bogobojaznošću, koja će biti pitana za dobro i loše djelo koje uradi. To je, dakle, sila koja djeluje

[4] El-Mizan, op. cit., str. 199.

i želi, koja postupa po nalogu uma ili koja se povodi za nagonima naravi i strasti i kojoj će na Sudnjem danu biti postavljene ispravne terezije..."

"Prema tome", zaključuje 'Aqqad svoje razmatranje ovog pitanja, "čovjek se svojim umom uzdiže nad svojim nefsom, dok se nad svojim umom uzdiže svojim ruhom. Tako je nefsom povezan sa snagama životinjskih nagona i poticajima tjelesnog života, dok je ruhom povezan sa svijetom vječnosti i suštinom trajnog bitisanja o čemu znanje posjeduje samo Bog. Pravo je razuma da iz svoje ograničenosti pojmi sve što može pojmiti. Pa ipak, on ne može pojmiti svu realnost u njezinoj apsolutnosti; to može učiniti samo imanom i nadahnućem!"[5]

Rukovodeći se upravo ovom činjenicom: da je pravo razuma da pojmi sve što se može pojmiti, velikan klasične islamske misli Ibn Qajjim el-Džewzi (691-751 h. god.), osoben i iznimno plodan mislilac, zagledan u dubine Božije Objave u svoj njezinoj složenosti, pokušao je rasvijetliti fenomen duše u mjeri u kojoj mu je to bilo moguće. U tom svom

plemenitom nastojanju on se - pokušavajući, pored ostalog, dosegnuti šta se, zbilja, dešava s čovjekom, s njegovom dušom “na izlasku s ovoga i ulasku u onaj svijet” i dalje - poslužio kur’anskim i hadiskim sadržajima, mišljenjima velikih autoriteta iz njegova vremena i vremena koja su mu prethodila, te sakupio brojne iskaze i lična iskustva ljudi koji su kazivali o fasciniraj učim pojavama, neobičnim snoviđenjima koja su se potvrđivala i o konkretnim
'Abbas Mahmud el-‘Aqqad, El-Insđn fi el-Qur’an, Menšurat el-mektebah el-Hsrijja, Sajda, Bejrut, bez godine izdanja, str. 31.
posljedicama nekih takvih događanja, kako bi predstava o onom “onostranom” što nosimo u sebi bila bar malo jasnija. Jer to je, kako kaže imam Ša‘rani, obavijeno trima tminama.

“Moguće je”, kaže Ša‘rani, “da je duše Allah uzvišeni stvorio u njima (tj. u potomstvu Ademovu kad ga je iz kičme njegove izveo) dok su još bili u tminama kičme oca njihova , da ih u njima stvara po drugi put dok se nalaze u tminama stomaka njihovih majki i da će ih i po treći put u njima stvoriti dok se budu nalazili u tminama zemljinog stomaka; sve stvaranje jedno za drugim, u trima tminama!”

U ovom prvom dijelu knjige - takva podjela je stvar našeg opredjeljenja - dato je šesnaest veoma zanimljivih rasprava; s mnogima od njih čitaoci naših prostora susreću se po prvi put i sigurno je da će im ove rasprave otkriti čitav jedan nepoznati svijet, skoro zanemaren u ovom našem vremenu ali i pobuditi u njima razmišljanje o stvarima o kojima možda nikada nisu razmišljali, te im potvrditi neka njihova vlastita iskustva.

Ova knjiga, tretirajući pitanje duše, iz drugog plana tretira i brojna druga pitanja i time značajno doprinosi prije svega vjerskom obrazovanju muslimana ovih prostora, ali i općem obrazovanju ljudi našeg govornog područja, bez obzira na njihovu vjersku ili neku drugu pripadnost. Stoga smo, nastojeći da knjiga bude što upotrebljivija, da njezino
V. 172. ajet sure El-E‘araf: I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo...
El-imam ‘Abd el-Wehhab el-Ša‘rani, El-Jawdqit we el-džewahir fi bejdn 'aqaid el-ekabir, Šerike we matbe'a Mustafa el-Babi el-Halebi, Kairo, 1959. godine, I tom, str. 116.
razumijevanje bude što lakše, u podnožnim napomenama davali dodatna pojašnjenja i informacije; držimo da će time ukupan sadržaj knjige biti razumljiv i najširem čitateljstvu.

Preostali - uvjetno kazano drugi dio knjige, koji je još uvijek u fazi prevođenja - sastoji se od svega pet rasprava, no one svojim obimom samo neznatno zaostaju za ovim prvim dijelom. Autor u njima raspravlja o tome da li duša postoji odvajkada ili je stvorena, da li su duše stvorene prije tijela ili poslije njih, šta je suština “nefsa”, da li su “ruh” i “nefs” jedno

ili su to dva različita subjekta te da li je "nefs" jedan ili ga ima tri vrste?

Bit ćemo zadovoljni ukoliko ova knjiga makar samo podsjeti današnjeg čovjeka da on u sebi nosi nešto što je u nj izravno udahnuo njegov Gospodar Veličanstveni!

Sarajevo, i. aprila 2003. Godine Prevodilac

Nefs - izraz koji se u Kur'anu navodi u različitim značenjima, pored ostalih i u značenju duše.

RASPRAVA PRVA:
DA LI SU UMRLI SVJESNI POSJETE ŽIVIH I NJIHOVIH SELAMA?

Ibn [c]Abd el-Berr kaže: "Od Poslanika se, vjerodostojnom predajom, prenosi da je rekao: 'Nijedan musliman ne prođe pored kabura[1] svoga brata kojeg je poznavao na dunjaluku[2] i nazove mu selam, a da mu Allah ne povrati dušu da mu selam uzvrati!"

U sahihima Buharije i Muslima[3] mnogobrojnim predajama se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.w.s.,[4] naredio

Kabur (ar. qabr, pl. qubur) - mezar, grob.

Dunjaluk (ar. dun-ja) - ovaj svijet. Imenica 'dun-ja' izvedena je iz korijena glagola 'dena-jednu', što znači: približiti se, biti blizu, što upućuje na činjenicu da je to svijet s kojim se čovjek neposredno, izbliza suočava, koji je tu na dohvatu njegove ruke, za razliku od onog svijeta - ahireta - čije je ime izvedeno iz glagola 'ehhare' što znači: odložiti, odgoditi.

Uz to, glagol iz kojeg je nastala imenica 'dun-ja' - denije-jedna - znači još i: biti nizak, prost, bijedan, prezren..., što sugerira da je riječ o nesavršenom svijetu u kojem ima mnogo bijede, jada, bola, patnje, brige i sl.

Buharija i Muslim - autori dviju najpoznatijih zbirki Poslanikovog verbalnog izraza nazvanih istim imenom: Sahih, što znači vjerodostojan. Smatra se da ove zbirke sadrže najvjerodostojnije predaje iskaza Božijeg poslanika Muhammeda, a.s. Poslije Kur'ana, uz još četiri slične zbirke, smatraju se glavnim izvorima islamske teorije i legislative.

S.a.w.s. - Skraćenica za: Sallallahu 'alejhi we sellem, što znači: Mir i blagoslovi Božiji neka su na nj! - ovu, odnosno sintagmu: alejhisselam (a.s.) muslimani

da se šehidi Bedra pokopaju u jedan mezar i da je zatim stao iznad njih i počeo ih dozivati po imenima: "Jeste li se uvjerili da je istinito ono što vam je obećao vaš Gospodar?! Ono što je meni obećao, ja sam našao istinitim!"

Na to mu je Omer[5] - Bog njime bio zadovoljan! - rekao: "Božiji Poslaniče, kako to da se obraćaš onima koji su već mrtvi ?! "

"Tako mi Onoga koji me s Istinom posla", odgovorio mu je Poslanik, "ovo što govorim vi ništa bolje ne čujete od njih, samo što oni nisu u stanju odgovoriti!"

Od Poslanika se, također autentičnom (sahih) predajom, prenosi hadis[6] u kojem se kaže “da umrli čuje bahat obuće onih koji su ga ispraćali, kada odlaze od njega”.

Poslanik, s.a.w.s., je propisao svome ummetu da “kada nazovu selam stanovnicima kabura, to učine na način na koji se obraćaju živima; da reknu: Es-selamu ‘alejkum, dare qawmin mu’minin (Mir neka je na vas, kućo naroda vjerničkog!).”

Prema tome, radi se o obraćanju nekome ko čuje i razumije govor.

U protivnom, ono ne bi imalo smisla i bilo bi nesuvislo, poput obraćanja nečemu nepostojećem i neživom.
upotrebljavaju nakon spomena Božijeg poslanika Muhammeda, a.s., što im je naloženo samom Objavom. Ujedno, time izražavaju i poštivanje Poslanikove ličnosti.
Omer (ibn el-Hattab) - jedan od najistaknutijih i najzaslužnijih saradnika poslanika Muhammeda, a.s.; drugi vladar (halifa) muslimanske države poslije Muhammeda, a.s., kojom je upravljao od 634-644. god.; simbol pravednog vladara.
Hadis - iskaz/izjava Božijeg poslanika Muhammeda, a.s.

Prvi muslimani se o ovom pitanju nisu razilazili. Brojne su predaje od njih u kojima stoji da je umrli svjestan posjete živog, i da joj se obraduje.

Ebu el-Dunja, u svojoj knjizi Kitab el-qubur - poglavlje ‘Umrli su svjesni posjete živih’ - kaže: “Od ‘Aiše[7] - Bog njome bio zadovoljan! - prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: ‘Nijedan čovjek ne posjeti mezar svojega brata i ne posjedi kod njega, a da mu se ovaj ne obraduje i ne uzvrati mu (selam, govor), sve dok ne ustane!”

Od Ebu Hurejre[8] se prenosi da je rekao: “Kada čovjek prođe pored kabura svog brata kojeg je poznavao i nazove mu selam, ovaj mu selam uzvrati i prepozna ga. Ako pak prođe pored kabura nekog koga nije poznavao i selam mu nazove, ovaj mu uzvrati na selam!”
Pričao nam je Muhammed ibn el-Husejn, pozivajući se na Jahju ibn Bistama el-Asgara, a ovaj na Musme‘a, kojem je čovjek iz porodice ‘Asima el-Džahderija ispričao sljedeće: “Usnio sam ‘Asima el-Džahderija dvije godine nakon njegove smrti.

‘Zar ti nisi umro?!’, upitao sam ga.

‘Jesam, naravno!’, odgovorio je.

‘Pa gdje se sada nalaziš?’, pitao sam.

‘Bogami, u jednom od džennetskih perivoja’, kazao je. ‘Moji prijatelji i ja se, svakog četvrtka navečer, i petkom
ujutro, sastajemo kod Bekra ibn ‘Abdullaha el-Mezenija i tu primamo vijesti o vama!’

‘Vaša tijela ili vaše duše?’, upitao sam.

‘Da si ti živ i zdrav’, kazao je on, ‘tijela naša je još davno pojela truhlež, sastaju se naše duše!’

‘A znate li za naše posjete vama?’, priupitao sam.
‘Da, znamo’, odgovorio je. ‘Saznajemo za njih petkom navečer i subotom do izlaska Sunca!’
‘Zašto samo tada, a ne i ostalim danima?’, pitao sam. ‘Zbog odabranosti petka i njegova značaja’, rekao je.” Pričao nam je Muhammed ibn el-Husejn, pozivajući se na Bekra ibn Muhammeda, kojem je Hasan el-Qassab ispričao ovo:
“Sa Muhammedom ibn Wasi‘om svake sam subote u rano jutro odlazio do El-Džebbana[s] i tamo smo stajali nad kaburima, nazivali im selam i za njih Allahu upućivali dove, a zatim odlazili. Jedanput sam mu rekao:
‘Što subotu ne bi zamijenio za ponedjeljak?’
‘Saznao sam’, rekao mi je, ‘da umrli znaju za svoje posjetioce petkom, te dan prije i dan poslije toga”.
Pričao mi je Muhammed, prenoseći od ‘Abd el-Aziza ibn Ebbana koji mu je rekao: Sufjan el-Sewri nam je jedanput kazivao: “Čuo sam da je El-Dahhak rekao: ‘Ko posjeti kabur subotom prije izlaska sunca, umrli će znati za tu njegovu posjetu!’ Kad je upitan iz kojeg to razloga, odgovorio je: ‘Zbog značaja koji ima petak”.
Pričao nam je Halid ibn Haddaš, pozivajući se na Dža‘fera ibn Sulejmana, a ovaj na Ebu el-Tejjaha, koji je

[9] El-Džebban - ime mezarluka.

rekao: “Mutrif je ranim jutrom kretao na put, dok bi petkom putovao noću. ‘Čuo sam Ebu el-Tejjaha’, kaže Dž‘afer, ‘kada je rekao: - Mi smo saznali da mu se pred njim osvjetljavao put kojim je išao. Jedne noći je, prilazeći na konju jednim mezarlucima, ugledao stanovnike mezarova kako sjede na svojim kaburovima.
“Eto Mutrifa, dolazi i ovog petka!”, govorili su.
“Zar i vi znate da je petak?!”, upitao je on.
“Znamo”, rekli su. “I znamo šta u tom danu ptice govore!”
“Šta govore?!”, upitao je. “Govore: selam, selam!”
Pričao mi je Muhammed ibn el-Husejn, pozivajući se na Jahju ibn ebu Bekira, kome je El-Fadl ibn Muweffeq ibn Hal Sufjan ibn ‘Ujejne ispričao sljedeće: “Kad mi je umro otac, puno sam tugovao za njim. Svakoga dana sam išao na njegov inezar, a onda sam neko vrijeme prestao. Kad sam mu potom ponovo otišao, dok sam sjedio pored njegova kabura savladao me je san i ja sam zaspao. Usnio sam kao da se mezar mojega oca otvorio a on kao da sjedi dolje u njemu, umotan u ćefine, mrtvačkog izgleda. Vidjevši ga takvog, počeo sam plakati.
‘Sine’, rekao mi je, ‘šta te to spriječilo da mi te tako dugo nema?’
‘Zar ti znaš za moj dolazak?!’, upitao sam.
‘Znao sam za svaki tvoj dolazak’, rekao mi je. ‘Kad god si mi došao, uvijek sam ti se obradovao i s tobom bio u društvu. Tvojoj dovi su se

radovali i ovi oko mene!'

Nakon toga sam vrlo često odlazio kod njega".

Pričao mi je Muhammed, kojem je pričao Jahja ibn Bistam, a njemu Osman ibn Sewda el-Tawafi; kaže: "Njegova
majka je bila izrazito pobožna žena, do te mjere da su je zvali kaluđericom. Kad je bila na samrti, podigla je glavu prema nebu i rekla: 'O djela moja pohranjena - uzdanice moja u životu i nakon smrti moje - nemojte me izdati u času smrti i nemojte me ostaviti samu u kaburu!'

Potom je umrla, a ja sam svakog petka odlazio kod nje, upućivao za nju dovu, molio joj za oprost, njoj i ostalima u mezarluku, a onda mi je jednom izišla na san.

'Kako si, majko?', upitao sam je.

'Sine', kazala je, 'smrt sa sobom donosi teškoću golemu, no ja se, Bogu hvala, nalazim u lijepom boravištu: miomirisom se prekrivamo i na brokat i kadifu se naslanjamo - tako sve do Dana u kojem ćemo proživljeni biti!'

'Treba li ti nešto?', upitao sam je.

'Treba', rekla je. 'Nemoj nas prestati posjećivati i za nas dove[10] upućivati, jer se ja, doista, svakoga petka obrađujem tvome dolasku, kad god se pojaviš otud od svojih. Meni tad reknu: Kaluđerice, eto ti opet ide tvoj sin!, i ja se obveselim, a obraduju se i svi ovi umrli oko mene!"

Pričao mi je Muhammed ibn 'Abd el-'Aziz, prenoseći od Bišra ibn Mensura: "U vrijeme kad je harala kuga, jedan čovjek je često posjećivao El-Džebban i tu klanjao dženaze umrlima. Kada bi pala noć, on bi se zaustavljao na ulazu u mezarluke i govorio bi: 'Neka vam Allah bude drug u vašoj samoći i neka se smiluje vašoj usamljenosti; neka prijeđe

Dova (ar. du'a, pl. ed'ije) - obraćanje Bogu, za sebe ili za drugoga. Postoje kur'anske dove, dove koje je učio poslanik Muhammed, a.s., dove koje su muslimani zabilježili od svojih autoriteta i dove koje ljudi izriču od sebe. Poslanik, a.s., rekao je: "Dova je, ustvari, ibadet".

preko ružnih postupaka vaših i neka primi dobra djela vaša!', i nikada ništa više nije dodavao na te riječi.

'Jedne noći sam', pričao je taj čovjek, 'bio zašao u noć te sam se odmah zaputio svojoj kući, ne otišavši do mezarluka da im uputim dovu kako sam to običavao činiti. Kad sam te noći zaspao, u snu sam ugledao mnoštvo ljudi - došli kod mene! 'Ko ste vi?!', upitao sam. 'Šta trebate?'

'Mi smo iz onog tamo mezarluka!', rekli su. 'Navikao si nas na poklon koji si nam darivao kad bi se vraćao svojima!' 'Koji poklon?!', upitao sam.

'Dove koje si upućivao za nas', kazali su.

'Onda ću to nastaviti činiti i dalje', kazao sam i to više nikad nisam prestao raditi!"

Muhammed mi je pričao, kazujući ono što je čuo od Ahmeda ibn

Sehla, on od Rušda ibn Sa‘ada, a ovaj od jednog čovjeka koji je čuo Jezida ibn ebu Hubejba, da je Sulejm ibn 'Umejr prolazio pored nekog mezarluka, a izrazito ga je mučila potreba za malom nuždom. Prijatelji su mu rekli: ‘Što ne skreneš u mezarluke i tamo ne obaviš nuždu u nekoj od rupa!’, na šta je on zaplakao, rekavši: ‘Subhanallah! Allaha mi, stidim se mrtvih isto kao što se stidim i živih!”

Dakle, da umrli nisu toga svjesni, on ih se ne bi stidio. Povrh toga, umrli je upoznat s djelima svoje žive braće i rođaka.

Abdullah ibn el-Mubarek kaže: “Sewr ibn Jezid, prenoseći od Ibrahlma, a ovaj od Ebu Ejjuba, kazao mi je sljedeće: ‘Djela živih predočavaju se umrlima, pa kada ugledaju dobro djelo, obvesele se i obraduju, a kada ugledaju ružno, pokuđeno, reknu: ‘Bože, povrati ga!”

Ebu el-Dunja spominje da je Ahmed ibn ebu el-Hawari rekao: “Pričao mi je moj brat Muhammed kako je ‘Ubad ibn ‘Ubad došao kod Ibrahima ibn Saliha.

‘Reci mi nešto!’, rekao mu je. ‘Posavjetuj me!’

‘Čime da te posavjetujem, Bog te pomogao!’, odgovorio mu je ovaj. ‘Saznao sam da se djela živih predočavaju njihovim umrlim rođacima. Sad, eto, pogledaj kakva su ti djela koja se pokazuju Poslaniku, s.a.w.s.!’

Ibrahim se tada tako rasplakao da su mu suze kvasile bradu!”

Ibn ebi el-Dunja kaže: “Pričao mi je Muhammed ibn el- Husejn, prenoseći od Halida ibn ‘Amra el-Emewija, kojem je Sadeqa ibn Sulejman el-Dža‘feri ispričao sljedeće: ‘Bio sam izrazito silan čovjek, pa kada mi je umro otac povratio sam se i pokajao, no jedanput sam napravio veliki prijestup. Utom sam usnio oca.

‘Sine’, rekao mi je. ‘Kako je moja radost bila golema zbog tebe! Predočavana su nam tvoja djela, pa smo ih mi uspoređivali s djelima dobrih ljudi. Ovoga puta sam se, međutim, veoma zastidio. Nemoj me sramotiti među ovim umrlim oko mene!’

On je bio moj susjed u Kufi i ja sam ga, nakon toga, ponekad čuo kako u rano jutro izriče dovu: ‘I molim Te za pokajanje nakon kojeg povratka u grijeh više neće biti, o Ti koji popravljaš dobre, koji upućuješ zabludjele, koji si najmilostiviji!”

Ashabi" su nam na ovu temu ostavili mnoge predaje.

[11] Ashabi - prva generacija muslimana; ljudi s kojima je poslanik Muhammed,
a.s., živio i saobraćao. Nakon Poslanikove smrti iza njega je, kako navodi imam Sujuti u svom djelu Tedrib el-rawi, ostalo 114 hiljada ashaba.

Neke Ensarije,[12] rođaci ‘Abdullaha ibn Rewahe,[13] govorili su: “Bože, utječem Ti se od onog djela koje će me osramoriti kod ‘Abdullaha ibn Rewahe!”

Govorili su to nakon što je ‘Abdullah poginuo kao šehid.

Ovdje je dovoljna i sama činjenica da se onaj koji posjeti umrloga zove ‘posjetilac’. Bilo bi, naravno, pogrešno ovako ga nazivati da posjećeni nije svjestan njegove posjete. Također se ne može reći: ‘posjetio ga je’, ukoliko ovaj ne zna za njegovu posjetu. To je sasvim razumljivo kada je riječ o posjećivanju i općepriznato je kod svih naroda.

Isti je slučaj i s pozdravljanjem umrlih. Pozdravljati nekoga ko toga nije svjestan i koji ne osjeća prisustvo onoga koji pozdravlja, je apsurdno. Poslanik, s.a.w.s., podučio je svoj ummet da, kada posjete kabure, reknu: “Selamun ailejkum ehled-dijar mine-l-mu’minine we-l-muslimine we inna in ša’allah bikum lahiqun. Jerhamullahu-l-mustaqdimine milina we minkum we-l-muste’hirine. Nes’elullahe lena we lekumu-l-'afijeh!” (Mir neka je na vas, o stanovnici ovih kabura! I mi ćemo se, ako Bog da, vama priključiti. Neka se

13 Ensarije - dosl.: pomagači; domicilno stanovništvo Medine koje je vrlo rano primilo islam, stalo uz poslanika Muhammeda, a.s., i svesrdno prihvatilo izbjcglice - muhadžire - iz Mekke koji su taj grad morali napustiti usljed represija koje su od tamošnjih društvenih struktura trpjeli zbog svoje nove vjere.

‘Abdullah ibn Rewaha - čuveni ashab Božijeg Poslanika, s.a.w.s., veliki borac, poginuo u bici na M‘uti, jednom selu u Siriji, osme godine po Hidžri, noseći zastavu Božijeg Poslanika.

Allah smiluje i našim i vašim precima, kao i potomcima! Molimo Ga za oprost, i nama i vama!)

Ovaj selam, ovaj govor i obraćanje, upućuje se prisutnom, koji čuje, govori, razumije i uzvraća, svejedno što ga živi ne može čuti. Kada neko stupi u namaz u njihovoj blizini (u blizini mrtvih, op. prev.), oni ga posmatraju, znaju za njegov namaz i zavide mu na tome.

Jezid ibn Harun kaže: “Pričao nam je Sulejman el-Tejmi, prenoseći od Ebu Osmana el-Nehdija, da je Ibn Sas jedanput izišao da isprati neku dženazu, a na sebi je imao lahku odjeću, te se tako zaustavio kod nekog kabura.

‘Tu sam’, kaže on, ‘klanjao dva rekata namaza, a onda se naslonio na mezar. Srce mi je, Allaha mi, bilo budno kad sam iz kabura čuo glas: ‘Bježi od mene i ne uznemiravaj me! Vi radite, ali nemate znanja, dok mi znamo, ali nismo u stanju raditi. Volio bih ta tvoja dva rekata namaza, nego imati to i to...!”

Znao je, dakle, da se čovjek naslonio na mezar i da je tu obavio namaz!

Ibn ebi el-Dunja kaže: “Pričao mi je El-Husejn ibn ‘Ali el-‘Adželi, pozivajući se na Muhammeda ibn el-Salta, a ovaj na Isma‘ila ibn ‘Ajjaša, koji je kazivao ono što je čuo od Sabita ibn Selima, koji je rekao:
‘Ebu Qilabe nam je pričao: - Išao sam od Sama prema Basri, pa sam se tako putujući zaustavio na jednom mjestu, tu abdestio i klanjao dva

rekata noćnog namaza, a potom spustio glavu na jedan mezar, i zaspao. Zatim sam se probudio, kad mi se onaj iz kabura stade žaliti: Još od sinoć me bihuzuriš! - Zatim dodade: Vi radite, ali nemate dovoljno znanja, no mi znamo, ali ne možemo ništa uraditi...! Ona dva rekata koja si klanjao bolja su od cijelog dunjaluka, sa svim što je na njemu... Neka Allah stanovnike dunjaluka nagradi dobrim: nama od njihovih dova ulazi svjetlost, poput planina golema! Prenesi im selame od nas!"

Pričao mi je El-Husejn el-‘Adželi, pozivajući se na ' Abdullaha ibn Numejra, a on na Malika ibn Mogula, koji prenosi od Mensura, a ovaj od Zejda ibn Weheba, da je rekao: "Otišao sam do El-Džebbane i tamo sjeo. Utom je bahnuo neki čovjek, otišao do jednog mezara i poravnao ga. Potom se okrenuo prema meni, prišao i sjeo.

‘Čiji je ono mezar?’, upitao sam.

‘Moga brata’, kazao je.

Tvoga brata!?’

‘ Da, moga brata po Bogu!’, rekao je. ’Sanjao sam ga, pa sam mu u snu rekao: - Lijepo si živio, el-hamdu lillahi rabbi- I ’alemin. - Eto, ti izreče tu zahvalu - kazao mi je on - a da ja to mogu učiniti, to bi mi bilo draže od cijeloga dunjaluka i svega što se nalazi na njemu!...Ti si dakako, vidio gdje su me ukopali - eto, tu je došao taj i taj i klanjao dva rekata namaza. Kada bih ja bio u stanju klanjati, volio bih to nego cijeli dunjaluk, sa svim što ima na njemu!"

Pričao mi je Ebu Bekr el-Tejmi, pozivajući se na ‘Abdullaha ibn Saliha, kojem je pričao El-Lejs ibn Sa‘ad, a njemu Hamid el-Tawil, prenoseći od Mutrifa ibn ‘Abdullaha el Haršija da je rekao: "Jedanput smo pošli do El-Rebi‘a, dok je on još postojao, pa smo odlučili ući u njega u petak, budući da tada u njemu ima mnogo svijeta, a i stoga što nas je put vodio pored mezarluka. Tako smo ušli i ja sam, tamo u mezarlucima, opazio neku dženazu. ‘Da mi ih je sustići’, pomislio sam, ‘pa da joj i ja prisustvujem!’

Potom sam se izdvojio malo ustranu, u blizini jednog kabura, i tu klanjao dva kratka rekata, koja nisam upotpunio zikrom. Zatim sam malo dremnuo a na san mi je izišao onaj koji je ležao u tom kaburu.

‘Klanjao si dva rekata’, rekao mi je, ‘a nisi ih htio upotpuniti!?’

‘ Tako je!’, odgovorio sam.

‘Vi radite a nemate znanja’, rekao je, ‘dok mi nismo u stanju raditi.

Da sam ja klanjao dva rekata, poput onih tvojih, bilo bi mi to draže od cijelog dunjaluka, sa svim njegovim sadržajima!’

‘Ko se sve ovdje nalazi?’, upitao sam.

‘Svi su muslimani’, rekao je on, ‘i sve ih je sustiglo samo dobro’.

‘A ko je među vama najbolji?’, upitao sam, i on mi je pokazao na jedan kabur. Ja sam u sebi rekao: ‘Bože moj, Gospodaru naš, izvedi mi ga da mu se obratim!’ - istom iz tog kabura izađe jedan mladić!

‘Ti si najbolji među ovima ovdje!?’, upitao sam ga.
‘Tako kažu’, odgovorio je.
‘Čime si to postigao?’, upitao sam, ‘jer ja ti to, bogami, sudeći po tvojim godinama, ne vidim?!’
‘Postigao sam dugim hadžom i umrom, borbom na Božijem putu i djelima svojim... Stavljan sam na kušnju velikim teškoćama’, dodao je, ‘pa mi je podareno strpljenje u njima - eto, time sam ih nadmašio!”
Sva ova (sno)viđenja - premda nisu, kao takva, dovoljna ii.i posluže kao argument, da se sama po sebi uzmu kao neoboriv dokaz - imaju svoju težinu zbog same svoje brojnosti. Naime, sam Bog zna u kolikom se broju javljaju, noseći u sebi sličan i, nerijetko, identičan smisao. A Poslanik mir i blagoslov Božiji neka su na nj! - rekao je: “Vidim kako se vaša snoviđenja podudaraju u posljednjih deset noći!”, tj. u noćima u kojima je Lejletu-l-qadr, jer kad se noviđenja vjernika podudaraju u vezi nečega, ta podudarnost biva poput one kada kazuju o nečem, i poput podudarnosti njihova stajališta spram nečeg što oni smatraju pohvalnim ili pokuđenim.
Uz to, mi naše tvrdnje ne temeljimo samo na snovima, već navodimo i druge argumente i uporišta.
Tako se u jednom vjerodostojnom (sahih) hadisu potvrđuje da umrla osoba saobraća s onima koji je ispraćaju nakon njena ukopa.
Muslim u svome Sahihu bilježi hadis koji prenosi ‘Abdurrahman ibn Šimasa el-Mehri; on kaže: “Posjetili smo 'Amra ibn el-‘Asa [14] kada je već bio na samrti. On je dugo plakao, licem okrenut prema zidu.
‘Zašto tako plačeš, oče?’ - upitao ga je njegov sin. - ‘Zar u Božiji Poslanik, neka su na nj mir i blagoslovi Allahovi, nije obradovao tim i tim!?’
Na to se on okrenuo.

14 ‘Amr ibn el-‘As - istaknuta figura prve muslimanske generacije, slavni vojskovođa, osvajač Egipta i Jerusalema.

‘Najbolje na šta računam’, rekao je, ‘jest posvjedočenje da nema drugog boga osim Allaha i da je Muhammed poslanik Božiji. Ja sam, eto, prošao kroz tri faze. Najprije sam bio takav da niko kao ja nije mrzio Poslanika, i jedino što sam želio bilo je da ga se domognem i ubijem ga. Da sam u takvom stanju umro, bio bih jedan od stanovnika Vatre.
Međutim, kada je Allah u moje srce uveo islam, susreo sam Poslanika i rekao mu: - Pruži ruku, hoću da ti dam prisegu na vjernost! -, i on je pružio svoju desnicu. No, ja sam povukao svoju ruku!
- Šta ti je ‘Amre?! - rekao je.
- Htio bih to nečim usloviti - kazao sam.
- Čime? - upitao je on.
- Da mi bude oprošteno - rekao sam.
- Zar ne znaš da islam poništava ono što je bilo prije njega, da hidžra

poništava ono što je bilo prije nje, da hadž poništava ono što je bilo prije njega?! -upitao je.

U tom trenutku niko mi nije bio draži od Božijega Poslanika, niti je u mojim očima iko bio veličanstveniji od njega. Iz poštovanja i divljenja prema njemu ne bijah u stanju njime ispuniti svoje oči, i da me je neko zamolio da mu ga opišem, ja to ne bih mogao, jer ne mogoh tada njime napuniti svoje oči! Da sam u takvom stanju umro, ponadao bih se da ću biti jedan od stanovnika Dženneta.

Nakon toga, upali smo u neke stvari i ne znam kakvo mi je stanje u njima. Zato, kada umrem, neka me ne prati ni narikača ni vatra, a kada me spustite u kabur, dobro me zatrpajte zemljom i kod mezara mi se zadržite onoliko koliko se zadrži kad se zakolje kurban i podijeli se njegovo meso - da toliko budem u vašem društvu, dok ne vidim čime ću u/vratiti izaslanicima Gospodara svoga!”

Ovo nedvosmisleno ukazuje na to da se umrli združuje s prisutnima kod svoga kabura, da im se raduje.

Od jedne grupe iz prvih generacija muslimana zabilježeno je da su oporučili da im se, prilikom njihova ukopa, uči nešto iz kur’ana na njihovim mezarovima.

‘Abd el-Haqq kaže: “Prenosi se da je ‘Abdullah ibn Omer 1[5] naredio da mu se, kod njegova kabura, prouči sura El-Beqare”.[16]

Tog stanovišta bio je i El-Mu‘alli ibn ‘Abd el-Rahman, dok je imam Ahmed 1[7] to najprije osuđivao, budući da za to nije nalazio potvrdu u Predaji, da bi kasnije taj svoj stav i evidirao.

El-Hallal u svome Zborniku (El-Džami‘u), u poglavlju ’O učenju kod kabura’, kaže: “Pričao nam je El-‘Abbas ibn Muhammed el-Dewri, pozivajući se na Jahju ibn Mu‘ina a i ni na Mubeššira el-Halebija, kojem je pričao ‘Abd el-Rahman ibn el-‘Ala’ ibn el-Ludžladž, prenoseći od svoga oca, sljedeće: ‘Moj otac mi je rekao:’ - kaže on, “Kad umrem, spusti me u

15 'Abdullah ibn Omer - veoma autoritativna ličnost iz prve generacije muslimana, poznata po svojoj učenosti i pobožnosti; prenosilac mnogih Poslanikovih riječi; sin drugog halife Omera ibn el-Hattaba.

16 Sura El-Beqare (Krava) - druga po redu, najduža kur’anska sura, s ukupno 2.86 ajeta. Zadnja dva ajeta ove sure i muslimani naših prostora uče na mezarovima svojih umrlih, nakon njihova ukopa.

[17] Imam Ahmed (ibn Hanbel) - rođen u Iraku 164. h. godine, umro 141.; autor

hadiske zbirke Musned; osnivač jedne od četiri islamske pravne škole, tzv. mezheba, koji je po njemu i dobio svoj naziv. Sljedbenici ove škole, koja je danas najprihvaćenija u arabijskoj pokrajini Nedžd, zovu se hanbelije. Ovoj školi pripadao je i autor knjige.

kabur i reci: Bismillahi we ‘ala sunneti Resulillahi (u ime Allaha i po

sunnetu Njegova Poslanika) - a zatim me dobro zatrpaj zemljom i kod glave mi prouči početak sure El- Beqare,'[8] jer sam čuo da tako kaže i ‘Abdullah ibn Omer!” ‘Abbas el-Dewri kaže: “Pitao sam Ahmeda ibn Hanbela: ‘Znaš li nešto o učenju na kaburu?’ i on mi je rekao da ne zna. Isto sam upitao i Jahju ibn Mu‘ina i on mi je ispričao ovaj hadis”.

El-Hallal kaže: “Pričao mi je El-Hasan ibn Ahmed el- Werraq, a njemu ‘Ali ibn Musa el-Haddad, koji je bio poznat po svojoj iskrenosti i istinoljubivosti; on kaže: ‘Bio sam s Ahmedom ibn Hanbelom i Muhammedom ibn Qudamom el-Džewherijem na jednoj dženazi, pa kad je umrli bio ukopan, jedan slijep čovjek je sjeo i pored kabura počeo učiti (Kur’an).

“Hej ti!”, rekao mu je Ahmed, “učenje kod kabura je novotarija u vjeri!”

Međutim, kad smo izašli iz mezarluka Muhammed ibn Qudame je upitao Ahmeda ibn Hanbela:
‘Oče ‘Abdullahov, šta ti misliš o Mubešširu el-Halebiju?’ ‘Pouzdan čovjek’, odgovorio je Ahmed.

‘Jesi li šta od njega zapisao?’

‘Jesam’.

‘Eto’, rekao je Qudame, ‘taj Mubeššir mi je ispričao, prenoseći od ‘Abd el-Rahmana ibn el-‘Alaa ibn el-Ludžladža, a ovaj od svoga oca, da je on ostavio oporuku da mu se, kad bude ukopan, kod glave prouči početak sure El-Beqare i njezin

18 I ovaj početak sure El-Beqare, kod nas poznat kao “Elif-Lam-Mim” također se i na našim prostorima uči na mezaru netom ukopane osobe.

završetak!’ ‘Čuo sam Ibn Omera kad je isto to oporučivao!’, ilodao je.

Ahmed mu je tada rekao: ‘Vrati se i reci onome neka nastavi učiti!”

El-Hasan ibn el-Sabah el-Za‘ferani kaže: “Pitao sam Šafiju'19 o učenju kod kabura i on mi je rekao: ‘Nema zapreke (La be’se biha)!”

El-Hallal također navodi i riječi El-Ša‘bija, koji kaže: “Ensarije su praktikovale da, kad neko od njih umre, odu do njegova kabura i tamo uče Kur’an”.

On dalje kaže: “Ebu Jahja el-Naqid mi je rekao: ‘Čuo sam El-Hasana ibn el-Džerwija kako kaže: - Prošao sam pored mezara svoje sestre i kod nje proučio “Tebareke”[20], zbog sadržaja kojeg ova sura nosi u sebi. Nakon toga došao mi je jedan čovjek i rekao mi: “Sanjao sam tvoju sestru. Rekla mi je: ‘Neka Allah Ebu ‘Alija nagradi dobrim - lijepo sam se okoristila onim što je proučio!”

El-Hasan ibn el-Hejsem mi je pričao: “Čuo sam Ebu Bekra ibn el-Atruša ibn binti Ebi Nasra ibn el-Timara kako kaže: ‘Jedan čovjek je petkom dolazio kod kabura svoje majke i tu učio suru Jasin. Jedanput je, nakon proučene sure, rekao:
- Bože moj, ako dijeliš sevap od ove sure koju sam proučio, onda ga podijeli svima u ovom mezarluku!”

Sljedećeg petka mu je došla jedna žena i upitala ga je li on taj i taj. Kad je rekao da jest, rekla mu je: ‘Meni je umrla

[19] Šafija - osnivač jedne od četiri sunnijske pravne škole koja je i nazvana po njemu, rođen u Gazi 150., umro u Egiptu 204. hidžretske godine; sljedbenici ove škole zovu se šafije.

[10] Riječ je o 67. kur’anskoj suri “El-Mulk”, koja započinje riječju “Tebareke”.

kćerka. Izišla mi je na san i ja sam je vidjela kako sjedi na ivici svoga mezara. Kad sam je upitala zašto tu sjedi, rekla mi je: - Taj i taj je došao posjetiti kabur svoje majke i tu je proučio Jasin. Sevap od toga je namijenio svima u našem mezarluku, pa nas je sve zapahnulo od toga - ili je rekla: - pa nam je oprošteno, ili nešto slično tome!”

Kod El-Nesaija,[21] i još nekih drugih, nalazimo hadis koji prenosi Ma‘qil ibn Jesar el-Mezeni u kojem Poslanik kaže: “Učite suru Jasin kod vaših umrlih!”

Moguće je da se pod ovim podrazumijeva učenje ove sure kod samrtnika koji umire, kao što je Poslanik još rekao: “Navodite vaše umrle da izgovore La ilahe illallah!”, a moguće je i da se pod tim misli na učenje kod kabura.

Ovo prvo je vjerovatnije, iz sljedećih razloga:

1. zato što je ovaj hadis istovrstan s hadisom: “Navodite vaše umiruće[21] da izgovore La ilahe illallah!”;
2. zato Što se samrtnik doista okorištava ovom surom, jer se u njoj spominje jedinost Božija (tewhid), povratak svome Gospodaru (el-me‘ad), radosna vijest o Džennetu koji čeka sljedbenike tewhida, te težnja za tim da se umre u njemu, što se sve nalazi u riječima Uzvišenoga: Kamo sreće da moj narod znade zašto je meni moj Gospodar oprostio i od počašćenih me učinio! (Jasin, 26).[23]

Preko toga, naime, duša očekuje dobro, u njoj se javlja nagovještaj predstojećeg dobra i ona počinje osjećati dragost zbog skorog susreta s Allahom, pa tako i Allah poželi susret sa njom! Ova sura doista predstavlja srce Kur’ana i ima čudesnog utjecaja u njezinu učenju kod samrtnika.

Ebu Feredž ibn el-Džewzi kaže: “Bili smo prisutni kod našeg šejha Ebu el-Waqta ‘Abd el-Ewwela kad je bio na samrti. Naši posljednji trenuci s njim protekli su tako što je on pogledao u nebo i nasmiješio se. “Kamo sreće da moj narod znade zašto je meni moj Gospodar oprostio i od počašćenih me učinio!”, rekao je i izdahnuo”;

3. praksa je ljudi i njihov običaj, kako ranije tako i danas, da kod samrtnika uče suru Jasin;
4. da su ashabi iz Poslanikovih riječi: “Učite suru Jasin kod vaših umirućih!”[14] razumjeli da se to odnosi na njezino učenje kod kabura, oni to sigurno ne bi izostavljali i to bi bilo nešto uobičajeno, poznato

među njima;
5. samrtnikovo okorištenje slušanjem (poruka) sure Jasin i usredsređenje njegova srca i njegovih misli na to kod njezina učenja u njegovim posljednjim dunjalučkim trenucima - to je ono na šta se aludiralo u ovom hadisu.

Što se tiče učenja Jasina na kaburu umrloga, umrli za to neće biti nagrađen, budući da se nagrada (sevap) postiže ili

[14] Dosl: kod vaših mrtvih (‘inde mewtakum).

učenjem ili slušanjem, a to oboje spada u kategoriju djela - dakle onoga što je za umrloga prestalo važiti s trenutkom njegove smrti.

Hafiz Ebu Muhammed ‘Abd el-Haqq el-Išbili, u komentiranju ovoga pitanja kaže: “Spominje se da umrli pitaju za žive i da su im poznate njihove riječi i njihova djela. Ebu ‘Omer ibn ‘Abd el-Berr navodi hadis koji prenosi Ibn ‘Abbas,[25] u kojem Poslanik kaže: ‘Nema toga ko prođe pored kabura svoga brata vjernika kojega je poznavao i nazove mu selam, a da ga ovaj ne prepozna i ne uzvrati mu na njegov selam!’

Ovo se prenosi i hadisom koji koji se uzima od Ebu Hurejre, a on izravno od Poslanika, u kojem stoji: “A ako mu nazove selam, a nije ga poznavao, on mu selam uzvrati!” On još kaže: “A navodi se i hadis ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan! - koja kaže: ‘Božiji Poslanik, neka su na nj mir i blagoslovi Božiji, rekao je: Koji god čovjek posjeti mezar brata svoga i posjedi kod njega, brat njegov osjeća radost zbog njegova prisustva, sve dok on ne ode odatle!”

U ovom odjeljku hafiz Ebu Muhammed kao argument navodi hadis Ebu Hurejre, koji bilježi Ebu Dawud u svome Sunenu, u kojem Poslanik kaže: “Nema toga ko meni selam

[15] Ibn ‘Abbas - amidžić Božijeg Poslanika, s.a.w.s., rođen četiri godine prije Hidžre, umro u Taifu, 68. godine. Jedan od najvećih znalaca iz prve muslimanske generacije. Za njega je sam Poslanik Bogu uputio dovu: “Bože, učini da razumije pravo značenje vjere i poduči ga tumačenju!” Do te mjere bio je vičan crpljenju smislova iz Kur’ana da je dobio nadimak “Terdžuman el-Kur’an“ - prevodilac, tumač Kur’ana. Prenosilac je velikog broja Poslanikovih hadisa i eksplikator brojnih kur’anskih iskaza. Alija ibn ebi Talib je za nj rekao: “Kao da u svijet onostranog gleda kroz prozirni veo!“

nazove, a da mi Allah ne povrati dušu kako bih mu mogao na selam uzvratiti!”

On kaže: “Sulejman ibn Nu‘ajm kaže: “Usnio sam Božijega Poslanika, s.a.w.s., pa sam mu rekao: ‘Božiji Poslaniče, razumiješ li ti one koji ti dolaze i nazivaju ti selam?’ 'Razumijem’, odgovorio je on, ‘i uzvraćam im na selame!”

‘A on ih je’, kaže on, ‘učio da, kada uđu u mezarluke,
kaže: Es-selamu ‘alejkum ehled-dijar...”, itd. do kraja hadisa.

Ovo nedvosmisleno ukazuje na to da je umrli svjestan selama onoga ko mu taj selam upućuje i dove onoga koji za nj dovu upućuje”.

Ebu Muhammed kaže: “Navode se i riječi El-Fadla ibn el Muweffeqa: ‘Svakoga dana posjećivao sam kabur svog oca, a nekada sam to činio i više puta na dan. Jednog dana sam, u lom mezarluku, prisustvovao nekoj dženazi i, kako sam bio u velikoj žurbi, tog dana ga nisam posjetio. Odmah te večeri izišao mi je na san i rekao mi:

- Zašto mi danas ne dođe, sine?!

- Oče - upitao sam ga - zar ti znaš da ja dolazim kod tebe?!

- Ih, sine! - rekao je. - Pa ja tebe, Allaha mi, gledam čim se li pojaviš, tamo od mosta, pa sve dok ne dođeš do mene, posjediš i odeš! I gledam te sve dok opet tamo ne prijeđeš most!”

Ibn ebi el-Dunja kaže: “Pričao mi je Ibrahim ibn Beššar el Kufi; kaže: ‘Pričao mi je El-Fadl ibn el-Muweffeq... -, i naveo gornji iskaz.

Pouzdano se zna da je ‘Amr ibn Dinar rekao: “Svaka umrla osoba zna šta se dešava u njegovoj porodici nakon
njezine smrti. Oni ga gasule i umotavaju u ćefine a on ih posmatra, gleda u njih!”

Također se pouzdano zna da je Mudžahid rekao: “Čovjek se, doista, u svome kaburu veseli ispravnosti svoga djeteta koje je ostalo iza njega!”

Na ovo također upućuje i praksa ljudi od najstarijih vremena pa sve do danas - naime, da umrlome uče ‘talqin’2[6] nad njegovim kaburom. Da on to, dakle, ne čuje i da nema koristi od toga, ‘talqin’ ne bi imao nikakva smisla i bio bi apsurdan.

Kad je imam Ahmed upitan o ‘talqinu’, on se pohvalno izarazio o njemu, a kao argument za to naveo je činjenicu da je on općeusvojena praksa kod muslimana.

U vezi s ‘talqinom’ prenosi se i jedan slabi (da‘if) hadis koji bilježi Taberani u svom Mu‘džemu, a koji se navodi od Ebu Umame. Tu stoji da je Božiji Poslanik, s.a.vv.s., rekao: “Kada neko od vas umre i kada ga zagrnete zemljom, neka jedan od vas stane ponad njegove glave i neka rekne: ‘O ti, sine te i te!’, jer on doista čuje, samo što nije u stanju odgovoriti, a zatim neka to isto ponovi i drugi put - umrli se tada uspravlja u sjedeći položaj - i neka opet ponovi: ‘O, sine te i te!’ Umrli tad rekne: - Uputi nas, Bog ti se smilovao! - no, vi ne čujete. ‘Sjeti se onoga s čime si napustio ovaj svijet!’, neka rekne onaj. ‘To je šehadet da nema drugog boga osim

[26] Talqin - dosl. ‘navođenje na izgovor’. Ova sporna praksa - jedni je učenjaci priznaju a drugi osporavaju - podrazumijeva stajanje nad kaburom netom ukopane osobe koja se, prema vjerovanju, upravo tada ispituje od strane za to zaduženih meleka, tzv. sualdžija, i navođenje iste da posvjedoči da nema drugoga boga osim Allaha, da je Muhammed njegov poslanik, te da mu je vjera islam.

Allahu i da je Muhammed Njegov poslanik; da si zadovoljan i Allahom kao Gospodarom, sa islamom kao svojom vjerom, sa Muhammedom kao poslanikom i s Kur'anom kao svojim vodičem!' Tako Allah i Njegov Poslanik njemu budu najjači argument pred njima dvojicom!2[7]

Neko je upitao: 'Božiji Poslaniče, šta ako se ne zna ko mu je mati?!' 'Pozvaće se na njegovu pramajku Havu!', odgovorio je Poslanik".

Premda vjerodostojnost ovog hadisa nije potvrđena, njegova permanentna primjena, posvuda i tokom vremena, bez dovoljne osude njegova prakticiranja, te činjenica da Allah nikada nije dopustio - i neće dopustiti - da ummet koji je najputpuniji i najsavršeniji razumom i koji baštini najraskošnije spoznaje, bude doveden u situaciju da se obraća nekome ko ne čuje i ne shvaća, da to još smatra nečim lijepim i poželjnim, a da to niko iz njegovih redova ne osuđuje, da se taj običaj zadržava iz generacije u generaciju, i da se potonji u lome povode za ranijima, kao takvo ima svoju težinu.

Naime, da onaj kome se obraća to obraćanje ne čuje, onda bi to, svakako, bilo u ravni obraćanja zemlji, drvetu, kamenu ili nečemu čega nema, što ne postoji, i ako bi takvo što neko odobrio, sva ulema bi, nesumnjivo, ustala protiv toga, to osudila i proglasila nesuvislim.

Ebu Dawud,[28] u svome Sunenu, bilježi hadis s besprijekornim lancem prenosilaca, u kojem stoji "da je Poslanik, Pred njima dvojicom - tj. pred dvojicom meleka, Munkerom i Nekirom, koji, po muslimanskom vjerovanju, pristupaju ispitivanju umrloga odmah po njegovu ukopu.

28 Ebu Dawud - autor Sunena, jedne od šest najpoznatijih i najpriznatijih zbirki hadisa.

s.a.w.s., prisustvovao dženazi jednog čovjeka, pa kad je ovaj ukopan, rekao je: 'Molite svome bratu postojanost, jer on se upravo sada ispituje!"

Poslanik je, dakle, izvijestio da je dotični tada ispitivan. Iz toga proizlazi - ako je već ispitivanje u toku - da umrli čuje i riječi 'talqina'.

Od Poslanika se vjerodostojnom predajom prenosi "da umrli čuje bahat obuće (onih koji su ga ispraćali) kad se počnu razilaziti (sa dženaze)!"

'Abd el-Haqq navodi riječi jednog pobožnjaka, koji kaže: "Umro mi je brat, pa mi je izišao na san. Upitao sam ga: 'Brate, šta se desilo kad si položen u mezar?'
'Došao mi je jedan s vatrenom buktinjom', rekao mi je on, 'i da neko za mene nije uputio dovu, bio bih nastradao!" Šebib ibn Šejba kaže: "Moja majka mi je na samrti opo- ručila: 'Sine, kad me ukopaš, stani pored moga mezara i reci:
- Majko Sebibova, izgovori La ilahe illallah!-, i ja sam tako postupio, te se vratio kući. Odmah te noći mi je izišla na san. 'Sine', rekla mi je, 'zamalo nisam stradala, samo da me nije sustiglo La ilahe illallah. Dakle, ispunio

si moju oporuku, sine!” Ibn ebi el-Dunja prenosi riječi Timadare bint Sehl, supruge Ejjuba ibn ‘Ujejne, koja kaže: “Sanjala sam Sufjana ibn ‘Ujejnu. ‘Neka Allah moga brata Ejjuba od mene nagradi svakim dobrom!’, rekao mi je. ‘On mene puno posjećuje, pa eto i danas je bio kod mene!’

‘Jesam!’, rekao je na to Ejjub. ‘Danas sam, zbilja, bio u El-Džebanu i posjetio njegov mezar!”

Vjerodostojnom predajom se prenosi od Hammada ibn Seleme, on od Sabita a ovaj od Šihra ibn Hušiba, da su dvojica ljudi: S‘ab ibn Džessame i ‘Awf ibn Malik bili pobratimi, te da je S‘ab rekao ‘Awfu:

“Pobratime, koji od nas dvojice prvi umre, neka se onom drugom javi preko sna! Može li?!”

“Dogovoreno!”, kazao je ‘Awf. I - prvi je umro S‘ab, i 'Awf je doista sanjao kao da je ovaj došao kod njega.

“Eh, pobratime!” - rekao sam, kaže on.

“Da, evo došao sam!”, kazao je.

“Šta je učinjeno s tobom?”, upitao sam ga.

“Oprošteno nam je”, rekao je, “nakon svih teškoća!” Na njegovu vratu ugledao sam crnu pjegu.

“Šta je to, pobratime?”, upitao sam ga.

“To je deset dinara koje sam posudio od tog i tog Jevrejina”, rekao mi je. “Eno ih u mome rogu, pa mu ih dadnite. I neka znaš, pobratime, da se nakon moje smrti ništa u mojoj porodici nije dogodilo a da o tome nije stigla vijest do mene! Znam čak i to da nam je prije nekoliko dana umrla mučka! I neka znaš da će mi za šest dana umrijeti i kćerka, p.i eto, lijepo postupajte sa njom!”

Kad sam osvanuo, pomislio sam: Ovo je doista neki znak!!!, te sam otišao do njegovih. Oni su me lijepo dočekali.

“Dobro došao, ‘Awfe!”, rekli su. “Zar tako postupate s ćeljadima vaših pobratima?! Od kako nema S‘aba, tebe više nikada k nama!”

Ja sam se pravdao, kako se to već običava činiti, a onda sam ugledao njegov rog, te sam ga odmah spustio dolje. Istresao sam sve iz njega i tu našao kesu s dinarima, i odmah ih odnio onom Jevrejinu.

“Je li ti S‘ab ostao nešto dužan?!”, upitao sam ga.

“Neka se Bog smiluje S‘abu”, rekao je on. “Bijaše jedan od najboljih ashaba Božijega Poslanika. Halal mu bilo!” “Ali, moraš mi reći!”, insistirao sam.

“Uredu”, odgovorio je. “Kazat ću ti: posudio sam mu deset dinara!”

Kad sam ih ja spustio pred njega, uzviknuo je: “To su, Boga mi, ti dinari!”

‘Jedno se, eto, obistini!’, pomislio sam.

“Ima li šta novoga nakon S‘abova odlaska?”, pitao sam njegove ukućane.

“Ima”, rekli su. “Desilo nam se to i to, to i to.”
“Dalje, dalje!”, govorio sam.
“Eto, prije nekoliko dana umrla nam je mačka!”, rekli su.
‘To je drugo!’, pomislio sam.
“A gdje je moga pobratima kćerka?”, upitao sam.
“Eno je vani, igra se!”, kazali su.
Kad su je doveli, dohvatio sam je i osjetio da je počinje hvatati groznica: bijaše sva vrela.
“Lijepo se ophodite prema njoj!”, rekao sam im. Šestoga dana je umrla!”
Ovo je jedan od pokazatelja oštrine ‘Awfova uma, Allah neka mu se smiluje - bio je ashab - jer je izvršio oporuku S‘aba ibn Džessame, nakon njegove smrti, i na osnovu jasnih pokazatelja na koje ga je on naputio - onih deset dinara u rogu, ispitivanje Jevrejina i podudarnost njegovih riječi s onim što je viđeno u snu itd. - uvjerio se u istinitost njegovih riječi. Nakon što se konačno uvjerio u ispravnost iskaza, Jevrejinu je vratio njegove dinare.
Ovdje se svakako radi o fikhu[29], primjerenom samo najupućenijim u njega, najvećim znalcima - ashabima Božijega Polanika, s.a.w.s.
Kasnije generacije će ovo, najvjerovatnije, mahom osuditi kreći: Kako je ‘Awf smio uzeti dinare iz Sa‘bove zaostavštine, koja je pripala njegovoj siročadi i nasljednicima, i odnijeti ih Jevrejinu samo na osnovu jednoga sna?
Mi, međutim, potvrdu ovoj vrsti fikha, koja je bila svojstvena samo ashabima, mimo ostalih ljudi, nalazimo i u slučaju Sabita ibn Qajsa ibn Šemmasa. Njegov slučaj navodi i Ebu ‘Omer ibn ‘Abd el-Berr i još neki drugi.
Ebu ‘Omer kaže: “Pričao nam je ‘Abd el-Waris ibn Sufjan, pozivajući se na Qasima ibn Asbega, on na Ebu Zinba‘a Rewha ibn el-Feredža, on na Se‘ida ibn ‘Ufejra i ‘Abd el Aziza ibn Jahju el-Medenija, on na Malika ibn Enesa, koji prenosi od Ibn Šihaba, on od Isma‘ila ibn Muhammeda ibn Sabita el-Ensarija, a on od Sabita ibn Qajsa ibn Šemmasa,
koji je rekao da je njemu Božiji Poslanik rekao: ‘Sabite, zar ne želiš da živiš zahvalno, da pogineš kao šehid i da uđeš u Džennet?!’
Malik kaže: “Sabit je doista poginuo kao šehid u bici na Jemami!”
Ebu ‘Amr kaže: “Hišam ibn ‘Ammar prenosi riječi Sadeqe i ibn Halida koji je rekao: ‘Pričao nam je ‘Abd el-Rahman ibn Jezid ibn Džabir; kaže: - Pričao mi je ‘Ata’ el-Horasani; kaže: Pričala mi je kćerka Sabita ibn Qajsa ibn Šemmasa: “Kad je objavljen ajet: O vjernici, ne dižite glasove svoje iznad
Fikh - terminološki: nauka koja se bavi proučavanjem šerijatskopravnih propisa. Jezički: razumijevanje, poimanje, pronicanje u suštinu stvari.
Vjerovjesnikova glasa! (El-Hudžurat, 2), moj otac je ušao u kuću i

zatvorio se u nju. Dugo ga ne vidjevši, Poslanik je poslao po njega da vidi šta se to zbilo sa njim.

‘Ja imam iznimno prodoran glas, Božiji Poslaniče’, rekao mu je on, ‘pa se bojim da su mi propala moja djela!’

‘Nisi ti od tih’, kazao mu je Poslanik. ‘Naprotiv, ti ćeš živjeti kako treba i na lijep način ćeš umrijeti!’

Potom je Allah objavio: Zaista, Allah hvalisavog i gordog ne voli! (Luqman, 18), i on se opet povukao u kuću i počeo plakati, i opet je Poslanik poslao po njega da vidi šta je posrijedi.

‘Božiji Poslaniče’, rekao mu je on, ‘ja stvarno volim gizdavost i volim biti na čelu svoga naroda!’

‘Nisi ti od onih na koje se aludira u kur’anskom ajetu!’, kazao mu je Poslanik, ‘već ćeš ti živjeti zahvalno, poginućeš kao šehid i ući u Džennet!’

“I doista, kad je bila bitka na El-Jemami”, kaže ona, “krenuo je s Halidom ibn el-Welidom na Musejlimu i kad su se vojske sukobile i ovi pokazali slabost, Sabit i Salim, štićenik Ebu Huzejfe, rekli su: ‘Nismo se ovako borili s Božijim Poslanikom!’ Potom je svaki sebi iskopao mezar, ostali su nepokolebljivi u borbi i borili se sve dok nisu poginuli.

U tom sukobu Sabit je nosio štit na kojem je bio utisnut jedan dragulj i jedan je musliman, prolazeći pored njega, uzeo taj štit. Jedan drugi musliman je, međutim, usnio Sabita i on mu je rekao: ‘Oporučujem ti nešto, a ti dobro pazi da ne kažeš da je to san, pa da to ne izvršiš! Kad sam poginuo, pored mene je prošao jedan musliman i uzeo moj štit. Taj čovjek živi skroz tamo na kraju naselja. Pred njegovim s.ltorom eno ima konj, svezan užetom, trči tamo-amo. Na štit je prislonuo kameni ćup i na njega stavio sedlo. Otiđi do Halida i reci mu da nekog pošalje po taj štit, a kada dođeš u Medinu, kod halife Božijega Poslanika - tj. kod Ebu Bekra el-Siddiqa - reci mu da sam dužan toliko i toliko, da tom i tom mom robu dadne slobodu, da...’

Čovjek je potom i otišao kod Halida i ispričao mu šta je i kako sanjao. Halid je odmah poslao po onaj štit, i štit je donesen kod njega, a kad je i Ebu Bekra upoznao sa svojim snoviđenjem, i on je odobrio izvršenje oporuke!

Ne znamo da je ikome odobrena oporuka nakon njegove smrti, osim Sabitu ibn Qajsu - Bog mu se smilovao!”

Kako vidimo, Halid i Ebu Bekr es-Siddiq, a s njim i drugi ashabi, saglasili su se da se postupi po uputama iz sna, tj. da se realizira oporuka izdiktirana putem sna i da se, na temelju te oporuke, oduzme štit od onoga kod kojeg se bijaše nalazio. Posrijedi je čisti fikh.

Ako znamo da Ebu Hanife, Ahmed i Malik uvažavaju tvrdnju jednog od supružnika koja njemu ide u prilog u odnosu na onog drugog na temelju indikatora njegove iskrenosti, onda tim prije gornji slučaj

zaslužuje da bude prihvaćen.

Ebu Hanife je, također, uvažio tvrdnju onoga koji je tvrdio da jedan zid pripada njemu na temelju ostataka opeka i čvorova užadi koji su se nalazili na njegovoj strani.

Allah je propisao da se izvrši odgovarajuća kazna nad ženom na temelju zakletvi njezinog muža, poduprtih nekim indikatorom koji bi jasno upućivao na to da je ona, doista, počinila bludnu radnju, što bi imao biti i najjači argument istinitosti muževljeve izjave.

Još izraženije od toga jest izricanje smrtne presude osumnjičenoj osobi nakon sprovedenog zaklinjanja (qasama)[30] samo na temelju zakletvi tužitelja čak i pored jasnog indikatora da među njima postoji mržnja!

Uzvišeni Allah legitimirao je izjavu tužitelja u pogledu ostavštine njihovog člana koji je preminuo na putovanju a za kojeg su dvojica nemuslimana ustvrdila da je njima oporučio dio svoje imovine. On je zakonitim nasljednicima otkrio iznevjeru dotične dvojice zatraživši da se i oni zakunu Bogom da sporna imovina pripada njima, da njima pripada pravo na nju. Tako je njihovim zakletvama dao prednost nad zakletvama onih koji su se zaklinjali da je umrli imovinu oporukom ostavio njima.

Ajete o ovom slučaju uzvišeni Allah objavio je pri kraju sure El-Ma'ida, što je i jedna od posljednjih Objava tako da to načelo ničim nije bilo dokinuto. Po njemu je postupala i prva muslimanska generacija.
Ovo je dokaz da se i u pogledu imovine može izreći presuda i pored evidentne međusobne mržnje. Ako se može dopustiti čak i smrtna presuda i pored postojanja međusobne mržnje - kako smo to vidjeli kod 'qasame' - tim je prihvatljivija i primjerenija primjena tog načela u imovinskim parnicama u slučajevima kad ono očigledno indicira pravi smisao.

[30] Qasama - posebna vrsta zaklinjanja, primjenjivana u posebnim slučajevima. Npr. kad bi u jednom mjestu bio nađen ubijen čovjek čiji se ubica ne bi mogao otkriti sprovedenom istragom, ukoliko bi mještani tog mjesta ustvrdili da je ubijeni žrtva tog i tog čovjeka, oni bi u tom slučaju bili pozvani da tu svoju tvrdnju potvrde - ukoliko ne bi imali nikakvog drugog dokaza - svojim zakletvama. Ukoliko bi oni to učinili, njihova tvrdnja smatrala bi se osnovanom čak i u slučaju kad bi se znalo da između njih i osumnjičenoga postoji uzajamna mržnja. Polazilo se od pretpostavke da se toliki broj ljudi, ipak, ne bi lažno zakleo.

Ovo načelo primjenjivali su i djelitelji pravde (wulat el- 'adl) kod vraćanja ukradenih stvari iz ruku kradljivaca. Mnogi od onih koji su im to osporavali i sami su tražili primjenu tog načela kad su sami bili pokradeni!

Uzvišeni Allah kazuje o svjedoku koji je posvjedočio između Jusufa

iskrenoga i vladareve žene; pritom ističe upravo tu činjenicu: svjedok konačan sud o Jusufovoj iskrenosti i ženinoj laži donosi na temelju indikatora,[31] što mu Allah uzvišeni ne samo ne osporava, već mu, naprotiv - samim pripovijedanjem o tome - to priznaje.

Vjerovjesnik, s.a.w.s., kazujući o vjerovjesniku Sulejmanu ibn Dawudu rekao je da je on u sporu dviju žena koje su se sporile o djetetu, presudio u korist mlađe žene na temelju indikatora koji mu se pokazao očitim. Naime, kad je on rekao: “Dajte mi sablju, da vam dijete podijelim popola!”, starija žena je rekla: “U redu, slažem se!”, čime je pokazala pritajeno likovanje nad činjenicom da će ona druga tako izgubiti svoga sina. Druga je pak rekla: “Ne čini to, dijete je njezino!”

Aluzija na jedan detalj iz z6. ajeta sure Jusuf. “Ako je košulja njegova sprijeda razderana”, govori dotični svjedok, “onda ona istinu govori, a on neistinu..., a ako je košulja njegova straga razderana, onda ona laže, a on govori istinu!” Ono, dakle, čime se rukovodio svjedok u izricanju svog suda jest činjenica da je košulja Jusufova bila razderana straga, što je upućivalo na to da je on nastojao otići od vladareve žene koja ga je vukla sebi pokušavajući ga privoljeti na seksualni čin. “I kad on vidje da je košulja njegova straga razderana, reče: ‘To je jedno od vaših lukavstava”, tj. vas žena, “vaša lukavstva su, zaista, velika!”

Sulejman je tada dijete dosudio ovoj drugoj na temelju njezine milosti i brižnosti koje je pokazala srčano, saglasivši se čak i s tim da dijete bude dodijeljeno onoj drugoj samo da bi ostalo živo, da ga može barem gledati.

Ovo je jedna od najljepših i najpravičnijih presuda. Islamski vjerozakon prihvata ovakvu praksu i svjedoči njezinu ispravnost. Zar prosudba na temelju jasnih tragova te vezivanje za njih krajnjega čina s osloncem na indikatore koji upućuju na nj - a koji su većinom teško uočljivi i zapreteni
- izražava drugi smisao doli taj?!

Hoćemo kazati da oni indikatori koji su se našli u snu kojeg je sanjao ‘Awf ibn Malik - vezano za slučaj Sabita ibn Qajsa - ne zaostaju za mnogim tim indikatorima. Naprotiv, oni su izraženiji od činjenice postojanja opeka i veznih uzlova, pripadnosti posjeda tužitelju u odnosu na drugu stranu u sporu između supružnika i proizvođača, što je sasvim očigledno, vidljivo golim okom, čiju ispravnost svjedoči i ljudska priroda i njihovi razumi.

A - pomoć je od Boga!

Na koncu, cilj je bio odgovoriti na postavljeno pitanje. Dakle, ukoliko umrli zna sve one pojedinosti, ukoliko zna sve detalje tih pojedinosti, on tim prije zna za posjetu živoga, za njegovo nazivanje selama i za dovu koju živi čini za nj!

RASPRAVA DRUGA:
DA LI SE DUŠE UMRLIH SUSREĆU MEĐU SOBOM, POSJEĆUJU JEDNE DRUGE I EVOCIRAJU USPOMENE?

I ova rasprava je vrlo značajna i mora joj se, stoga, posvetiti dužna pažnja.

Naime, postoje dvije vrste duša: one koje trpe kaznu i one koje uživaju nagradu.

Ove prve su zaokupljene patnjom u kojoj se nalaze i time su spriječene da se među sobom susreću i posjećuju, dok se one druge, nagrađene - koje su slobodne i nesputane susreću, posjećuju i evociraju uspomene na ono kroz šta su prolazile na dunjaluku, te razgovaraju o onome šta čine živi. Tako svaka duša biva sa svojom družicom, s onom čija su djela nalik njezinim, dok se duša našega poslanika Muhammeda, s.a.w.s., nalazi u društvu vjerovjesničkih duša.

Uzvišeni Allah kaže: Oni koji se budu pokoravali Allahu i Poslaniku bit će s onima kojima je Allah blagodat darovao: s vjerovjesnicima, pravednicima, šebidima i dobrim ljudima; a divno li je to društvo! (El-Nisa', 69).

Ovo zajedništvo potvrđeno je kako na ovome svijetu, tako isto i u berzahu[3] , te u Kući nagrade/kazne.[3'] Prema tome, čovjek će uvijek biti s onim koga voli, u svakom od ta tri boravišta.

Džerir bilježi od Mensura, koji to prenosi od Ebu el- Duhaa, a on od Mesruqa koji je rekao: “Muhammedovi ashabi su rekli: ‘Mi se ovdje, na ovome svijetu, nikako ne bismo trebali odvajati od tebe, jer kad ti umreš bit ćeš uzdignut iznad nas, pa te nećemo moći vidjeti!’ Na to je Allah objavio: “Oni koji se budu pokoravali Allahu i Poslaniku, biće s onima kojima je Allah blagodat darovao: s vjerovjesnicima, pravednicima, šehidima i dobrim ljudima; a divno li je to društvo!”

El-Ša‘bi kaže: “Jedan ensarija je plačući došao kod Božijeg Poslanika, pa ga je on upitao zbog čega plače. ‘Božiji Poslaniče’, kazao mu je on, ‘tako mi Allaha, osim kojeg drugog boga nema, ti si mi zbilja draži i od moje porodice i od mojega imetka! Tako mi Allaha, osim kojeg drugog boga nema, draži si mi i od mene samoga! Ja i moji ukućani te spomenemo pa me uhvati takvo nekakvo osjećanje i ja moram doći da te vidim! Onda sam se sjetio da ćemo obojica jednoga dana umrijeti, pa sam shvatio da se mogu s tobom družiti samo ovdje, na ovom svijetu, jer ti ćeš biti uzdignut među vjerovjesnike a ja, ako i uniđem u Džennet, bit ću daleko ispod tvojega položaja!’

32 Berzah - (nevidljiva) pregrada; nešto što razdvaja dva entiteta; međuprostor. Terminološki: prostor u kojem borave duše umrlih do konačnog proživljenja i izricanja konačnog suda Božijeg; sinonim za zagrobni život.

[33] Dar el-džeza' - Kuća nagrade/kazne, tj. na onom svijetu, u Džennetu ili

Džehennemu.

Poslanik mu na to ništa nije odgovorio, a Allah je potom objavio: Oni koji se budu pokoravali Allahu i Poslaniku, bit će s onima..., pa do riječi: Dovoljno je to što Allah sve zna! (El-Nisa', 70).

Uzvišeni još kaže: O smirena dušo, vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i On tobom zadovoljan, pa uđi među robove Moje i uđi u Džennet Moj! (El-Fedžr, 2.7), tj. uđi u njihov sastav i budi s njima! To se kaže duši u času smrti.

U kazivanju o isra'-u[34], koje se od Poslanika prenosi preko 'Abdullaha ibn Mes'uda, stoji: "Kada je Poslanik - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji - uzdignut na nebo, tamo je susreo Ibrahima, Musaa i 'Isaa, neka su na sve njih mir i blagoslovi Božiji. Tom prilikom spomenuli su Sudnji dan i prvo su o njemu upitali Ibrahima, no kako on ništa nije znao o njemu, upitali su Musaa, ali ni on ništa nije znao. Potom su se svi obratili 'Isau. 'Isa je rekao: 'Allah mi je povjerio znanje o Smaku svijeta, izuzev njegova štropota'.[35]

Zatim je spomenuo pojavu Dedžala.[36]

'I ja ću biti spušten na Zemlju', rekao je, 'i ubit ću ga. Ljudi će se potom vratiti u svoje krajeve, ali će ih dočekati

34 Isra' - Poslanikovo čudesno noćno putovanje, u pratnji meleka Džibrila, od Mekke do Jerusalema, koje se dogodilo skoro tačno godinu dana prije Hidžre.

35 Tj. dana kad će nastupiti.

36 Dedžal - varalica, prevarant; sinonimizvitoperene inteligencije. Poslanik Muhammed, a.s., najavio je njegovu pojavu kao veliki predznak Smaka svijeta, kad će se proglasiti božanstvom u šta će, kako navode neki vjerski izvori, većina svijeta i povjerovati. Bit će, kako je opisan, "ćorav u jedno oko", sukobit će se sa vjernicima koje će predvoditi poslanik Isa,a.s., i na koncu od njih doživjeti poraz. Kršć.: Antihrist.

Je'džudž i Me'džudž[37] koji će pristizati sa svih strana. Oni će popiti svaku vodu na koju naiđu, a uništit će sve pored čega prođu. Ljudi će od mene zatražiti da ih zaštitim od njih, i ja ću Allaha zamoliti pa će ih On sve usmrtiti, a onda će Zemlja skrušeno zamoliti Allaha da je zaštiti od njihova smrada, i ljudi će mene preklinjati, a ja ću zamoliti Boga pa će On poslati oblake s kišom, i voda će odnijeti njihova tjelesa i baciti ih u more. Potom će se sa zemljom sravniti planine, a Zemlja će se rastegnuti poput kože. Allah mi je povjerio da će, kad se to desi, Smak svijeta ljudima biti poput trudnice čija je trudnoća dostigla svoju punoću i čiji ukućani ne znaju kad će ih iznenaditi svojim porođajem - da li noću ili danju!"[38]

Međusobni kontakti duša

Uzvišeni Allah za šehide je rekao da su oni živi i da su opskrbljeni kod svoga Gospodara, da se raduju svome potomstvu koje im se još nije priključilo, da se vesele Allahovoj blagodati i ukazanoj im počasti, što sve skupa s tri jasna detalja ukazuje na njihove međusobne kontakte:

[37] Jedžudž i Me'džudž - zagonetna bića - dva plemena ili dva naroda - o kojima ne postoje pouzdane, precizne informacije, premda ih spominje i sam Kur'an. I dok su raniji komentatori bukvalno razumijevali ova dva izraza, dotle neki savremenici, u nedostatku pouzdanog znanja o Jedžudžu i Me'džudžu, nastoje im dati metaforičan smisao. Muhammed Asad, npr., skloniji je mišljenju da se ovim nazivima samo želi izraziti "niz društvenih katastrofa" koje će se dogoditi pred smak svijeta. Ipak ono što u vezi s Jedžudžom i Me'džudžom nije sporno - barem ne u muslimanskoj tradiciji - jest da će se oni pojaviti kao jedan od velikih predznaka Smaka svijeta. Kršć.: Gog i Magog.

[38] Hadis bilježi El-Hakim, El-Bejheqi i dr.

1. da se oni nalaze kod svoga Gospodara, gdje su opskrbljeni; prema tome, ako su već živi, onda se i susreću među sobom;
2. oni se raduju svojoj braći zbog njihova dolaska kod njih i susretanja s njima;
3. sintagma "raduju se" u semantičkom smislu podrazumijeva da oni jedni druge obraduju (nekom viješću), nešto poput izraza "tebašere" (jedan drugom javljati radosnu vijest).

Brojna su snoviđenja ove vrste. Tako Salih ibn Bešir kaže: "Usnio sam 'Ataa el-Selemija nakon njegove smrti, pa sam inu rekao:

'Allah ti se smilovao, na dunjaluku si dugo u sebi nosio tugu!?'

'Jesam, bogami', odgovorio je on, 'no nakon toga došla mi je duga radost i neprekidno zadovoljstvo!'

'Na kojim se stepenima nalaziš?', upitao sam.

'S onima sam kojima je Allah blagodat svoju ukazao', kazao je, 's vjerovjesnicima, pravednicima, šehidima i dobrim ljudima!"

Sahr ibn Rašid kaže: "U snu sam vidio 'Abdullaha ibn el-Mubareka, nakon njegove smrti.

'Zar ti nisi umro?!', upitao sam ga.

'Dakako da jesam', kazao je.

'Pa šta je Allah učinio s tobom?'

'Oprostio mi je tako da je Njegov oprost obuhvatio sve moje grijehe!', kazao je.

'A Sufjan el-Sewri?'

'Ih', rekao je. 'Taj je s onima kojima je Allah blagodat svoju darovao: s vjerovjesnicima, pravednicima, šehidima i dobrim ljudima - a kako su oni lijepo društvo!"

Ibn ebi el-Dunja navodi kazivanje Hammada ibn Zejda, koje on prenosi od Hišama ibn Hassana, a on od Jaqze binti Rašid koja je rekla: “Merwan el-Mahlemi, kadija i istaknuti istraživač šerijatskog prava, bio je moj komšija i kad je umro, vidjela sam da je bio jako ozarena lica. Potom mi je izašao na san i ja sam ga upitala:
‘Ebu ‘Abdullah, šta je tvoj Gospodar učinio s tobom?’ ‘Uveo me je u Džennet’, odgovorio je.

‘A zatim?’, pitala sam.

‘Zatim sam uzdignut do onih na desnoj strani (ashab el- jemin)’.[39]

‘A onda?’, pitala sam.

‘Onda sam’, rekao je, ‘uzdignut do onih Allahu bliskih (el-muqarrebun).

‘Jesi li vidio nekog od svoje braće?’, upitala sam. ‘Jesam’, rekao je. ‘Vidio sam El-Hasana, Ibn Širina i Mejmuna ibn Sijaha!”

Hammad kaže: “Hišam ibn Hassan kaže: “Pričala mi je ‘Abdullahova majka, koja je bila jedna od najboljih žena Basre: ‘Sanjala sam kao da sam ušla u jednu prelijepu kuću, a onda u nekakvu bašču’ - pa je detaljno opisivala ljepote bašče - ‘tek: ugledah nekog čovjeka oslonjena na zlatan

[39] Ashab el-jemin - dosl.: oni koji se nalaze na desnoj strani. To su “oni srećni”
- jedna od tri kategorije ljudi koliko će ih biti onda “kada se Događaj dogodi”, tj. kad bude smak svijeta. Druga kategorija jesu “oni nesrećni” (ashab el- šimal), dok treću kategoriju čine “oni Allahu bliski” (el-muqarrebun). Više o tim skupinama v. LVI kur’ansku suru (El-Waqi‘a).

krevet, oko njega poslužitelji s peharima u rukama. Bila sam zbilja očarana tim što sam vidjela, kad utom neko reče: - Ovo je Merwan ibn el-Mahlemi. Priđi! -

On se na to trgnu i u svom krevetu se ispravi u sjedeći položaj. Utom se ja probudih, kad - Merwanova dženaza upravo prolazi pored mojih vrata!”

Postoji i hadis u kojem se eksplicitno potvrđuje međusobno susretanje duša i njihovo uzajamno prisjećanje.

Ibn ebi el-Dunja kaže: “Pričao mi je Muhammed ibn ‘Abdullah ibn Buzej‘, kojem je pričao Fudajl ibn Sulejman el-Numejri, njemu Jahja ibn ‘Abd el-Rahman ibn ebi Lebiba .a njemu njegov djed, koji je rekao: ‘Kad je umro Bišr ibn el- Berra’ ibn Ma‘rur, njegova majka ga je sanjala: bijaše imao veoma ozareno lice, pa se je obratila Poslaniku.

- Božiji Poslaniče - rekla mu je - ljudi iz plemena Benu Selema jednako odlaze na onaj svijet, pa reci mi da li se umrli prepoznaju među sobom? Htjela bih, vidiš, po njima Bišru poslati selam! -

- Majko Bišrova - kazao joj je Poslanik - tako mi Onoga u čijoj je ruci moja duša, oni se poznaju među sobom onako kako se poznaju ptice na

vrhovima drveća! -

Nakon toga, koji god bi čovjek iz Benu Seleme bio na samrti, Bišrova majka je odlazila kod njega i nazivala mu selam, a kad bi joj samrtnik uzvratio na selam, rekla bi mu: ‘Prenesi moj selam Bišru!”

Ibn ebi el-Dunja navodi Sufjanovo kazivanje koje on prenosi od ‘Amra ibn Dinara, a on od ‘Ubejda ibn ‘Umejra koji je rekao: “Stanovnici kabura iščekuju vijesti i raspituju se o njima. Tako, kada im dođe novi umrli, oni ga pitaju:

‘Šta radi taj i taj?’, pa im on kaže: ‘Dobar je!’ Tako kaže i za ovoga i onoga, a onda se za nekoga iznenadi:

‘Pa zar još nije došao kod vas?!’

‘Nije’, odgovore oni.

‘Allahu pripadamo i Njemu se vraćamo!’, rekne on. ‘Odveden je, znači, u drugom pravcu!”

Salih el-Murri kaže: “Saznao sam da kod smrti dolazi do susretanja duša i da duše ranije umrlih pitaju onu koja im pristiže:

‘Kakvo ti je bilo boravište - jesi li bila u dobrom ili lošem tijelu?’

Na to je tako zaplakao da ga plač bijaše sasvim savladao.”

‘Ubejd ibn ‘Umejr kaže: “Kad čovjek umre, njega presretnu duše i raspituju se kod njega onako kako se raspituje kod pristigla konjanika: ‘Šta radi taj i taj?’, pa ako kaže: ‘Taj je umro prije mene!’ - a nije došao kod njih - oni reknu: ‘Odveden je, znači, u vatru rasplamsalu!”

Se‘id ibn el-Musejjeb kaže: “Kada čovjek umre, njega dočeka njegovo dijete onako kako se dočekuje neko ko je dugo izbivao!”

‘Ubejd ibn ‘Umejr kaže: “Kad bih sumnjao u to da ću susresti one iz obitelji svoje koji su ranije otišli na onaj svijet, umro bih od silne žalosti!”

Mu‘awija ibn Jahja navodi, pozivajući se na ‘Abdullaha ibn Selemu kojem je Ebu Ruhm el-Musme‘i pričao da je njemu Ebu Ejjub el-Ensari rekao da je Božiji Poslanik - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji - rekao: “Kad bude uzeta vjernikova duša, nju dočekaju oni koje je obuhvatila Allahova milost na način kako se dočekuje donosilac radosne vijesti na dunjaluku, i kažu: ‘Pripazite svojega brata, jer je on bio u Vrlikom jadu!’ Onda ga stanu pitati: ‘Šta radi taj i taj? Šta i ta i ta? Je li se ta i ta udala?!’

Ako ga upitaju za nekog ko je umro prije njega, on im rekne: ‘Pa, on je umro prije mene!’ Na to oni kažu: ‘Allahu pripadamo i Njemu se vraćamo - odveden je, znači, u vatru rasplamsalu, a ružno li je ona boravište; ružna li je odgajateljica!”

Već ranije smo naveli kazivanje Jahje ibn Bistana kojem je Musme‘ ibn ‘asim rekao: “Sanjao sam ‘asima el-Džahderija dvije godine nakon njegove smrti.

‘Zar ti nisi umro?!’, upitao sam ga.

‘Jesam, naravno’, odgovorio je.

‘Pa gdje se nalaziš?’

‘U jednom od džennetskih perivoja’, kazao je. ‘Ja i grupa mojih prijatelja svake se večeri uoči petka i petkom ujutro, sastajemo kod Bekra ibn ‘Abdullaha el-Mezenija i tu primamo vijesti o vama!’

‘Vaša tijela ili vaše duše?’

‘Kakva tijela!’, rekao je. ‘Ona su davno istruhnula. Susreću se duše”.

RASPRAVA TREĆA:
DA LI SE DUŠE ŽIVIH I DUŠE UMRLIH SUSREĆU MEĐU SOBOM?

Potvrdan odgovor na ovo pitanje daju neizbrojivi argumenti i svjedočanstva, čiji broj jedini Bog zna, a opažanje i stvarnost jesu najpouzdaniji svjedoci toga. Dakle, duše živih susreću se s dušama umrlih isto onako kako se duše živih susreću među sobom. Uzvišeni kaže: Allah uzima duše u vrijeme smrti njihove, pa zadržava one kojima smrt odredio je, a druge vraća do roka određenoga. Doista su u tome znaci za ljude koji razmišljaju. (El-Zumer, 42).

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh kaže: “Pričao nam je Ahmed ibn Muhammed ibn Ibrahim, pozivajući se na ‘Abdullaha ibn Husejna el-Harranija, on na svog djeda Ahmeda ibn šu‘ajba, on na Musu ibn U‘ajna, on na Mutrifa, on na Dž‘afera ibn ebu el-Mugiru, on na Se'ida ibn Džubejra koji, u vezi s ovim ajetom, prenosi Ibn ‘Abbasove riječi: ‘Doznao sam da se duše živih i duše umrlih susreću međusobno u snu i štošta pitaju jedne druge. Onda duše umrlih Allah zadrži, a duše živih pusti da se vrate u svoja tijela!”

Ibn ebi Hatim u svom tefsiru kaže: “Pričao nam je ‘Abdullah ibn Sulejman koji se pozivao na El-Husejna, on na ‘Amira a on na Isbata koji prenosi Suddijev komentar
Allahovih riječi: ‘A i one koje nisu umrle u snu njihovome’; on kaže: ‘Usmrćuje ih u snu njihovom, pa se tako duša živoga susretne s dušom umrlog, te razgovaraju i upoznaju se. Potom se duša živoga vrati u svoje tijelo u kojem boravi na ovom svijetu, dok joj ne isteče vrijeme njoj određeno, a i duša umrlog se htjedne vratiti u svoje tijelo, no ona bude zadržana!”

Ovo je jedno od dva razumijevanja spomenutog kur’anskog ajeta. Prema njemu, ona duša koja se zadržava (el-mumseka) jest duša nekoga ko je ranije preminuo, ko je umro smrtnom smrću (wefat el-mewt), dok je duša kojoj se dopušta da se vrati u svoje tijelo (el-mursela) ona koja je samo snom usmrćena (wefat el-newm). To, prema ovakvom razumijevanju, znači da Bog uzima k sebi dušu onoga koji je ranije preminuo, pa je zadržava i ne dopušta joj da se vrati u svoje tijelo prije Sudnjega dana, a uzima k sebi i dušu spavača, no nju pušta da se vrati u svoje tijelo do isteka određenog joj vremena kad je usmrćuje drugom smrću.

Prema drugom razumijevanju spomenutog ajeta, obje duše koje se

spominju u njemu - i ona koja se zadržava (el- mumseka) i ona koja se pušta (el-mursela) - jesu one koje su snom usmrćene. Bog potom onu kojoj je njezino vrijeme na ovom svijetu isteklo zadržava kod sebe i ne vraća je u njezino tijelo, a onu čiji rok još nije istekao opet vraća u njezino tijelo da dopuni vrijeme njoj namijenjeno.

Za ovaj stav opredijelio se i Šejhu-l-islam.[40] On kaže: "Na to upućuje i Kur'an i Sunnet. Naime, Uzvišeni Allah

[40] Šejhu-l-islam - vrhovni vjerski autoritet muslimanske države.
U konkretnom slučaju misli se na velikana klasične islamske misli, slavnog pravnika iz VIII ovdje spominje zadržavanje onih duša koje je snom usmrtio, kojima je smrt propisao, dok kod duše koju usmrti u času njezine smrti (tj. izvan sna, op. prev.), ne spominje ni zadržavanje ni puštanje, već ona spada u treću kategoriju." Međutim, ipak je prihvatljivije prvo razumijevanje, jer Uzvišeni Allah spominje dvije smrti: veliku ili smrtnu smrt (wefat el-mewt) i malu ili smrt u smislu sna (wefat el-newm). Tako je i duše podijelio na dvije kategorije: one kojima je ranije izrekao smrt, pa ih stoga zadržava kod sebe - one, dakle, koje je usmrtio smrtnom smrću - i one kojima je preostalo još vremena: njih Allah vraća u njihova tijela da ispune vrijeme koje im je još preostalo. Na taj način Uzvišeni Bog je 'zadržavanje' i 'puštanje' (duša) učinio ponajprije odrednicama tih dviju smrti - gdje jedna duša biva zadržana (mumseka), a druga puštena (mursela).

Dalje je rekao da one duše koje 'nisu umrle' jesu one koje su samo snom usmrćene. Međutim, da je tu kategoriju tj koje su samo snom usmrćene, podijelio na dvije Vrste - one koje se potom smrtno usmrćuju i one koje se usmrćuju samo snom - On u tom slučaju ne bi rekao:

"A i one koje njsu umrie u snu njihovome", jer kad se duše uzimaju, one tada i umiru. Bog je, međutim, rekao da one 'nisu umrle'. Inače, ne bi rekao nakon toga: "Pa zadržava one kojima smrt odredio je»? Onaj ko podržava ovaj stav može reći i ovo: Božije riječi: "Pa zadržava one kojima smrt odredio je", nakon što ih je snom usmrtio, znače da ih je Bog najprije tako usmrtjo a tek je nakon toga neke i smrtno usmrtio. To znači da ajet tretira hidžretskog stoljeća Ibn Tejmijju, koji ni do danas nije prestao biti aktuelan a koji je bio jedan od autorovih učitelja.
obje ove kategorije, jer Bog i spominje dvije smrti - smrt snom i smrtnu smrt - i navodi 'zadržavanje' stvarno umrle duše i 'puštanje' one druge.

Zna se, međutim, da Bog Uzvišeni zadržava dušu svakog umrlog, bilo da je umro u snu ili u budnom stanju, a da dušu onoga koji nije umro i dalje pušta da se vraća svom tijelu. Prema tome, Božije riječi: "Allah uzima duše u vrijeme smrti njihove", podrazumijevaju i onog ko umre u budnom stanju kao i onog ko umre u snu.

Na kontakt između duša živih i umrlih osoba ukazuje i činjenica da živi usnije umrloga pa ga upita za nešto i umrli ga izvijesti o nečemu što

on nije znao, i to izviješće se potom pokaže sasvim istinitim. Isto tako može da mu kaže nešto što je bilo u prošlosti, ali i da mu otkrije nešto iz budućnosti, da mu ukaže na kakvo blago koje je umrli zakopao na nekom mjestu za koje je samo on znao, ili da mu kaže za dug koji je ostao iza njega i da mu za to navede jasne pokazatelje i argumente.

Još izražajnije od toga jest da mu umrli spomene nešto što je on učinio, a što baš nikome nije rekao, ili još i jače: da mu kaže: “Ti ćeš nam doći tada i tada!”, pa da i bude tako kako je rekao. Moguće je i da mu kaže neke stvari za koje je živi bio sasvim siguran da ih niko drugi osim njega nije znao. Mi smo već ranije naveli ono što se zbilo Sa‘bu ibn Džessami i kako je i šta rekao ‘Awfu ibn Maliku, kao što smo naveli i slučaj Sabita ibn Qajsa ibn Šemmasa koji je onome koji ga je sanjao rekao za svoj štit i za dug koji je ostao iza njega.

Spomenuli smo, također, i Sadequ ibn Sulejmana el- Dž‘aferija koji je svog sina izvijestio o ponečemu što je on
uradio poslije njegove smrti, te Šebiba ibn Šejbu i riječi njegove majke koju je on, nakon njezine smrti, navodio da izgovori ‘La ilahe illallah’: “Neka te Allah za to nagradi dobrim!”, i detalj s El-Fadlom ibn el-Muweffeqom i njegovim sinom kojeg je upoznao s tim da on zna za njegove posjete njemu.

Se‘id ibn el-Musejjeb kaže: “Susreli su se ‘Abdullah ibn Selam i Selman el-Farisi i jedan je od njih rekao onom drugom: ‘Ako ti umreš prije mene, javi mi se i reci mi na šta si naišao kod svoga Gospodara, a ako ja prvi umrem, ja ću to učiniti!’ ‘A zar se živi i mrtvi mogu susresti?!’, upitao je onaj drugi. ‘Mogu’, odgovorio je ovaj. ‘Njihove duše nalaze se u Džennetu i idu kuda hoće!’

Potom je jedan od njih umro, pa je izišao na san onome drugom.

‘Osloni se na Allaha i budi radostan’, rekao mu je. ‘Nisam vidio da je išta tako vrijedno kao pouzdanje u Boga!”

El-‘Abbas ibn ‘Abd el-Muttalib kaže: “Imao sam silnu želju da usnijem Omera i to mi se desilo tek nakon skoro godinu dana. Sanjao sam ga kako briše znoj sa svoga čela i govori: ‘Tek sad se mogu odmoriti. Moja čast i moj ugled zamalo se ne izgubiše - samo da ne susretoh Samilosnoga, Milostivoga!”

Kada je Šerih ibn ‘Abid el-Simali bio na samrti, ušao mu je Gadif ibn el-Haris, a on već bijaše na izdisaju. “Ebu-1- Hadžadž”, rekao mu je, “ako nam mogneš doći nakon smrti pa nam kazati šta si sve tamo vidio, učini nam to!”

Kod islamskih pravnika (ehl el-fiqh) to je bilo prihvatljivo. No, prošlo je neko vrijeme a on mu se nije javljao. Onda ga je vidio u snu.

‘Zar ti nisi umro?!’, upitao ga je.

‘Jesam, naravno’, odgovorio je.

‘Pa, kako si?’

‘Gospodar naš je prešao preko naših grijeha’, rekao je, ‘i niko od nas nije stradao, osim ništarija!’

‘A ko su ništarije?!’, upitao je on.

‘Oni’, kazao je, ‘na koje se u nečemu upire prstom!” ‘Abdullah ibn Omer ibn ‘Abd el-‘Aziz kaže: “Nakon smrti mojega oca sanjao sam ga kao da je u nekoj bašči i daje meni jabuke, pa sam to protumačio kao dobitak sina.

‘Koja si djela našao da su najbolja?’, upitao sam ga. ‘Istigfar,[41] sine’, rekao mi je”.

Muslima ibn ‘Abd el-Melik je usnio Omera ibn ‘Abd el- ‘Aziza[41] nakon njegove smrti.

‘Vodo pravovjernih’, upitao ga je, ‘da mi je znati u kakvu se stanju nalaziš sada, nakon smrti?!’

‘Ovo je vrijeme mojega odmora, Muslimo’, rekao je on. ‘Ja se, Allaha mi, nikad do sada nisam odmorio!’

‘Pa, gdje se nalaziš, vođo pravovjernih?’

‘S imamima sam koji su doslovno slijedili Uputu’, kazao je.

“U edenskom sam perivoju”.

Salih el-Berrad kaže: “Usnio sam Ziraru ibn Ewfa nakon njegove smrti, pa sam mu rekao:

[41] Istigfar - molba Boga za oprost grijeha.

[41] ‘Omer ibn ‘Abd e!-‘Az!z - slavni i izuzetni halifa iz prve muslimanske vladajuće dinastije - dinastije Emevija - koji je vladao kratko (817-820), no upečatljivo. Svojom pobožnošću podsjećao je na dvojicu prvih halifa, Ebu Bekra i Omera. Njegov osjećaj pravednosti bio je tako izražen da je naređivao napuštanje nekih gradova koje je muslimanska vojska bila nasilno zauzela. Uspomena na ovog čestitog halifu i danas živi medu muslimanima širom svijeta.

‘Šta ti je rečeno, Bog ti se smilovao, i šta si ti rekao?’, a on se okrenuo od mene.

‘Pa, šta je Allah učinio s tobom?’

‘Dao mi je iz svoje velikodušnosti i darežljivosti’, kazao je.

‘A šta je s Ebu el-‘Alaom ibn Jezidom, bratom Mutrifovim?’, upitao sam.

‘On je na najvišim stupnjevima’, kazao je.

‘Koja su djela kod vas najviše cijenjena?’, upitao sam.

‘Oslanjanje na Allaha’, kazao je, ‘i neodgađanje bogougodnih djela za sutra!”

Malik ibn Dinar kaže: “Sanjao sam Muslima ibn Jesara nakon njegove smrti. Nazvao sam mu selam, ali mi nije odgovorio.

‘Zbog čega mi ne uzvraćaš na selam?’, upitao sam ga.

‘Ja sam mrtav!’, rekao je. ‘Kako da ti uzvratim?!’

‘Na šta si naišao nakon smrti?’, upitao sam.

‘Naišao sam, bogami, na jezive strahote i strašne potrese!’, rekao je.

‘I šta se desilo nakon toga?’

‘Šta misliš da može biti od Plemenitoga?! Primio je naša dobra djela i prešao preko ružnih postupaka naših, te nas oslobodio odgovornosti’.

Malik je tada tako zaridao da se srušio onesviješten. Potom je nekoliko dana bio bolestan, a onda mu je prepuklo srce i on je umro”.

Suhejl, brat Hazmov, kaže: “Nakon smrti Malika ibn Dinara ja sam ga sanjao pa sam ga u snu upitao:

‘Da mi je samo znati, Ebu Jahja, s čime si izišao pred Allaha?!’ ‘Izišao sam s mnogim grijesima’, rekao mi je. ‘No, sve mi ih je izbrisalo lijepo mišljenje o Allahu Uzvišenome!” Kad je umro Redža’ ibn Hajweh sanjala ga je jedna pobožna žena i upitala ga: “Gdje si završio, Ebu el-Miqdame?” “U dobru”, odgovorio je on. “Ali smo se strašno uplašili za vas - mislili smo da je nastupio Smak svijeta!”

“Zašto?”, upitala je ona.

“El-Džerrah i njegovi ljudi ušli su u Džennet sa svim tovarima svojim”, rekao je, “stiskajući se na njegovim vratima!” Džemil ibn Murreh kaže: “Mewreq el-‘Adželi je bio moj prijatelj i pobratim. Jednog dana sam mu rekao: ‘Koji od nas dvojice prvi umre, neka se javi onome drugom i neka mu kaže na šta je došao!’

Mewreq je, eto, umro prvi pa ga je usnila moja žena kao da je došao kod nas, kako je to činio i ranije. Pokucao je na vrata, kako je to običavao, ‘i ja sam’, kaže moja žena, ‘ustala i otvorila mu, kao što sam mu i ranije otvarala.

- Uđi, Ebu el-Mu‘temire - rekla sam mu, kaže ona - na vrata svoga pobratima!

- Kako da uđem kad smrt sam okusio?! - rekao je. - Došao sam samo da Džemilu kažem šta je Allah učinio sa mnom. Reci mu da me je svrstao među one Njemu bliske!”

Kada je umro Muhammed ibn Sirin njegovi prijatelji su silno žalili za njim. Jedan od njih ga je sanjao u vrlo lijepom stanju.

“Brate moj”, rekao mu je, “vidim te u stanju koje me puno raduje! No, šta je s Hasanom?”[43]

[45] Vjerovatno se misli na Hasana el-Basrija, čuvenog pobožnjaka iz Basre iz druge muslimanske generacije.

“Sedamdeset stepeni je dignut iznad mene”, odgovorio je.

“Zbog čega?”, upitao je. “Pa mi smo tebe smatrali boljim od njega?!”

“To je zbog duge tuge njegove!”, rekao je”.

Ibn ‘Ujejne kaže: “Sanjao sam Sufjana el-Sewrija, pa sam ga zamolio da mi da neki savjet. ‘Manje se druži s ljudima!’, rekao mi je”.

‘Ammar ibn Sejf kaže: “Sanjao sam El-Hasana ibn Saliha, pa sam mu rekao:

‘Tako sam žudio za tim da te sretnem! Reci šta ima kod tebe?!’

‘Budi radostan!’, kazao je. ‘Nisam vidio da je išta vrjednije od lijepa mišljenja o Bogu!”

Kada je umro Dujgum el-‘Abid, sanjao ga je jedan njegov prijatelj i on ga je upitao: “Zar ne da mi nisi klanjao dženazu?!” Kad mu se ovaj ispričao i naveo mu razlog koji ga je spriječio, rekao mu je: “Da si je klanjao, postigao bi svoj vrhunac!”

Kad je Rabi‘a[44] umrla, sanjala ju je jedna njezina prijateljica: na njoj bijaše haljina od kadife i veo od brokata, premda je bila sahranjena u ogrtaču i velu od vune.

“Šta je s onim ogrtačem u koji sam te ja umotala, i s onim velom od vune?”, upitala ju je.

“To mi je uzeto”, rekla je, “i zamijenjeno ovim što vidiš na meni. Moji su ćefini smotani i na njih je udaren pečat, a

44 Rabi‘a (el-‘Adewija) - poznata pobožnjakinja iz Basre, iz druge muslimanske generacije.

onda su dignuti u ‘Ulijjun[45] da mi se nagrada za njih na Sudnjem danu još upotpuni!”

“Za to si i radila dok si na dunjaluku bila!”, rekla joj je. “Šta je ovo prema onim počastima koje sam vidjela da je Allah priredio svojim miljenicima!”, kazala je.

“A šta je uradila ‘Abda bint ebi Kilab?”

“Ih, pretekla nas je, bogami, i dospjela do najviših visina!”

“Čime”, upitala je, “kad su ljudi tebe smatrali pobožnijom od nje!?”

“Njoj je, eto, bilo svejedno u kakvoj dunjalučkoj situaciji će osvanuti ili omrknuti”, rekla je.

“A šta je s Ebu Malikom, tj. Dujgumom?”, upitala je. “Posjećuje Allaha Uzvišenoga kad god to poželi”, rekla je.

“A Bišr ibn Mensur?”

“Ih, ih!”, rekla je. “Bogami mu je dato puno više nego se je nadao!”

[45] ‘Ulijjun - entitet u najgornjoj sferi; izraz nastao od riječi “uluw’ što znači: gornjost, uzvišenost, najgornji dio nečega. Hilal ibn Jesaf kaže: “Bio sam prisutan kad je Ibn ‘Abbas upitao K‘aba šta je Sidžin. ‘To je Sedma zemlja (tj. najdonja sfera, op. prev.) u kojoj se nalaze duše nevjernika!’, rekao je K‘ab. Zatim ga je upitao šta je ‘Ulijjun i on mu je rekao: ‘To je Sedmo nebo (tj. najgornja sfera, op. prev.); u njemu se nalaze duše vjernika!”

Poznati komentator Kur’ana Ibn Kesir kaže: “Očigledno je da je izraz ‘Ulijjun’ nastao od riječi “uluw’ - prema tome, sve ono što nadvisuje nešto, sve što je uzdignutije, time je sve značajnije i prostranije!” (Nav. prema: Ibn Kesir, Tefsir el-Kur’an el-Azim, Džem‘ijjet ihja’ el-turas el-islami, Kuvajt, 1996., I izdanje, IV svezak, str. 62.4).

U LXXXIII kur’anskoj suri (El-Mutaffifun) stoji: A znaš li ti šta je ‘Illijjun?

Knjiga ispisana! - nad njom bdiju oni Allahu bliski (19-21).

“Reci mi čime bih se ja mogla najviše približiti Bogu Uzvišenome!”

“Mnogo misli na Allaha i spominji Ga često, pa ćeš ubrzo biti ponosna na to u svome kaburu!”

Kada je umro ‘Abd el-‘Aziz ibn Sulejman el-‘Abid, jedan ga je prijatelj sanjao u zelenoj odjeći, sa vijencem od bisera na glavi.

“Kako ti je bilo kad si otišao od nas?”, upitao ga je. “Kakav si našao okus smrti i šta si vidio tamo?”

“Što se tiče smrti”, rekao je, “ne pitaj o njenoj žestini i jedu! Ali, milost Božija je prekrila sve naše mahane i On nas je samo s blagodati svojom primio!”

Salih ibn Bišr kaže: “Sanjao sam ‘Ataa el-Sulemija nakon njegove smrti, pa sam mu rekao: ‘Ebu Muhammede, zar ti nisi u društvu mrtvih?!’ ‘Jesam, naravno’, rekao je.

‘U šta si ušao nakon smrti?’, upitao sam ga.

‘Bogami sam ušao u mnogo dobro’, rekao je, ‘i našao zahvalna Gospodara, koji mnogo prašta’.

‘Ti si, bogami, na dunjaluku dugo bio u tuzi’.

Na to se on osmjehnuo.

‘Allaha mi’, rekao je, ‘poslije toga mi je došao dug odmor i radost trajna!’

‘Na kojim se stupnjevima nalaziš?’

‘S onim sam’, rekao je, ‘kojima je Allah blagodat svoju darovao - s vjerovjesnicima, pravednicima, šehidima i dobrim robovima Božijim. Kako je samo to društvo lijepo!”

Kad je ‘Asim el-Džahderi umro, usnio ga je jedan iz njegove familije, pa ga je upitao zar nije umro.

“Naravno da jesam”, rekao je.

“Pa gdje si sada?”, upitao ga je.

“Bogami, u jednom od džennetskih perivoja”, rekao je, “sa grupom svojih prijatelja. Svake noći uoči petka, i petkom ujutro, sastajemo se kod Bekra ibn ‘Abdullaha el-Mezenija, i tu primamo vijesti o vama”.

“Vaša tijela ili vaše duše?!”

“Eh, tijela su istruhnula davno”, rekao je. “Susreću se samo duše”.

I El-Fudajl ibn ‘Ijad je usnut nakon njegove smrti. “Ništa bolje za čovjeka nisam vidio od njegova Gospodara!...”, rekao je.

Murreh el-Hemzani je znao tako dugo biti na sedždi da bi mu zemlja počela izjedati čelo. Kad je preminuo, sanjao ga je jedan njegov ukućanin - mjesto kojim je padao na sedždu bijaše mu poput zvijezde blještave!

“Kakav je to trag koji vidim na tvome licu?”, upitao ga je. “Čelo kojim sam padao na sedždu, a koje je izjedala zemlja, presvučeno mi je svjetlom”, rekao je.

“Kakvo mjesto zauzimaš na ahiretu?”[46]

“Prelijepo mjesto”, rekao je. “Imam kuću koju ne napuštaju njezini ukućani; i koji ne umiru!”

Ebu Ja‘qub el-Qari kaže: “Sanjao sam nekog smeđeg, vrlo visoka čovjeka za kojim je išao veliki broj ljudi. Kad sam upitao ko je taj čovjek, rekli su: Uwejs el-Qareni.[47]

[46] Ahiret - onaj svijet; ime izvedeno iz glagola ‘ehhare’ što znači: odložiti, odgoditi, pa bi doslovan prijevod bio: ‘ono što je odgodeno’, ‘što slijedi poslije ovoga svijeta’.

[47] Uwejs el-Qareni - jedan čovjek iz Jemena koji je živio za vrijeme poslanika Muhammeda, a.s., no koji se nije susreo s Poslanikom. Međutim, Poslanik,

Onda sam i ja pošao za njim.

“Preporuči mi nešto, Bog ti se smilovao!”, rekao sam mu.

On se na to namrštio i zabuljio mi se u lice.

“Tražim uputu”, rekao sam. “Uputi me, Bog ti se smilovao!”

On mi se tad primakao.

“Traži Allahovu milost kod bogougodna djela i čuvaj se Njegove osvete (kazne) kod neposluha Njemu, a između tog ilvoga ne prekidaj svoje obraćanje Njemu!”, rekao je, okrenuo se i otišao od mene”.

Ibn el-Semmak kaže: “Usnio sam Mis‘ara, pa sam ga upitao:

“Koja si djela našao da su najbolja?”

“Skupove zikra’V[8] rekao je”.

El-Edžleh kaže: “Sanjao sam Selemu ibn Kuhejla; upitao sam ga:

“Koja si djela našao najboljim?”

“Bdijenje noću”,[49] odgovorio je”.

Ebu Bekr ibn ebi Merjem kaže: “Sanjao sam Wefaa ibn Bišra nakon njegove smrti, pa sam ga upitao šta je učinio.

a.s., je svoje bliže saradnike uputio na nj, rekavši im da je to čovjek - “nepoznat na Zemlji, poznat stanovnicima nebesa” - kojem Bog dragi uslišava dovu. Oni su ga kasnije, kako bilježe neki izvori, i pronašli i zamolili ga da za njih Bogu uputi dovu. Budući da je sam Poslanik, a.s., najavio njegovu pojavu, muslimanski namjesnici nudili su mu svoju pomoć, no on je to do kraja života odbijao primiti. Umro je u Iraku, veoma siromašan.

Uspomena na ovog čovjeka živi i danas diljem muslimanskog svijeta, pa tako i kod nas. Uspomenu na nj - na Uvejsa, odn. Vejsila Karanija - uglavnom održavaju sufije, navodeći ga kao primjer skromnosti i krotkosti.

Zikr - dosl.: sjećanje; svaki legitimni molitveni izraz.

[49] Tj. provodeći vrijeme u molitvi.

“Spasio sam se, nakon svog onog napora”, rekao je. “Koja ste djela našli da su najbolja?”, upitao sam.

“Plač iz straha od Allaha Uzvišenoga”, rekao je”. El-Lejs ibn Sa‘ad kaže: “Musa ibn Wirdan kaže da je sanjao ‘Abdullaha ibn ebi Habibu, nakon što je preselio na onaj svijet, i da mu je on rekao: ‘Predočena su mi sva moja dobra i loša djela; među svojim dobrim djelima vidio sam čak i bobice nara koje sam ubrao i pojeo, a među lošim sam vidio i dvije svilene niti koje su mi se nalazile u kapi!”

Sunejd ibn Dawud kaže: “Pričao mi je moj bratić Džuwejrija ibn Esma’; kaže: ‘Bili smo u ‘Abadanu [50] kad nam se pridružio jedan pobožni mladić iz Kufe. Tu je i preselio, u danu s velikom vrelinom.

- Dajte da se najprije malo rashladimo - rekao sam - pa ćemo ga onda opremiti. -

Utom sam zaspao i sanjao kao da sam u mezarlucima. Istom, ugledah neko kubbe kako se presijava i svo svjetluca draguljima iznimne ljepote. Ja zurih u nj kad - ono se raspoluti i na njemu se pojavi mlada djevojka, tako lijepa da joj slične ne vidjeh! Ona mi priđe i reče: ‘Tako ti Boga, ne uskraćuj nam ga sve do podneva!’

Utom sam se probudio, sav u strahu, i odmah ga stao opremati. Iskopao sam mu mezar na mjestu gdje sam vidio ono kubbe i tu ga ukopao!”

‘Abd el-Melik ibn ‘Utab el-Lejsi kaže: “Usnio sam ‘amira ibn ‘Abd Qajsa, pa sam ga upitao:

‘Koja si djela našao da su najbolja?’

50 ‘Abadan - ime mjesta u Iranu.

‘Ona kojima se željelo postići Allahovo zadovoljstvo!’, rekao je”.

Jezid ibn Harun kaže: “Sanjao sam Ebu el-‘Alaa Ejjuba ibn Miskina;

‘Šta je tvoj Gospodar učinio s tobom?’, upitao sam ga.

‘Oprostio mi je!’, rekao je.

‘Zahvaljujući čemu?’

‘Zahvaljujući postu i namazu’, kazao je.

‘Jesi li možda vidio Mensura ibn Zazana?’, upitao sam.

‘Ih’, kazao je, ‘njegov se dvorac može vidjeti izdaleka!”

Jezid ibn Ne‘ama kaže: “U epidemiji kuge nastradala je i jedna djevojka pa ju je, nakon smrti, u snu vidio njezin otac te je upitao:

‘Reci mi nešto o ahiretu, kćeri?’

‘Oče’, rekla mu je, ‘došli smo u nezgodnu situaciju: imamo znanje, ali ništa nismo u stanju uraditi, dok vi radite ali ne znate puno! Allaha mi, jedno ili dvoje ‘subhanallah’ ili rekat-dva u registru mojih djela draži su mi od čitava dunjaluka, sa svim što je na njemu!”

Kesir ibn Murreh kaže: “Sanjao sam kao da sam ušao u najviše džennetske sfere pa ih stao obilaziti i čuditi im se. Odjednom, nađoh se na jednoj strani među ženama džamijskim, te im priđoh i nazvah im selam.

‘Čime ste zadobile ovaj stepen?’, upitao sam ih, a one mi rekoše:

‘Sedždama i tekbirima”.

Muzahim, štićenik Omera ibn ‘Abd el-‘Aziza, kaže: “Fatima, kći ‘Abd el-Melika, žena Omera ibn ‘Abd el-‘Aziza, pričala je:

‘Jedne noći se Omer ibn ‘Abd el-‘Aziz probudi i reče da je sanjao čudan san. - Bože na hajr - rekla sam mu - ispričaj mi ga!-

‘Ispričat ću ti ga ujutro’, kazao je.

Ujutro je, u rano svitanje, izišao i klanjao sabah, i otud se vratio u svoju rezidenciju. Ja sam motrila trenutak kada će ostati sam, pa sam ga tada upitala za san.

‘Sanjao sam’, rekao je, ‘kao da sam uzdignut na neku zelenu zemlju, jako prostranu, poput zelena tepiha. Tek, ugledam tu nekakav bijeli dvorac, kao od srebra da je, i iz njega iziđe neki čovjek, vičući koliko ga grlo nosi: - Gdje je Muhammed ibn ‘Abdullah ibn ‘Abd el-Muttalib? Gdje je Allahov Poslanik? -

Utom priđe Božiji Poslanik - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji! - i uđe u dvorac. Potom iz dvorca iziđe jedan drugi čovjek i pozva Ebu Bekra el-Siddiqa. Priđe i on, pa i on uđe u dvorac. Onda iziđe treći čovjek i pozva Omera ibn el- Hattaba, pa i Omer uđe unutra. Tako isto bi i s Osmanom ibn ‘Affanom i ‘Alijom ibn ebi Talibom. Zatim iziđe jedan i pozva: - Gdje je Omer ibn ‘Abd el-‘Aziz!? -, i ja ustadoh i uđoh u dvorac. Tako se nađoh kod Božijeg Poslanika, s.a.w.s., a oni svi oko njega.

‘Gdje da sjednem?’, pomislih u sebi i sjedoh uz Omera ibn el-Hattaba.

Pogledah, kad - Ebu Bekr na desnoj strani Božijeg Poslanika, s.a.w.s., a između njih dvojice neki čovjek. Kad upitah ko je on, bi mi rečeno da je to ‘Isa, sin Merjemin. Utom čuh nekoga koga ne bijah u stanju vidjeti usljed svjetlosnog zastora koji bijaše između nas, govori mi: - Omer ibn ‘Abd el-‘Aziz, drži se toga na čemu si, i ustraj tako! -

Zatim, kad mi bi dopušteno da iziđem, i kad izidoh iz dvorca, okrenuh se iza sebe kad - izlazi i Osman ibn ‘Affan.

‘Hvala Allahu koji me pomože!’, veli. Istom, u krugu se nađe i ‘Alija ibn ebi Talib, iziđe i on iz dvorca i reče: ‘Hvala Allahu koji mi oprosti!”

Se‘id ibn ebi ‘Urube kaže: “Omer ibn ‘Abd el-‘Aziz je rekao: ‘Sanjao sam Božijega Poslanika - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji! - a kod njega sjede Ebu Bekr i Omer. Nazvao sam im selam i sjeo, i dok sam tako sjedio, dovedoše ‘Aliju i Mu‘awiju[51]: uvedoše ih unutra i za njima zatvoriše vrata. Ja sve to posmatram tek, samo časak kasnije, iziđe ‘Alija i reče:

[51] ‘Alija i Mu‘awija - Alija, četvrti halifa (656-661), zet i pobratim poslanika Muhammeda, a.s., veliki junak, briljantan govornik, produhovljeni filozof, jedan od najvećih znalaca islama, muž Poslanikove kćerke Fatime, vrlo rano primio islam. Ibn ‘Abbas, Enes ibn Malik, Selman el-Farisi i dr. čak tvrde da je Alija bio i prvi koji je primio islam. Ebu J‘ala bilježi sljedeću Alijinu izjavu: “Poslanstvo je Božijem Poslaniku,

s.a.w.s., započeto u ponedjeljak a ja sam već u srijedu primio islam!” Neki izvori navode da je tada imao deset, neki devet, neki osam a neki i manje godina. Ibn Sa‘ad bilježi sljedeći iskaz El- Hasana ibn Zejda; kaže: “Zbog te svoje mladosti nikada nije obožavao kipove”. Imam Sujuti u svom djelu Tarih el-hulefa‘ navodi da se od Alije prenosi 586 hadisa Božijega Poslanika.

Muavija je sin Ibn Sufjana, jednog od glavnih Poslanikovih oponenata u Mekki koji je na koncu ipak primio islam. Bio je jedan od Poslanikovih pisara a za vrijeme hilafeta Omera ibn el-Hattaba imenovan je namjesnikom Šama gdje je ostao sve do svoje smrti 60. godine po Hidžri, kad mu je bilo 78 godina. I za vrijeme Alijine uprave Muavija je bio namjesnik Sirije i prvi je namjesnik koji se pobunio protiv halifine naredbe. Stoga je između njega i halife Alije, 37. godine po Hidžri, došlo i do oružanoga sukoba. Bila je to čuvena Bitka na Siffinu, na zapadnoj obali rijeke Eufrat, u kojoj je izginuo veliki broj muslimana. To je i prvi međumuslimanski sukob, pa uspomena na taj nemili događaj i danas živi.

Muavija je i prvi muslimanski vladar koji je vlast učinio nasljednom; osnivač je dinastije Emevija, odnosno Umejevića.

‘Namireno mi je, tako mi Gospodara Ka‘be!’

Odmah za njim iziđe i Mu’awija.

‘Oprošteno mi je, Gospodara mi Ka‘be!’, reče on”. Hammad ibn ebi Hašim kaže: “Omeru ibn ‘Abd el-‘Azizu je došao neki čovjek i rekao mu: ‘Sanjao sam Božijeg Poslanika, s.a.vv.s.: s desne strane mu bijaše Ebu Bekr, a s lijeve Omer. Utom, dođoše dvojica - svađaju se, a ti sjediš pred Božijim Poslanikom.

‘Omere’, reče ti Poslanik, ‘kada budeš radio, radi onako kako su radila ova dvojica - tj. Ebu Bekr i Omer!”

Omer ga je zaklinjao Allahom da mu potvrdi da je zbilja tako sanjao, pa kad mu se on zakleo, Omer je zaplakao”.

‘Abd el-Rahman ibn Ganem kaže: “Sanjao sam Mu‘aza ibn Džebela, tri godine nakon njegove smrti - jaše na pjegavu konju, a iza njega neki bijeli ljudi u zelenoj odjeći, i oni jašu na pjegavim konjima. Mu‘az je govorio:

‘Kamo sreće da moj narod znade, zašto je meni moj Gospodar oprostio i od počašćenih me učinio/’ (Jasin, z6) Potom se okrenuo na svoju desnu, pa na lijevu stranu. ‘O Ibn Revvaha, o Ibn Ma‘zun!’, govorio je. ‘Hvala Allahu koji nam je Svoje obećanje ispunio, i Zemlju nam u baštinu dao, i da se u Džennetu gdje god hoćemo nastanimo! Divne li nagrade onima koji su se trudili!’ (El-Zumer, 74)

Zatim se rukovao sa mnom i nazvao mi selam!” Qubejsa ibn ‘Uqbe kaže: “Sanjao sam Sufjana el-Sewrija nakon njegove smrti, pa sam ga upitao: ‘Šta je Allah učinio s tobom?’

Odgovorio je:
Izravno pogledah u Gospodara svoga, a On mi reče: - Prijatno nek’ ti je Ibn Seide, u Mojemu si zadovoljstvu, jer prav ti bi kad noć se smrači i pouku tužnome dade, srca žalosnog:
evo ti, dajem sad - izaberi si dvorac po volji i posjeti Me - Ja sam tu, u tvojoj blizini!

Sufjan ibn ‘Ujejne kaže: “Sanjao sam Sufjana el-Sewrija, nakon njegove smrti, kako leti u Džennetu s palme na drvo, s drveta na palmu, i govori: ‘Za nešto nalik ovome nek’ se trudbenici trude!' (El-Saffat, 61)

‘Zahvaljujući čemu si uveden u Džennet?’, upitao ga je neko.

‘Bogobojaznošću’, kazao je, ‘suzdržavanjem od nedozvoljenog’.

‘A šta je s ‘Alijom ibn ‘Asimom?’

‘Vidimo ga samo poput zvijezde!’, kazao je”.

Šu‘be ibn el-Hadžadž i Mis‘ar ibn Kidam bili su hafizi, vrlo cijenjeni. Ebu Ahmed el-Burejdi kaže: “Sanjao sam ih nakon njihove smrti, pa sam upitao:

‘Ebu Bistame, šta je Allah učinio s tobom?’

‘Neka ti Allah pomogne da zapamtiš ovo što ću ti reći’, rekao je:
Moj me Gospodar u džennete uveo da vječno ostanem u njima; hiljadu vrata oni imaju od srebra i od dragog kamena.
Reče mi On, Milostivi:
- O Su‘be, ti koji duboko ode u sabiranju znanja i nakupila mnogo, uživaj sad u Blizini Mojoj,
Ja doista sam zadovoljan tobom - robom Mojim koji bijaše gorljivo bdio noću.
Neka gorljivom dovoljno časti bude da će Meni u posjetu doći, i da ću mu Ja Lice Svoje Plemenito otkriti da pogleda u njega!
Tako Ja činim s onima koji življeše skromno i u vremenu prošlom ne navikoše se na grijeh!”

Ahmed ibn Muhammed el-Lebedi kaže: “U snu sam vidio Ahmeda ibn Hanbela, pa sam ga upitao:

‘Ebu ‘Abdullah, šta je Allah učinio s tobom?’

‘Oprostio mi je’, rekao je, ‘a onda me upitao: - Zarad Mene ti je udareno šezdeset bičeva? -

‘Jeste, Gospodaru’, rekao sam.

‘Evo sad Moga Lica’, kazao mi je, ‘dopušta ti se - pogledaj u njega!”

Ebu Bekr Ahmed ibn Muhammed ibn el-Hadžadž kaže: “Pričao mi je jedan čovjek iz Tarsusa; kaže: ‘Molio sam Allaha Uzvišenoga da mi pokaže stanovnike kabura - da ih upitam šta je Allah učinio s Ahmedom ibn Hanbelom. Nakon deset godina sanjao sam kao da su stanovnici kabura ustali iz svojih kaburova i prvi se meni obratili.

‘Hej, koliko si samo molio Allaha Uzvišenoga da nas usniješ’, rekli su mi, ‘samo da bi nas upitao za čovjeka kojega

još uvijek, otkako vas je napustio, ukrašavaju meleki pod drvetom ‘tuba’...!?”

Ebu Muhammed ‘Abd el-Haqq kaže: “Ove riječi stanovnika kabura ustvari odražavaju visok stepen Ahmeda ibn Hanbela, njegovu zavidnu poziciju i počasno mjesto. Oni, zapravo, nisu bili kadri naći pravi izraz za stanje u kojem se on nalazi i opisati počasti kojima je obasut; mogli su to iskazati samo na ovaj ili njemu sličan način!”

Ebu Dža‘fer el-Seqa’, bliski prijatelj Bišra ibn el-Harisa, kaže: “Sanjao sam Bišra el-Hafija i Ma‘rufa el-Kurhija - dođoše odnekud.

‘Odakle?’, upitao sam ih.

‘Iz dženneti firdewsa’[52] kazali su. ‘Bili smo u posjeti kod Allahova sagovornika Musaa!”

‘Asim el-Džezeri kaže: “Sanjao sam kao da sam susreo Bišra ibn el-Harisa, pa sam ga upitao:

‘Odakle dolaziš, Ebu Nasre?’

‘Iz ‘Illijjuna’, odgovorio je.

‘A šta radi Ahmed ibn Hanbel?’, pitao sam.

‘Upravo sam se rastao s njim!’, kazao je. ‘Ostao je s ‘Abd el-Wehhabom el-Werraqom - jedu i piju pred Allahom Uzvišenim!’

‘A ti’, upitao sam, ‘jesi li i ti s njima jeo i pio?!’ ‘Nisam’, rekao je. ‘Allah zna da ja malo marim za hranom, pa mi je dopustio da gledam u Njega!”

Ebu Dža‘fer el-Seqa’ kaže: “Usnio sam Bišra el-Harisa nakon njegove smrti, pa sam ga upitao:

52 Džennetu Firdevs - najbolji, centralni džennetski predio.

‘Ebu Nasre, šta je Allah učinio s tobom?’

‘Blago je postupio sa mnom, i smilovao mi se’, odgovorio je. ‘Rekao mi je: - Bišre, da si mi na dunjaluku sedždu činio na samoj žeravici, ni tako mi se ne bi mogao dovoljno zahvaliti što sam srca Svojih robova toliko ispunio tobom! -

Dopustio mi je pola Dženneta i ja tu hodam kud hoću. Obećao mi je da će oprostiti svima koji su mi bili na dženazi!’ ‘A šta radi Ebu Nasr el-Temmar?’, upitao sam.

‘Taj je iznad ostalih ljudi’, kazao je, ‘zahvaljujući svome strpljenju u nevolji i neimaštini...”

‘Abd el-Haqq kaže: “Možda je pod izrazom ‘pola Dženneta’ podrazumijevao polovicu njegovih užitaka, jer se oni dijele na dva dijela: duhovni i tjelesni, i oni najprije uživaju u onom duhovnom dijelu. Potom, kad duše budu vraćene u tijela, tim duhovnim užicima bit će pridodati i oni tjelesni”.

Drugi kažu: “Džennetski užitak proistječe iz obima i kvaliteta znanja i djela, a kod Bišra su prevagnula djela!” Opet, Bog najbolje zna!

Jedan pobožni čovjek je kazivao: “Sanjao sam Ebu Bekra el-Šiblija kao da sjedi u Rusafijskom vijeću[53], na mjestu na kojem je i sjedio.

Istom, priđe on, a na njemu lijepa odjeća. Ja ustadoh pred njim, pozdravih ga i sjedoh pred njega.

‘Koji ti je od prijatelja najbliskiji?’, upitah ga i on mi reče: ‘Onaj koji najviše misli na Allaha, koji najviše vodi računa o Allahovom pravu i koji je najrevnosniji u onome što će Allaha zadovoljiti!”

Ebu ‘Abd el-Rahman el-Sahili kaže: “Sanjao sam Mejseru ibn Sulejma nakon njegove smrti; rekao sam mu:

[55] Rusafa - stari grad u Siriji.

‘O kako dugo te nema!?’

‘Ah, put je dug!’, kazao je on.

‘Na šta si došao?’, upitao sam.

‘Data mi je olakšica’, rekao je, ‘jer sam i ja pri izdavanju fetvi[54] tražio olakšice!’

‘Šta bi mi imao preporučiti?’, rekao sam.

‘Slijedi izvornu tradiciju muslimana’, odgovorio je, ‘i druži se s dobrim ljudima - to dvoje spašava od vatre i približava Silnome!”

Ebu Dža‘fer el-Darlr kaže: “Sanjao sam ‘Isaa ibn Zazana nakon njegove smrti, pa sam ga upitao:

‘Šta je Allah učinio s tobom?’

On mi je odgovorio u stihovima:

Da samo vidiš ljepotice u životu vječnom, tu oko mene, s peharima za piće: mrmolje Knjigom sve, bez izuzetka, hode u haljinama opuštenim!

Jedan Ibn Džurejdžov prijatelj je kazivao: “Sanjao sam kao da sam došao u ove mezarluke, tu u Mekki, i vidim: nad svakim mezarom razapet šator, a nad jednim: šator, pletena koliba i lotosovo drvo. Ja uđoh tu i nazvah selam, kad - Muslim ibn Halid el-Zindži! Poselamih ga pa ga upitah: ‘Ebu Halide, šta je ovo - nad svim mezarovima samo šator, a kod tebe ovako?!’

‘Ja sam puno postio’, reče.

[54] Fetva - šerijatskopravno rješenje konkretnog problema koje može donijeti samo stručno, kompetentno lice. Fetva može imati opći i lokalni značaj i uvjetovana je konkretnom životnom situacijom, što je čini vremenski ograničenom.

‘Reci mi gdje se nalazi mezar Ibn Džurejdža?’, upitah ja. ‘Družio sam se s njim, pa bih ga volio poselamiti’.

On odmahnu rukom, vrteći kažiprstom.

‘Hm, gdje je mezar Ibn Džurejdžov?!’, reče. ‘Pa njegov registar je dignut u ‘Illijjun!”

Hammad ibn Selema je sanjao jednog svog prijatelja, pa ga je upitao:

“Šta je Allah učinio s tobom?”

“Gospodar moj mi je rekao:”, kazao mu je on, “Dugo je bilo tvoje mučenja na dunjaluku. Danas ću učiniti da ti rahatluk bude dug - tebi i drugim umornim!”

Ovo je veoma široko područje i, ako ti duša nije sklona povjerovati u nj, pa rekneš: To su samo snovi, a oni nisu nepogrješivi, onda ti podrobno razmisli o onom ko usnije svoga prijatelja, rođaka ili nekog drugog, pa mu taj spomene nešto što je samo on(aj koji sanja) znao, ili mu pak (dotični umrli) otkrije mjesto na kojem je zakopao svoje blago, ili ga upozori na nešto što će da se zbije, ili ga obraduje nečim što predstoji - pa i bude tako kako je rekao, ili mu kaže da će, za toliko i toliko vremena, umrijeti on ili neko od njegove čeljadi
- pa i bude tako, ili mu kaže da će godina biti plodna ili sušna, ili da će se pojaviti neprijatelj, spustiti se kakva nesreća, bolest ili nešto što se odnosi samo na onog koji sanja - pa se to sve i obistini...!

Stvarnost je tako krcata tim pojavama da jedini Bog zna njihov broj. Svi ljudi sudjeluju u tome, a i mi smo osobno, kao i mnogi drugi, bili svjedoci brojnih fascinirajućih slučajeva.
Nije u pravu onaj koji kaže: “Sve su to znanja i ubjeđenja koja se već nalaze u duši i ona se čovjeku otkrivaju kroz san
u stanju kad se njegova duša odvoji od utjecaja tjelesnih preokupacija”.

To je očita neistina. Zapravo je to apsurdna tvrdnja, budući da duša nije imala baš nikakvu predstavu, niti bilo kakvo znanje, o onome o čemu bi umrli kazivao, nije joj takvo što padalo napamet, niti je imala kakav znak ili sugestiju u bilo kakvoj formi, premda mi ne poričemo činjenicu da u nekim slučajevima može da bude zastupljen i neki od tih elemenata.

Među snovima doista ima onih koji su samo odraz trenutnog duhovnog stanja, ili pak izraz ličnog ubjeđenja. Šta više, mnoga snoviđenja kod ljudi zapravo su samo odrazi njihova ubjeđenja, bez obzira jesu li ili nisu kompatibilna sa njim.

Snovi se dijele na tri kategorije: oni koji su od Allaha, koji su od šejtana[55] i koji su odraz trenutnog psihičkog stanja duše.

S druge strane, i među istinitim snovima također ima više vrsta. Neki od njih jesu nadahnuće koje Uzvišeni Bog ubaci u srce čovjekovo, što predstavlja vid govora kojim se Gospodar obraća Svome robu u snu, kako to tvrdi ‘Ubade ibn el-Samit i neki drugi.

Neki su primjer, ili naputak, koji sanjaču navodi melek zadužen za snove.

Neki su susret duše spavača s dušama umrlih, s nekim od njegove porodice, familije, prijatelja i si., kao što smo to ranije spominjali.

[55] Šejtan - sotona; imenica izvedena iz glagola ‘šejtane’, što znači: biti buntovan, ohol, uobražen.

Neki su uspeće duše spavačeve do Allaha Uzvišenoga i njezino obraćanje Njemu.

Neki predstavljaju zalazak spavačeve duše u Džennet i njegovo percipiranje istog itd.

Tako i susret duše živoga čovjeka s dušom umrloga spada u jednu od

kategorija istinitih snova koji su kušani od strane ljudi, mnogo puta doživljeni i, prema tome, nesporni.

Ovo je tema o kojoj postoje različita mišljenja. Jedni kažu:

“Sve nauke, sva znanja, skrivena su u ljudskoj duši i nju samo njezina okupiranost materijalnim svijetom priječi i onemogućava prodiranje u njih, u njihov sadržaj. No, kad se ona svojim snom oslobodi tih stega, tada ugleda nešto od toga - već prema svojoj pripravnosti - a kako je to njezino oslobađanje još potpunije i cjelovitije s njezinom smrću, onda su i njezino znanje i spoznaja tamo također potpuniji i savršeniji...”

U ovom njihovom stavu ima i istine i neistine, pa ga ne treba niti odbaciti niti prihvatiti u cijelosti, budući da to “oslobađanje” doista duši otkriva neka znanja i spoznaje koje se bez njega ne bi mogle postići. S druge strane, međutim, kad bi se duša čak i u cijelosti oslobodila i rasteretila svega što je sputava, ona ni tada ne bi bila u stanju proniknuti u Allahovo znanje, prema kojem je On slao Svoje poslanike, niti bi bila u stanju doznati sve one pojedinosti o prošlim poslanicima i nestalim narodima o kojima je On Svoje izviješće dao, kao što ne bi mogla saznati ni pojedinosti vezane za Povratak[56], predznake Smaka svijeta,

56 Tj. ponovno vraćanje Bogu; napuštanje ovoga svijeta.

detalje naredbi i zabrana, zatim imena, svojstava i čini itd., - dakle svega onoga što je moguće saznati isključivo putem Božije objave. Oslobođenost/rasterećenost duše, međutim, pomaže joj u saznavanju toga. Tako je crpljenje s toga izvora lakše, dohvatnije i obilnije rasterećenijoj duši nego onoj ogrezloj u tjelesnim porivima.

Drugi kažu: “Sva ta snoviđenja ustvari su neka znanja koja Bog u tom času pohranjuje u dušu, bez bilo kakva uzroka”.

Ovo je stav onih koji poriču uzroke i snažno načelo, što je u nesuglasju s Šerijatom, zdravim razumom i nepatvorenom čovjekovom naravi.

Treći kažu: “Snoviđenja su samo pouke koje Bog navodi čovjeku - prema njegovoj pripravnosti koju je uobičajio - posredstvom meleka zadužena za snove. Nekad to bude u obliku pouke, dok se nekada i dogodi upravo ono što je sanjač sanjao, pa se tako doslovno podudari sa stvarnošću, onako kako se načelno znanje podudari sa istinskom spoznajom.

Ovaj stav jest bliži i prihvatljiviji od dva prethodna, no snovi se ipak ne iscrpljuju u tome. Oni imaju i druge uzročnike - kako smo to vidjeli - kao što je međusobno susretanje duša, uzajamno obavještavanje jednih druge, melekovo izvođenje onoga što se nosi u srcu i duši, dušino viđenje određenih stvari izravno, bez ikakva posredništva.

Hafiz Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh, u svojoj knjizi En- Nefs wer-rub, navodi hadis Muhammeda ibn Humejda u kojem se kaže: “Pričao nam je

‘Abd el- Rahman ibn Migra’, pozivajući se na El-Ezhera ibn ‘Abdullaha a on na svoga oca koji je rekao:

‘Omer ibn el-Hattab je jedanput susreo ‘Aliju ibn ebi Taliba, pa mu je rekao: - Ebu el-Hasane, možda si ti bio prisutan (pa si nešto čuo od Božijeg Poslanika) dok smo mi bili odsutni, a moguće je da je nekada bilo i obrnuto. Htio bih te pitati za tri stvari - možda ti imaš znanje o njima!’

‘O čemu je riječ?’, upitao je ‘Alija ibn ebi Talib.

‘ Kako to’, rekao je Omer, ‘da čovjek voli čovjeka a on mu nikakva dobra nije učinio, dok opet drugi mrzi nekoga premda mu taj nikakva zla nije uradio?!’

‘Da’, kazao je ‘Alija. ‘Čuo sam Božijega Poslanika - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji! - kad je rekao: - Duše su mobilizirana vojska: susretnu se u zraku pa se s nepovjerenjem postave jedne spram drugih. Potom se one koje se prepoznaju zbliže, a koje se ne prepoznaju - raziđu se!’

‘To je prvo što sam te htio pitati’, rekao je Omer. ‘Drugo je: čovjek govori nešto i u momentu mu se izgubi misao. Tako to potraje nekoliko trenutaka a onda mu to opet naumpadne?’ ‘Da’, kazao je ‘Alija. ‘Čuo sam Božijega Poslanika - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji! - kad je rekao: - Među ljudskim srcima nema ni jednoga a da nema svoj oblak, baš kao što je mjesečev oblak: tako, mjesec bude svijetao i iznenada ga prekrije oblak i on se zamrači, pa kad se oblak pomakne on opet svijetli. Isto je i sa srcem - zbori nešto, pa ga iznenada natkrili oblak i ono zaboravi; kad oblak prođe, opet se sjeti!’

‘Treće:’, rekao je Omer, ‘čovjek sanja, pa se neki snovi pokažu istinitim, a neki lažnim?’

‘Da’, kazao je ‘Alija. ‘Čuo sam Božijega Poslanika - neka su na nj mir i blagoslovi Božiji! - kad je rekao: ‘Duša svakoga
čovjeka, kojeg u cjelini obuzme san, uzdiže se do Prijestolja Božijega (‘Arša). Onaj koji se ne probudi prije no što mu duša dopre do tamo - njegovi su snovi istiniti; kod onoga koji se probudi prije toga - snovi su lažni!’

‘Eto, to su te tri stvari za kojima sam tragao’, rekao je Omer, ‘i zahvaljujem Bogu kad sam ih našao prije smrti!” Beqijje ibn el-Welid kaže: “Pričao nam je Safwan ibn ‘Amr, pozivajući se na Sulejma ibn ‘amira el-Hadremija koji je rekao: ‘Omer ibn el-Hattab je rekao:

‘Meni su snovi vrlo čudni - čovjek usnije nešto što mu nikad na pamet nije palo, pa i bude tako kako je sanjao - baš kao da ga neko vodi za ruku - ali i usnije nešto, pa od toga ne bude ništa!?’

‘Vodo pravovjernih’, rekao mu je ‘Alija ibn ebi Talib, ‘Uzvišeni Allah kaže: Allah uzima duše u vrijeme smrti njihove, a i one koje nisu umrle u snu njihovom, pa zadržava one kojima smrt odredio je, a druge vraća do roka određenoga, (El-Zumer, 42), a duše se, u snu njihovome uspinju,

pa ako što vide dok su na Nebu - to će biti istina. No, dok se vraćaju svojim tijelima njih u zraku presreću šejtani i plasiraju im laži, pa ako duša naiđe na nešto takvo - to će onda biti neistina!'

'Omer je', kaže, 'bio zapanjen tim 'Alijinim riječima!" Ibn Mendeh kaže: "Ovo je poznato predanje od Safwana ibn 'Amra i nekih drugih, a prenosi se i od Ebu el-Derdaa".

Taberani navodi hadis 'Alije ibn ebi Talhe u kojem stoji da je 'Abdullah ibn 'Abbas rekao Omeru ibn el-Hattabu: "Vođo pravovjernih, htio bih te pitati o nekim stvarima". "Pitaj o čemu god hoćeš", rekao je Omer.

"Zašto se čovjek prisjeća, vođo pravovjernih", upitao je, "i zašto zaboravlja? Zašto su mu neki snovi istiniti, a neki nisu?"

"Na srcu ima jedna ploha", kazao mu je Omer, "onakva kakav je Mjesec, i kada ona natkrili srce, čovjek zaboravi a kada se pomakne, čovjeku naumpadne ono što je bio zaboravio! A to što su neki snovi istiniti a neki nisu, pa - Bog Uzvišeni kaže: 'Allah uzima duše u vrijeme smrti njihove, a i one koje nisu umrle u snu njihovom', pa one od njih koje uđu u Carstvo nebesko, njihovi su snovi istiniti, a one koje ostanu ispod Nebeskoga carstva, njihovi snovi su lažni!" Ibn Lehi'a prenosi od Ibn Osmana ibn Nua'jma el- Ru'ajnija, koji se poziva na Ebu Osmana el-Asbehija a on na Ebu Derdaa koji je rekao: "Kad čovjek zaspi, njegova duša uzdiže se gore sve dok ne bude dovedena do 'Arša pa ako bude čista[57], bude joj dopušteno da učini sedždu a ako bude nečista (džunub), ne dopušta joj se da učini sedždu!"

Dž'afer ibn 'Awn prenosi od Ibrahima el-Hidžrija, on od Ebu Ahwesa a on od 'Abdullaha ibn Mes'uda sljedeće: "Duše su mobilizirana vojska - kad naiđu jedne na druge one se primirišu onako kako to učine konji, pa one od njih koje se prepoznaju te se zbliže, a koje se ne prepoznaju raziđu se!" Ljudima je to bilo poznato još u starim vremenima, pa tako i danas, i oni se u to svakodnevno uvjeravaju. Džemil ibn Mu'ammer el-'Uzri kaže:

Cijeli dan provedem u ludoj zaljubljenosti svojoj,
A noć kad padne moja se duša s njenom susretne!

[57] Tj. ako ne zaspi prije nego se okupa nakon polucije, odnosno spolnog odnosa, kako to nalaže islam.

Ako bi neko rekao: Onaj koji spava ponekad usnije živog čovjeka koji mu u snu nešto rekne ili isprica - a među njima možda bude i velika razdaljina - dok istovremeno onaj kojega on sanja bude u budnom stanju, tj. njegova mu duša (ruh) ne bude izvan tijela: kako se u tom slučaju njihove duše mogu susresti?! - odgovor bi bio: Te riječi koje bi spavač sanjao bile bi ili neka poruka koju mu saopćava melek snova, ili bi bile izraz spavačeve podsvijesti (hadisu nefs) koja mu se u snu ponaša autonomno, kako kaže Hubejb ibn Evs:

Sablast ti iz podsvijesti dođe, al samo to sugestija bude psihe ti

opterećene tvoje!

Dvije duše ponekad budu vrlo srodne a njihova međusobna vezanost tako snažna da svaka od njih, usljed te velike vezanosti, dijelom osjeća ono što se događa onoj drugoj, dok istovremeno ne osjeća tako i nešto što se događa drugima. Ljudi su u pogledu toga bili svjedoci mnogih čudesnih, fascinantnih slučajeva.

Hoćemo, naime, kazati da se duše živih ljudi u snu susreću među sobom isto onako kako se susreću i duše živih i umrlih. Neki učenjaci iz prvih muslimanskih generacija su govorili: “Do susreta duša dolazi u zraku, i one se tu prepoznaju ili prisjećaju jedne drugih, a melek zadužen za snove tu im otkrije šta će im se dogoditi - dobro ili loše!”
Oni još kažu: “Allah je za istinite snove zadužio jednog meleka kojeg je upoznao i nadahnuo ga svakom pojedinom dušom - njezinim imenom, ponašanjem u pogledu vjere i života, njezinom naravi i znanjem - tako da mu nijedna duša nije nejasna, niti pravi grešku u pogledu ijedne od njih. Tako do tog meleka dođe uzorak iz Glavne knjige[58], iz Božijeg zaklonjenog znanja (‘ilm gajbillah) s podacima o onome šta će dobro, a šta loše zadesiti dotičnog čovjeka u pogledu njegove vjere i života općenito, pa mu on kroz san navede primjer ili pokaže neku formu - već prema spavačevoj sklonosti - i nekada ga obraduje nekim dobrom koje je učinio ili će ga učiniti, a nekad ga opomene na grijeh koji je počinio ili ga je namjeravao učiniti i upozori ga na neku neprijatnost čije su se sve pretpostavke ispreplele kako bi ih dotični određenim postupcima mogao rasplesti.

Isti je slučaj i sa svim mudrostima i koristima koje je Bog dao u snovima kao svoj dar, izraz svoje milosti, dobrostivosti, opomene i poduke, i za koje je kao jedan od načina da se do njih dođe predvidio i međusobno susretanje duša, njihovo uzajamno prisjećanje i prepoznavanje.

Brojni su slučajevi da se neko pokajao, popravio, uzdigao iznad interesa ovoga svijeta i posvetio se onome svijetu samo zahvaljujući nekom snu, bilo da ga je on lično sanjao bilo da

58 Glavna knjiga (Umm el-kitab) - Dosl.: Majka knjige. Postoje različita mišljenja o tome šta se pod ovim izrazom podrazumijeva. U Kur’anu stoji: Allah je dokidao što je htio, a ostavljao što je htio; u Njega je Glavna knjiga! (El-R‘ad, 39) Ono što skoro nije sporno jest da se tu misli na nešto što izgleda kao ‘centralna baza podataka’. U svom tumačenju ovoga ajeta Ibn Kesir bilježi sljedeću izjavu Sunejda ibn Dawuda: “Kazivao mi je M‘utemir, pozivajući se na svoga oca, on na Jesara koji kaže da je Ibn ‘Abbas upitao K‘aba: šta je to Glavna knjiga? ‘To je Allahovo znanje’, kazao je K‘ab. ‘Ono obuhvaća sve ono što je On stvorio, i ono što su drugi napravili. Potom je svom znanju rekao: - Budi knjigom! - i ono je postalo knjiga!”

Muhammed Asad pak izraz ‘Umm el-kitab’ prevodi kao: ‘Izvor cijele Objave’, naglašavajući tako jedno od osnovnih etimoloških značenja riječi ‘umm’ (majka, ishodište, izvor), sugerirajući jednost izvora, zajedničko ishodište svih Božijih objava čije je upotpunjenje došlo s Kur’anom. (V. Asadov prijevod i komentar Kur’ana naslovljen sa Onima koji razmišljaju).
je neko drugi nešto sanjao u vezi s njim. Isto tako, mnogi su postali imućni zahvaljujući nekom skrivenom blagu koje im je otkriveno posredstvom sna.”

U knjizi El-Mudžalesa Ebu Bekra Ahmeda ibn Merwana el-Malikija stoji sljedeće:

“Prenosi se od Ibn Qutejbe koji se poziva na Ebu Hatima, on na Asme^c^ija, on na Mu‘temira ibn Sulejmana a on na jednog čovjeka koji mu je ispričao sljedeće:

‘Jednom smo pošli na put, nas trojica; jedan od nas je zaspao i mi smo vidjeli kako iz njegova nosa iziđe nešto poput svjetiljke i uđe u obližnju pećinu a potom se vrati i ponovo mu uđe u nos. U tom se on probudi, trljajući se po licu.

- Sanjao sam nešto vrlo čudno - kazao nam je. - Sanjao sam da ovdje, u ovoj pećini, ima to i to...! -

Mi smo zatim ušli u pećinu i u njoj našli ostatak nekog blaga koje se bijaše tu nalazilo!”

Poznat je i slučaj ‘Abdu-l-Muttaliba kojem je u snu ukazano na mjesto gdje se nalazi Zemzem na kojem je pronašao i blago koje se tu nalazilo.

Isto tako i ‘Umejru ibn Wehbu neko je došao u san i rekao mu: “Ustani i na tom i tom mjestu u kući kopaj - naći ćeš tu blago svog oca!”, a otac mu bijaše zakopao blago i ubrzo potom umro, nikome ne otkrivši to mjesto. Kad se ‘Umejr probudio, odmah je pristupio kopanju na mjestu koje mu je sugerirano i tu doista pronašao deset hiljada dirhema i znatnu količinu zlatne prašine. Na taj način podmirio je sav svoj dug i materijalna situacija njega i njegove porodice značajno se popravila. Kako je to bilo neposredno nakon što je primio islam, njegova najmlađa kćerkica tom prilikom mu je rekla: “Babo,
ovaj Bog koji nam je poklonio islam bolji je od Hubela i ‘Uzzaa[59] - da nije, ne bi ti dao ovo blago! A, eto, samo si Ga malo obožavao!”

Tumač snova ‘Ali ibn ebi Talib el-Qajrewani o ovom slučaju kaže sljedeće: “To kako je ‘Umejr posredstvom sna došao do blaga nije ništa čudnije od onog što se dogodilo kod nas a čega smo mi bili svjedoci u našem gradu. Naime, Ebu Muhammed ‘Abdullah el-Beganuši - jedan dobri čovjek - bio je poznat po tome što je sanjao umrle i pitao ih o nepoznatim stvarima a potom o tome obavještavao njihove ukućane i bližnje. Tako se pročuo po tome i to često prakticirao. Čovjek bi mu došao i požalio mu se kako mu je neko blizak umro a da za sobom nije

ostavio nikakvu oporuku: oni znaju da je imao blaga no ne znaju gdje se nalazi. On bi mu obećao da će to biti razjašnjeno i navečer bi dragom Bogu uputio dovu i na san bi mu izišla navedena umrla osoba, te bi je on upitao o onom što se traži i ona bi mu dala odgovor!

Jedan od njegovih posebno zanimljivih slučajeva jest sljedeći: Jedna dobra starica je umrla a jedna žena bijaše kod nje ostavila u zalog sedam dinara. Nakon staričine smrti ta žena došla je kod njega i požalila mu se na to, kazavši mu i svoje ime i ime one starice. Kad mu je sljedećeg dana ponovo došla, on joj je kazao:

"Poručila ti je da izbrojiš grede pod krovom njezine kuće: dinare ćeš naći pod sedmom gredom u jednoj vunenoj krpi!" Žena je otišla do njezine kuće i doista na opisanom mjestu pronašla svoje dinare!"

[59] Hubel i 'Uzza - imena kumira kojima su se klanjali predislamski Arapi.

On još kaže: "Jedan čovjek, za kojeg ne mislim da je lažov, ispričao mi je sljedeće: 'Jedna žena, sklona ovome svijetu, unajmila me je da joj porušim kuću i da na tom mjestu sagradim novu. Utvrdili smo cijenu za koju ću joj to uraditi, ali kada sam započeo s radom ona je, s još nekim osobama, stala i nije se odvajala od mene.

- Šta je? - upitao sam. - Da možda nešto nije u redu?

- Kazat ću Vam - rekla je ona. - Meni nije potrebno rušenje ove kuće. Radi se o tome da je umro moj otac, dobro imućan čovjek, a da mu mi nakon njegove smrti nismo našli mnogo ostavštine. Pomislila sam da je on to možda negdje zakopao pa sam ovu kuću naumila porušiti ne bih li to pronašla!

- Mogla si to riješiti na jednostavniji način - kazao joj je jedan od tu prisutnih. - Otiđi kod dotičnog čovjeka i zamoli ga da večerašnju noć posveti tom pitanju. Možda mu na san iziđe tvoj otac pa ti sam rekne gdje se nalazi blago. Tako ćeš uštedjeti i trud i sredstva! -

Žena je odmah otišla tamo i kad se odatle vratila rekla nam je da je dotični čovjek zapisao njezino ime i ime njezinog oca.

Sljedećeg dana ja sam poranio na posao i žena je utom došla od onog čovjeka.

- Kazao mi je - rekla je - da je moj otac rekao da se blago nalazi u svodu! - i mi smo odmah započeli kopati ispod svoda, i s jedne i s druge strane, i preda mnom se ukazao jedan otvor. Pogledali smo: u njemu se nalazilo blago! Uzeli smo ga i stali se čuditi, no žena nije bila zadovoljna onim što smo našli.

- Moj otac je imao više od ovog! - rekla je. - Stoga ću ponovo otići onom čovjeku! -

Tako je po drugi put otišla do njega i ispričala mu o čemu se radi, te ga zamolila da pokuša ponovo s njim stupiti u kontakt. Sljedećeg dana došla je i kazala nam da joj je rekao kako joj je otac poručio da kopa ispod jednog kvadratnog korita koje se nalazilo u spremištu za ulje.

Zatim je otvorila spremište: u jednom uglu doista se nalazilo jedno kvadratno korito! Mi smo ga pomaknuli i na tom mjestu počeli kopati i tu smo našli jedan veliki vrč. Žena je uzela vrč, a onda ju je pohlepa ponijela da ponovo ode do onog čovjeka.

Međutim, ovoga puta, kad se vratila od njega, bila je snuždena.

- Rekao mi je - kazala nam je - da je usnio moga oca i da mu je on rekao: 'Uzela je ono što je njoj bilo suđeno. Na ono što je preostalo sjeo je džinski demon kako bi ga sačuvao onome kome je suđeno!"

O sličnim zgodama postoje brojne i brojne pripovijesti. Isto tako postoje brojni primjeri gdje su se neki ljudi uspjeli izliječiti zahvaljujući lijeku koji im je sugeriran putem sna.

Meni su mnogi ljudi, koji baš i nisu bili skloni šejhu-l- islamu Ibn Tejmiji, kazivali kako su ga sanjali nakon njegove smrti i kako su ga u snu pitali o nekim pitanjima iz nasljednog prava koja su ima bila nejasna i kako im je on davao ispravna rješenja!

Ukratko, ovo može negirati samo onaj koji nema nikakva znanja o dušama, njihovim naravima i principima na kojima počivaju.

Neka je Bog na pomoći!

RASPRAVA ČETVRTA: DA LI I DUŠA UMIRE, ILI UMIRE SAMO TIJELO?

O tome postoje različita stajališta. Jedni kažu: I duša umire, i ona kuša smrt budući da i ona potpada pod načelo subjektiviteta (nefs), a svaki subjektivitet će smrt okusiti. Oni kažu: Postoje brojni argumenti koji potvrđuju činjenicu da ništa nije vječno izuzev Boga. Sam Bog o tome kaže: Sve što je na Zemlji prolazno je; ostaje samo lice Gospodara tvoga plemenitog! (Er-Rahman, 27). Također kaže: Sve će, osim Njega, propasti! (El-Qasas, 88). Prema tome, kažu oni, ako umiru i sami meleki, tim prije smrt kušaju ljudske duše! Bog Uzvišeni kaže da će stanovnici Vatre govoriti: Gospodaru naš, dva puta si nas usmrtio i dva puta oživio! (Gafir,11). Jedna smrt, dakle, jest ova koja se odnosi na tijelo i koje smo mi svjedoci, dok je druga smrt smrt duše.

Drugi kažu: Duše ne umiru; one su stvorene za vječno trajanje. Umiru samo tijela. Na to upućuju svi oni hadisi koji govore u uživanju duša i o njihovoj patnji nakon što se rastave od tijela, sve dok ih Bog ponovo ne povrati u njihova tijela. Prema tome, ako bi i duše umirale onda ne bi mogle uživati ili biti u patnji. Međutim, Bog Uzvišeni kaže: Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovom putu izginuli!
Ne, oni su živi, i u obilju su kod Gospodara svoga, radosni zbog onoga što im je Allah od dobrote Svoje dao i veseli zbog onih koji im se još nisu pridružili! (Alu Imran, 169). Ovo je kategorična potvrda da su se njihove duše rastavile od tijela koja su okusila smrt.

Ispravno je kazati da se pod "smrću duša" podrazumijeva njihovo

rastavljanje od tijela, izlazak iz tijela. Ako se njeno umiranje tako poima, u tom slučaju se i ona svrstava u red svih onih koji će “smrt okusiti”. Međutim, ako se misli na to da ona prestaje postojati, da se gubi i pretvara u čisto ništavilo, ona tako ne umire, već nakon što je već jednom stvorena odlazi u blagodat ili u patnju, o čemu će, ako Bog da, kasnije biti više govora. Objava eksplicitno govori o tome da je s dušom stanje takvo sve dok je Bog ponovo ne vrati u njeno tijelo. O tome je Ahmed ibn Husejn el-Kindi spjevao sljedeće stihove:

Prepiraše se, ne mojjoše se sajjlasit osim da smrti ima, da žalost ostavlja za sobom.

“Slobodna duša postade!”, jedni govore.

“I duša s tijelom propade!”, drugi romore.

Ako bi neko rekao: Kada se u Rog puhne, da li će duše tada ostadi žive, kakve i jesu, ili će i one umrijeti, pa zatim oživljene biti?, mi bismo na to kazali: Bog Uzvišeni kaže: I u rog će se puhnuti, i umrijeće oni na nebesima i oni na Zemlji, ostaće samo oni koje bude Allah odabrao! (Zumer, 68) Kako se vidi, Bog će neke od onih na nebesima i od onih koji su na Zemlji izuzeti od te smrti.

Jedni smatraju da će to biti šehidi i ovo mišljenje zastupaju Ebu Hurejre, Ibn Abbas i Se‘id ibn Džubejr.

Drugi drže da se tu misli na Džebraila, Mikaila, Israfila i Meleka smrti, što je stav Muqatila i nekih drugih autoriteta.

Treći misle da su od te smrti izuzeti oni koji su u Džennetu - okate hurije i drugi - te oni koji su u Džehennemu - džehennemski rizničari i oni koji budu izdržavali kaznu. Od naših autoriteta ovo mišljenje zastupa Ebu Ishaq ibn Sakilla.

Imam Ahmed kategorično tvrdi da okate hurije i džennetski dječaci pri puhanju u rog neće umrijeti, budući da je Bog Uzvišeni kazao da stanovnici Dženneta u njemu, poslije one prve smrti, smrt više neće okusiti! (Duhan, 56), što je nedvosmislena potvrda da će oni kušati samo onu prvu smrt. Ukoliko bi umirali i po drugi put, onda bismo imali dvije smrti.

A što se tiče riječi stanovnika Vatre: “Gospodaru naš, Ti si nas dva puta usmrtio i dva puta oživio!”, njih objašnjava ajet iz sure Beqare koji glasi: Kako možete da ne vjerujete u Allaha, vi koji ste bili ništa, pa vam je On život dao; On će, zatim, učiniti i da pomrete i poslije će vas oživiti! (El-Beqare, 28). Bili su, dakle, mrtvi, sperma u kičmama svojih očeva i matericama svojih matera, pa ih je On potom oživio, pa ih usmrtio i onda će ih ponovo oživiti na Dan proživljenja.

U to, međutim, ne spada i usmrćivanje njihovih duša prije Sudnjega dana, jer bismo se u tom slučaju suočili s tri smrti. Pored toga, onesvješćivanje duša prilikom puhanja u rog ne znači obavezno i njihovu smrt. U vjerodostojnom (sahih) hadisu stoji: “U Danu ustajanja ljudi će

izgubiti svijest i ja ću biti prvi koji će se pribrati. Tada ću ugledati Musaa, drži se za stub ‘Arša, i neće mi biti jasno da li je to on došao svijesti prije mene ili mu je to bila nadoknada za onu njegovu nesvijest na planini Tur!”[60]

Radi se o gubljenju svijesti prilikom stajanja na Sudnjem danu, kada Bog Uzvišeni dođe da izrekne presudu i kada će sva Zemlja biti obasjana Njegovom Svjetlošću. Tada će sva stvorenja izgubiti svijest. Uzvišeni Bog kaže: Zato ih pusti dok se ne suoče s danom u kome će svijest izgubiti![61] (Tur, 45). Prema tome, ukoliko bi taj gubitak svijesti značio smrt, onda bi to bila druga smrt.

Ova činjenica nije promakla jednoj skupini eminentnih učenjaka.

Ebu ‘Abdullah el-Qurtubi kaže: “Iz ovog hadisa jasno se razumije da je taj gubitak svijesti znači samo onesvješćenje koje će se desiti na Dan stajanja, a da se ne radi o gubitku svijesti usljed smrti koja bi nastupila od puhanja u rog. Naš autoritet Ahmed ibn ‘Amr kaže: ‘Ovaj Poslanikov, s.a.w.s., hadis upućuje na to da će se taj gubitak svijesti desiti nakon drugog puhanja, onog koje će označiti oživljenje, dok kur’anski tekst nalaže da će se to izuzeće dogoditi nakon puhanja od kojeg će se izgubiti svijest’.

[60] Hadis prenosi Buharija u poglavlju Er-Riqaq, br. 43, Muslim u poglavlju El- Fadail, br. 160, Ahmed u svom Musnedu, 2/264, dok o toj Musaovoj nesvijesti na planini Tur govori i Kur’an u suri El-E‘araf, ajet 143.

[61] Korkut ovaj ajet prevodi ovako: “Zato ih pusti dok se ne suoče s Danom u kome če pomrijeti!” Međutim, glagol “sa‘iqa" koji je upotrijebljen u navedenom kur’anskom ajetu primarno znači: zagrmjeti, odjekivati, treštati, te: onesvijestiti se. “Umrijeti” je tek njegovo posredno značenje. Za “umiranje” postoje drugi, precizni izrazi (V. Arapsko-bosanski rječnik, T. Muftić, El-Kalem, Sarajevo 1997. godine). Stoga smo se - slijedeči i kontekst autorova izlaganja - opredijelili za ovakav prijevod tog glagola, tj. izgubiti svijest.

Pošto je to tako, neki učenjaci skloni su mišljenju da bi Musa moga biti onaj iz reda poslanika koji nije umro. Taj stav je, međutim, pogrešan. El-Qadi ‘Ijad kaže: ‘Moguće je da se pod tim misli na gubljenje svijesti usljed užasnog straha koji će obuzeti ljude nakon proživljenja, kad se rascijepe nebesa i Zemlja, pa su zato i hadisi i predaje o tome malobrojne!” Ebu el-‘Abbas el-Qurtubi mu na ovo odgovara: ‘To pobija sam Poslanikov iskaz, kako je naveden u vjerodostojnom (sahih) hadisu, tj. da će on kada izađe iz svog kabura ugledati Musaa kako se drži sa stub ‘Arša. To će biti
- kaže on - kod puhanja koje će prouzročiti veliki strah!” Ebu ‘Abdullah kaže: “Naš autoritet Ahmed ibn ‘Amr kaže: ‘Ono što će, ako Bog da, otkloniti ovu nedoumicu jest činjenica da smrt nije čisto ništavilo, već

transformacija iz jednog stanja u drugo, na šta upućuje to da šehidi - nakon što budu ubijeni i okuse smrt - ostaju živi, u obilju kod svoga Gospodara, da se tu vesele i raduju, što je svojstvo živih na ovome svijetu.

Ako je takav slučaj s šehidima, onda su tim prije takvi vjerovjesnici. Od Vjerovjesnika, s.a.w.s., vjerodostojnom predajom se prenosi da zemlja ne jede tijela vjerovjesnika, kao i to da se on u Noći israa sastao sa svim vjerovjesnicima u Bejt el-Maqdisu, ali i na Nebu, naročito s Musaom.

Poslanik je također rekao da ni jedan musliman njemu ne nazove selam a da mu Bog ne povrati dušu kako bi odgovorio na njegov selam.

Postoje i brojni drugi slični iskazi i iz njihove ukupnosti kategorično proizilazi da se pod smrću vjerovjesnika podrazumijeva to da njih nestaje među nama, u smislu da su
nam prestali biti očevidni, premda su živi i jednako egzistiraju. To je poput stanja u kojem se nalaze meleki - oni su živi, tu su, a nije ih moguće vidjeti.

Prema tome, ako postoji saglasnost da su oni živi, to znači da će kod puhanja u rog - onog usmrćujućeg puhanja - svi na nebesima i na Zemlji biti onesviješćeni osim onih koje Allah izuzme od toga. Onesvješćenje onih koji nisu vjerovjesnici značit će tako njihovu smrt, dok će vjerovjesnici po svoj prilici samo pasti u nesvijest, pa kad se puhne u rog - čime će se označiti oživljenje - svi umrli će oživjeti a oni koji budu samo svijest izgubili, oni će doći svijesti. Zato je Poslanik, s.a.w.s., u hadisu, u pogledu čije vjerodostojnosti postoji puna saglasnost, kazao: ‘Pa ću ja biti prvi koji će se pribrati!’ Tako će naš Vjerovjesnik biti prvi koji će izići iz svog kabura, prije svih ljudi, s izuzetkom Musaa. U vezi s njim ostala mu je dilema da li se on prije njega prenuo iz nesvijesti ili je ostao tako stajati kakav je bio prije usmrćujućeg puhanja, tj. pri svijesti, jer mu je uračunata ona nesvijest na planini Tur. To je Musaova veličanstvena odlika, ali ona tako pojedinačna ne znači da on ima i opću prednost nad našim Vjerovjesnikom; jedna partikula ne označava i čitavu cjelinu!”

Ebu ‘Abdullah el-Qurtubi kaže: “Ako se iz predmetnog hadisa razumijeva onesvješćenje svih stvorenja na Sudnjem danu, onda tu nema nikakve dvojbe, a ako se razumijeva gubitak svijesti u smislu umiranja kod puhanja u rog, u tom slučaju radit će se o početku Sudnjega dana. Tako bi hadis imao sljedeće značenje: Kada se puhne u rog i time se označi proživljenje, ja ću biti prvi koji će podići glavu i utom ću ugledati Musaa kako se drži za jedan stub ‘Arša - ne znam
da li je prije mene došao svijesti, ili mu je uračunata ona njegova nesvijest sa Tura!”

Postavljati značenje hadisa na ovaj način, međutim, nije osnovano budući da je Poslanik, s.a.w.s., izrazio dvojbu u to da li se Musa prije

njega pribrao ili uopće nije gubio svijest, već mu je to kompenzirano onom nesviješću koju je doživio na planini Tur. Tako bi značenje hadisa bilo sljedeće: ‘Ne znam da li je i on bio onesviješćen ili nije.’ Dvojenje bi se odnosilo na to da li je i Musa gubio svijest pa se od toga pribrao prije njega, ili uopće nije bio onesviješćen, jer da se mislilo na onaj prvi gubitak svijesti, tj. kod preseljenja s ovoga svijeta (sa‘iqatu-l-mewt), Poslanik bi to nedvojbeno potvrdio. Tako bi se njegova dvojbenost odnosila na to da li je Musa uopće umirao ili nije što je apsurdno s brojnih stanovišta.

Prema tome, proizlazi da je tu riječ o onesvješćenju iz straha a ne usljed smrti. Tako dotični ajet ne bi upućivao na to da će kod prvog puhanja u rog sve duše pomrijeti. On doduše ukazuje na to da će kod prvog puhanja u rog nastupiti smrt svih stvorenja, tj. da će tada smrt okusiti svako stvorenje koje je prije toga nije kušalo, ali ne i na to da će smrt ponovo kušati oni koji su je već jednom kušali, odnosno oni kojima smrt nije ni zapisana.

Opet, Bog najbolje zna!

Ukoliko bi neko postavio pitanje: A šta ćete s Poslaniko- vim iskazom: ‘Ljudi će na Danu stajanja izgubiti svijest i ja ću biti prvi ponad kojeg će se otvoriti zemlja pa ću zateći Musaa kako se čvrsto drži za jedan stub ‘Arša!’ [62], odgovorili bismo na sljedeći način:

[61] ‘Arš - dosl.: prijesto, sjedište moći. ‘Prijestolje Božije’ spominje se i u Kur’anu i u hadisima Božijega Poslanika, a.s., i o njegovoj stvarnoj naravi i funkciji

Nema nikakve sumnje da je taj hadis prenesen upravo u takvom obliku što i jest razlog njegove nejasnosti. Prenosilac je tu jedan hadis umetnuo u drugi, uvezao ih i dobio to što je dobio. Ta dva hadisa jesu sljedeća:

Prvi hadis: “Na Sudnjem danu svi ljudi će izgubiti svijest i ja ću biti prvi koji će se prenuti!”

Drugi hadis: “Ja ću biti prvi ponad kojeg će se na Sudnjem danu zemlja otvoriti!”

Kod Tirmizija i nekih drugih autora zabilježen je jedan hadis kojeg prenosi Ebu Se‘Id el-Hudri. Tu stoji da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: ‘Ja ću - nije nikakva hvala - na Sudnjem danu biti prvak Ademova potomstva: u mojoj ruci bit će bajrak zahvalnosti - nije nikakva hvala - i svi vjerovjesnici, od Adema pa dalje, bit će pod mojim bajrakom. Ja ću biti i prvi ponad koga će se zemlja otvoriti - nije nikakva hvala!”

Tirmizi kaže: “Ovo je dobar, vjerodostojan (hasen sahih) hadis”.

Prema tome, prenosilac gornjeg hadisa jedan hadis je umetnuo u drugi, što je tvrdio i naš autoritet Ebu el-Hadžadž el-Hafiz.*[3]

Ako bi neko postavio pitanje: A šta ćete s Poslanikovim riječima:

‘Pa ne znam da li je prije mene došao svijesti, ili je bio od onih koje je

Bog Uzvišeni izuzeo od toga!'? Naime,
ne postoji jedinstven stav. Ipak, budući da je strogo islamsko načelo da 'Bogu ništa nije slično', komentatori Kur'ana ovom izrazu uglavnom daju metaforično značenje u smislu da se ovim izrazom izražava Božija apsolutna moć nad svim što je stvorio.
[63] Tj. Džemaluddin el-Mezzi, hadiski učenjak iz Šama, umro 642. h. godine. V. djelo Tezkiret el-huffaz.
oni koje je Allah izuzeo od toga, izuzeti su od one nesvijesti koja će nastupiti usljed puhanja u rog a ne od one koju će uzrokovati nastup Kijametskog dana, kako Allah uzvišeni kaže: I u rog će se puhnuti, i umrijeće oni na nebesima i oni na Zemlji, ostaće samo oni koje bude Allah odabrao! (Zumer, 68). Prema tome, niko neće biti izuzet od gubljenja svijesti pri nastupanju Kijametskog dana - mi bismo kazali:

Nešto takvo - a Bog najbolje zna! - nije sačuvano u mjerodavnim izvorima, već se radi o fikciji nekih prenosilaca. Ono, međutim, što jest sačuvano, što nedvojbeno potvrđuju brojne, potpuno vjerodostojne predaje, jesu Poslanikove riječi: 'Pa ne znam da li je došao svijesti prije mene, ili mu je uračunata ona njegova nesvijest s planine Tur!'[64]

Neki prenosioci su tako pomislili da je ovo onesvješćenje ustvari ono koje će se desiti usljed puhanja u rog, te da Musa potpada pod one koji će biti izuzeti od toga, što je apsolutno u koliziji s intencijom hadisa, budući da dolazak k svijesti ovdje podrazumijeva buđenje iz mrtvila, proživljenje. Zašto bi inače Poslanik rekao: 'Ne znam da li je oživljen prije mene, ili mu je to kompenzirano onom njegovom nesviješću na planini Tur!'

Razmisli o tome!

Ovo je nešto sasvim drugo od onog gubljenja svijesti koje će zadesiti sva stvorenja na Sudnjem danu, onda kad se pojavi Bog uzvišeni da ljudima izrekne presudu, kad im se pokaže očitim. Tada će oni svi izgubiti svijest.
64 Kur'an, u kontekstu govora o tom slučaju kaže: A Musa se onesviješćen strovali! (El-E'araf, 143).

Što se tiče poslanika Musaa, ukoliko on zajedno s njima ne izgubi svijest, to znači da će mu biti uračunata ona njegova nesvijest kad se njegov Gospodar pokazao brdu i tako ga poravnao sa zemljom. Time će mu ta nesvijest koju je doživio usljed tog Božijeg očitovanja brdu biti kompenzacija za nesvijest koja će zadesiti sve ljude kad se njima Gospodar njihov pokaže na Sudnjem danu.

Pogledaj samo tog veličanstvenog smisla! Da je u odgovoru samo raskriven ovaj hadis i da je objašnjen samo on, odgovor bi bio dostcjan da ga se prihvati čvrsto. Sva zahvala i priznanje za to pripadaju dragome Bogu. Samo On daruje uspješnost.

RASPRAVA PETA:
KADA DUŠE NAPUSTE TIJELA I OSAMOSTALE SE, PO ČEMU SE RAZLIKUJU MEĐU SOBOM?

(Kako se prepoznaju i susreću? Da li, nakon što se osamostale, i dalje zadržavaju oblik i fizionomiju tijela u kojem su boravile? U kakvom se, zapravo, stanju nalaze?)

Rijetko gdje ćeš naći da je neko raspravljao ovo pitanje i stoga se u literaturi skoro ništa ne može naći o tome. To se naročito odnosi na one koji uče da je duša slobodna od materije i njenih relacija, da se ne nalazi ni unutar ni izvan svijeta, te da nema ni svog oblika, ni mjere, ni osobnosti. Prema tome, ovo je jedno od onih pitanja na koja oni ne nalaze odgovora na temeljima svojih načela.

Isti slučaj je i s onima koji uče da je duša samo jedna od akcidentalija tijela, pa se tako jedna od druge i razlikuje po tijelu pomoću kojeg opstoji, te da nakon smrti nema ničega što bi je moglo činiti osobenom. Drugim riječima - prema njihovim načelima - nakon smrti tijela i duša prestaje postojati. S gubitkom tijela nestaje i duša i prestaju njene funkcije onako kako se prekidaju i sva druga svojstva živoga bića.

Prema tome, odgovor na predmetno pitanje moguće je dati samo na načelima sljedbenika sunneta, na onim načelima koja podupiru kur'ansko-hadiski argumenti, razum, respektabilna mišljenja i brojni konkretni primjeri iz muslimanske tradicije.

Njihov stav je da duša egzistira nezavisno, da se uspinje i spušta, da se spaja i razdvaja, da izlazi, odlazi, dolazi, kreće se i miruje.

Za to postoji preko stotinu argumenata i mi smo ih naveli u našoj obimnoj knjizi o poimanju duše i duha gdje smo iznijeli neodrživost drukčijeg stajališta iz više razloga, te konstatirali da bi onaj ko bi imao drukčije mišljenje time pokazao da on, ustvari, ne poznaje samoga sebe.

Sam Bog uzvišeni duši je pripisao ulaženje, izlaženje, uzimanje, njeno usmrćivanje, vraćanje, uspinjanje na nebo, otvaranje odnosno zatvaranje vrata pred njom itd. Tako On kaže: A da ti je vidjeti nevjernike u smrtnim mukama, kada meleki ispruže ruke svoje prema njima: 'Spasite se ako možete!' (El-En'am, 93).

A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i On tobom zadovoljan, pa uđi medu robove Moje, i uđi u Džennet Moj! (El-Fedžr, 27-30)

Ovako se duši rekne pri njezinom odvajanju od tijela.

I duše i Onog koji je stvori pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini! (Eš-Šura, 8).

Ovdje Bog Uzvišeni, kako vidimo, jasno naznačava činjenicu da je On stvorio dušu, kao što na drugom mjestu kaže da je stvorio i tijelo: Koji te je stvorio - pa učinio da si skladan i uspravan! (El-Infitar, 7).

Prema tome, Bog je stvorio čovjekovu dušu, kao što je stvorio i

njegovo tijelo. Šta više, tijelo mu je stvorio kao kalup njegovoj duši.

Tako je stvaranje tijela slijedilo stvaranje duše. Ono joj je postavljeno kao kalup koji je u funkciji onoga za šta je postavljen.

Iz ovoga se razumije da duša od svog tijela poprima izgled koji je čini različitom od drugih. Duša je podložna utjecajima tijela i tijelo na njoj nalazi svoga odraza, kao što je i tijelo pod utjecajem duše i kao što se ona odražava na njemu. Tijelo tako poprima dobre i loše odlike od dobrih ili loših odlika duše, kao što i duša poprima pozitivne i negativne elemente tijela u kojem boravi. Ništa nije tako snažno vezano, tako sraslo, međusobno prožeto i podložno uzajamnim utjecajima kao što je slučaj s dušom i tijelom! Stoga se duši, pri njezinom odvajanju od tijela, i rekne: 'Iziđi, dobra dušo, iz tog dobrog tijela! Iziđi, odvratna dušo, iz tog odvratnog tijela!'

Uzvišeni Bog kaže: Allah uzima duše u času njihove smrti, a i onih koji spavaju, pa zadržava one kojima je odredio da umru, a ostavlja one druge do roka određenog! (El-Zumer, 42).

Kako vidimo, duša je ovdje predstavljena kao nešto što se usmrćuje, što se zadržava i pušta, kao što je predstavljena
i onom koja ulazi, izlazi, vraća se, te kao ona koja je stvorena.

Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao je: "Pogled umirućeg prati dušu koja mu se uzima!"[65] Također je rekao "da melek smrti uzme dušu pa je iz njegove ruke preuzmu drugi meleki, a

65 Hadis bilježi Ahmed, Muslim i Ibn Madže, posredstvom Umm Seleme, Poslanikove supruge.

ona zamiriše poput najljepšeg mirisa kakvog ima na Zemlji, ili stane zaudarati poput najodvratnije lešine na Zemlji!"[66] Akcidentalije, međutim, nemaju nikakva mirisa, ne mogu se prihvatati, niti uzimati iz jedne ruke u drugu.

Poslanik je kazao i to "da se duša uzdiže na nebo, da je blagosilja svaki Božiji melek koji se nalazi između nebesa i Zemlje i da se pred njom otvaraju nebeska vrata. Duša se tako uzdiže sve s jednog neba na drugo dok ne dođe do neba u kojem je Allah Uzvišeni. Tu, pred Njim, bude zaustavljena i On naredi da joj se ime ubilježi u registar stanovnika 'Illijjuna, ili u registar stanovnika Sidždžina.[67] Potom bude ponovo vraćena na Zemlju, a s dušom nevjernika se snažno mlati. Iza toga duša zajedno s tijelom u kojem je bila ulazi u svoj kabur da bude tu ispitana!"[68]

66 Hadis bilježi Ahmed u svom Musnedu, 4/287.

67 Sidždžin - Postoje različita mišljenja o tome šta se podrazumijeva pod ovim izrazom. Držimo da je, ipak, najbolje pojašnjenje dao slavni komentator Kur'ana Ibn Kesir. Naglašavajući da je riječ 'sidždžin' intenzivirani oblik od riječi 'sidžn', što znači: zatvor, tjeskobno mjesto, on kaže sljedeće: "Sve što su stvorenja na nižoj razini, sve su u većoj stiješnjenosti, i obratno: sve što su na višoj razini sve su u većoj

komociji. Sedam nebeskih svodova, npr. - svaki od njih prostorniji je i na višoj je razini od onog koji se nalazi ispod njega. Isti je slučaj i s donjim sferama: svaka od njih prostornija je od one koja je slijedi, sve dok se ne dođe do najdonje tačke, do najtjeskobnijeg mjesta, do centra u središnjici sedme zemljine sfere. Pošto je konačno skončanje nevjernika Džehennem, koji je najdonje područje, kako je to rekao Allah uzvišeni: Zatim ćemo ga u najnakazniji lik vratiti! (El-Tin, 5), te kako kaže na drugom mjestu: Uistinu, knjiga grješnika je u Sidždžinu, a znaš li ti šta je Sidždžin? (El-Mutaffifun, 7-8), to Sidždžin podrazumijeva i donjost i tjeskobnost, kako je to rekao Bog uzvišeni: A kad budu bačeni u nju, u tjesnac, vezanih ruku, propast će tamo prizivati! (El-Furqan, 13). (Nav. prema: Ibn Kesir, Tefsir el-Kur'an el-[c]Azim, Džem'ijjet ihja' el-turas el-islami, Kuvajt 1996., I izdanje, IV svezak, str. 624).

[68] Hadis bilježi Ahmed u svom Musnedu, 4/ 287.

Vjerovjesnik, s.a.w.s., još je kazao da je vjernikov dašak, tj. njegova duša, ptica koja se hrani s džennetskog rastinja, sve dok je Bog ponovo ne vrati njezinom tijelu!

Još je rekao "da se duše šehida nalaze u njedrima zelenih ptica koje svraćaju na džennetske rijeke i hrane se džennetskim plodovima!", te da "duša uživa ili pati u berzahu sve do Sudnjega dana!"

Allah uzvišeni saopćio nam je da se duše faraonskog naroda ujutro i navečer izlažu vatri i da će to tako biti sve do Sudnjega dana. Kazao nam je i to da su šehidi živi, da su u obilju kod svog Gospodara. Riječ je, razumije se, o životu njihovih duša, o njihovoj lijepoj opskrbi, budući da su im se tijela raspadnula.

Božiji Poslanik, s.a.w.s., dao je određeno pojašnjenje tog njihovog života. Kazao je "da se njihove duše nalaze u njedrima zelenih ptica, da imaju kandilje okačene za Arš i da se po Džennetu kreću kud žele. Potom se sklanjaju u te kandilje a njihov Gospodar ih pažljivo pogleda i upita ih imaju li još kakvu želju.

Šta još možemo poželjeti?!', reknu oni. 'Krećemo se po Džennetu kuda želimo!'

On ih tako triput upita i kada vide da neće biti ostavljeni prije nego nešto zatraže, reknu: 'Želimo da nam duše budu ponovo vraćene u tijela i da po drugi put poginemo na Tvome putu!"

Od Poslanika se vjerodostojnom predajom prenosi da se duše šehida nalaze u nekim zelenim pticama i da se hrane džennetskim plodovima, tj. jedu ih obilno, onako kako se jede na ispaši.

Ibn 'Abbas kaže: "Božiji Poslnik, s.a.w.s., rekao je: 'Kad su vaša braća izginula na Uhdu, Allah je njihove duše smjestio u njedra zelenih ptica koj slijeću na džennetske rijeke i hrane se džennetskim plodovima koje se sklanjaju u kandilje od zlata, u sjenci 'Arša. Kad su tko našli

lijepo jelo i pilo i naišli na tako lijep doček, reklisu: - Da naša braća znaju kako je Allah postupio s nama, e bi se štedjeli na Božijem putu i ne bi osjećali zamor od borbe! - Na to im je Bog Uzvišeni rekao: - Ja ću im to preiijeti od vas! -, pa je svome Poslaniku objavio: “I nikako ne snatraj mrtvima one koji su na Božijem putu poginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod svoga Gospodara!”

Ovaj hadis bilježi imam Ahmed i u njemu je jasno navedeno da duše jedu i piju, kreću se, remještaju i razgovaraju, o čemu će u nastavku, s Božijom pomoći, biti više govora.

Prema tome, ako je to već tab s dušama onda možemo kazati da njihovo međusobno nzlikovanje nakon što se rastave od tijela postaje izraženije da je razlika među njima veća od razlike među tijelima, tj. doduše manje nalikuju jedna drugoj nego tijela koja, općenit), veoma nalikuju jedna drugima. Međusobna sličnost međi dušama mnogo je manja.

To dobro pojašnjava činjenicada mi npr. ne vidimo tijela vjerovjesnika, ashaba i istaknutih hama a oni se u našoj viziji veoma razlikuju.

To svakako nije stoga što su njihova tijela bila različita, makar mi i posjedovali njihove opise i karakteristike njihove vanjštine. Ta različtost koja se pojavljuje kod nas, u našoj viziji, rezultat je našeg pznavanja i razumijevanja osobina njihovih duša i onog što su te duše činile. Razlika kojom se jedna duša - svojim svojsvima - razlikuje od druge veća je od razlike kojom se tijela - svojim svojstvima - razlikuju
među sobom. Pogledaj samo kako tijela vjernika i nevjernika liče jedno na drugo, a kako su im duše različite! Isto tako, možeš vidjeti kako dva brata fizički izuzetno liče jedan na drugog, dok su im duše sasvim različite. Kad se te dvije duše oslobode svojih tijela, razlika među njima postaje još veća.

Reći ću ti još nešto. Ako dobro osmotriš stanje duše i tijela, zapazit ćeš da oni zapravo čine jednu cjelinu. Rijetko kad ćeš vidjeti neko ružno tijelo, odbojnu spoljašnjost, a da nećeš ustanoviti da je i duša slična tome. Također ćeš rijetko kad opaziti kakvu manjkavost na tijelu a da nećeš ustanoviti da njoj primjerenu manjkavost ima i duša koja je u njemu! Stoga pronicljivi ljudi o stanju duše zaključuju na temelju uvida u stanje i izgled tijela, u čemu će se malo kad pogriješiti.

U tom pogledu o imamu Šafiji pripovijedaju se mnoge fascinirajuće stvari.

Isto tako, rijetko kad ćeš vidjeti prijatan spoljnji izgled, lijepu fizionomiju i nježnu konstituciju, a da nećeš ustanoviti da je takva i duša koja je s tim povezana. To je sve tako ukoliko se ne suočimo s nečim što se nadaje drukčijim nego što suštinski jeste a što može biti rezultat stečene navike, vježbe ili obrazovanja.

Konačno, ako se već gornje duše, tj. meleki, razlikuju među sobom i

pored toga što ne posjeduju tijela koja bi ih nosila - što je slučaj i s džinnima[69] - tim prije se među sobom razlikuju ljudske duše.

[69] Džinni - nevidljiva, razumna bića koja paralelno egzistiraju na ovome svijetu, stvorena od elemenata vatre, onako kako su ljudi stvoreni od elemenata zemlje. Tim imenom nazvana je i LXXII kur'anska sura u kojoj se podrobnije govori o ovim bićima. Najveći broj muslimanskih učenjaka stoji na stanovištu da je poslanik Muhammed, a.s., upućen i džinskoj vrsti, jednako kao i ljudskoj, što podrazumijeva da je Kur'an objavljen i jednima i drugima.

RASPRAVA ŠESTA:
DA LI SE DUŠA ZA VRIJEME KABURSKOG ISPITIVANJA VRAĆA DO UMRLOGA ILI NE?

Božiji Poslanik, s.a.w.s., dao nam je dovoljno informacija oovom pitanju tako da nemamo potrebe tragati za mišljenjima ljudi. On je jasno kazao da se duša vraća umrlome.

El-Berra' ibn Azib kaže: "Bili smo na jednoj dženazi u Beqi'i el-Garqadu kad nam je prišao Vjerovjesnik, s.a.w.s., i sjeo, te smo i mi posjedali oko njega i bili nepomični dok se onome kopao kabur.

'Bože, sačuvaj me kaburske patnje!', rekao je Poslanik i to ponovio tri puta.

Zatim je dodao: 'Kad čovjek bude na prijelazu s ovoga na onaj svijet dolaze mu meleki svijetlih lica, poput Sunca, i zaustavljaju se od njega tamo dokle mu oko seže. Potom mu priđe melek smrti i sjedne pored njegove glave.

- O, dobra dušo! - rekne on - Iziđi u oprost Božiji i zadovoljstvo Njegovo! -, i ona počne izlaziti, onako kako kapljica curi iz otvora na mješini za vodu, i on je uzme. U svojoj ruci ne zadrži je ni koliko je jedan treptaj oka - od

njega je odmah preuzmu drugi meleki i metnu je u one ćefine i balzam[70] a od nje se stane širiti miris poput najljepšeg miška na Zemlji. Zatim se počnu s njome uspinjati. Pored koje god skupine meleka prođu, oni uzviknu: 'Kakav je ovo lijepi miris?', i oni im odgovore: To je taj i taj, sin toga i toga...', i spomenu ga po najljepšim imenima kakvim su ga zvali na ovome svijetu.

Tako se uspnu do najdonjeg neba i zamole da joj se otvori, i bude joj otvoreno. Oni na svakom nebu, koji se nađu tu u blizini, sprovedu je do slijedećeg neba, sve dok ne stignu do neba gdje je Allah Uzvišeni, koji rekne: 'Upišite Moga roba među one u 'Illijjunu i vratite ga na Zemlju, jer Ja sam njih od nje stvorio, u nju ću ih ponovo vratiti i iz nje ih po drugi put izvesti!'

Njegova duša potom bude vraćena u tijelo i tada mu dolaze dva meleka i postavljaju ga u sjedeći položaj.

‘Ko ti je Gospodar?’, postavljaju mu pitanje, a on odgovara: ‘Moj Gospodar je Allah!’

‘Koja ti je vjera?’, pitaju dalje, a on odgovara: ‘Vjera mi je islam!’

‘A ko je čovjek koji vam je poslat?’

‘On je Božiji poslanik!’

‘Odakle to znaš?’, pitaju oni, a on odgovori: ‘Čitao sam Kur’an i vjerovao i prihvaćao ono što je u njemu!’

Tad se sa neba začuje glas: ‘Moj rob govori istinu, pa namjestite ga prema Džennetu i otvorite mu jedan otvor prema njemu!’

70 Ćefini i balzam - oprema za umrloga.

Tako do njega dopre dio džennetskog mirisa i ljepote, a kabur mu se proširi dokle mu pogled seže. U tom mu dolazi jedan čovjek lijepoga lica i odjeće, sav mirišljav.

Veseli se onom što te činiti srećnim!’, rekne mu. ‘Ovo je onaj dan koji ti je obećavan!’

‘A ko si ti?!’, upita on. ‘Lice ti je kao kod onog koji dolazi s nečim dobrim!?’

‘Ja sam tvoje dobro djelo!’, odgovori mu onaj, i on rekne: ‘Gospodaru, daj da nastupi Sudnji dan, pa da se vratim svojoj čeljadi i svom imetku!’

A kad nevjernik bude na prijelazu s ovoga na onaj svijet, njemu sa neba dolaze meleki crnih lica noseći tkaninu od kostrijeti pa zastaju na krajnjoj tačci dokle mu oko seže, a zatim mu prilazi melek smrti i sjeda kod njegove glave.

‘O, pokvarena dušo!’, rekne on. ‘Izlazi u srdžbu Božiju i bijes!’

Ona se tad raspe po čitavom njegovom tijelu a on je povuče snažno, onako kako se povuče drnda[71] iz nakvašene vune, pa kad je uzme ne zadrži je u ruci ni koliko za treptaj oka a oni drugi je preuzmu i metnu je u onu tkaninu od kostrijeti. Od nje počne zaudarati kao od najgore lešine koja postoji na Zemlji, i oni se s njome stanu uzdizati. Ne prođu ni pored jedne skupine meleka a da oni ne reknu: ‘Kakav je ovo ružni smrad?’ ‘To je taj i taj!’, odgovore ovi i spomenu ga po najružnijim imenima kojima je nazivan na ovome svijetu.

Kad stignu do najdonjeg neba, oni zamole da joj se otvori, ali joj ne bude otvoreno. - Tu je Božiji Poslanik, s.a.w.s.,

[71] Drnda (ar. seffud) - alatka kojom se češlja vuna; vrsta češlja za vunu.

proučio: Kapije nebeske im se neće otvoriti, i prije će debelo uže kroz iglene uši proći nego što će oni u Džennet ući! (El- Ea’raf, 40). - Tada Bog Uzvišeni rekne: ‘Upišite ga među one u Siddždžinu, u najdonjoj zemlji!’ i njegova duša bude snažno bačena. - Zatim je proučio: A onaj ko bude smatrao da Allabu ima iko ravan - bit će kao onaj koji je s neba pao i koga su ptice razgrabile, ili kao onaj kojeg je vjetar u daleki predio odnio! (El-Hadždž, 31).

Tako mu duša bude vraćena u tijelo i u tom mu dolaze dva meleka i

pitaju ga ko je njegov Gospodar.

‘Ah, ah, ne znam!’, odgovara on, a oni ga dalje pitaju: ‘A ko je čovjek koji vam je poslat?’

‘Ah, ah, ne znam!’, odgovara on i tad sa neba stigne glas: ‘Laže Moj rob, stoga ga namjestite prema vatri i otvorite mu jedan otvor prema njoj!’

Tako do njega dopre dio džehennemske vreline i zapahe a kabur mu se tako stijesni da mu se rebra pomiješaju. Onda mu dođe jedan smrdljiv čovjek, ružnoga lica i odjeće, i rekne mu: ‘Raduj se onome što će te okahariti, ovo ti je onaj dan koji ti je obećavan!’

‘Ko si ti?’, upita on. ‘Lice ti je kao kod onog ko dolazi sa nečim ružnim!?’

‘Ja sam tvoje ružno djelo!’, odgovori mu on, i on rekne: ‘Gospodaru, nemoj da ikad dođe Sudnji dan!”

Ovaj hadis bilježi imam Ahmed, Ebu Davud, Nesai i - samo njegov prvi dio - Ibn Madže, a nalazi se i u “Sahihu” Ebu ‘Avane el-Esferainija.

Svi autoriteti iz sunnetskih i hadiskih nauka, iz svih pravnih škola, stoje na stanovištu da se ovaj hadis mora uzeti kao argument.

Ebu Muhammed ibn Hazm u svojoj knjizi El-Milel we el-nihal kaže sljedeće:

“Nisu u pravu oni koji misle da umrli živi u svome kaburu do Sudnjega dana. Takvo nešto ne dopuštaju ajeti koje smo naveli, tj. ajeti: Gospodaru naš" - reći će oni - “dva puta si nas usmrtio i dva puta si nas oživio! (El-Mu’min, ii) i: Kako možete da ne vjerujete u Allaha, vi koji ste bili ništa, pa vam je On život dao?! (El-Beqare, 28), jer da umrli živi u svom kaburu, u tom slučaju Bog Uzvišeni bi nas tri puta usmrćivao i tri puta oživljavao, što je netačno i u nesuglasju s Kur’anom.

Izuzetak od toga čini neko koga Bog uzvišeni oživi zato da bude potpora nekom od Njegovih vjerovjesnika, poput onih koji su u velikom broju izišli iz svojih kuća iz straha od smrti, pa im je Allah rekao: ‘Pomrite!’, a onda ih ponovo oživio; ili poput onoga koji je naišao na jedno naselje koje bijaše potpuno pusto, svo ruševno, i drugi slični primjeri koje Objava navodi.

Isto tako i kur’anski ajet: Allah uzima duše u ćasu njihove smrti, a i onih koji spavaju, pa zadržava one kojima je odredio da umru, a ostavlja one druge do roka određenog! (El-Zumer, 42), jasno upućuje na to da se duše svih onih koje smo spomenuli ne vraćaju u tijela sve do roka određenog, tj. do Sudnjega dana.

Božiji Poslanik, s.a.w.s., također nam je kazao da je u noći svoga uzdignuća kod najdonjeg neba vidio, s desne strane Ademove, duše sretnika a s njegove lijeve strane duše nesretnika. Uz to, nakon Bitke na Bedru, kad se obratio poginulima, kazao je da oni čuju njegove riječi, premda još nisu imali svoje kabure. On pritom nije negirao primjedbu

svojih ashaba da se ti poginuli nalaze u fazi raspadanja, već ih je upoznao s činjenicom da oni, i pored toga, čuju njegove riječi.

Prema tome, i to ‘obraćanje i ‘čujenje’ nesumnjivo se odnosi na njihove duše, dok su sama tijela bez ikakva osjećaja. Bog uzvišeni kaže: A ti ne možeš one u grobovima dozvati! (Fatir, 20) i time onome što je u kaburu, tj. tijelima, nesumnjivo odriče mogućnost čujenja. Musliman ne sumnja u to da je ono čemu je Bog uzvišeni odrekao mogućnost čujenja posigurno nešto drugo od onoga čemu je Božiji Poslanik, s.a.w.s.,

to potvrdio.”

On dalje kaže: “Ne postoji niti jedan vjerodostojan hadis u kojem Božiji Poslanik, s.a.w.s., govori o tome da se duše umrlih prilikom kaburskog ispitivanja vraćaju u njihova tijela, a da postoji i mi bismo bili toga stajališta. Ovaj dodatak u predmetnom hadisu, koji govori o vraćanju duša u tijela u kaburovima, prenosi samo jedan čovjek: Minhal ibn ‘Amr, koji nije jak prenosilac i kojeg Šu‘be i neki drugi autoriteti jednostavno odbacuju. Mugire ibn Muqassim el-Dabbl, jedan od imama, za njega kaže: ‘Ono što prenosi Minhal ibn ‘Amr apsolutno se ne može koristiti za neku potvrdu u islamu, jer su sve druge, provjerene predaje s tim u nesuglasju!”

On još kaže: “Ovo što mi zastupamo, to se vjerodostojnom predajom prenosi i od ashaba!”

Zatim, preko Ibn ‘Ujejne i Mensura, sina Safijjina, navodi sljedeću izjavu Safijje, kćerke Šejbine: “Omerov sin je ušao u džamiju i tu ugledao Ibn Zubejra, onako bačena, prije nego će biti pokopan. Utom mu je rekao da se tu nalazi Esma, kćerka Ebu Bekra el-Siddiqa, i on joj je prišao i izrazio joj saučešće.

‘Ova tjelesa nisu ništa[5], kazao joj je, ‘a duše su kod Allaha![5]

‘A šta me drugo i drži[5], odgovorila mu je majka Ibn Zubejrova, ‘već to što znam da je i glava poslanika Jahje, sina Zekerijaova, na dar data jednoj jevrejskoj prostitutki![55]

U ovome što navodi Ebu Muhammed ima i istine i neistine. Što se tiče njegove izjave da griješi onaj koji misli da umrli živi u svome kaburu, ona je istinita utoliko ukoliko se misli na život u uobičajenom smislu te riječi, tj. na oblik života kad su tijelo i duša sastavljeni, kad duša ravna i pokreće tijelo i kad ono ima potrebu za hranom, pićem i odijevanjem. Takvo nešto, zbilja, ne stoji i ni razum ni čula ga ne prihvataju, kao što ga isključuje i Objava.

Međutim, ukoliko se misli na jedan drukčiji život, različit od ovosvjetskog, u tom slučaju nema sumnje - duša se vraća tijelu umrloga, na način različit od onog uobičajenog na ovome svijetu, kako bi umrli bio ispitivan i polagao račun u svome kaburu. Ovo je istina i pogrešno ju je nijekati. Na nju upućuje autentičan i nedvosmislen vjerski izvor - naime, Poslanikove riječi: “Pa njegova duša bude vraćena u tijelo[55].

Mi ćemo, uz Božiju pomoć, navesti i naš odgovor na svrstavanje ovog hadisa u kategoriju slabih (da‘if) predaja.

Što se tiče njegovog argumentiranja kur[5]anskim ajetom: “Gospodaru naš" - reći će oni - “dva puta si nas usmrtio i dva puta si nas oživio![55] (El-Mu*min, 11), ovo uopće ne isključuje kratkotrajan povratak duše u tijelo, kao što se ni kratkotrajan život onog ubijenog iz Benu Israila[72,] kojeg je Benu Israil - dosl.: sinovi Israilovi; stari Jevreji; sintagma koja se vrlo često koristi u Kur’anu. Ovdje se aludira na jedan neobičan događaj koji se zbio
Bog, nakon što je dotični bio ubijen, oživio pa ga potom usmrtio, ipak ne uzima u obzir kao zaseban vid života, budući da je on samo kratko poživio, tek toliko koliko je mogao reći: ‘Ubio me je taj i taj!’, nakon čega je ponovo pao mrtav.

Isto tako, Poslanikove riječi: “Pa njegova duša bude vraćena u tijelo” ne ukazuju na to da iza toga slijedi takav postojan život, već govore samo o tome da ona ponovo dolazi do tijela u kojem je boravila, da se veže za njega. Duša, naime, ostaje vezana za tijelo i nakon što se ono raspadne i istruhne.
O čemu je ustvari riječ?

Duša ima pet različitih, raznovrsnih vrsta vezanosti za tijelo. Najprije se za nj veže u majčinoj utrobi dok je tijelo još samo zametak, potom se veže za nj nakon što izađe na svjetlo dana, zatim u stanju sna - tada je s jedne strane s njim spojena, a s druge strane razdvojena; četvrti vid vezanosti jest onaj u berzahu: naime, i pored toga što je ona tu rastavljena od njega, što ga se potpuno oslobodila, ona tijelo nije potpuno i ostavila u smislu da se na njega više nikako ne svraća.

Mi smo na početku našeg odgovora naveli više hadisa i predaja koje upućuju na to da se duša vraća tijelu u trenutku
među Benu Israiličanima kojeg Kur’an evocira u 72. i 73. ajetu sure El-Beqare: I kad ste jednog čovjeka ubili, pa se oko njega prepirati počeli - Allah je dao da izide na svjetlo ono što ste bili sakrili Mi smo rekli: “Udarite ga jednim njezinim dijelom!” - i eto tako Allah vraća mrtve u život i pruža vam dokaze svoje da biste shvatili!
Ibn Kesir o ovome kaže: “Tj. udarite ga dijelom dotične krave, čime se postiglo čudo, desilo se ono natprirodno tu u konkretnoj zbilji. A da u pojedinostima toga ima ikakve koristi za nas, u vjerskom ili svjetovnom pogledu, Allah uzvišeni bi nam već naveo više pojedinosti o tome. On je to, međutim, ostavio tako, bez dodatnog pojašnjenja. O ovom događaju se ni od ‘onoga koji je sačuvan od grijeha’ (tj. od Poslanika) također ne prenosi ništa vjerodostojno.”
kad tu neko nazove selam. Ovo njeno vraćanje je specifično i ono ne povlači za sobom i oživljavanje tijela prije Sudnjega dana.

Peti vid vezanosti jest onaj koji će se zbiti na Dan oživljavanja tijela,

što je i najpotpuniji oblik njezine vezanosti za tijelo, kakav nije ni jedan od prethodnih oblika. Nakon njega, njih dvoje dalje ostaju kao cjelina - više neće umirati, zapadati u stanje sna ili bivati izloženi kvarenju!

Što se tiče kur'anskog ajeta: Allah uzima duše u času njihove smrti, a i onih koji spavaju, pa zadržava one kojima je odredio da umru, a ostavlja one druge do roka određenog! (Ez-Zumer, 42), to Božije zadržavanje onih duša kojima je odredio da umru ni na koji način ne kolidira s privremenim vraćanjem duše u njezino mrtvo tijelo u nekom vremenu, niti rezultira i vraćanjem života tome tijelu na način na koji smo mi svikli na ovome svijetu.

Kako god se kod osobe koja spava duša nalazi u njezinom tijelu pa, premda je dotična osoba živa, njezin život se ipak razlikuje od života budne osobe - a san je brat smrti! - tako je i s umrlom osobom kojoj duša bude vraćena u tijelo. Stanje u kojem se ona tada nalazi je međustanje između onoga koji je živ i onog umrlog kojem duša nije vraćena u tijelo, kao što se i spavač nalazi u međustanju između živoga i umrloga.

Dobro razmisli o ovome, to će ti otkloniti mnoge dileme!

Kad je posrijedi Vjerovjesnikova izjava da je u noći svoga uzdignuća vidio sve vjerovjesnike, treba kazati da neki hadiski učenjaci tvrde da je on tada vidio i njihove obrise i duše.

“Oni su živi i kod svoga su Gospodara!”, kažu oni. “Tako je Vjerovjesnik vidio Ibrahima kako je leđima naslonjen na Bejti maamur[73], vidio je Musaa kako stojeći klanja u svom kaburu... On ih je i opisao onako kako se opisuje neko čiji se lik vidi: Musaa je vidio zagasitos međa, suhonjava i visoka, poput ljudi iz plemena Šenua, a Isaa kako mu s kose padaju kapljice kao da je tek izišao iz banje; za Ibrahima je rekao da liči na njega...!”

Drugi im se u pogledu toga suprotstavljaju. Oni kažu: To što je Vjerovjesnik tada vidio, bile su samo njihove duše a ne i tijela. Njihova tijela su, nesumnjivo, u zemlji i bit će oživljena onda kad tijela budu oživljavana, ne prije toga. Kad bi bila oživljavana prije toga u tom slučaju bi se zemlja iznad njih otvarala prije Sudnjega dana. Tako bi oni kod puhanja u rog ponovo smrt kušali, što bi bilo treće kušanje smrti. To je, međutim, bez ikakva osnova. Potom, kad bi im i tijela iz kaburova bila oživljena, Bog ih više ne bi ni vraćao tamo, već bi ona bila u Džennetu.

No, od Vjerovjesnika, s.a.w.s., vjerodostojnom predajom se prenosi da je Bog Džennet učinio nedostupnim drugim vjerovjesnicima sve dok on ne uđe u nj; on će prvi otvoriti džennetska vrata i biti apsolutno prvi ponad koga će se zemlja rastvoriti; prije njega se nikom drugom neće rastvoriti!

73 Bejt el-ma‘mur - Dosl.: naseljena kuća; nebeska K‘aba, prototip zemaljske K‘abe koja se nalazi u Mekki. Spominje se u mnogim predajama, osobito onim vezanim za Poslanikovo uspeće na nebo.

Imam Ahmed o tom dogadaju bilježi iscrpnu predaju u kojoj, pored ostalog, stoji: “Zatim smo uzdignuti na Sedmo nebo. Džibril je zatražio da se otvori, pa je upitan: ko je? ‘Džibril’, kazao je. ‘A ko je s tobom?’ ‘Muhammed’, rekao je. ‘Zar mu je već upućeno poslanstvo?!’ ‘Da, upućeno mu je’, kazao je. Tad nam je otvoreno, kad tamo: Ibrahim (a.s.) naslonjen na Bejt el-ma‘mur, u koji svakodnevno ulazi sedamdeset hiljada meleka, koji više odatle ne izlaze!”

Poznato je da se tijelo našeg Poslanika, s.a.w.s., u zemlji nalazi netaknuto, kakvo mu je bilo i za života. Njegovi ashabi su ga jedanput upitali kako će se njemu pokazivati njihovi blagoslovi koje će donositi na nj, našta im je on pored ostalog rekao: “Allah je zemlji učinio zabranjenim jesti tijela Božijih poslanika!”

Prema tome, da njegovo tijelo neće biti u njegovu kaburu, on ne bi tako odgovorio.

Postoji i vjerodostojna predaja od njega u kojoj se kaže da će Allah za njegov kabur zadužiti neke meleke koji će mu prenositi selame od njegova ummeta.

U jednom vjerodostojnom hadisu govori se o tome kako je Poslanik jednom stao između Ebu Bekra i Omera i rekao: “Ovako ćemo biti i proživljeni!”

Stvar je takva i pored neupitne činjenice da će njegova duša biti u najgornjem društvu, u samom vrhu ‘Illijjuna, s dušama ostalih Božijih vjerovjesnika.

Od Poslanika se vjedostojnom predajom prenosi “da je u Noći uzdignuća (Lejlet el-isra’) vidio Musaa kako stojeći klanja u svome kaburu, kao što ga je vidio i na šestom, odnosno sedmom nebu”. Prema tome, gore je bila njegova duša koja je na neki način bila u vezi s njegovim kaburom, natkriljivala ga i za nj bila vezana tako da je on mogao klanjati u kaburu i uzvraćati na selame koji mu se upućuju dok se duša istovremeno nalazila u najgornjem društvu.

Između tog dvoga ne postoji nikakva konfrontacija. Situacija s dušama različita je od one s tijelima. Tako ćeš ustanoviti da dvije kompatibilne, srodne duše mogu biti među sobom krajnje intimne i bliske a da među njima razdaljina bude koliko je između dva istoka; i obrnuto: da dvije nepodudarne, među sobom netrpeljive duše mogu biti iznimno udaljene jedna od druge dok su im tijela vrlo bliska, priljubljena jedno uz drugo!

Dušino uspinjanje, njezina blizina i daljina nisu one vrste kakva je primjerena tijelu. Duša se uspinje sve gore do iznad nebesa i potom se ponovo spušta na Zemlju samo za ono vrijeme od kada je uzme melek smrti pa dok umrli ne bude položen u svoj kabur. To je vrlo kratak vremenski period u kojem se tijelo ne bi moglo uspeti i spustiti. Isti je slučaj i s njezinim uspinjanjem i vraćanjem u tijelo u snu i u budnom stanju. Stoga neki dušu upoređuju sa Suncem i njegovim zrakama:

dok se ono nalazi gore na nebu, njegove zrake su dolje, na Zemlji.

Naš učitelj kaže: “Ovaj primjer nije adekvatan. Naime, samo Sunce se ne spušta s neba, dok zrake koje se nalaze na Zemlji nisu i samo Sunce niti imaju njegovo svojstvo. One su samo jedna njegova akcidentalija koja se zbiva kad se nasuprot Sunca nađe određeno nebesko tijelo. Međutim, sama duša se uspinje i spušta.

Sto se pak tiče pitanja koje su ashabi postavili Vjerovjesniku, s.a.w.s., u vezi s poginulima na Bedru: ‘Kako se možeš obraćati onima koji su već postali gnjili?!’ i njegova odgovora njima da dotični čuju njegove riječi - to ne isključuje mogućnost da su tada njihove duše bile vraćene u tijela na način koji im je omogućavao da čuju njegov govor, dok su istovremeno tijela počela gnjiti. Uostalom, obraćanje se i jest odnosilo na duše koje su bile u vezi s tim tijelima koja su se nalazila u fazi raspadanja!

Što se tiče Božijih riječi: A ti ne možeš ona u grobovima dozvati! (Fatir, 22), pa sam kontekst ajeta upućuje na to da se njime želi kazati da ti onoga koji ne vjeruje, čije je srce mrtvo, nisi u stanju dozvati tako da bi se on time mogao okoristiti, kao što ni one u kaburovima ne možeš dozvati i saopćiti im nešto od čega bi oni mogli imati koristi.

No, uzvišeni Bog ovim nije htio kazati da oni u kaburovima ništa i ne čuju. Kako, kad je Vjerovjesnik, s.a.w.s., kazao da oni čuju bahat obuće onih koji prate dženazu i kad je kazao da poginuli na Bedru čuju njegov govor, njegovo obraćanje njima?! Isto tako, on je naredio da se umrlima naziva selam u formi obraćanja onome ko je tu prisutan i ko čuje. Također nas je obavijestio da, onome ko svome bratu vjerniku nazove selam, dotični selam uzvrati!

Ovaj ajet jest poput Božijih riječi: Ti ne možeš mrtve dozvati niti gluhe dovikati kada se leđima okrenu. (El-Neml, 80)

Neki kažu: Odricanje mogućnosti dovikanja gluhoga paralelno s odricanjem dozvanja mrtvoga sugerira da ni jedan ni drugi nisu sposobni čuti, da nije moguće doprijeti do onih ljudi čija su srca mrtva i gluha, te da je obraćanje njima ravno obraćanju mrtvome i gluhome.

To je tačno, no to ne isključuje mogućnost da se duše, u smislu njihova korenja i osude, u nekom vremenu - posredstvom njihove vezanosti za tijela - ne mogu dozvati, što ne spada u ono osporeno dozvanje.

Opet, Bog najbolje zna!

Pravi smisao jest sljedeći: Ti ne možeš dozvati onoga koga Bog neće da dozoveš, jer ti si samo opominjač!, tj. Bog je tebi ostavio samo mogućnost opominjanja koju ti je stavio u dužnost, a ne i da dozoveš onoga koga On neće da bude dozvan!

Sto se tiče Ibn Hazmovih riječi: ‘Hadis nije vjerodostojan, budući da ga prenosi jedino Minhal ibn ‘Amr koji nije jak prenosilac’, to je jedna od njegovih brzopletosti, Bog mu se smilovao! Hadis je, naime, potpuno

vjerodostojan, bez imalo sumnje. Mimo Zazana prenosi ga veći broj autora od Berraa ibn ‘aziba, među kojima su i ‘Adijj ibn Sabit, Muhammed ibn ‘Uqbe i Mudžahid.

Hafiz Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh u svojoj knjizi ‘El-Ruh ve el-nefs’ kaže sljedeće: “Kazivao nam je Muhammed ibn J‘aqub ibn Jusuf, pozivajući se na Muhammeda ibn Ishaqa el-Saffara, on na Nadra Hašima ibn el-Qasima, on na Isaa ibn el-Musejjeba, on na ‘Adijja ibn Sabita a on na Berraa ibn ‘Aziba sljedeće:

‘Mi smo s Božijim Poslanikom, s.a.w.s., otišli na dženazu jednom ensariji i tako došli do mjesta gdje će biti ukopan. Dok se njemu kopao kabur mi smo posjedali, a sjeo je i Božiji Poslanik. Bili smo potišteni i sjedili smo nepomično. On je malo pošutio a potom digao glavu i rekao:

- Kad vjernik bude na prijelazu s ovoga na onaj svijet, i kad mu dođe melek smrti, kod njega dolaze meleki s džennetskim ćefinima i balzamom. Oni se zaustavljaju od njega tamo na granici njegova pogleda a onda mu prilazi melek smrti i sjeda kod njegove glave.

Tad rekne: ‘Iziđi, o smirena dušo! Iziđi u Božiju milost i zadovoljstvo!’ i njegova duša iscuri, onako kako iscuri kapljica iz mješine za vodu.

Tako, kad mu duša iziđe, nju blagosiljaju svi oni koji su između nebesa i Zemlje, osim ljudi i džinna.

Potom se s njom uspinje do neba i nebo se pred njom otvori i svi oni koji se nađu tu u blizini prate je do drugoga neba, pa do trećega, do četvrtoga, do petoga, šestoga i sedmoga - sve do [4]Arša - prate je oni bliski sa svakog neba. Kad dođe kod ‘Arša, tu bude upisana u registar onih iz ‘Illijjuna i Gospodar uzvišeni rekne: ‘Vratite roba Moga u njegovu počivaljku, jer Ja sam im rekao da sam ih od zemlje stvorio, da ću ih ponovo vratiti u zemlju i da ću ih iz zemlje i po drugi put izvesti!’

Potom bude vraćena do počivališta umrloga, pa tu dođu Munker i Nekir[74] zubima roveći zemlju i razgrćući je svojim krznima, i posade ga u sjedeći položaj.

- Ko je tvog Bog? - bude upitan i on odgovori: - Moj bog je Allah! -

- Pravo govoriš! - reknu mu oni i upitaju ga: - A koja ti je vjera? -

- Vjera mi je islam! - odgovori on i oni mu opet reknu da govori pravo.

Zatim ga upitaju:

- Ko ti je poslanik? -

- Muhammed, Božiji vjerovjesnik! - odgovori on i oni mu potvrde da govori pravo.

Zatim mu se kabur proširi do tamo dokle mu dopire očinji vid a onda mu dođe čovjek lijepoga lica, ugodna mirisa i lijepe odjeće i rekne mu:

74 Munker (Munkir) i Nekir - imena dvojice meleka koji, prema mjerodavnim vjerskim izvorima, dolaze umrlome odmah po njegovu ukopu i postavljaju mu pitanja koja se navode u tekstu.

‘Bog te nagradio dobrim! A, Boga mi, ti nisi znao onda kad si, zbilja,

bio pohitan u pokoravanju Bogu a spor u neposluhu prema Njemu!’

‘A ti, Bog te nagradio dobrim’, upita on. ‘Ko si ti?’

‘Ja sam tvoje dobro djelo’, rekne onaj.

Zatim mu se otvori jedan otvor prema Džennetu i on u njemu ugleda svoje mjesto i svoj položaj; tako sve do Sudnjega dana.

A kada nevjernik napušta ovaj a ulazi u drugi svijet, kad mu smrt dođe, njemu sa neba dolaze meleki s džehennemskim ćefinima i balzamom i zaustavljaju se od njega na granici njegovog očinjeg pogleda. Onda mu prilazi melek smrti i sjeda kod njegove glave, te rekne: ‘Izlazi, odvratna dušo! Izlazi u srdžbu i bijes Božiji!’, a njegova duša se u njegovu tijelu sva prepadne, odbijajući da iziđe kad to vidi i suoči se sa tim. On je onda iščupa onako kako se drnda iščupa iz natopljene vune, pa kad tako iziđe, stanu je proklinjati svi oni između nebesa i Zemlje, osim džinna i ljudi.

Zatim se s njom uspinje do neba, no ono se pred njom zatvori a Gospodar uzvišeni rekne: ‘Vratite Mog roba do njegove počivaljke, jer Ja sam njima rekao da sam ih od zemlje stvorio, da ću ih ponovo u zemlju vratiti i da ću ih po drugi put iz zemlje izvesti!’

Potom duša bude vraćena do počivališta umrloga, pa joj dođu Munker i Nekir roveći zemlju svojim zubima i razgrćući je svojim krznima - glasovi im poput tutnjeće grmljavine a pogledi im poput munje blještave - te ga posade u sjedeći položaj.

- Ko ti je bog? - upitaju ga i on odgovori: - Ne znam!, našta mu se s jedne strane kabura vikne: - Nisi to ni ranije znao!-

Zatim ga udare jednom željeznom šipkom - da se sakupe svi oni s istoka i sa zapada, ne bi je mogli podignuti! - i kabur njegov ga pritisne tako da mu se rebra ispremeću. U tom mu dođe jedan čovjek ružnoga lica, ružne odjeće i ružnog zapaha i rekne mu:

‘Bog te ružnim nagradio! A, Boga mi, ti nisi znao onda kad si, zbilja, bio spor u pokoravanju Bogu a pohitan u neposluhu prema Njemu![5]

‘A ko si ti?!’, upita on i onaj mu rekne: ‘Ja sam tvoje ružno djelo!’

Zatim mu se načini jedan otvor u pravcu Džehennema i tako on gleda svoje mjesto tamo sve do Sudnjega dana!” (Hadis bilježe: Imam Ahmed, Mahmud ibn Gilan i drugi od Ebu Nadra).

Kako se vidi, ovdje se nedvojbeno govori o tome da se duša vraća kaburu, da dva meleka umrloga postavljaju u sjedeći položaj i da ga ispituju.

Ibn Mendeh ovo bilježi i posredstvom Muhammeda ibn Seleme, Hasifa el-Džezerija i Mudžahida koji od Berraa ibn ‘aziba prenosi sljedeće: “Bili smo na dženazi jednom ensariji, a s nama bijaše i Božiji Poslanik, s.a.v.s. Tako dođosmo kod kabura koji još ne bijaše iskopan, pa je dženaza spuštena na tle; Božiji Poslanik, s.a.w.s., tad sjede i stade govoriti:

‘Kad vjernik bude na samrti, njemu dođe melek smrti u veoma lijepom obliku, divno mirišući, i sjedne kod njega kako bi mu uzeo dušu. Još dođu i dva meleka s balzamom iz Dženneta i s ćefinima džennetskim i stanu podaleko od njega.

Tako mu melek smrti dušu izvadi na način da ona iscuri i čim se nađe kod njega odmah je preuzmu ona dva meleka i stave je u balzam džennetski i u džennetske ćefine a onda se s njom stanu uspinjati prema Džennetu. Pred njom se otvaraju sve jedna po jedna nebeska vrata i meleki joj iskazuju radost.

‘Čija li je ova dobra duša[5], pitaju, ‘pred kojom se otvaraju vrata nebeska?!’, i ona bude nazvana najljepšim imenima kojima je bila zvata na dunjaluku; bude rečeno: ‘Ovo je duša toga i toga...’

Kad se s njom uspne na jedno nebo, oni tu bliski meleki prate je do sljedećeg neba i tako sve dok ne bude zaustavljena pred Allahom, kod Prijestolja Božijeg. Tu iz ‘Illijjuna bude uzeta knjiga njegovih djela i Bog uzvišeni rekne Melekima Bliskim: ‘Budite svjedoci da sam oprostio onome ko je ova djela činio!’

Zatim se udari pečat na tu njegovu knjigu i ona opet bude vraćena u ‘Illijjun.

‘Vratite dušu moga roba na Zemlju’, rekne Bog uzvišeni, ‘jer, Ja sam njima obećao da ću ih ponovo vratiti u nju!’

Zatim je Božiji Poslanik, s.a.w.s., proučio: Od zemlje vas stvaramo i u nju vas vraćamo i iz nje ćemo vas po drugi put izvesti! (Ta Ha, 55).

Kad vjernik bude postavljen u svom kaburu, njemu se kod nogu otvori jedan otvor u pravcu Dženneta i bude mu rečeno: ‘Gledaj kakvu ti je nagradu Allah pripremio!’, a onda mu - kod glave mu - bude načinjen jedan otvor u pravcu Džehennema i rekne mu se: ‘Gledaj kakve te je patnje Allah sačuvao!’

Zatim mu se rekne: ‘Sad spavaj spokojno!’ i njemu ne ostane ništa draže od nastupa Sudnjega dana.”

Božiji Poslanik, s.a.w.s., još je rekao: “Kad vjernik bude položen u svoj kabur, njemu zemlja rekne: ‘J[a]ko sam te, zbilja, voljela dok si još bio na meni a kako je tek velika moja ljubav prema tebi danas, kad si ušao u mene! Vidi šta ću ti učiniti!’.

Tako mu se u njegovom kaburu poveća prostor za onoliko koliko mu oko može dosegnuti!”

Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: “Kad nevjernik bude položen u svoj kabur, dođu mu Munker i Nekir i stave ga u sjedeći položaj.

[c]Ko ti je Gospodar?’, upitaju ga i on rekne: ‘Ne znam!’ ‘Nisi ni znao!’reknu oni i tako ga snažno udare da on postane prah. Zatim ponovo poprimi svoje obličje i sjedne, a oni ga upitaju: ‘Šta kažeš o ovome čovjeku?’

‘O kojem čovjeku?!’, upita on i oni mu reknu: ‘O Muhammedu!’

‘Ljudi su’, odgovori on, ‘govorili da je on Božiji poslanik!’,
i oni ga tako snažno udare da se on pretvori u prašinu!”

Ovo je iscrpan, poznat hadis potvrđene vjerodostojnosti. Jedna skupina najeminentnijih stručnjaka (huffaz) uvrštava ga u kategoriju potpuno vjerodostojnih (sahih) predaja i nije nam poznato da ijedan hadiski autoritet ima ikakvu primjedbu u pogledu njega; štaviše, bilježe ga u svojim zbirkama i drže ga prihvatljivim, te ga - kad je riječ o kaburskoj patnji ili uživanju, ispitivanju umrloga od strane Munkera i Nekira, uzimanju duša, njihovu uspinjanju do pred samoga Boga i ponovnom vraćanju u kabur - tretiraju jednim od vjerskih načela.

Ebu Muhammedov stav da ga ne prenosi niko drugi doli Zazan samo je njegova fikcija, budući da hadis od El-Berraa
također prenose i drugi, kao što su npr. ‘Addi ibn Sabit, Mudžahid ibn Džubejr, Muhammed ibn ‘Uqba i dr. El- Darequtni je sve njegove lance prenosilaca sabrao u zasebnom djelu, a i sam Zazan spada u sasvim pouzdane prenosioce - on hadise prenosi i od najistaknutijih ashaba, kakav je npr. Omer. Njegove predaje bilježi i Muslim u svome Sahihu. Jahja ibn Mu‘In za njega kaže: “Potpuno pouzdan (siqah)”. Upitan za njega, Humejd ibn Bilal je rekao: “On je potpuno pouzdan. Ne pitaj o takvima!”, dok je Ibn ‘Addi za njega kazao: “Njegovi hadisi nisu upitni, ukoliko ih prenosi od pouzdanih ljudi!” Sto se pak tiče njegove izjave da ovaj dodatak - tj. riječi: “Potom njegova duša bude ponovno vraćena u tijelo!” - ne prenosi niko drugi doli Minhal ibn ‘Amr, kojega on svrstava u red slabih prenosilaca, treba kazati da je Minhal jedan od neprijepornih, potpuno pouzdanih osoba. Ibn Mu‘in kaže: “Minhal je potpuno pouzdan!”; Idžli je za njega rekao: “Kufijac, sasvim pouzdan!”

Najveća zamjerka koja je izrečena na njegov račun jest da se iz njegove kuće čula muzika, što međutim ne može biti razlogom da se ne prihvati njegovo prenošenje hadisa i da se izražava sumnja u vjerodostojnost riječi hadisa koje prenosi. To što ga Ibn Hazm svrstava u red slabih prenosilaca ne znači ništa budući da on pritom ne navodi i razlog zbog kojeg ga smatra takvim izuzev činjenice da on jedini prenosi predmetni hadis, odnosno dio hadisa - “Potom njegova duša bude ponovno vraćena u tijelo!”

Mi smo, međutim, pojasnili da on i nije jedini koji prenosi te riječi. Staviše, u nekim predajama navodi se nešto još drastičnije, ili barem jednako tome; u nekim verzijama ovoga
hadisa kaže se: “Pa mu ponovo bude vraćena njegova duša!”; zatim: “Pa ona stigne do njegova kabura i on se uspravi u sjedeći položaj!”; zatim: “Pa ga njih dvojica postave u sjedeći položaj!”, te: “Pa on sjedne u svome kaburu!”

Svi ovi hadisi potpuno su vjerodostojni (sihah) i pri sebi nemaju nikakva nedostatka.

Neki drugi autori kao razlog za svoje neprihvaćanje hadisa navode to da ga Zazan nije čuo od Berraa, što međutim nije osnovano. Naime, ‘Avana el-Isfiralni ga u svome Sahibu bilježi navodeći čitav lanac njegovih prenosilaca. On kaže: “Prenosi se od Ebu ‘Amra Zazana el-Kindija koji je rekao: ‘Čuo sam Berraa ibn ‘Aziba...’

Hafiz Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh kaže: “To je poznat, nepretrgnut lanac (muttesil), koji bilježi većina autora - od Berraa”.

Čak i ako bismo ovaj Berraov hadis ostavili po strani, svi drugi vjerodostojni hadisi nedvosmisleno kazuju isto, kakav je primjerice hadis koji se bilježi od Ibn ebi Zi’ba; on kaže: “Prenosi se od Muhammeda ibn ‘Amra ibn ‘Ataa, on od Se‘ida ibn Jesara a on od Ebu Hurejre, da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: ‘Umirućem dolaze meleki, pa ako je bio dobar čovjek oni reknu: - O dobra dušo u dobrom tijelu, iziđi zahvalna i raduj se ljepoti i miomirisu, i Gospodaru koji nije srdit!’

Tako govori melek smrti sve dok duša ne izađe a potom se s njom uzdiže do neba gdje se zatraži da joj se otvori.

‘Ko je?’, bude upitano otud, i meleki reknu: ‘Taj i taj!’ ‘Dobro nam došla dobra duša koja u dobrom tijelu bijaše. Uđi zahvalna i veseli se ljepoti i miomirisu, i Gospodaru koji srdit nije!’

Tako joj se govori sve dok ne stigne do neba na kojem je Allah uzvišeni.

Ako pak bude loš čovjek, melek smrti rekne: Tziđi, prezrena dušo iz prezrena tijela! Iziđi prijekorna i raduj se vatrenoj žestini i ružnu zapahu, i drugom tome sličnome!’

Tako meleki govore sve dok duša ne iziđe a zatim se s njom uspinju do neba, gdje zatraže da joj se otvori.

‘Ko je?’, bude upitano otud, i oni reknu: ‘Taj i taj!’

‘Nije dobro došla prezrena duša koja bijaše u tijelu prezrenu! Vrati se prijekorna, jer tebi vrata nebeska neće biti otvorena!’

Tako bude ostavljena između nebesa i Zemlje, pa dođe do kabura.

Dobri čovjek u svome kaburu sjedne bez straha i bez zadrške. Potom mu bude rečeno: ‘Šta si govorio o islamu, ko je ovaj čovjek?’ i on odgovori: ‘Muhammed, Božiji poslanik. Došao nam je s jasnim dokazima od Allaha, pa smo mi vjerovali i ono što je on govorio držali istinitim!”

Dalje je naveo i preostali dio hadisa.

Hafiz Ebu Nu‘ajm kaže: “Postoji jedinstven stav da su svi prenosioci ovog hadisa pravedni i ispravni ljudi. Oba velikana - i Muhammed ibn Isma‘il el-Buhari i Muslim ibn el-Hadžadž - jedinstveni su u ocjeni da su Ibn ebi Ziab, Muhammed ibn ‘Amr ibn Ata’ i Se‘id ibn Jesar sasvim pouzdani prenosioci prema kriterijumima koje su oni ustanovili. Uz to, ovaj hadis su - od Ibn ebi Zi’ba - prihvatali
i raniji velikani, poput Ibn ebi Fudejka i ‘Abd el-Rahlma ibn Ibrahlma”.

Hadis, štaviše, od Ibn ebi Zi’ba prenose mnogi autori.

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh vraćanje duše tijelu argumentira na sljedeći način: “Kazivao nam je Muhammed ibn el-Husejn ibn el-Hasan koji se pozivao na Muhammeda ibn Jezida Nejsaburija, on na Hammada ibn Qirata, on na Muhammeda ibn el-Fadla, on na Jezida ibn ‘Abd el-Rahmana el-Saiga el-Belhija, on na Dahhaka ibn Muzahima a on na Ibn ‘Abbasa koji je rekao: ‘Jedanput je Božiji Poslanik, s.a.w.s., sjedio i učio ajet: A da ti je vidjeti nevjernike u smrtnim mukama kad meleki ispruže ruke svoje prema njima...! (El-En’am, 93), a onda rekao:

‘Tako mi Onoga u čijoj je ruci Muhammedova duša, nijedna duša ne napusti ovaj svijet a da prethodno ne ugleda svoje mjesto - u Džennetu ili u Džehennemu!

Kad bude taj trenutak umirućem se ukažu dva niza meleka, sve od istoka do zapada, a lica im kao da su Sunce,
i on se zagleda u njih i nikog drugog ne vidi iako se vama čini da on gleda u vas. Svaki od tih meleka uza se ima ćefine
i balzam, pa ako je umirući džennetlija oni ga obraduju Džennetom; reknu mu: ‘Iziđi, dobra dušo u zadovoljstvo Božije i Džennet Njegov! Bog je tebi pripremio počast koja je bolja od sveg dunjaluka!’

Tako mu neprestano saopćavaju radosti i okružuju ga i prema njemu se ophode blaže i nježnije od majke prema svome djetetu. Zatim mu stanu izvlačiti dušu ispod svakoga nokta i svakog zgloba i ono jedno za drugim počne umirati. I, premda ga vi vidite u muci, njemu to ne bude teško, sve dok duša ne dođe do grla - odatle joj je gore napustiti tijelo no što je bebi izići iz materice! Potom se meleki sjate - koji će je od njih uzeti?! - no, uzme je melek smrti!’

Božiji Poslanik je tada proučio: Reci: “Melek smrti, koji vam je za to određen, duše će vam uzeti, a poslije ćete se Gospodaru svome vratiti!” (El-Sedžda, 11)

Uzme je u bijele ćefine i privi je uza se, i brižniji je prema njoj no što je žena prema svom novorođenčetu. Na to se od nje oslobodi miris ljepši od miška i oni stanu udisati njezin miris i radovati joj se.

‘Dobro nam došla, dobra dušo i mirisu lijepi!’, govore. ‘Gospodaru naš, blagoslov Svoj spusti na nju, i na tijelo iz kojega je izišla!’

Potom se s njom počnu uspinjati.

Bog Uzvišeni u zraku ima stvorenja čiji broj zna samo On, pa njih od duše zapahne miris ljepši od miška i oni je stanu blagosiljati i veseliti joj se; i otvore im se vrata nebeska i svaki melek pored kojeg prođu, na svakom nebu, blagosilja je, sve dok s njom ne stignu pred Vladara Silnog. On rekne: ‘Dobro došla, dobra dušo! Dobrodošlica neka je i tijelu iz kojeg si izišla!’

Tako, kad Gospodar uzvišeni nečemu poželi dobrodošlicu, tome sve poželi dobrodošlicu i od njega ode svaka tjeskobnost. Zatim za tu dobru dušu bude rečeno:

‘Uvedite je u Džennet i pokažite joj njezino mjesto tamo! I neka vidi sve počasti i ljepote koje su joj pripremljene, a potom je ponovo odvedite na Zemlju, jer Ja sam odredio: od nje sam ih stvorio i u nju ću ih opet vratiti, a zatim ću ih po drugi put iz nje izvesti!’

I, tako mi Onoga u čijoj je ruci Muhammedova duša, duši tada bude teže izići odatle no što joj je bilo teško napustiti tijelo!

‘Zašto me opet vodite tijelu u kojem sam već jednom bila?!’, upita ona i oni joj reknu: ‘Tako nam je naređeno! Mora ti tako biti!’ I s njom se ponovo spuste - za vrijeme dok se umrli kupa (gusl) i oprema - i metnu je između tijela i njegovih ćefina!”

Hadis upućuje na to da se duša vraća i smješta između tijela i ćefina. Ovaj vid vraćanja nije jednak onoj vrsti suodnosa između nje i tijela kakav je bio na ovome svijetu. To je poseban vid, različit i od one relacije između nje i tijela kakva postoji u stanju sna, kao i od one kad se duša nalazi u svome prebivalištu (meqarr). Radi se o posebnon vidu vraćanja tijelu koji se događa zarad ispitivanja.

Šejhu-l-islam kaže: “Svi vjerodostojni hadisi, preneseni potpuno pouzdanom predajom (mutevatir), kazuju o tome da se duša vraća tijelu u vrijeme ispitivanja. Jedna skupina je stava da se vrši ispitivanje tijela bez duše, što većina učenjaka odbacuje. Drugi opet zauzimaju oprečan stav i tvrde da se ispitivanje odnosi samo na dušu, bez tijela, kako to tvrdi Ibn Murre i Ibn Hazm, međutim ni jedan od ova dva stava nije dovoljno odmišljen - pobijaju ih vjerodostojni (sahih) hadisi. Jer, da se to odnosi samo na dušu, u tom slučaju kabur ne bi imao nikakva dosluha s dušom!”

Ovo se dalje pojašnjava u odgovoru na postavljeno pitanje koje glasi: Da li kaburska patnja podrazumijeva i dušu i tijelo ili samo dušu, odnosno samo tijelo, i da li tijelo zajedno s dušom sudjeluje u kušanju nagrade i kazne ili ne?

Ovo je pitanje postavljeno Šejhu-l-islamu i mi ćemo ovdje navesti njegov odgovor. On kaže: “Kazna i nagrada se protežu na oboje, i na dušu i na tijelo, i u tom pogledu postoji konsenzus kod muslimana glavne struje islama (Ehli sunnet ve el-džema‘at). Duša kuša nagradu ili kaznu odvojeno od tijela, i to isto kuša spojena s njim, kad je i tijelo s njom spojeno. U tom slučaju nagrada ili kazna prožima njih oboje kao što prožima i dušu odvojeno od tijela.

No, da li ikada nagrada ili kazna dotiču samo tijelo, bez duše?

O tome postoje dva poznata stava među učenjacima hadisa, sunneta i apologetike (‘ilm el-kelam), a o istom predmetu postoje i izdvojena mišljenja koja nisu i mišljenja sljedbenika riječi i prakse Božijeg Poslanika.

Jedno od takvih mišljenja je da se nagrada i kazna odnose isključivo na dušu a da samo tijelo niti kuša nagradu niti kaznu.

Ovaj stav zastupaju filozofi koji poriču ponovno stvaranje tijela, no oni nisu vjernici, u čemu su muslimani jednoglasni. Međutim, tog su stanovišta i mnogi teolozi mu'tezilijske orijentacije,[75] te neki drugi, koji prihvataju činjenicu da će tijela ponovo biti stvorena, no kažu da nečeg takvog nema u 'berzahu[5], već da će se to dogoditi tek kod ustajanja iz kabura. Oni, međutim, tijelu samo u berzahu odriču kušanje kazne i tvrde da u takvom stanju nagradu ili kaznu kuša samo duša, dok će zajedno, i duša i tijelo, kaznu kušati tek na Sudnjem danu. Ovo mišljenje zastupaju neke muslimanske teološke skupine iz reda teologa, učenjaka hadisa i dr., što prihvataju i Ibn Hazm i Ibn Murre.

Ovo mišljenje, međutim, ne potpada pod ona tri izdvojena mišljenja, već se svrstava u red onih mišljenja koja

75 M'utezilije - izrazito racionalistička škola mišljenja unutar islama.

potvrđuju kabursku patnju i priznaju uskrsnuće i ponovno vraćanje duša i tijela. Međutim, u pogledu kaburske patnje oni imaju tri različita stava:

1. da se ona odnosi samo na dušu,
2. da se odnosi na dušu a posredstvom nje i na tijelo i
3. da se odnosi samo na tijelo, s tim da bi se tu mogao svrstati i drugi stav ovih kojih priznaju kabursku patnju, i koji dušu smatraju samim životom.

Ovdje bi izdvojeno mišljenje (šazz) bilo mišljenje onih koji u cijelosti negiraju kažnjavanje tijela, te koji u cijelosti negiraju kažnjavanje duše. Tako, ako konstatiramo da izdvojenih mišljenja ima tri, u tom slučaju bi drugo izdvojeno mišnjenje bilo ono po kojem sama duša niti kuša nagradu niti kaznu, tj. da je duša zapravo sam život.

Ovo stajalište zauzimaju i neke skupine teologa iz reda mu'tezilija i eš'arija[76], poput El-Qadija ebu Bekra, naprimjer. Oni ne priznaju da duša nastavlja egzistirati nakon što se odvoji od tijela, što je sasvim neutemeljeno (batil).

Sasvim drukčiji stav zauzima Ebu el-Me'ali el-Džuwejni i drugi autoriteti a, k tome, Kur'an, Sunnet i konsenzus čitavog ummeta eksplicitno se izražavaju o tome da duša nastavlja samostalno egzistirati i nakon napuštanja tijela, te da kuša nagradu ili kaznu. To priznaju i teozofi, s tim da oni negiraju ponovno stvaranje tijela. Ovi, međutim, prihvataju činjenicu da će tijela ponovo biti stvorena ali poriču da će to biti i sama duša, da će ona kušati nagradu ili kaznu bez tijela.

76 Eš'arije - tradicionalistička škola mišljenja koja je stajala nasuprot m'utezilijskog razumijevanja vjerskih tekstova.

Oba stava su, međutim, pogrešna i predstavljaju zabludu, s tim da je stav kojeg zastupaju filozofi u tom pogledu mnogo gori od stavova onih koji su unutar islama, premda ima i onih koji se slažu s njima a koji tvrde da se drže islama ili, štaviše, koji vjeruju da spadaju u red gnostika, sufija, onih koji su dokučili istinu, teologa.

Treće izdvojeno mišljenje jest mišljenje onih koji kažu da u ‘berzahu’ nema ni nagrade ni kazne, i da će nagrada i kazna uslijediti tek nakon Sudnjega dana. Ovo stajalište zastupaju neke mu’tezile i njima slični koji negiraju kabursku patnju i nagradu temeljeći svoj stav na postavki da i duša prestaje trajati nakon što se odvoji od tijela, te da samo tijelo niti može kušati nagradu niti kaznu.

Sve ove skupine su, međutim, u zabludi u pogledu ‘berzaha’, premda su bolje od filozofa budući da priznaju Sudnji dan.

Sada, kad si se upoznao s ovim neutemeljenim stavovima, znaj da su prve generacije ovoga ummeta i njihovi velikani zauzimali stanovište da čovjek, kad umre, bude u nekoj nagradi ili kazni i da se to dotiče i njegove duše i tijela, te da duša, nakon svog odvajanja od tijela, ostaje u nekoj nagradi ili kazni i da se povremeno spaja s tijelom kojom prilikom se ta nagrada, odnosno kazna protegnu i na nj. Potom, kad nastupi Smak svijeta, duše će biti ponovo vraćene u tijela koja će se tada dići iz kaburova i stati pred Gospodara svih svjetova.

U pogledu ponovnog stvaranja tijela saglasni su i muslimani, i jevreji, i kršćani.

Ovo što smo naveli mi ćemo i argumentirati.

Što se tiče hadisa koji govore o kaburskoj patnji i ispitivanju od strane Munkera i Nekira, oni su mnogobrojni i od Vjerovjesnika, s.a.w.s., su preneseni potpuno vjerodostojnom predajom (mutevatir), kakva je ona koju prenosi Ibn ‘Abbas “da je Vjerovjesnik, s.a.w.s., prolazio pored dva kabura, pa je rekao: ‘Ova dvojica trpe kaznu, a ni za kakav veliki grijeh - jedan se nije brisao poslije mokrenja a drugi je spletkario!’

Zatim je zatražio da mu daju sirovu palminu granu, pa ju je prelomio.

‘Možda će im patnja biti ublažena dok se ove grane ne osuše’, rekao je!”

U Muslimovom Sahihu stoji: “Od Zejda ibn Sabita prenosi se sljedeće:

‘Božiji Poslanik, s.a.w.s., bio je u imanju Benu Nedžara jašući na svojoj mazgi - a i mi smo bili s njim - kad se mazga uznemirila i zamalo ga zbacila sa sebe. Istom, otkrismo da tu ima šest, pet ili četiri kabura i on upita: ‘Zna li neko čiji su ovo kaburovi?’

‘Znam ja!’, reče jedan čovjek i on upita: ‘Kad su pomrli?’ ‘Umrli su u mnogoboštvu’, kazao je onaj.

‘I ovaj će ummet, zbilja, biti dovođen u iskušenje u svojim kaburovima’, kazao je Poslanik. ‘I da se ne plašim da ćete jedni druge prestati zakopavali, ja bih zamolio Boga da vam učini čujnim kabursku patnju, onu koju ja čujem!’

Zatim se licem okrenuo prema nama.

‘Zatražite utočište kod Boga od kaburske patnje!’, rekao je i svi su

rekli: ‘Utječemo se Bogu od kaburske patnje!’

‘Zatražite utočište kod Boga od svih smutnji, onih vidljivih i onih nevidljivih!’, rekao je i svi su rekli: ‘Utječemo se Bogu od svih smutnji, vidljivih i nevidljivih!’

‘Zatražite utočište kod Boga od Dedžalove smutnje!’, rekao je i oni su kazali: ‘Utječemo se Bogu od Dedžalove smutnje!”

U Muslimovom Sahihu stoji: “Sve hadiske zbirke bilježe predaju koju od Vjerovjesnika, s.a.w.s., prenosi Ebu Hurejre; tu se kaže: ‘Kad neko od vas završi sa zadnjim sjedenjem u namazu, neka od Boga zatraži utočište od četiri stvari: od džehennemske patnje, od kaburske patnje, od smutnje života i smrti i od smutnje Dedžala-varalice!”

Također je u Muslimovom Sahihu - ali i kod drugih autora - zabilježena predaja Ibn ‘Abbasa u kojoj se kaže “da je njih Vjerovjesnik, s.a.w.s., podučavao ovoj dovi onako kako ih je podučavao određenoj suri iz Kur’ana: ‘Allahumme inni e‘uzu bike min azabi Džehenneme ve e‘uzu bike min azabi’l-kabri ve e‘uzu bike min fitneti’l-mahja ve memat ve e‘uzu bike min fitneti’l-Mesihi’l-Dedždžal!’ (Gospodaru moj, utječem Ti se od patnje džehennemske, utječem Ti se od patnje kaburske, utječem Ti se od smutnje života i smrti i utječem Ti se od smutnje Dedžala-varalice!).”

U hadiskim zbirkama Buharije i Muslima od Ebu Ejjuba se bilježi sljedeće: “Vjerovjesnik, s.a.w.s., jedanput je izišao napolje kad je upravo bilo zašlo Sunce, pa je čuo neki glas.
‘Jevreji’, rekao je. ‘Kušaju patnju u svojim kaburovima!” Također u njihovima zbirkama zabilježena je predaja od ‘aiše - Bog njome bio zadovoljan; tu ona kaže: “Kod mene je jedanput došla jedna medinska starica, jevrejka, pa mi je rekla:

‘Oni u kaburovima doista kušaju patnju!’

Ja joj, međutim, nisam vjerovala; nisam bila sklona vjerovati njezinim riječima. Kad je ona otišla, i kad je kod mene došao Božiji Poslanik, s.a.w.s., ja sam mu rekla: ‘Božiji Poslaniče, jedna ovdašnja starica, jevrejka, bila je kod mene
- tvrdi da oni u kaburovima kušaju patnju!?’

‘Istinu je rekla!’, kazao je on. ‘Oni doista kušaju patnju koju sve životinje čuju!’

‘Nakon toga’, kaže Aiša, ‘ja ga više nikada više nisam vidjela da je klanjao a da pritom kod Bog nije tražio zaštitu od kaburske patnje!”

U Ibn Hibbanovom Sahihu zabilježena je sljedeća izjava Umm Mubeššir: “Kod mene je došao Božiji Poslanik, s.a.w.s. govoreći: ‘Molite Boga da vas zaštiti od kaburske patnje!’ ‘A zar, Božiji Poslaniče’, upitala sam ja, ‘ima patnje u kaburu?!’

‘Oni u kaburovima doista kušaju patnju’, kazao je on, ‘i to sve životinje čuju!”

Neki učeni ljudi kažu: Iz tog razloga neki ljudi, kad im njihove životinje, jedući prašnjavu travu dobiju grčeve u stomaku, s njima odlaze na jevrejska i kršćanska groblja, kao i na groblja licemjera - ismailita, nasirija, karamita iz plemena Benu ‘Ubejd i drugih skupina koje postoje u Egiptu i Samu - ; s konjima odlaze tamo isto onako kako odlaze na jevrejska i kršćanska groblja. Tako, kad konji čuju kabursku patnju to ih prepadne i u njima inicira vrućinu, što ih oslobađa grčeva!

Abd el-Haqq el-Išbili kaže: “Veliki šerijatski pravnik Ebu el-Hakem ibn Burhan - čovjek od znanja i djelanja - kazivao mi je kako su oni jedanput u svome mjestu, na išbilijskoj visoravni, ukopali jednog umrlog čovjeka pa kad su s tim završili sjeli su na jednoj strani i razgovarali, dok su im jahaće životinje pasle tu pored njih. Odjednom je jedna životinja hitro prišla tom kaburu i naćulila uši, kao da osluškuje. Zatim se okrenula i dala se u bijeg, a onda se ponovo vratila tamo i opet naćulila uši kao da osluškuje; potom se ponovo dala u bijeg. Tako je to činila uzastopno.”

Ebu el-Hakem kaže: “Ja sam se tada sjetio kaburske patnje i Poslanikovih riječi da oni u kaburovima kušaju patnju koju životinje čuju!”

On nam je ovo ispričao kad smo mi kod njega slušali čitanje hadisa iz Muslimove zbirke, kad je onaj koji je čitao pročitao Vjerovjesnikove, s.a.w.s., riječi: ‘Oni kušaju patnju koju sve životinje čuju!”

To što se čuje jesu glasovi onih koji se izlažu kazni. Hennad ibn Sirri u svojoj knjizi Zuhd bilježi sljedeće: “Kazivao nam je Weki’, prenoseći od E’ameša, on od Šeqiqa a on od ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan! - sljedeće: ‘Kod mene je bila jedna jevrejka i spomenula mi kabursku patnju, ali joj ja nisam vjerovala. Kad je kod mene došao Vjerovjesnik, s.a.w.s., ja sam mu to ispričala i on mi je rekao: ‘Tako mi Onoga u čijoj je ruci moja duša, oni u kaburovima doista kušaju takvu patnju da im životinje čuju glasove!”

Postoji veliki broj hadisa koji govore o kaburskom ispitivanju, kakav je i hadis koji se nalazi u zbirkama Buharije i Muslima, te kod autora “sunena”; prenosi ga El-Berra ibn ‘Azib od Božijega Poslanika, s.a.w.s., koji kaže: “Kad musliman bude ispitivan u kaburu, pa posvjedoči da nema boga osim Allaha i da je Muhammed Božiji poslanik - to je ono na šta se odnose kur’anske riječi: ‘Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovome i na onome svijetu!” (Ibrahim, 27).

Druga verzija ovog hadisa glasi: “Ajet je objavljen u vezi s kaburskom patnjom. Umrli bude upitan: [£]Ko je tvoj Gospodar?[5] i on odgovori: ‘Moj Gospodar je Allah, a vjerovjesnik mi je Muhammed.[5] Na to upućuju kur[5]anske riječi: ‘Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovome i na onome svijetu![55]

Ovaj hadis, kako smo to ranije naznačili, autori “sunena[55] i “musneda[55] navode u proširenom obliku i u njemu se jasno navodi povratak duše tijelu i premetanje rebara, što je nesporna potvrda da

patnja obuzima zajedno i dušu i tijelo.

O uzimanju duše, kaburskom ispitivanju, te kaburskoj nagradi ili kazni, hadis sličan ovome prenosi i Ebu Hurejre, a zabilježen je u Musnedu i Sahihu Ebu Hatimovom. Tu stoji da je Vjerovjesnik, s.a.vv.s., rekao: “Kad umrli bude spušten u svoj kabur, on doista čuje bahat koraka onih koji odlaze od njega. Ako je bio vjernik tad se kod njegove glave nađe namaz, s njegove desne strane post, sa lijeve strane zekat, dok mu kod nogu budu njegova dobra djela: sadaka, rodbinska veza, dobročinstvo, etičnost...

Tako mu se priđe od glave, no namaz rekne: ‘S moje strane prolaza nema![5], zatim se priđe s njegove desne strane,

a post rekne: ‘S moje strane prolaza nema!’, onda mu se priđe s lijeve strane, no zekat rekne: ‘S moje strane prolaza nema!’, potom mu se priđe odande gdje su noge a tu njegovi dobri čini - sadaka, rodbinska veza, dobročinstvo, etičnost... - progovore: ‘S moje strane prolaza nema!’

Zatim mu se rekne: ‘Sjedi!’ i on sjedne, i njemu se ukaže Sunce na zalasku!

‘Ovaj čovjek koji je bio među vama - šta kažeš za nj?’, bude upitan. ‘I čime to potvrđuješ?’

‘Pustite me da klanjam!’, rekne on.

‘Klanjat ćeš!’, kažu oni. ‘No, najprije nam odgovori na naše pitanje! Pokazali smo ti onog čovjeka koji je bio među vama: šta kažeš za nj i čime to potvrđuješ?’

‘To je Muhammed’, odgovori on. ‘Svjedočim da je on Božiji poslanik koji je došao s Istinom, poslan od Boga!’ ‘Na toj osnovi si živio’, kažu mu oni, ‘na njoj si umro i na njoj ćeš, ako Bog da, biti i proživljen!’

Zatim mu se načini jedan otvor prema Džennetu i rekne mu se: ‘Eno, ono je tvoje mjesto, ono ti je Allah pripremio!’ Njemu to još više poveća žudnju i radost, a zatim mu se prostor njegova kabura poveća za sedamdeset lakata i to mu se svjetlošću obasja a tijelo se stane vraćati onome od čega je i stvoreno, dok mu duša ode među dobre duše; te su duše ptice koje se hrane s džennetskih stabala. Eto, na to se odnose riječi Božije: Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovome i na onome svijetu! (Ibrahim, 27)

Za nevjernika je rekao suprotno od ovoga kazavši na kraju: “Zatim on bude pritiješnjen u svome kaburu tako da mu se rebra ispremeću!” To je eto onaj teški život kojeg Allah

uzvišeni spominje: Taj će teškim životom živjeti i na Sudnjem danu ćemo ga slijepim oživiti! (Ta Ha, 124)

U hadiskim zbirkama Buharije i Muslima zabilježen je hadis kojeg prenosi Qatade od Enesa, u kojem se kaže da je Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao: “Kada umrli bude spušten u svoj kabur i kad se oni koji su ga

sahranjivali stanu razilaziti, on doista čuje bahat njihove obuće. Utom mu dođu dva meleka i stave ga u sjedeći položaj; upitaju ga: ‘Šta si govorio o ovom čovjeku, o Muhammedu?’

Vjernik odgovori: ‘Svjedočim da je on Božiji rob i Njegov poslanik!’

‘Pogledaj svoje mjesto u Džehennemu!’, reknu mu oni. ‘Allah ti ga je zamijenio za ono u Džennetu!’

‘Tako on vidi i jedno i drugo mjesto!’, kaže Poslanik.” Qatade kaže: “Još nam je rekao da mu se i kabur proširi za sedamdeset laktova i da mu se sav taj prostor ispuni zelenilom, sve do Dana kad će proživljeni biti”.

Zatim se ponovo vratio hadisu kojeg prenosi Enes: “Što se tiče nevjernika i licemjera, njega upitaju: ‘Šta si ti govorio za ovog čovjeka?’ i on rekne: ‘Ne znam, govorio sam ono što su govorili i drugi!’

‘Nisi ni znao, niti si ga slijedio!’, reknu njih dvojica. Zatim on bude udaren jednom željeznom šipkom između ušiju pa krikne tako snažno da to čuju sva živa bića, osim ljudi i džina!”

U Ebu Hatimovom Sahihu nalazi se sljedeća Ebu Hurejrina predaja: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: ‘Kad neko od vas - ili je rekao: neki čovjek - bude spušten u kabur njemu dođu dva plavo-crna meleka: jedan se zove Munker a drugi Nekir, pa ga upitaju: ‘Šta si ti govorio o ovom čovjeku, Muhammedu?’, i on im rekne šta je govorio; ako je vjernik, rekne: ‘On je Božiji rob i Njegov poslanik. Svjedočim da nema drugoga boga osim Allaha, i da je Muhammed Njegov rob i Njegov poslanik!’ ‘Mi smo, svakako, i znali da si ti tako govorio!’, reknu oni a zatim mu kabur bude proširen za sedamdeset laktova uzduž i poprijeko i taj mu se prostor obasja svjetlošću. ‘Sad spavaj!’, reknu mu i on upita: ‘Mogu li otići svojoj čeljadi, svojoj kući, da ih obavijestim o ovome?’ ‘Spavaj snom mladoženje’, reknu mu oni, ‘kojeg budi samo najdraže mu biće, sve dok te Bog ne proživi iz te počivaljke!’ Ako je čovjek bio licemjer, on odgovori: ‘Ne znam. Čuo sam kako ljudi nešto govore, pa sam to i ja govorio!’ ‘Mi smo znali da si ti tako govorio!’, reknu mu oni. Zatim zemlji bude rečeno: ‘Stisni ga!’ i ona ga tako stisne da mu se rebra ispremeću. Tako on jednako kuša kaznu, sve dok ga Allah ne proživi iz te njegove počivaljke!”

Sve su ovo nedvosmislene potvrde da kaznu kuša i tijelo. Od Ebu Hurejre se prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.vv.s., rekao: “Kad vjernik bude na samrti njemu dolaze meleki sa bijelom svilom. ‘Iziđi, dobra dušo!’, govore joj, ‘zadovoljna; i tobom se je zadovoljno. Iziđi u lagodnost i miomiris, Gospodaru koji nije srdit na te!’

Ona tako iziđe poput najugodnijeg mirisa miška i oni je jedni drugima stanu predavati dok tako s njom ne dođu do vrata nebeskih. Oni koji tu budu, upitaju: ‘Kakav je to divan miris s kojim stižete sa zemlje?!’ Oni je potom dovedu do vjerničkih duša i oni se njoj više obraduju no što se

neki od vas obraduje dolasku nekog svog bliskog koji je odsutan bio; počnu je ispitivati: ‘Šta radi taj i taj?!’, ali bude im rečeno: ‘Pustite je da se odmori, jer bila je u teretu dunjalučkom!’ Ako pak, kad je upitaju za nekoga, rekne: Ta, on je otišao k vama!’, oni reknu: ‘Znači, odveden je u provaliju!’

A kad nevjernik na samrti bude, njemu dolaze meleki patnje s tkaninom od kostrijeti i govore joj: ‘Izlazi, omraženice; hajde kazni Božijoj!’, i ona iziđe poput najogavnijeg zapaha lešine i oni je odvedu do vrata zemaljskih.[77] Oni koji su tu, reknu: ‘O, kako ogavan zapah?’ Potom je odvedu među nevjerničke duše”."

Ovaj hadis, u skraćenom obliku, bilježe i El-Nesai, El- Bezzar i Muslim.

Bilježi ga i Ebu Hatim u svom Sahihu. U njegovoj verziji hadis glasi ovako:

“Kad se vjerniku primakne smrt, njemu dolaze meleki milosti i kad mu uzmu dušu smjeste je u bijelu svilu i s njom odu do vrata nebeskih. Oni tamo reknu: ‘Nismo vidjeli miris ljepši od ovog!’ i onda stanu zapitkivati: ‘Šta radi taj i taj? Šta radi ta i ta?’ ‘Pustite je da se odmori!’, bude rečeno. ‘Ona je bila u teretu dunjalučkom!’

A kad se nevjerniku uzme duša, ona bude odnesena u zemlju i čuvari zemlje reknu: ‘Nismo vidjeli zapaha ogavnijeg od ovog!’ Potom je odvedu u najdonju zemlju!”

El-Nesai u svom Sunenu bilježi hadis kojeg od Vjerovjesnika, s.a.w.s., prenosi ‘Abdullah ibn Omer - Bog njime bio zadovoljan. Poslanik tu kaže: “Ovo je onaj kome se je Prijesto Božiji (‘Arš) pokrenuo, kojem su otvorena vrata nebeska i kome je svjedokom bilo sedamdeset hiljada meleka! Bio je jako pritiješnjen, pa je oslobođen te stiske!”

El-Nesai kaže: “Misli se na Sa‘ada ibn Mu‘aza”.

Od ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan! - prenosi se sljedeće: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: ‘Kabur ima svoj stisak i da ga je iko mogao izbjeći, izbjegao bi ga Sa‘ad ibn Mu‘az!” Hadis se bilježi posredstvom Su‘beta.

Hennad ibn Sirri kaže: “Kazivao nam je Muhammed ibn Fudajl, pozivajući se na svoga oca a on na Ibn ebi Mulejku, sljedeće: ‘Niko nije zaštićen od kaburskog stiska, čak ni Sa‘ad ibn Mu‘az čiji je jedan jedini rubac bolji od čitavog dunjaluka sa svim što je na njemu!”

On još kaže: “Kazivao nam je ‘Abeda, pozivajući se na ‘Ubejdullaha ibn Omera a on na Nafi‘a, koji je rekao: ‘Čuo sam da je dženazi Sa‘ada ibn Mu‘aza prisustvovalo sedamdeset hiljada meleka koji se nikad ranije nisu bili spustili na zemlju. Također sam čuo da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., tom prilikom rekao: ‘Umrli je upravo stisnut u svom kaburu!”

77 Tj. do donjih sfera.

‘Ali ibn Ma‘bed kaže: “Kazivao nam je ‘Ubejdullah, pozivajući se na Zejda ibn ebi Enisu, on na Džabira a on na Nafi‘a koji je rekao: ‘Kod nas je došla Safijja, kćerka Ebu ‘Ubejdova i žena ‘Abdullaha ibn Omera, sva prestrašena, pa kad smo je upitali šta joj je, rekla je: ‘Dolazim od jedne Vjerovjesnikove, s.a.w.s., žene; ispričala mi je da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: - Da će iko biti pošteđen kaburskog stiska, mislim da bi ga bio pošteđen Sa‘ad ibn Mu‘az, ali - i on je iskusio taj stisak!”
Mervan ibn Mu‘avija kaže, pozivajući se na ‘Alaa ibn el- Musejjeba, on na Mu‘aviju el-‘Absija a on na Zazana koji je
od Ibn ‘Amra prenosio sljedeće: “Kad je Božiji Poslanik, s.a.w.s., zakopao svoju kćerku i sjeo kod njezinog kabura, lice mu je bilo namračeno a potom se razvedrilo. Kad su ga njegovi drugovi upitali šta je posrijedi, rekao je: ‘Sjetio sam se njezine krhkosti i kaburske patnje, pa sam Bogu uputio dovu te je oslobođena. Tako mi Allaha, tako je bila stisnuta da su je mogli čuti svi, od istoka do zapada!”

Su‘ajb nam je kazivao, pozivajući se na Ibn Dinara, on na Ibrahima el-Ganevija a on na jednog čovjeka koji je rekao: “Bio sam kod ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan; utom je tuda naišla dženaza malog djeteta, našta je ona stala plakati.

‘Zašto plačeš, majko pravovjernih?[5], upitao sam je; rekla je: ‘Plačem zbog ovog malehnog; žao mi što će i njega kabur stisnuti!”

Jasno je da se sve ovo odnosi na tijelo, posredstvom duše.

Sve ovo o čemu smo prethodno govorili utemeljeno je na autentičnoj Poslanikovoj praksi i o tome postoji puna saglasnost među znalcima te prakse. Mervezi kaže: “Ebu ‘Abdullah kaže: ‘Kaburska patnja je istina; nju negira samo onaj zabludjeli, koji i druge odvodi u zabludu!”

Hanbel kaže: “Ebu ‘Abdullaha sam upitao za kabursku patnju i on mi je rekao: ‘To su vjerodostojni hadisi i mi u njih vjerujemo i prihvatamo ih. Mi prihvatamo sve ono što nam je od Vjerovjesnika, s.a.w.s., stiglo dobrom predajom (isnad džejjid). Ako ne bismo prihvatili ono s čime je došao Božiji Poslanik, s.a.w.s., ako bismo to odbacili, vratili i prenebregnuli, šta bismo u tom slučaju s kur’anskim ajetom: Ono što vam Poslanik dadne, to uzmite!? (El-Hašr, 7)

‘A je li kaburska patnja istina?’, upitao sam.

‘Istina je!’, rekao je. ‘Kušaju patnju u kaburovima!”

On još kaže: “Također sam čuo Ebu ‘Abdullaha kako kaže: Mi vjerujemo u kabursku kaznu, u Munkera i Nekira, u to da se umrli ispituje u svom kaburu. ‘Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovom i na onom svijetu\ (Ibrahim, 27) tj. u kaburu!”

Ahmed ibn Kasim kaže: “Upitao sam: ‘Ebu ‘Abdullah, vjeruješ li da postoje Munker i Nekir, da je doista sve onako kako se prenosi u pogledu kaburske patnje?’

‘Subhanallah!’, kazao je on. ‘Naravno da vjerujem; i tvrdim da je tako!’
‘Da li baš rekneš: Munker i Nekir, ili kažeš: dva meleka?’, upitao sam.
‘Munker i Nekir’, rekao je.
‘Kažu da se u hadisu ne navode njihova imena: Munker i Nekir?’, kazao sam.
‘To je tako’, rekao je on. ‘Munker i Nekir!”
Što se pak tiče novatora u vjeri, te onih koji su otišli u zabludu, tu je stvar drukčija. Tako Ebu el-Huzejl i Murejsi kažu: “Ko iziđe iz imana (vjerovanja), on će kušati kaznu u onom vremenu koje će biti između dva puhanja u rog. Ispitivanje u kaburu vršit će se u tom vremenu!”
El-Džibai i njegov sin Belhi priznaju da postoji kaburska patnja, ali poriču da će je kušati i vjernici. Oni tvrde da će tu patnju kušati samo nevjernici i razvratnici koji su išli njihovim putem, koji će vječno boraviti u vatri.
Mnoge m‘utezile kažu: Neprihvatljivo je meleke Božije nazivati Munkerom i Nekirom. Munker je zamuckivanje umrlog kad mu se postavi pitanje a Nekir je uznemirenost koju mu pričine dvojica meleka![78]
Salihi i Salih Fejh kažu: “Kaburska patnja ostvaruje se nad vjernikom bez vraćanja duše tijelu. Moguće je da umrli osjeća bol, da njegova čula mogu funkcionirati i da može biti svjestan i bez duše!”
Ovaj stav zastupa jedna grupa karamita.[79]
Neke mu'tezile kažu: “Bog uzvišeni umrle kažnjava u njihovim kaburovima tako što u njima inicira bolove koje oni ne osjećaju. Te će bolove osjetiti tek kada budu proživljeni!”
Oni dalje kažu: “Takav vid kažnjavanja umrlih sličan je kažnjavanju pijanog ili onesviješćenog čovjeka - oni ne osjećaju bol kad ih se udara; bol osjećaju tek kad im se ponovo vrati razum!”
Jedna skupina njih potpuno negira postojanje kaburske patnje, kakav je npr. Dirar ibn ‘Amr i Jahja ibn Kamil, što je

78 Naime, oba ova izraza, tj. Munker i Nekir, izvedena su iz osnove glagola ‘nekure/jenkeru/nekir’, što znači: ne znati, ne poznavati, odbijati. Stoga su ove racionalističke skupine ovim izrazima rade pridavale metaforičan smisao, u smislu da se njima izražava stanje i osjećanje umrloga pri susretu s nepoznatim gostima (tj. dvojicom meleka) koji ga posjećuju, a ne imena tih gostiju.
Karamiti - ogranak rafidija; jedna od brojnih izumrlih sekti; pojavila se u Iraku krajem trećeg hidžretskog stoljeća. Tvrdili su da je poslanik Muhammed, a.s., odredio Aliju ibn ebi Taliba za svog nasljednika, da je Alija odredio svog sina Hasana itd. sve do Aiuhammeda ibn Ismaila kojeg smatraju sedmim imamom. Tvrdili su da on jednako živi i da će živjeti sve dok ne zavlada čitavim svijetom. Vjerovali su da je on očekivani Mehdija (Vjeroobnovitelj) koji se navodi u nekim vjerskim izvorima.

i Murejsijev stav. Sve su to, međutim, stajališta nesretnika zabludjelih.

Treba znati da je kaburska patnja ustvari patnja u berzahu, i svako ko umre a bude zaslužio kaznu, ono što je zaslužio će ga stići, bio pokopan ili ne. Bilo da ga pojedu zvijeri, ili izgori tako da postane pepeo, ili bude raspršen u zrak, ili ispečen, ili utopljen u vodi - u svakom tom slučaju do njegove duše i tijela stići će ista onakva kazna kakva takve sustiže u kaburovima.

U Buharijevom Sahihu stoji: “Od Semre ibn Džunduba se prenosi sljedeće: ‘Vjerovjesnik, s.a.w.s., običavao je da se poslije namaza okrene prema nama i upita nas da li je neko nešto prethodne noći sanjao, pa ako bi bilo takvih, oni bi ispričali svoj san i Poslanik bi to protumačio.

Tako nas je jedanput isto to upitao - tj. “Da li je neko od vas sinoć nešto sanjao?” - pa kad smo rekli da niko ništa nije sanjao, on je rekao: “Ja sam, međutim, sinoć sanjao neku dvojicu, dođoše i uzeše me za ruke i odvedoše u Svetu Zemlju. Kad tamo: sjedi jedan čovjek a drugi stoji i u ruci drži metalnu šipku i onome je uvlači kroz jedan obraz, sve do potiljka, a onda to isto uradi i s drugim obrazom, a utom onaj prvi obraz zaraste. Zatim se vrati i to ponavlja.

‘Šta je ovo?’, upitah ja i ona dvojica mi rekoše: “Idi dalje!” Tako iđasmo dalje i dođosmo do jednog čovjeka koji ležaše na potiljku dok drugi stajaše ponad njegove glave s komadom stijene - ili oblutkom - i time mu razmrskavaše glavu. Kad god ga udari kamen se otkotrlja i on ode po njega,

i prije nego se vrati onome zaraste glava tako kao da ništa nije ni bilo, i onaj ga opet stane udarati.

‘Šta je ovo?’, upitah ja i ona dvojica mi rekoše: “Idi dalje!” I mi iđasmo dalje i dođosmo do jedne iskopine koja bijaše poput kamina - gore uska a dolje široka - ispod koje gorješe vatra, kad tu goli muškarci i žene: ispod njih im dolazi buktinja, pa kad im se primakne oni se podignu i samo što ne iziđu, a kad buktinja utrne, oni se ponovo vrate dolje. ‘Šta je ovo?, upitah ja i ona dvojica mi rekoše: “Idi dalje!” Tako iđasmo dalje i dođosmo do jedne rijeke od krvi; u njoj stoji jedan čovjek a nasred rijeke drugi čovjek i pred njim kamenje. Onaj koji bijaše u rijeci priđe i kad htjede izići onaj s kamenjem pogodi ga u usta i vrati ga nazad. I kad god onaj pokuša izići bijaše pogođen kamenom u usta i vraćaše se na staro mjesto.

‘Šta je ovo?, upitah ja i ona dvojica mi rekoše: “Idi dalje!” Tako iđasmo i dođosmo do jedne zelene bašče u kojoj stajaše jedno ogromno drvo u čijem deblu bijahu jedan starac i djeca. U blizini tog drveta bijaše i jedan čovjek koji pred sobom raspirivaše vatru. Ona dvojica me ispeše na ono drvo i uvedoše me u jednu kuću - ljepše od nje nikad ranije ne vidjeh - u kojoj bijahu starci i mladići. Zatim me ispeše naviše i uvedoše me u

jednu drugu kuću, još ljepšu i još bolju.
‘Vi me svukud noćas provedoste, rekoh im ja, ‘pa hajde, objasnite mi ono što vidjeh!
‘Hoćemo, rekoše oni. ‘Onaj kojeg si vidio da mu se deru obrazi, taj je veliki lažac; izmišljao je laži koje su se potom dalje prenosile i tako se širile posvuda - s njim će onako biti činjeno sve do Sudnjega dana!
Onaj kojeg si vidio da mu se razmrskava glava, to je čovjek kojeg je Bog podučio Kur’anu a on je noću spavao ne misleći na nj a danju nije postupao po njemu - s njim će onako biti činjeno sve do Sudnjega dana!
Ono što si vidio u onoj iskopini, to su bludnici, a onaj što bijaše u onoj rijeci, taj je jeo kamatu. Onaj starac u deblu onog drveta, to je Ibrahim a ona djeca oko njega, to su ljudska djeca. Onaj koji potpaljivaše vatru, to je Malik, čuvar Džehennema. Ona prva kuća je kuća običnih vjernika a ona druga - kuća šehida. Što se nas dvojice tiče, ja sam Džebrail a ovo je Mikail! Pogledaj sada gore!
Ja podigoh glavu, kad: dvorac poput oblaka!
To je tvoj dom!’, rekoše njih dvojica i ja zatražih: ‘Pustite me da uđem u svoj dom!’
‘Ostalo ti je još života[5] rekoše oni, ‘a da si ga upotpunio, sad bi ušao u nj!
Ovo je argument za kaznu u berzahu, jer i snoviđenja vjerovjesnika jesu objava koja je u cijelosti sukladna stvarnosti stvari.
Tahavi bilježi izjavu Ibn Mes‘uda koji prenosi sljedeću Vjerovjesnikovu, s.a.w.s., izjavu: “Za jednog čovjeka bilo je naređeno da mu se udari stotinu bičeva i on neprekidno mol jaše Boga i dove mu upućivaše sve dok ta stotina ne bi svedena na samo jedan udarac. Potom se njegov kabur ispuni vatrom pa kad ona bijaše dignuta on ustade i upita:
‘A zašto me bičujete?!
‘Zato što si klanjao bez abdesta, kazaše mu, ‘i zato što si prolazio pored onoga nad kim je vršeno nasilje a nisi mu pritekao u pomoć!
Bejheqi navodi hadis koji prenosi Rebi’ ibn Enes od Ebu el-‘Alije a on od Ebu Hurejre koji od Vjerovjesnika, s.a.w.s., u vezi s kur‘anskim ajetom: Hvaljen neka je Onaj koji je je u jednom času noči preveo Svoga roba... (Isra’, 1) prenosi da je njemu doveden konj na kojeg je stavljen, čiji se korak završavao tamo dokle je dosezao pogled. Tako je putovao a s njim i Džibril, i naišao na neke ljude koji su u jednom danu sijali i u jednom danu žnjeli, a kad bi god požnjeli ono bi se opet vraćalo kakvo je i bilo.
‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitao je i on mu je rekao: To su borci na Božijem putu; njima se dobro djelo uvećava i do sedam stotina puta: Sto god vi udijelite, On će to nadoknaditi, On najbolje opskrbljuje! (Sebe’, 39).

Zatim je naišao na ljude čije se glave stijenom razbijaju i kad god budu razbijene ponovo se vrate u svoj prvobitni oblik; tako im se to radi neprekidno, bez ublaženja.

‘Ko su ovi Džibrile?’, upitao je i on mu je rekao: To su oni čije su glave bile nevoljne na namaz!’

Zatim je naišao na neke ljude koji su i sprijeda i otpozada imali krpice - idu poput stoke po bodljastom rastinju, zeqqumu i užarenom džehennemskom kamenju.

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitao je i on mu je rekao: To se oni koji nisu izdvajali zekat iz svoga imetka; nikakvo im Bog nasilje nije učinio, On nije nepravedan prema robovima Svojim!’

Zatim je došao do nekih ljudi pred kojima bijaše jedan lonac skuhanog mesa i jedan s pokvarenim mesom - bijahu jeli iz onog s pokvarenim mesom, zanemarujući skuhano, ukusno meso.

‘Ko su ovi, Džibrile?, upitao je i on mu je rekao: To su oni koji su kod sebe imali svoje halal, čiste žene, no koji su odlazili pokvarenim ženama i s njima provodili noći, s njima dočekivali jutra!’

Zatim je došao do jedne grede na putu: šta god bi prošlo pored nje, ona bi nahrnula na nj. Bog uzvišeni kaže: I ne postavljajte zasjede na ispravnom putu! (Araf, 86). Zatim je naišao na jednog čovjeka koji bijaše skupio ogroman naramak koji nije bio u stanju ponijeti, no on pokazivaše želju da ga učini još većim.

‘Ko je ovaj, Džibrile?’, upitao je i on mu je rekao: To je jedan iz tvoga ummeta - na sebi je imao emanet kojeg nije bio u stanju izvršiti, no on je na nj još tovario!’

Zatim je došao do jednih ljudi čije se usne rezaše željeznim kliještima i kad god bijahu odrezane ponovo se vraćaše u prvobitno stanje; tako neprestano.

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitao je i on mu je rekao: To su govornici smutnje!’

Zatim je došao do jednog malog kamena iz kojeg izlaziše velika svjetlost koja se potom nastojaše vratiti tamo odakle bijaše izišla, no u tome ne uspijevaše. ‘Šta je ovo, Džibrile?’, upitao je i on mu je rekao: To je čovjek koji nešto izusti, pa se pokaje za to što je rekao - rado bi vratio izrečeno, ali ne može...”

Bejheqi navodi još jedan hadis vezan za Isra’, u verziji koju od Vjerovjesnika, s.a.w.s., prenosi Ebu Se‘id el-Hudri; tu stoji: “Pa se Džibril i ja uspesmo gore, i Džibril zatraži da nam se otvori. Istom, ugledasmo Adema onakvog kakvog ga je Bog stvorio na Svoju priliku - pokazivahu mu se duše
njegovih vjerujućih potomaka a on govoraše: ‘Dobra duša, lijep miris! Smjestite je u ‘Illijjun!

Potom mu se pokazivahu duše njegovih potomaka pokvarenjaka a on

govoraše: ‘Odvratna duša, odvratan miris! Smjestite je u Sidžin!’

Potom pođoh malo dalje i nađoh se kod jedne tepsije na kojoj stajaše lijepo izrezano meso i gdje ne bijaše nikoga. Kad, ugledah i drugu tepsiju: meso na njoj bijaše gnjilo i odatle dopiraše neugodan zapah; tu bijahu neki ljudi koji jedoše sa nje.

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitah ja i on mi reče: ‘To su oni koji su ostavljali halal a prilazili haramu!’

Zatim odmakoh malo dalje i ugledah ljude čiji trbusi bijahu poput kuća - kad god se koji pridigne, odmah se sruši. ‘Bože, daj da ne bude Sudnjega dana!’, rekne pritom. Oni bijahu na putu kojim prolazi faraonova svita, pa kad njihovi prolaznici tuda nailazaše, gaziše po ovima i oni vrištaše.

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitah ja i on mi reče: ‘To su oni "koji se kamatom bave - dići će se kao što će se dići onaj koga je dodirom šejtan izbezumio”. (El-Beqare, 275)

Zatim odoh malo dalje kad - nadoh se pred jednim ljudima čije gubice bijahu poput onih kod deva: otvaraše usta i gutaše žeravice koje im potom izlaziše na stražnji dio, i ja ih čuh kako vrište.

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitah ja i on mi reče: ‘To su oni koji su nepravedno jeli imovinu siročadi!’

Ja odoh malo dalje, kad - tamo žene obješene za dojke i ja čuh kako vrište.

‘Ko su ove?’, upitah Džibrila i on mi reče: ‘To su bludnice’.

Potom nastavih dalje i dođoh do nekih ljudi s čijih se bokova trgaše meso i ono im se davaše komad po komad: ‘Jedi sad, onako kako si jeo meso brata svojega!’

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitah ja i on mi reče: ‘To su klevetnici iz tvoga ummeta!”

Zatim je hadis naveo do kraja, u njegovoj cjelini.

U Sunenu Ebu Dawuda zabilježen je hadis koji se prenosi od Enesa ibn Malika, koji kaže: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., je rekao: ‘Kad sam bio na Mi’radžu[80] prošao sam pored jednih ljudi čiji nokti bijahu od bakra i koji tim noktima grebaše svoja lica i prsa svoja.

‘Ko su ovi, Džibrile?’, upitao sam i on mi je rekao: ‘To su oni koji su jeli ljudsko meso[81] i koji su ljudima udarali na obraz!”

Ebu Dawud el-Tajalisi u svom Musnedu kaže sljedeće: “Kazivao nam je Šu’be, pozivajući se na E‘ameša, on na Mudžahida a on na Ibn ‘Abbasa, da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., naiša na neka dva kabura i rekao: ‘Ova dvojica doista kušaju kaznu, no ne za nešto veliko - jedan je jeo ljudsko meso a drugi je bio klevetnik!’

Zatim je zatražio palminu granu pa ju je prepolovio i jedan njezin dio zabio u jedan a drugi u drugi kabur. ‘Nadati

[80] M‘iradž - čuveno Poslanikovo uznesenje na Nebo kad su mu

pokazana mnoga znamenja. Tom prilikom propisan mu je i namaz (molitva) koji se ima obavljati pet puta na dan. To je i jedini propis koji je propisan gore ‘na Nebu’. Odatle se smatra da namaz u sebi sadrži i nebeskih elemenata, čime se tumači njegov iznimno snažan efekat na vjernika.

[81] ‘Koji su jeli ljudsko meso’ - metaforičan izraz za ogovaranje ljudi; aluzija na 12. ajet sure El-Hudžurat: I ne uhodite jedni druge i ne ogovarajte jedni druge! Zar bi nekom od vas bilo drago da jede meso umrloga brata svoga!

se je da će im patnja biti ublažena sve dok ove grane budu sirove!’, kazao je.”

Postoje različita mišljenja o tome da li su ova dvojica bili vjernici ili nevjernici. Prema jednima, bila su to dvojica nevjernika što sugeriraju Poslanikove riječi da oni nisu u patnji zbog nečeg golemog, tj. ono zbog čega su u patnji nije tako veliko kad se uporedi s njihovim nevjerstvom i mnogoboštvom. Na nešto takvo upućuje i činjenica da patnja neće biti od njih otklonjena već samo ublažena, i to samo za onoliko vremena koliko će grana ostati sirova.

S druge strane, da se radilo o dvojici vjernika, on bi se kod Boga zauzeo za njih, Bogu bi uputio dovu da ih oslobodi patnje i oni bi na temelju toga bili izbavljeni.

Uz to, u nekim verzijama ove predaje jasno se naznačava da su to bila dvojica nevjernika i da je ova patnja bila samo dodatak patnji koju su kušali za svoje nevjerstvo i svoje grijehe. To je i dokaz da će nevjernik biti kažnjavan ne samo za svoje nevjerstvo, već i za grijehe koje je činio, što je i stav za koji se opredijelio i Ebu el-Hakem ibn Burhan.

Po drugima, radilo se o dvojici muslimana što sugeriraju Poslanikove riječi da oni ne kušaju nikakvu drugu kaznu doli onu iz dva navedena razloga. U prilog tome ide i Poslanikova napomena da se oni ne kažnjavaju za nešto golemo dok nevjerstvo i mnogoboštvo spadaju u apsolutno najveće grijehe. K tome, ne znači da se Vjerovjesnik, s.a.w.s., treba kod Boga zauzimati za svakog muslimana koji u kaburu kuša patnju zbog nekog svog zlog djela. Tako nas je Poslanik izvijestio da jedan čovjek koji je ukrao komad platna, a koji je poginuo boreći se na Božijem putu - koji je, dakle, bio i musliman i borac na Božijem putu! - da mu taj komad platna kabur ispunjava vatrom.

Verzija predaje u kojoj se jasno naznačava da su to bila dvojica nevjernika - nije poznata, a ako zbilja postoji, moguće je da se radi o dodatku koji je načinio sam prenosilac. Opet, Bog najbolje zna!

Ovo mišljenje zastupa Ebu ‘Abdullah el-Qurtubi.

RASPRAVA SEDMA:
ODGOVOR PORICATELJIMA*

(Šta ćemo kazati ateistima i otpadnicima koji poriču kabursku patnju, širinu i tjeskobnost kabursku, te da je kabur ili džehennemska rupa ili džennetska base a, da umrli ne zauzima sjedeći položaj u svome kalmi'u?)

Kažu: Kada otkopamo kabur u njemu na nalazimo gluhe i slijepe meleke kako umrle udaraju gvozdenim čekićima, kao što ne nalazimo ni ove ili one zmije, niti razbuktalu vatru. Isto tako, ako ga otkopamo i pogledamo u kakvom se stanju nalazi, u bilo kojem vremenu, vidjet ćemo da se tu u tom pogledu ništa nije promijenilo. Ako umrlome na oči stavimo živu a na prsa gorušicu kasnije ćemo to opet naći u stanju u kakvom smo ga i ostavili. Nećemo, također, naći ni jedan kabur da se proširio za doseg očinjeg pogleda ili pak da je umrloga stijesnio; kabur ćemo uvijek nalaziti onakvim kakvim je i bio: njegove dimenzije će uvijek biti onakve kakve smo i iskopali, nisu se ni povećale niti smanjile. Kako onda ta uska raka može biti dovoljno prostrana da u nju može

Naslov redakcijski.

stati i umrli, i meleki i sav onaj ambijent koji mu se predstavi prijatnim ili neprijatnim?

Njihova sabraća, sljedbenici novotarija i zablude, kažu: Svaki hadis koji je u konfrontaciji s razumom i osjetilom mora - apsolutno - biti odbačen a onaj ko ga govori mora biti u krivu. Mi, naprimjer, dugo gledamo nekoga ko je razapet na drvetu i ne vidimo da ga neko ispituje, da on nešto odgovara, da se pomiče ili da njegovo tijelo zahvaća vatra! Isto tako onaj kojega su rastrgale zvijeri i iskljuvale ga ptice pa se rastočio u djeliće i našao se u utrobama zvijeri i voljkama ptica, u stomacima riba i u kovitlacima vjetra - kako je, dakle, moguće da ti djelići njega budu ispitivani?! Kako se može i zamisliti da nekog ko se nađe u takvom stanju ispituju dvojica meleka? I kako se u tom slučaju kabur može transformirati u jednu od džennetskih bašči ili džehennemskih jama? I kako ga kabur može stisnuti tako da mu se rebra ispremeću?!

Mi ćemo na ovo navesti neke detalje iz kojih će se odgovor sam nazrijeti.

Prvo: Treba znati da poslanici - mir i blagoslovi Božiji neka su na njih! - nisu kazali ništa što bi ljudski um smatrao nemogućim i za šta ne bi imao nimalo dvojbe da je nemoguće. Ono o čemu su kazivali poslanici jest dvovrsno:

a) ono što potvrđuje i ljudski um i nepatvorena priroda čovjekova i
b) ono što ljudski um, sam po sebi, nije u stanju dokučiti kakva su poslanička izvješća o elementima berzaha, Kijametskoga dana, nagrađivanja i kažnjavanja... Ovakva njihova izvješća ljudskom umu u načelu nisu neprihvatljiva; svako pojedinačno izviješće za koje

se drži da je razumu neprihvatljivo mora potpadati pod jedno od sljedeće dvoje: ili im je lažno saopćeno ili je dotični um deformiran, kad se javlja uobrazilja koju čovjek potom drži zdravim rezonom.

Bog uzvišeni kaže: Oni kojima je dato znanje dobro znaju da je ono što ti se objavljuje od Gospodara tvoga istina i da vodi na put Silnoga i Hvaljenoga! (Sebe’, 6). Još kaže: Zar je onaj koji zna da je istina ono što ti se objavljuje od Gospodara tvoga kao onaj koji je slijep?! (Ra’d, 19) Neki od onih kojima smo dali Knjigu raduju se svemu što objavljujemo tebi, ali neki protivnici ne priznaju nešto od Objave! (Ra’d, 3 6) Ljudi se ne raduju nečemu što nije moguće. Bog uzvišeni kaže: “O, ljudi, već vam je stigla poruka od Gospodara vašeg i lijek za vaša srca i uputstvo i milost vjernicima. Reci: “Neka se zato Allahovoj blagodati raduju...” (Junus, 57)

Ono pak što nije moguće ne može biti ni lijek niti se njime može postići uputa niti milost; ni radovati se tome ne može. To može biti slučaj samo s onim u čijem se srcu ne zadržava neko dobro i koji od islama nema ništa; čije najbolje stanje jest zbunjenost i sumnja.

Drugo: Da se od Poslanika - mir i blagoslovi Božiji neka su na nj! - pravilno razumije ono što je on kazao, bez dodavanja ili oduzimanja nekih elemenata, ili stavljanja njegovih riječi u pogrešan kontekst, čime njegov iskaz biva reduciran a time i objašnjenje i uputa koji su se time htjeli postići. Sam Bog zna koliko se na taj način otišlo od ispravnosti i odvelo u zabludu! Štaviše, pogrešno razumijevanje Božijih i Poslanikovih riječi uzrok je svake novotarije i zastranjenosti koje su uopće ponikle među muslimanima. To je i osnova svake pogreške bilo u primarnim, bilo u sekundarnim vjerskim pitanjima, naročito kad ih uz to prati još i loša namjera. Kušnja za vjeru i vjernike osobito je golema onda kad se kod onoga koji se slijedi, uz njegovu dobru namjeru, nađe pogrešno razumijevanje nekih pitanja, s jedne strane i, s druge strane, loša namjera onoga koji slijedi. Tada samo Bog može pomoći!

Sta je drugo doli pogrešno razumijevanje Božijih i Poslanikovih riječi odvelo u stranputicu kaderije, murdžie, haridžije, mu’tezile, džehmije, rafidije i sve druge heretičke sljedbe (ehl el-bide^{c}i) tako da je kod većine ljudi vjera poistovjećena s tim njihovim shvaćanjima. Ono što su iz Božijih i Poslanikovih riječi razumjeli Poslanikovi savremenici (sahabe) i oni koji su došli iza njih napušteno je. Ovi se na to i ne obaziru, nimalo tome ne posvećuju pažnju. Usljed silnoga mnoštva takvih primjera nećemo navoditi niti jednoga od njih; ukoliko bismo ih sve pobrojali, bilo bi ih više od deset hiljada. Možeš, zbilja, naići i na takvu knjigu koju ćeš pročitati od početka do kraja a da u njoj nećeš naći niti jedno mjesto na kojem su ispravno shvaćene kur’anske ili Poslanikove riječi!

Ovo je jako dobro poznato onome ko je upoznat s ljudskim mišljevinama i ko te mišljevine vrednuje podvodeći ih pod načela onoga

s čime je došao Poslanik. Međutim, bespredmetno je razgovarati s onim koji se ponaša upravo suprotno - koji ono s čime je došao Poslanik podvodi pod načela svojega uvjerenja, ili pod načela onoga za kim se povodi, o kome ima pozitivno mišljenje. Takvoga, i takvo njegovo uvjerenje, treba ostaviti po strani - neka sam nosi svoje breme - i izraziti zahvalnost Onome koji je nas poštedio takve kušnje.

Treće: Bog uzvišeni je odredio tri staništa: ovaj svijet, berzah i stanište u kojem će se trajno ostati (Dar el-qarar), i za svako od tih staništa uspostavio je njemu primjerene zakonitosti. Čovjeka je sazdao od tijela i duše i propise i odredbe na ovome svijetu vezao je za tijela, stavivši duše u drugi plan. Stoga je i šerijatske propise uredio tako da oni akceptiraju samo ono što je izgovorio jezik, ili što je učinio neki organ, makar to bilo i suprotno s onim što su duše u sebi tajile.

S druge strane, zakonitosti koje vladaju u berzahu primarno akceptiraju duše, dok su tijela u drugom planu. I upravo onako kako u ovozemaljskim uredbama duše slijede tijela i usljed boli koju ta tijela trpe i same pate i osjećaju užitak kad i tijela budu u lagodnosti i tako i same sudjeluju u kušanju radosti i patnje, isto tako i tijela slijede duše u njihovoj radosti i patnji, premda su u ovom slučaju duše te koje su izravno izložene kazni ili nagradi.

Ovdje, na ovome svijetu, tijela su vidljiva a duše nevidljive; ona su dušama poput njihovih kaburova. Tamo su, međutim, duše očite a tijela nevidljiva u svojim kaburovima. Propisi berzahski dotiču se duša i one na svoja tijela prenose ugodnost ili patnju, upravo onako kako se propisi ovoga svijeta dotiču tijela koja svoju ugodnost ili patnju prenose na svoje duše! Ovladaj ovim detaljem svojim znanjem i dobro ga razvidi - to će ti odagnati svaku dilemu koja bi ti mogla doći, iznutra ili s vana!
Uzvišeni Allah nam je, svojom uputom, milošću i pažnjom primjere toga pokazao i na ovome svijetu - kroz stanje u kojem se nalazi onaj koji spava. Ugođaj ili patnja koje spavač doživljava u svome snu u načelu korespondira s njegovom dušom; tijelo je tu u drugom planu, ono samo slijedi dušu. Prijenos tog osjećaja ponekad zna biti tako snažan da na tijelu ostavi vidljiv trag. Tako spavač može sanjati da ga neko tuče i, kad se probudi, na svome tijelu opaziti tragove udaraca! Isto tako, može sanjati da nešto jede ili pije pa kad se probudi u svojim ustima osjećati okus te hrane ili pića, te odsustvo gladi i žeđi!

Još začudnije od toga: možeš vidjeti spavača kako se diže iz postelje, udara, nasrće i brani se baš kao da je budan, premda je u dubokom snu, potpuno nesvjestan tih svojih postupaka. Do toga dolazi stoga što se takvo nešto odigrava s dušom pa se ona tu potpomaže izvana, tijelom. Kad bi ti uspio prodrijeti unutra, on bi se probudio i počeo osjećati (vanjski svijet).

Ako, dakle, duša osjeća bol i užitak, koji se posredstvom nje dijelom

prenose i na njezino tijelo, to isto događa se i u berzahu - štaviše, u njemu je to još izraženije, budući da je tamo duša u većoj i potpunijoj mjeri samosvojna, premda i dalje ostaje biti vezana za svoje tijelo, ne prekidajući u cijelosti svoju vezu sa njim. Onda kad tijela ponovo budu sakupljena, i kad se ljudi dignu iz svojih mezarova, tad će i užitak i patnja podjednako prožimati i duše i tijela, i to će se manifestirati jasno i očigledno.
Ako ovome posvetiš pažnju koju zaslužuje, pokazat će ti se jasnim da su Poslanikovi iskazi u pogledu kaburske patnje ili nagrade, kaburske tjeskobe, širine, stiska, da je kabur ili jedna od džehennemskih jama ili jedna od džennetskih bašči potpuno saglasni s razumom, da su nedvojbeno istiniti. To će ostati nejasnim samo onome ko pogrešno razumijeva i čije je znanje nedostatno; onako kako se kaže:
Koliko je samo manjkavih koji ispravne riječi zbore!
Manjkavost njihova jest u pogrešnom poimanju njihovu!

Još čudnije od svega toga jest da možeš naći dvojicu spavača u jednoj postelji: duša jednoga kuša slast i kad se probudi tragove te slasti nalazi na svome tijelu, dok duša onog drugog trpi bol i kad se probudi, tragove te boli nalazi i na svom tijelu! Uz to, ni jedan od njih nije svjestan u kakvom stanju se nalazi onaj drugi.

Eto, berzah je još začudniji od toga.

Četvrto: Bog uzvišeni je onaj svijet i sve što je vezano za njega učinio nespoznatljivim (gajb), zakrivenim shvaćanju obavezanih bića na‘ovome svijetu, što je izraz savršenstva Njegove mudrosti, te da bi se oni koji vjeruju u ‘gajb’[82] razlikovali od onih drugih.

Prvi primjer toga jest spuštanje meleka kod umiruće osobe: oni sjedaju pored njega i on njih vidi očevidno, razgovaraju kod nje držeći ćefine i balzam - džennetske ili džehennemske - i aminaju na dove, ma kakve bile, koje za samrtnika upućuju tu prisutni ljudi; ponekad i sami umirućem nazivaju selam i on im uzvraća na to: nekad jezikom, nekad išaretom a nekad, kad nema snage ni za jedno ni za drugo, samo svojim srcem!

82 Gajb - sve ono što je izvan dosega ljudskoga uma, o čemu se znanja crpe isključivo iz Objave.

Neke samrtnike su jasno čuli kako govore: Hodite! Dobro mi došli!

Moj učitelj mi je kazivao - ne znam da li je on lično bio svjedokom toga, ili mu je to neko drugi ispričao - da je jedan umirući čut kako govori: Mir neka je i na tebe - sjedi evo ovdje! Mir neka je i na tebe - sjedi evo ovdje!

Odveć je poznato ono što se zbilo s Hajrom Nessadžom - Bog mu se smilovao; on je, naime, na samrti rekao: “Strpi se, Bog te sačuvao, jer ono što je tebi naređeno neće proći, a ono što je naređeno meni - proći će!” Zatim je zatražio da mu se donese voda, uzeo abdest i

klanjao; potom je rekao: “Sada učini ono što ti je naređeno!” i - umro!

Ibn ebi Dunja navodi kako je Omer ibn ‘Abd el-Aziz u posljednjim trenucima svoga života rekao: “Stavite me u sjedeći položaj!” i kad su ga tako namjestili, rekao je: “Ja sam onaj kome si Ti zapovjedio pa sam podbacio, kome si zabranio pa sam se oglušio!” - ponovio je to tri puta - “Ali, nema drugoga boga osim Allaha!”

Zatim je podigao glavu i zorno se zagledao.

“Vođo pravovjernih”, primijetio je neko od prisutnih, “pogled ti je neobično oštar?!”

“Vidim neka bića”, kazao je, “nisu ni ljudi ni džinni!” Tako je izdahnuo.

Muslima ibn ‘Abd el-Melik kaže: “Ja sam bio pod kubbetom kod Omera ibn ‘Abd el-Aziza kad je bio na samrti i on nam je znakom pokazao da iziđemo. Mi smo tako izišli i posjedali oko kubbeta, a s njim unutra ostao je samo poslužitelj. Odatle smo čuli kako uči ajet: Taj drugi svijet daćemo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole i da nered čine, a one koji se Allaha boje čeka srećan kraj! (El-Qasas, 83) Bogami, niste ni ljudska bića, niti džinni?!” U tom je poslužitelj izišao i pokazao nam da uđemo i kad smo unišli, on već bijaše izdahnuo!”

Fudale ibn Dinar kaže: “Došao sam kod Muhammeda ibn Vasi‘a neposredno prije nego će izdahnuti; govorio je: “Dobrodošlica melekima Gospodara moga! Ve la havle ve la quvvete illa billahi! (Nema snage ni moći, osim sa Bogom!)”

Ja sam tada osjetio takav miris kakvoga nikada ranije nisam mirisao. On je potom ukočio svoj pogled i umro”.

Slične predaje su isuviše brojne da bi ih se moglo sve pobrojati.

O tome, ipak, najrječitije govore riječi Allaha uzvišenoga, koje su u ovom pogledu i dovoljne: A zašto vi kad duša do guše dopre, i kad vi budete tada gledali, - a Mi smo mu bliži od vas, ali vi ne vidite... (El-Waqi‘a, 83-85) Tj. Mi smo njemu bliži s Našim melekima, s Našim izaslanicima, ali vi njih ne vidite.

To je početak toga što mi ne vidimo, što nije uočljivo, a što se počinje pojavljivati već ovdje na ovome svijetu.

Potom melek pruža svoju ruku prema duši, uzima je i govori joj, a prisutni ga niti vide niti čuju; zatim duša izlazi iz tijela i od nje se oslobađa svjetlost poput sunčevih zraka, i miris ljepši od mirisa miska, što isto tako prisutni niti vide, niti osjećaju taj miris.

Potom se meleki stanu uspinjati, sve u redovima, a prisutni ih opet ne vide.

Zatim duša ponovo dođe i posmatra kupanje tijela, njegovo umotavanje u ćefine i nošenje, pri čemu govori:
“Požurite! Požurite!” ili: “Gdje me to vodite?!”, što također ljudi ne čuju. Potom, kad umrli bude položen u kabur i kad se iznad njega zemlja

poravna - zemlja nije prepreka melekima da dođu do njega! Čak i ako bi mu se isklesao kamen i umrli bio u njega položen, i ako bi mu otvor olovom bio zatvoren, ni to ne bi bilo preprekom melekima da dođu do njega, jer ta zgusnuta tijela nisu prepreka duhovnim bićima da prođu kroz njih. Štaviše, ta tijela nisu brana ni džinima.

Bog uzvišeni je kamenje i zemljano tlo melekima učinio onako kako je zrak učinio pticama. Isto tako, proširivanje kabura i njegovo komodiranje primarno se odnosi na dušu, pri čemu je tijelo u drugom planu. Tijelo može biti položeno u kabur tješnji od lakta a da kabur u stvari bude proširen za čitav vidokrug, slijedom postupka prema duši.

Sto se tiče težine kaburske od koje se ispremeću neki dijelovi umrloga, to ne odbacuju ni čula, ni razum, ni nepatvorena narav čovjekova. Ako bismo, npr. pretpostavili da neko opljačka umrloga i da pri tome ne vidi da su mu se rebra ispremetala, to opet neće isključiti mogućnost da su se ona, nakon pritiska, ponovo vratila u prvobitno stanje. Krivovjerci i nevjernici, međutim, samo žele Poslaniku pripisati laž!

Jedan dobri čovjek je kazivao kako je jedanput iskopao tri kabura, pa kad je s tim završio legao je da se odmori. U tom je usnio kako se spustiše dva meleka i zaustaviše se nad jednim od ta tri kabura; jedan od njih reče: “Ubilježi: jedan ferseh[83], uzduž i poprijeko!” Zatim zastade nad drugim

[83] Ferseh - dužna mjera: tri milje, odnosno 2250 metara. Po drugima, jedan ferseh označava dužinu od 7-8 kilometara.

kaburom i reče: “Ubilježi: jedna milja, uzduž i poprijeko!” Zatim stade nad trećim kaburom i reče: “Ubilježi: jedan fitr[84], uzduž i poprijeko!”

Potom se ovaj probudio i tu ubrzo bijaše donesen neki stranac na kojeg niko ne bijaše obraćao pažnju, te ga ukopaše u onaj prvi kabur. Zatim bijaše donesen jedan drugi čovjek i njega ukopaše u drugi kabur. Potom donesoše dženazu jedne bogatašice, suprugu jednog od uglednika tog mjesta; oko nje bijaše mnogo ljudi, te je ukopaše u onaj tijesni kabur, onaj za kojeg je čuo onoga da govori: “Po jedan fitr, uzduž i poprijeko!”

A fitr - to je samo jedan pedalj!

Peto: Ni vatra ni zelenilo kabursko nisu od ovoga svijeta da bi ih mogao vidjeti svaki onaj ko vidi i ovosvjetsku vatru i zelenilo. Radi se o onosvjetskoj vatri i zelenilu. Ta vatra mnogo je žešća od ovosvjetske i stoga je stanovnici ovoga svijeta ne mogu osjetiti. Bog uzvišeni ono zemljano tle i kamenje koje se nalaze oko umrloga učini veoma vrućim, tako da ono bude mnogo vrelije od ovosvjetske žeravice, pa ipak, ako bi ih neko s ovoga svijeta dotaknuo, ništa ne bi osjetio! Još čudnije: dvojica ljudi budu ukopani jedan pored drugoga, pa

jedan od njih bude u vatrenoj jami a nimalo te vreline ne dopre do onoga koji je tu uz njega; s druge strane, taj drugi bude u jednoj od džennetskih bašči i ništa od tih užitaka i ljepote ne dospije do njegovog susjeda!

Moć Gospodara uzvišenog veća je i začudnija od toga. On nam još ovdje, na ovome svijetu, pokazuje znakove svoje

84 Fitr - pedalj; mjera od 18 centimetara.

moći koji su višestruko začudniji od toga, ali mnogi su ljudi veoma skloni poricanju svega onoga što oni nisu uspjeli ovladati svojim znanjem, a što je Bog nekima otkrio i zaštitio ih takvoga postupka.

Tako se nevjerniku podastiru dvije vatrene ploče koje mu njegov kabur razbukte vatrom onako kako pećnica plane. Bog uzvišeni, kad hoće, to otkrije i pokaže nekim svojim robovima a od drugih to učini zaklonitim. Kad bi to svi ljudi mogli vidjeti, tada bi zahtjev za izvršavanjem vjerskih propisa (teklif) i vjerovanje u onostrano (gajb) izgubili svoj smisao. Uz to, ljudi bi prestali jedni druge sahranjivati, kako se to sugerira u hadisu kojeg bilježe Buharija i Muslim: “I da se ne bojim da ćete jedni druge prestati ukopavati, zamolio bih Boga da i vi čujete dio kaburske patnje, onako kako ja to čujem!”

Budući da se ova mudrost ne tiče životinja, one tu patnju mogu čuti, ona im je dostupna, kako je to pokazala mazga Božijega Poslanika, s.a.v.s., kad se, prolazeći pored onoga koji je kušao patnju u svome kaburu, uznemirila i zamalo ga zbacila sa sebe.

Naš prijatelj Ebu ‘Abdullah Muhammed ibn el-Ruzejz el-Harrani mi je kazivao da je jedanput poslije ikindije izišao iz kuće i otišao u svoju bašču. “Kad je bilo negdje pred zalazak Sunca”, kaže on, “prolazio sam kroz mezarluke kad ugledah - jedan kabur bijaše vatrena žeravica, poput staklena vrča, umrli usred njega! Ja stadoh trljati svoje oči - jesam li budan ili sanjam?! - te se okrenuh prema medinskim zidinama. £Bogami, ne sanjam!’, rekoh. Tako nastavih prema svojoj čeljadi, sav zaprepašten, i oni preda me iznesoše hranu, no ja ne mogoh jesti, već izidoh u grad da se raspitam čiji je ono tamo kabur. Tako saznadoh da je nekog poreznika koji tog dana bijaše umro!”

Viđenje ove vatre u kaburu, prema tome, jest poput viđenja meleka i džinna koje se ponekad dešava onima kojima Allah hoće to otkriti.

Ibn ebi Dunja u svojoj knjizi Kitab el-qubur navodi Š‘abija koji je kazivao o jednom čovjeku koji je Vjerovjesniku, s.a.w.s, ispričao sljedeće: “Prolazio sam pored Bedra kad sam vidio kako iz zemlje iziđe neki čovjek kojega drugi udaraše kukom tako da se on ponovo izgubi u zemlji. Tako se pojavljivaše više puta i više puta se gubijaše u zemlji?!”

“Bio je to Ebu Džehl ibn Hišam”,[85] rekao mu je Poslanik. “Tako će kušati patnju sve do Sudnjega dana!”

Ibn ebi Dunja također navodi i iskaz Hammada ibn Seleme, koji se

pozivao na ‘Amra ibn Dinara, on na Salima ibn ‘Abdullaha a on na svoga oca koji je ispričao sljedeće: “Na svojoj devi sam išao od Mekke prema Medini, noseći užase čuturu vode, i tako naišao pored nekih mezarluka. Istom - iz jednog kabura iziđe čovjek bukteći vatrom, vukući lanac koji mu bijaše svezan za vrat. ‘O, ‘Abdullah’, stade se obraćati meni, ‘vode mi daj, vode! O, ‘Abdullah, vode, vode!’ Ne znam da li me bijaše prepoznao pa me stoga oslovi po imenu ili govoraše onako kako govore i drugi[86], tek za njim iziđe drugi čovjek i stade govoriti: ‘O, ‘Abdullah, ne daj mu vode! O, ‘Abdullah ne daj mu vode!’

[85] Ebu Džehl ibn el-Hišam - jedan od velikih protivnika poslanika Muhammeda, a.s., poginuo u poznatoj Bici na Bedru 2. godine po Hidžri.

[86] ‘Abdullah - dosl.: rob Božiji, čovjek. U arapskom jeziku upotrebljava se i u tom značenju a ne samo kao vlastito ime.

Zatim povuče onaj lanac i odvuče onoga u kabur!”

Ibn ebi Dunja kaže: “Pričao mi je moj otac, pozivajući se na Musu ibn Dawuda, on na Hammada ibn Selemu, on na Hišama ibn ᶜUrweta a on na svoga oca koji je ispričao sljedeće: ‘Jedan je jahač išao iz Mekke prema Medini pa kad je prolazio pored mezarluka vidio je kako iz jednog kabura izlazi čovjek bukteći vatrom, u bukagijama.

‘O, ‘Abdullah - vode! O, ‘Abdullah - vode!’, govorio je. ‘Utom je’, kaže onaj jahač, ‘za njim izišao jedan drugi čovjek, govoreći: ‘O, ‘Abdullah - ne daj mu vode! O, ‘Abdullah - ne daj mu vode!’

Jahač je od toga pao u nesvijest i njegova deva ga je tako odnijela u ‘Ardž.[87] Kad se ujutro probudio bio je potpuno sijed. O tome je obaviješten i Osman, pa je zabranio da neko putuje sam!”

On također navodi i Sufjanov iskaz; on se pozivao na Dawuda ibn Šabura a on na Ebu Quz‘u koji je ispričao sljedeće: “Prolazili smo pored nekih voda koje su bile između nas i Basre kad smo čuli njakanje magarca. Ljude iz tog mjesta upitali smo šta je to; rekli su: ‘To je jedan ovdašnji čovjek - kad god mu je mati nešto rekla, uvijek joj je odgovarao: Njači, njači! Od kada je umro, iz njegova kabura se svake večeri čuje ovakvo njakanje!”

Ibn ebi Dunja navodi i iskaz ‘Amra ibn Dinara, koji kaže: “Jedan Medinjanin je imao sestru koja je živjela na periferiji grada, pa kad se razboljela on ju je išao obići. Kad je umrla i on se vraćao s njezine dženaze, sjetio se da mu je nešto

[87] El-‘Ardž - pustinjsko mjesto u Arabiji, na početku Tihame.

ostalo u kaburu pa je zamolio jednog svog prijatelja da se vrate do tamo.

Tako smo’, kaže on, ‘otkopali kabur i ja sam tu našao ono što mi je ostalo. Zatim sam onome rekao da se izmakne kako bih vidio u kakvom je stanju moja sestra. Skinuo sam onaj pokrov sa rake kad - kabur sav bukti vatrom! Ja sam brzo sve vratio kako je i bilo, i otišao do svoje

majke.

‘Majko, reci mi kakva je bila moja sestra?’, upitao sam je i ona je rekla: ‘Ne pitaj ništa sad kad je mrtva!’

‘Molim te, reci mi!’, zahtijevao sam i ona mi je kazala: ‘Odgađala je namaz do isteka namaskog vremena a da je klanjala i bez abdesta. Prilazila je komšijskim vratima i prisluškivala njihov govor a onda to iznosila u svijet!'5

On također navodi i Husajna el-Esedija koji kaže: "Čuo sam Merseda ibn Hušiba kad je pričao: ‘Sjedio sam kod Jusufa ibn Omera a pored njega je bio neki čovjek čija je jedna strana lica bila poput metalne ploče.

‘Ispričaj Mersedu ono što si vidio!’, rekao mu je Jusuf i on mi je ispričao sljedeće: Kad sam bio mladić, činio Sam one razvratne stvari pa kad se pojavila kuga, rekao sam. ‘Izdvojit ću se u neki od obližnjih klanaca’ a potom sam nadošao na to da kopam mezarove. Tako sam se jedne večeri između akšama i jacije, nakon što sam bio iskopao mezar naslonio na zemlju drugog mezara kad - donesoše nečiju dženazu, ukopaše je u onaj mezar i poravnaše zemlju. U tom sa zapadne strane dođoše dvije bijele ptice - bijahu poput deva - i jedna se spusti kod glave umrloga a druga kod nogu a onda ga stadoše rovati. Jedna od njih se zatim spusti u kabur a druga ostade na njegovu rubu.

Tada se i ja primakoh i sjedoh na rub kabura - a bijah tada čovjek koji u svojim prsima ništa ne imađaše - i čuh kako onaj govori: ‘Zar nisi svojoj tazbini išao u dvjema žućkastim odjećama, vukući ih po zemlji gordo, idući hodom oholim?![5] ‘I gori sam od toga!’, odgovori ovaj i onaj ga tako udari da se ispuni sav kabur, te on postade pun vode i masti. Zatim se ponovo vrati kakav je i bio i ovaj ponovi pitanje dok ga triput tako ne udari, a on svaki put odgovori isto i svaki put kabur se ispuni vodom i mašću.

Zatim podiže glavu i pogleda prema meni. ‘Gle njega gdje sjedi, Bog mu pamet zavrtio!’ reče i udari me po ovoj strani lica. Ja se od toga sruših i tu ostadoh čitavu noć, sve do jutra. Kad sam ustao, stao sam razgledati kabur, ali on bijaše običan, kakav i jest kabur!”

Voda i mast koje je ovaj vidio za umrloga su plamteća vatra, kako je to Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao za Dedžala - da će s njim ići voda i vatra; da će vatra biti hladna voda a voda plamteća vatra.

Ibn ebi Dunja navodi kako je jedan čovjek upitao Ebu Ishaqa el-Fezarija da li i pljačkaš mezarova ima mogućnost pokajanja. “Ima”, kazao je on, “ukoliko mu je nijet iskren, ako Allah vidi da je on u tome iskren!”

“Ja sam eto pljačkao mezarove”, rekao je dotični, “i pritom sam nailazio na one čija lica nisu bila okrenuta prema kibli!”[88]

[88] Kibla - pravac okretanja u namazu; pravac prema K‘abi u Mekki. U tom pravcu muslimani okreću i svoje umrle, tj. njihovu desnu stranu

tijela, i tako ih spuštaju u mezarove.

Kako El-Fezari o tome nije imao pouzdanog znanja, pisao je o tome Evza‘iju i ovaj mu je odgovorio da je tevba dotičnoga prihvatljiva ukoliko mu je nijet ispravan, ukoliko potječe iz srca. “A što se tiče njegove izjave da je nailazio i na one čija lica nisu bila okrenuta prema kibli”, pisao je Evza‘i, “to su oni koji su umrli ne živeći po sunnetu Božijega Poslanika!”
Ibn ebi Dunja kaže: “Kazivao mi je ‘Abd el-Mu’min ibn Tsa el-Qajsi da je jedan pljačkaš mezarova - koji se bijaše pokajao zbog toga - upitan šta je bilo najčudnije s čim se susreo u toj svojoj raboti. ‘Kad sam jednoga pljačkao’, kazao je, Vidio sam ga sva okovana ekserima, a jedan veliki ekser bijaše mu u glavi i još po jedan u nogama!”

Jedan drugi pljačkaš mezarova upitan je šta je on najzačudnije vidio, pa je rekao: ‘Vidio sam čovječiju lobanju punu olova!’

Treći pljačkaš upitan je o uzroku njegova pokajanja; rekao je: ‘Većinu onih koje sam pljačkao nalazio sam okrenute od kible!”
Meni je moj dobri prijatelj Ebu ‘Abdullah Muhammed ibn Mus‘ab el-Selami, jedan od najboljih robova Božijih, poznat po svojoj iskrenosti i istinitu govoru, ispričao sljedeće: “Jedan čovjek je došao u bagdadski kovački trg i tu prodao nešto ekserčića koji su imali po dvije glave. Kupio ih je jedan kovač, međutim koliko god ih je zagrijavao oni se nisu dali kovati; jednako su ostajali čvrsti. Odustavši od daljnjeg pokušaja, potražio je onoga od kojeg ih bijaše kupio, te ga je upitao odakle mu oni ekseri. ‘Našao sam ih!’, kazao mu je ovaj. Na njegovo insistiranje da mu tačno kaže odakle ti ekseri kod njega, rekao mu je da ih je našao u jednom otvorenom
kaburu, u kostima mrtvaca koji je tu ležao. ‘Pokušao sam ih iščupati, kazao je, ‘ali nisam mogao pa sam uzeo kamen, njime istucao kosti i tako ih pokupio!

‘I ja sam vidio te eksere!, rekao mi je Ebu ‘Abdullah. Na moje pitanje kako izgledaju, kazao je: ‘Ekseri. Imaju dvije glave!

Ibn ebi Dunja kaže: “Moj otac, pozivajući se na Ebu el- Hurejša a on na svoju majku, ispričao mi je sljedeće: ‘Kad je ukopan Ebu Dž‘afer Handeq el-Kufi ljudi su premjestili svoje umrle i mi smo vidjeli jednoga mladića - koji bijaše među premještenima - na njegovoj ruci jasno se razaznavahu tragovi ugriza!

On također bilježi i sljedeći iskaz Semmaka ibn Harba: “Ebu Derda je jednom prolazio kroz mezarluke pa je rekao: ‘Kako samo s vana izgledate spokojno a kako ste iznutra teški!

Sabit el-Bennani kaže: “Jedanput bijah prolazio kroz jedne mezarluke kad iza sebe čuh glas: ‘Sabite, neka te ne zavede spokoj koji gledaš - da samo znadeš koliko tu ima nesretnika! Ja se okrenuh, no iza mene ne bijaše nikoga!

Hasan je, prolazeći pored nekih mezarluka, rekao: “Kako su samo

brojni, kako odišu spokojem, a koliko među njima ima nesretnika!
Ibn ebi Dunja bilježi da je Omer ibn ‘Abd el-Aziz upitao Muslimu ibn ‘Abd el-Meliku: “Muslima, ko je ukopao tvoga oca?
“Taj i taj, gospodaru!?, kazao je.
“A ko je ukopao Velida?, upitao je i on mu je rekao: Taj i taj.
“Eto, kazat ću ti šta mi je taj ispričao”, rekao je Omer. “Rekao mi je da je, kad je tvoga ova i Velida spustio u kaburove, pa kad je otišao da sa njih skine pokrove, našao da su im lica bila okrenuta na potiljak! Stoga, Muslimo, kada ja umrem pogledaj gdje će biti okrenuto moje lice; vidi, hoće li se i sa mnom zbiti ono što se zbilo sa njima, ili ću ja biti toga pošteđen!
Muslima kaže: “Tako sam, kad je Omer umro i kad sam ga spustio u kabur, pogledao gdje mu se nalazi lice, kad: bijaše na svome mjestu!”
Ibn ebi Dunja navodi i iskaz jednoga čovjeka iz reda prvih muslimana; on kaže: “Umrla mi je kćerka i ja sam je spustio u kabur. Potom sam otišao da popravim ciglu na tom kaburu kad - ona bijaše okrenuta od kible i tom mi je u srce uvuklo čemer. Iza toga sam je sanjao. ‘Oče, rekla mi je u snu. ‘Mnogo te okaharilo ono što si vidio pa - većina ovih pored mene također je okrenuta od kible!
Kao da je mislila na one koji su umrli ustrajno čineći velike grijehe!”
‘Amr ibn Mejmun kaže: “Čuo sam Omera ibn ‘Abd el- Aziza kad je rekao: ‘Bio sam među onima koji su spustili u kabur Vellda ibn ‘Abd el-Melika pa sam vidio kako su mu se koljena splela oko vrata. Na to je njegov sin uzviknuo: ‘Oživje moj otac, Gospodara mi Kabe!
‘Na tvog oca ubrzano se sruči kazna, Gospodara mi Kabe!, kazao sam ja”.
To što se zbilo s Velidom Omer kasnije nije smećao s uma. Kad je Omer ibn ‘Abd el-Aziz za namjesnika Iraka postavljao Jezida ibn Muhelleba rekao mu je: “Boj se Allaha, Jezlde, jer kad sam ja Vellda spustio u kabur on je onako u ćefinima zamlatarao svojim nogama!”
Jezld ibn Harun kaže: “Kazivao nam je Hišam ibn Hassan, pozivajući se na Ebu ‘Ujejnijevog slugu Vasila, on na Omera ibn Zehdema a on na ‘Abd el-Humejda ibn Mahmuda, koji je ispričao sljedeće: ‘Sjedio sam kod Ibn ‘Abbasa kad su kod njega došli neki ljudi i rekli mu: ‘Pošli smo na hadž a s nama je bio i naš prijatelj, čovjek kod kojeg smo tamo odsjedali. On nam je evo umro i mi smo ga opremili te se dali na kopanje rake, da ga ukopamo. Kad smo s tim bili gotovi, tu se pojavi velika crna zmijurina i sobom ispuni čitavu raku. Mi iskopasmo drugu, ali se zmija pojavi i tamo! Iskopasmo i treću raku - i nju ispuni zmija!?’
‘To je okov kojim će biti okovan!’, rekao im je Ibn ‘Abbas. ‘Idite i ukopajte ga u jednu od tih raka koje ste iskopali, jer tako mi Onoga u čijoj je ruci moja duša, kad biste čitavu zemlju prekopali, na svakom mjestu biste naišli na tu zmiju!’

Mi smo tako otišli i položili ga u jednu raku, pa kad smo se vratili njegovoj smo porodici odnijeli njegove stvari. ‘Šta je tvoj muž radio?’, upitali smo njegovu suprugu i ona je rekla: ‘Prodavao je hranu i odatle svakoga dana uzimao dnevnu potrebu svoje čeljadi. Potom je isto toliko dobivao - što je, naime, bila njegova zarada - i ono što bi (kradom) uzimao miješao je sa tim!”

Ibn ebi Dunja kaže: “Muhammed ibn el-Husejn mi je ispričao sljedeće: ‘Ebu Ishaq, autor Sata, kazivao mi je kako je bio pozvan da opremi jednog umrlog, ‘pa kad sam mu otkrio lice’, kaže on, ‘vidio sam mu oko vrata zmiju; bijaše

strašna, pa sam otišao odatle ne okupavši ga. Rekli su mi da je psovao ashabe - Bog njima bio zadovoljan!”

Ibn ebi Dunja navodi Se‘ida ibn Halida ibn JezIda el- Ensarija koji je prenosio iskaz jednog grobara iz Basre: “Jednoga dana sam”, kaže on, “kopao mezar, pa sam tu uz njega malo prilegao. Sanjao sam kako mi dođoše dvije žene i jedna od njih mi reče: 'Robe Božiji, preklinjem te Bogom da nas poštediš prisustva ove žene, da je ne ostavljaš u našoj blizini!’ Ja se utom probudih sav prestrašen kad - tu bijaše donesena dženaza neke žene. ‘Mezar je tamo iza vas!’, rekao sam im i tako ih odvratio od tog mezara.

Kad je pala noć, na san su mi opet izišle one dvije žene i jedna od njih mi je rekla: ‘Bog ti dao svako dobro, otklonio si od nas dugotrajno zlo!’

‘Zašto tvoja drugarica šuti?’, upitao sam je. ‘Zašto mi se i ona ne obraća, tako kao ti?!’

‘Ona je umrla ne ostavivši iza sebe testament. Onaj koji tako umre i jest zaslužio da ne govori sve do Sudnjega dana!’, kazala je.”

Ova i brojna druga izviješća, koja se ne bi mogla smjestiti ni u čitavu knjigu, samo su jedan od načina na koji Bog uzvišeni nekim ljudima omogućava da se izravno suoče s dijelom kaburske patnje i nagrade.

Ako bismo pak navodili sva ona snoviđenja koja se dotiču toga mogli bismo sačiniti veći broj knjiga, pa ko želi da se s tim podrobnije upozna neka se obrati na knjigu Ibn ebi Dunjaa Kitab el-menamat (Knjiga snoviđenja), na Qajrevanijevu knjigu Kitab el-bustan (Ružičnjak) te na druge knjige koje se bave tim pitanjem. Bezvjerci i krivovjerci, međutim, samo poriču ono što svojim znanjem ne uspijevaju dostići.

Sedmo[89]: Bog uzvišeni još na ovome svijetu pokazuje nam nešto što je još začudnije od toga. Eto, naprimjer, bijaše se Džibril spuštao do Vjerovjesnika, s.a.w.s., pokazujući mu se u liku čovjeka; bijaše mu govorio tako da ga je Vjerovjesnik čuo, dok onaj koji bi bio uz samoga Vjerovjesnika, niti bi ga vidio, niti čuo, što je bio slučaj i sa svim drugim vjerovjesnicima. Ponekad mu je Objava dolazila u obliku zvonjave a niko od tu prisutnih to ne bi čuo. Isto tako, džini razgovaraju i govore

povišenim tonovima tu među nama, a mi ih ne čujemo. Bilo je slučajeva kad su meleki udarali nevjernike bičevima, tukli ih po vratovima njihovim i vikali na njih a tu prisutni muslimani niti su ih vidjeli, niti su čuli njihov govor. Bog uzvišeni je ljudima učinio zakritim mnoštvo onoga što se događa na Zemlji, tu među njima. Tako je, npr. Džibril preslušavao Vjerovjesnika, s.a.w.s., i pojašnjavao mu Kur'an a prisutni ništa nisu čuli.

Kako neko ko poznaje Boga uzvišenoga i ko priznaje Njegovu moć može poricati da On može učiniti da se događaju određena zbivanja zaklonito od nekih Njegovih stvorova - što je izraz Njegove mudrosti i milosti prema njima - budući da oni ne mogu podnijeti viđenje i čujenje toga. Čovjek je isuviše slab stvor u pogledu viđenja i čujenja da bi mogao ostati postojan pri suočenju s kaburskom patnjom. Mnogi od onih kojima je Allah to pokazao presvisnuli su ili

[89] Šesti stavak ne nalazi se u štampanim primjercima, pa je moguće da se radi o grešci u numeraciji.

su pali u nesvijest i dugo vremena iza toga ništa nisu imali od svoga života. Nekima je skinuta koprena sa srca pa su umrli. Prema tome, kako je moguće Božanskoj Mudrosti odricati spuštanje koprene, stavljanje zastora između ljudi i džina i viđenja toga tako da, kada bi taj zastor bio sklonjen, oni bi to svojim očima mogli vidjeti i biti toga svjedoci.

Zatim, i čovjek je u stanju skinuti živu i gorušicu s očiju i prsa umrloga i to časovito ponovo vratiti natrag, pa kako to ne bi mogao učiniti melek? Kako to ne bi mogao učiniti Onaj ko je moćan sve učiniti? Kako Njegova moć to ne bi mogla zadržati u očima i na prsima umrloga tako da odatle ne padnu? Uostalom, zar se ono što se odnosi na berzah može podvoditi pod analogiju onoga što je ljudima vidljivo i opipljivo ovdje na ovome svijetu; zar to onda nije čisto neznanje, zabludjelost i nepovjerenje prema onome koji najistinitije zbori; zar nije držanje nemoćnim Gospodara svih svjetova?! To je vrhunac neznanja i nepravednosti!

Ako već neki od nas kabur može proširiti za deset ili stotinu lakata, pa i više od toga - uzduž i poprijeko i u dubinu - i to zakriti od pogleda ljudi i pokazati samo onome kome on hoće, kako da takvo nešto ne može učiniti Gospodar svih svjetova - kome hoće i koliko hoće - i to učiniti zaklonitim ljudskim očima, tako da oni kabur vide tijesnim a da je on ustvari veoma prostran, iznimno lijepog mirisa, obasjan snažnom svjetlošću - što njihove oči ne mogu dosegnuti?

Suština problema jest u tome što ta prostranost, tjeskobnost, osvijetljenost, zelenilo ili vatra nisu od uobičajene vrste na ovome svijetu. Bog uzvišeni je ovdje čovjeku učinio vidljivim samo ono što je od ovoga svijeta, te ono što potječe od njega. Na ono što spada u onaj svijet On je spustio pokrov, učinio ga zaklonitim, kako bi vjerovanje u njega, njegovo

potvrđivanje, bilo uzrokom njihove sreće. Tako, kad im se taj pokrov podigne, ono što je on pokrivao postane im vidljivo, očevidno.

Čak i ako bi umrla osoba bila položena među živim ljudima, to ne bi bila zapreka da joj dođu meleki i stanu je ispitivati a da oni to ne osjete; da ona odgovara na njihova pitanja a da oni ne čuju njezin odgovor; da je oni udaraju a da to prisutni ne vide... Isto tako neko od nas može spavati pored svoga prijatelja, pa u snu svome biti na muci, udaran i bol trpjeti, a da njegov budni prijatelj baš ništa ne zna o tome, premda se tragovi udaraca i boli mogu odražavati čak i na spavačevu tijelu!

Još je i ponajveće neznanje meleku odricati mogućnost prolaska kroz zemlju i kroz kamen - ta, Bog uzvišeni učinio je da oni njemu budu ono što je pticama zrak. Onh što predstavlja prepreku gustim tijelima ne znači da je to isto i prepreka suptilnim duhovima. Bila bi to sasvim pogrešna analogija, a upravo takvom analogijom u laž su utjerivani Božiji poslanici - neka su na njih mir i blagoslovi Božiji!

Osmo: Duša može biti vraćena do razapete osobe, do utopljenika ili spaljenoga a da mi to ne osjetimo, budući da se tu radi o jednom drugom vidu vraćanja, drukčijim od onog na kojeg smo svikli. Eto, tako mi gledamo onesviješćena čovjeka, gledamo onog pogođenog od kapi ili smetenog, koji su još u životu, u kojima se još nalaze njihove duše, pa ipak ne osjećamo njihov život. Isti je slučaj i s onim čije je tijelo rastrgano - Onaj koji nad svime ima moć dušu može dovesti u vezu sa svakim dijelom, bez obzira na njihovu međusobnu blizinu ili udaljenost, pa da to u svakom pojedinom dijelu pobudi osjećaj užitka ili bola.

Bog uzvišeni čak je i neživim tvarima podario određeni osjećaj i svijest kojima oni slavu izriču svome Gospodaru. Zahvaljujući tome, kamenje pada iz skrušenosti pred Bogom i sedždu Mu čine brda i trava, veliča Ga kamenje sitno, voda i biljke. Uzvišeni kaže: I ne postoji ništa što Ga ne veliča, hvaleći Ga; ali, vi ne razumijete veličanje njihovo! (El-Isra[5], 44) Da se ovdje pod "veličanjem" misli samo na to da oni samim tim što postoje upućuju na svoga Tvorca, u tom slučaju ne bi bilo rečeno "ali vi ne razumijete veličanje njihovo", budući da je svakom razumnom čovjeku jasno da samo njihovo postojanje upućuje na Onoga ko ih je stvorio. Uzvišeni još kaže: Mi smo brda potčinili da zajedno s njim hvale Allaha prije nego što Sunce izađe i poslije pošto grane! (Sad, 18) Brda, međutim, svojim prisustvom upućuju na Onoga koji ih je stvorio i izvan ova dva naznačena vremena! Uzvišeni Bog još kaže: O brda, ponavljajte zajedno s njim hvalu...! (Sebe', 10) Prema tome, samo upućivanje na Tvorca ostvaruje se i bez njihova sudjelovanja u nečemu sa njim (tj. s poslanikom Davudom, op. prev.).

O Bogu izmišljaju laži oni koji kažu: Izricanje hvale Allahu od strane brda jest metaforično; ustvari je to eho koji se odatle vraća! - jer, ona će

uzvratiti ehom na sve što bude izgovoreno! Bog uzvišeni još kaže: Zar ne znaš da se i om na nebesima i oni na Zemlji Allahu klanjaju, a i Sunce, i Mjesec, i zvijezde, i planine, i drveće, i životinje, i mnogi ljudi... (El- Hadž, 18) Samo upućivanje na Tvorca ne specifizira "i mnoge ljude". On još kaže: Zar ne znaš da Allaha hvale svi koji su na nebesima i na Zemlji a i ptice širenjem krila svojih; svi znaju kako će Mu se moliti i kako će ga hvaliti! (En-Nur, 41) Ovo "moljenje" i ovo "hvaljenje" jesu stvarni; oni su realnost, poznata Bogu, svejedno što je poriču oni koji izmišljaju laži, čije znanje nije dostatno.

Uzvišeni Bog kaže da i neko kamenje iščezava sa svoga mjesta i pada iz straha od Njega, i kaže da su i Zemlja i nebesa pokorni Njemu. Oni to eksplicitno saopćavaju, tj. odgovaraju Mu na Njegove riječi.

On im se, dakle, obratio, i oni su čuli šta im je kazao, i na najljepši način su mu odgovorili. Rekao im je: "Pojavite se milom ili silom!" - "Pojavljujemo se drage volje!", odgovorili su. (Fussilet, 11)

Neki ashabi čuli su kako hrana koju su upravo jeli slavi dragoga Boga i kako suh ćutuk u džamiji jeca! Dakle - ako čak i u tim tijelima postoji osjećaj i svijest, onda se oni tim prije nalaze tamo gdje je bila duša, gdje se desio život!

Bog uzvišeni još je na ovome svijetu ljudima demonstrirao cjelovito vraćanje života u tijelo kojeg duša bijaše napustila, tako da ono stade govoriti, hodati, jesti, piti, ženiti se i potomstvo rađati, poput onih koji su iz straha od smrti iz zemlje svoje pobjegli - a bijaše ih na hiljade. Allah im je rekao: "Pomrite!" - a poslije ih je oživio! (El-Beqare, 243); Ili poput onoga koji je prolazeći pored jednog do temelja porušenog grada, povikao: "Kako će Allah oživiti ove što su pomrli?", i Allah učini te on umre i tako ostade stotinu godina, a onda ga oživi i zapita: "Koliko si ostao?" - "Dan ili dio dana" - odgovori. (El-Beqare, 259)

Takav je slučaj i s onim između Benu Israilićana koji bijaše ubijen, kao i s onima koji su Musau rekli: "O Musa, mi ti nećemo vjerovati dok Allaha ne vidimo!", pa ih je Allah usmrtio a nakon toga ponovo ih oživio. Isto je bilo i sa Stanovnicima Pećine i s četiri Ibrahimove ptice. Kada je, dakle, u ta tijela, nakon što se smrću bijahu sasvim ohladila, ponovo vratio potpun život, kako onda Njegova zapanjujuća moć ne bi mogla u njih, nakon smrti, povratiti neki vid nestalnog života koji bi tu sprovodio namijenjenu mu svrhu, koji bi tim tijelima davao sposobnost govora i, već prema djelima koja su činili, u njima pobuđivao užitak ili bol! Poricati to samo je puko nijekanje, tvrdoglavost i poricanje, a uspjeha nema bez Božije pomoći.

Deveto: Treba znati da je kaburska kazna ili nagrada ustvari samo drugo ime za berzahsku kaznu ili nagradu, tj. to je ono što se odvija između ovoga i budućeg svijeta. Bog uzvišeni kaže: Pred njima će prepreka (berzah) biti sve do Dana kada će oživljeni biti![90] (El-Mu'minun,

100) Oni koji su u berzahu imaju određen uvid i u ovaj i u onaj svijet.

Za kabursku kaznu ili nagradu rečeno je da je kabur ili džennetska bašča ili vatrena jama, budući da većina ljudi biva sahranjena u kabur. Međutim, i onaj ko bude razapet na križu, spaljen, utopljen, koga pojedu zvijeri ili ptice - i oni će imati njima pripadajući udio kazne ili nagrade berzahske - ovisno o djelima koja su činili - i pored toga što su oblici i načini kažnjavanja i nagrađivanja raznovrsni.

Jedan čovjek iz naroda drevnih pomislio je da će, ako mu tijelo njegovo bude spaljeno i pretvoreno u pepeo a potom

90 Prevodioci izraz berzah koji se navodi u ovom ajetu prevode različito. Karić ga, npr. prevodi ovako: “Iza njih pregrada će biti..." Međutim, mislimo da je ovaj izraz najbolje ostaviti u njegovom izvornom obliku, osobito na ovom mjestu, budući da sam autor pojašnjava šta on pod njim podrazumijeva.

taj pepeo bude prosut dijelom u more a dijelom po kopnu kad vrijeme bude vjetrovito, biti spašen berzahskog iskušenja, pa je svojoj djeci oporučio da tako i urade sa njim. Allah je, međutim, naredio moru da sakupi sve što je palo u njega, i kopnu da sakupi ono što se raspršilo po njemu, i onda rekao: “Ustani!”, kad - on pred dragim Bogom! “Šta te je navelo da onako postupiš?”, upitao ga je i on je rekao: “Strah od Tebe, Gospodaru; Ti najbolje znaš da je tako!”, na šta mu je Bog dragi uzvratio svojom milošću.

Ni one praške, dakle, nisu mogle izbjeći berzahsku kaznu ili nagradu. Čak ako bi umrli bio svezan za vrhove drveća, prepušten olujnom vjetru, i tada bi njegovo tijelo dohvatila ona berzahska kazna koja ga sljeduje! Isto tako, ako bi dobar čovjek bio ukopan u vatreno grotlo, njegovo bi tijelo stigla nagrada berzahska, a njegovu dušu ono što njoj pripada. Bog bi njemu vatru učinio hladnom i spasonosnom, dok bi onome drugome zrak učinio vatrom i jarom.

Svi elementi i sve tvari na svijetu poslušne su svome Gospodaru, svome Tvorcu i Stvoritelju, i On njima upravlja kako On hoće. One djeluju po Njegovoj volji, u cijelosti pokorne Njegovom htijenju, sasvim potčinjene i podatne Njegovoj moći. Ko to poriče, taj niječe Gospodara svih svjetova, ne vjeruje u Nj i negira Njegovu božanstvenost.

Deseto: Smrt je povratak i prvo proživljenje. Bog uzvišeni je, naime, ljudskoj vrsti odredio dva povratka i dva proživljenja; u njima oni koji su činili loša djela bivaju kažnjeni za ono što su radili, a oni koji su činili dobro bivaju nagrađeni lijepom nagradom.

Prvo proživljenje jest ono kad duša napusti tijelo i dospije u boravište prvog nagrađivanja.

Drugo proživljenje bit će onda kad Bog povrati duše u njihova tijela i digne ih iz mezarova pa ih smjesti u Džennet ili Džehennem, što je ujedno i drugo sabiranje ljudi. Stoga se u jednom vjerodostojnom hadisu

i kaže: “I da vjeruješ u drugo proživljenje”, jer ovo prvo proživljenje niko i ne poriče, premda mnogi poriču da će tu biti izricane bilo kakve nagrade ili kazne.

Ta dva uskrsnuća - malo i veliko - Bog uzvišeni spominje u suri El-Mu’minun, zatim u suri El-Waqi‘a, El-Qijameh, El- Mutaffifun, El-Fedžr i u nekim drugim surama. Njegova pravednost i mudrost nalažu da budu dva staništa u kojima dobročinitelji i zločinitelji kušaju nagradu, odnsono kaznu. Međutim, puna mjera te nagrade ili kazne bit će postignuta tek pri drugom povratku, tamo gdje će biti stalno boravište, kako to kaže Bog uzvišeni: Svako živo biće će smrt okusiti! I samo na Sudnjem danu dobićete u potpunosti plaće vaše! (Alu ‘Imran, 185)

Božija pravednost, Njegova lijepa imena i sveto savršenstvo iziskuju i nalažu da nagrada zahvati i tijela i duše Njegovih miljenika i da kaznu iskuse i tijela i duše Njegovih neprijatelja. Stoga je nužno da i tijelo i duša onoga ko Mu je bio pokoran okusi njemu primjeren ugođaj i slast, da i tijelo
i duša nevjernika, koji Mu je neposlušan bio, okuse kaznu i bol koje je zaslužio. To je zahtjev Njegove pravednosti, mudrosti i svete savršenosti, međutim budući da je ovaj svijet mjesto gdje se čovjeku daju nalozi, gdje se on stavlja na kušnju, na njemu se to ne vidi. Berzah je pak prvo stanište u
kojem se dodjeljuje nagrada, pa u njoj dolazi do izražaja ono što je njemu primjereno, čije pojavljivanje nalaže mudrost. Na Dan velikog uskrsnuća i oni pokorni i oni nepokorni dobit će punu mjeru onoga što su zaslužili - nagradu ili kaznu i za tijelo i za dušu!

Nagrada i kazna berzahska samo je početni stadij, početak ahiretske nagrade ili kazne, tj. izvedena je iz nje. Ona će ona iz berzaha nastaviti pratiti i tamo. Na to upućuje
i Kur’an i vjerodostojan, nedvosmislen hadis na više mjesta, s nesumnjivo jasnom porukom. Božiji Poslanik, s.a.w.s., je npr. rekao: “Pa mu se otvori jedan otvor prema Džennetu i do njega dopre dio džennetskog ugođaja i ljepote!” Za nevjernika je kazao: “Pa mu se otvori jedan otvor prema Džehennemu, pa do njega dopre dio njegove vreline i žestine! ”

Pouzdano se zna da upravo preko tog otvora tijelo uzima svoje sljedovanje, kao što svoje sljedovanje uzima i duša. Kroz taj otvor čovjek će, na Dan uskrsnuća unići u svoje mjesto u koje treba unići. Kroz te otvore do njega i na ovome svijetu dopire slabašni impuls zaklonjen brigama, neugodnostima i povremenim neobičnim duhovnim stanjima koja mnogi ljudi osjećaju no kojima ne nalaze razložna uzroka i koja ne umiju riječima izraziti. Međutim, činjenica da taj impuls postoji jest jedno, dok je osjećanje i izražavanje njega nešto sasvim drugo. Tako, kad čovjek umre taj impuls koji dopire kroz ta dva otvora postaje jači i

intenzivniji, a kada bude ponovo proživljen tada će do njega stizati u cijelosti. Mudrost Gospodara uzvišenoga, u ovom pogledu, u sva tri navedena staništa sprovodi se u savršenom redu.

RASPRAVA OSMA: KUR'ANSKA ŠUTNJA*

(Zašto kaburska patnja nije spomenuta i u Kur'anu i pored toga što je veoma važno da se zna i vjeruje u nju kako bi ljudi bili oprezni i nastojali se sačuvati od nje?)

Odgovor na ovo pitanje može se dati sažeto i iscrpno.

Sažeto bi se moglo kazati da je Bog uzvišeni svom Poslaniku dao dvije objave i ljudima stavio u obavezu da vjeruju i u jednu i u drugu i da postupaju po onome što nalaze u njima; to su: Knjiga i Mudrost. Bog uzvišeni kaže: Tebi Allah objavljuje Knjigu i mudrost! (En-Nisa[5], 113); i kaže: On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih, da im ajete Njegove kazuje i da ih očisti i da ih Knjizi i mudrosti nauči! (El-Džumu'a, 2); i kaže: I pamtite Allahove ajete i mudrost, koji se kazuju u domovima vašim! (El-Ahzab, 34).

Knjiga - to je Kur'an, dok je mudrost, po saglasnosti svih ranijih generacija, Poslanikov sunnet. Sve ono što je Poslanik prenio od Allaha obavezno se ima smatrati istinitim

i vjerovati u to, doslovno onako kako je to saopćio Gospodar uzvišeni jezikom svoga Poslanika. To je načelo koje Naslov redakcijski. prihvaćaju svi pripadnici islama; ne prihvaćaju ga samo oni koji nisu od njih. Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao je: "Meni je data Knjiga i uz nju još nešto slično njoj!"[91]

Iscrpan odgovor bio bi sljedeći:

Berzahska nagrada i kazna ustvari su spomenuti u Kur'anu na više mjesta. Bog uzvišeni npr. kaže: A da ti je vidjeti nevjernike u smrtnim mukama, kada meleki budu ispružili ruke svoje prema njima: "Spasite se ako možete![91] Od sada ćete neizdržljivom kaznom biti kažnjeni zato što ste na Allaha ono što nije istina iznosili i što ste se prema dokazima Njegovim oholo ponašali!" (El-En'am, 93)

Njima se ovako rekne u trenucima njihova umiranja - meleki, koji uvijek govore istinu, saopće im da će oni ubuduće kušati jezivu patnju! Da se tim misli na patnju s kojom će se oni suočiti tek nakon Smaka svijeta, u tom slučaju ne bi im bilo rečeno: "Od sada ćete...".

Isti je slučaj i s kur'anskim ajetom: I Allah ga je sačuvao nevolje koju su mu oni snovali, a faraonove ljude zla kob zadesi. Oni će se ujutro i navečer u vatri pržiti, a kada nastupi Čas: [f]Uvedite faraonove ljude u patnju najtežu! (El-Mu'min, 45-46)

Ovdje se potpuno jasno navodi patnja u oba ta staništa; štaviše, ajet se ne može ni razumjeti drukčije.

I sljedeći ajet govori o istom: Zato ih pusti dok se ne suoče s Danom u kome će pomrijeti, Danom kada im lukavstva njihova nimalo neće koristiti i kada im niko neće

[91] Hadis bilježi Ebu Davud i Ahmed u svom Musnedu (45/131).

[91] Doslovan prijevod ovog dijela ajeta glasi: Izvadite/izbacite svoje duše!

pomoći. A za sve nasilnike i druga će kazna prije one biti, ali većina njih ne zna! (El-Tur, 45-47)

Istina, ovo se može tumačiti i tako da se pod tom drugom kaznom misli na njihovo ubijanje i si. ovdje na ovome svijetu, ali i tako da se tu misli na patnju u berzahu, što je pretežnije budući da mnogi od njih umiru a da prethodno nisu bili kažnjeni. Ima čak mišljenja da se tu misli i na jedno i na drugo, tj. da će oni koji su ranije umrli biti kažnjeni u berzahu a da će ostali na ovome svijetu biti ubijeni i sl.; tako im, po ovima, sljeduje kazna - ili ovdje, ili u berzahu.

Na istom tragu je i kur’anski ajet: I Mi ćemo učiniti da blažu kaznu iskuse, prije one najveće, ne bi li se pokajali! (El-Sedžda, 21) Jedna grupa učenjaka, među kojima je i ‘Abdullah ibn ‘Abbas, ovo navode kao dokaz za kabursku patnju premda bi se tu i moglo imati zadrške i ovo shvatiti u smislu neke ovosvjetske sankcije kojom bi se oni odvratili od nevjerstva. To, međutim, svakako ne bi promaklo najvećem znalcu ovoga ummeta, “tumaču Kur’ana”[93], koji je upravo zahvaljujući svom izvanrednom razumijevanju Kur’ana i svojom lucidnošću, ovaj ajet razumio tako da se on odnosi na kabursku patnju. Bog uzvišeni tako saopćava da njih sljeduju dvije kazne - manja i veća, te da će dati da iskuse dio one manje ne bi li se povratili vjeri. To znači da im još predstoji te manje kazne i da će se s njome suočiti nakon ove ovosvjetske. Stoga je i rečeno “nešto od blaže kazne”, a

[93] Misli se na upravo spomenutog Ibn ‘Abbasa koji je među prvom generacijom muslimana tako superiorno tumačio kur’anske iskaze da je dobio nadimak ‘Terdžuman el-Kur’an’, tj. tumač, prevodilac Kur’ana.

ne: I Mi ćemo zbilja učiniti da iskuse svu blažu kaznu![94], na šta svakako treba svratiti pažnju.

To je jednako Vjerovjesnikovom, s.a.w.s., iskazu: “Pa mu se otvori jedan otvor prema Džehennemu i do njega dopre dio (min) njegove vreline i jare!” On nije rekao: Pa do njega dopre njegova vrelina i jara, te se iz toga razumije da je ono što stigne do njega samo jedan dio toga, a da mu veći dio tek predstoji. Isto tako, ono što će Allahovi neprijatelji iskusiti na ovome svijetu samo je dio kazne, dok im veći dio te kazne tek predstoji poslije smrti!

Slično govori i sljedeći ajet: “A zašto vi kad duša do guše dopre, i kad vi budete tada gledali, - a Mi smo mu bliži od vas, ali vi ne vidite -, zašto je onda kad niste u tuđoj vlasti ne povratite, ako istinu govorite? I ako

bude jedan od onih koji su Allahu bliski - udobnost i opskrba lijepa i džennetske blagodati njemu! A ako bude jedan od onih koji su srećni, - pa, pozdrav tebi od onih koji su srećni! A ako bude jedan od onih koji su poricali i u zabludi ostali, pa, ključalom vodom biće ugošćen i u ognju prženjem. Sama je istina, zbilja, sve ovo, - zato hvali ime Gospodara svoga Veličanstvenog!” (El- Waqi‘a, 83-96)
Uzvišeni Allah ovdje navodi kategorije duša kod umiranja, dok je na početku sure naveo njezine kategorije na Dan konačnog povratka Njemu. To je prvo navedeno, tj. najprije je istaknuta konačnica, kako bi se pažnja usmjerila

94 Korkut upravo tako prevodi ovaj ajet, tj.: I Mi ćemo učiniti da blažu kaznu iskuse!, međutim u izvornom tekstu Objave upotrijebljena je čestica min koja sugerira djelimičnost, parcijalnost, izuzimanje dijela cjeline, na čemu autor ovdje insistira.

na nju, budući je ona i važnija i tim prioritetnija da bude spomenuta. Tako je i kod smrti duše svrstao u tri kategorije, u onoliko kategorija koliko ih ima i na ahiretu.

Na tom tragu je i ovaj ajet: A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna a i On tobom zadovoljan, pa uđi među robove Moje, i uđi u džennet Moj! (El-Fedžr, 27- 30). Raniji učenjaci nisu saglasni u tome kada se duši tako rekne. Jedni kažu da joj tako bude rečeno u času smrti, što sugerira i sam ovaj iskaz, budući da se, očigledno, te riječi upućuju duši koja se lišila tijela, koja ga je napustila, što objašnjava i sam Vjerovjesnik, s.a.w.s., u hadisu kojeg prenosi El-Berra’ i neki drugi prenosioci, gdje se kaže: “Pa joj bude rečeno: ‘Iziđi zadovoljna, i tobom se je zadovoljno!” O ovome će, ako Bog da, biti dodatnog obrazloženja u raspravi u kojoj ćemo govoriti o boravištu duša u berzahu.

Riječi koje se navode u ajetu: “Pa uđi među robove Moje”, podudarne su s Poslanikovim, s.a.w.s., riječima: “Najodabranije društvo, Gospodaru!”[95]

Ako bolje pogledaš hadise koji govore o kaburskoj nagradi i kazni vidjet ćeš da oni samo pružaju dodatne informacije i pojašnjavaju ono na šta sam Kur’an upućuje. A
- pomoć dolazi samo od Boga!

95 Riječ je po posljednim riječima koje je izgovorio Poslanik, a.s., na ovom svijetu. Ibn Hišam bilježi sljedeći iskaz Poslanikove žene ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan! -: “Ja sam osjetila kako mi je u krilu otežao. Pogledala sam mu u lice - pogled mu se već bijaše ukočio; on je govorio: ‘Ne, već naodabranije društvo u Džennetu!’ ‘Dato ti je da izabereš’, mislila sam, ‘i eto si izabrao, tako mi Onoga koji te s istinom poslao!”

RASPRAVA DEVETA:
ŠTA UZROKUJE KABURSKU PATNJU?

I na ovo pitanje može se odgovoriti sažeto i iscrpno.

Sažeto bi se moglo kazati da kabursku patnju uzrokuje ljudsko nepoznavanje Boga, zanemarivanje Božijih zapovijedi i kršenje Njegovih zabrana. Prema tome, Bog neće kazniti dušu koja Ga je poznavala, voljela, izvršavala Njegove zapovijedi i izbjegavala Njegove zabrane, kao što nikada neće kazniti ni tijelo u kojem je takva duša boravila. Kaburska patnja, kao i ona ahiretska, jesu posljedica Božije srdžbe i bijesa prema nekom čovjeku. Onaj ko izazove Božiju srdžbu i bijes ovdje, na ovome svijetu, a ne pokaje se za ta svoja djela i tako umre, on će se u berzahu suočiti s patnjom upravo one jačine kolike su srdžba i bijes Božiji prema njemu. Neko će je imati manje a neko više, neko je vjerovao a neko nije.

Iscrpan odgovor bio bi sljedeći: Vjerovjesnik, s.a.w.s., obavijestio nas je o dvojici ljudi koje je vidio da kušaju patnju u svojim kaburovima - od kojih je jedan kvario odnose među ljudima a drugi nije pazio na svoju mokraću. Jedan je, dakle, propuštao izvršiti obavezno čišćenje, dok je drugi svojim jezikom činio nešto što je među ljude unosilo razdor, svejedno što je ono što je govorio bila istina! To, s druge strane, sugerira da će potvora, netačnost i laž kojima se ljudi budu zavađali biti kažnjeni još strožije, kao što će strožije biti kažnjen i neko ko bude propuštao npr. namaz - čiji samo jedan u nizu zahtjeva i uvjeta jest čišćenje od mokraće - od onoga ko samo ne bude pazio na svoju mokraću. Takav propust povlači i strožiju kaznu.

U verziji hadisa koja se prenosi od Šu‘beta stoji: “Jedan od njih jeo je ljudsko meso; ovaj je ogovarao ljude a taj je prenosio šta je neko o nekome rekao!”

Ranije smo naveli i iskaz Ibn Mes‘uda - Bog njime bio zadovoljan! - o čovjeku koji je udaren bičem tako da mu se sav kabur ispunio vatrom samo zato što je jedan namaz klanjao bez abdesta i što je prošao pored nekoga kome je bilo činjeno nasilje a nije ga pomogao!

Isto tako već smo ranije naveli Semurin hadis - kojeg bilježi Buharija u svom Sahihu - koji govori o kažnjavanju jednoga koji je nešto slagao pa to posvuda proširio; koji je noću učio Kur’an i s njim zaspivao a danju nije postupao po njemu; o kažnjavanju bludnika i bludnica, te onih koji su jeli kamatu a koje je Vjerovjesnik, s.a.w.s., vidio u berzahu.

Također smo naveli i hadis - kojeg prenosi Ebu Hurejre, Bog njime bio zadovoljan! - u kojem se navodi tucanje glava onih čijim glavama je bilo teško stupiti u namaz; oni koji su se hranili dari‘om i zeqqumom[96] zato što su propuštali dati zekat na svoju imovinu; koji su jeli odvratno, smrdljivo meso zbog bluda kojeg su činili; kojima su željeznim škarama rezane usne zato što su svojim govorima i svojim riječima pravili

smutnju.
96 Dari‘ i zeqqum - džehennemsko rastinje koje se navodi i u Kur’anu.

Naveden je i hadis Ebu Se ida u kojem se navode vrste kazni kojim su kažnjavani oni koji su ta zlodjela činili - kod nekih su stomaci bili poput kuća a oni se nalazili na putu kojim je prolazio faraon i njegova svita - bili su to oni koji su jeli kamatu; nekima su otvarana usta i u njih uguravana žeravica koju su gutali a ona im potom izlazila na stražnji dio - bili su to oni koji su jeli imetak siročadi; neke žene su visile obješene o dojke - bile su to bludnice; nekima je s bokova kidano meso i oni su ga potom jeli - bili su to oni koji su ogovarali ljude; neki su imali bakrene nokte i njima sebi grebali lica i prsa - bili su to oni koji su ljudima udarali na obraz.

Vjerovjesnik, s.a.w.s., također nas je izvijestio o jednom čovjeku koji je iz zajedničkog plijena kradom izuzeo komad platna - rekao je da mu to platno u kaburu bukti vatrom! Suočio se, dakle, s takvom posljedicom premda je u tom platnu imao i svoga udjela; s čime će se tek suočiti onaj ko drugome učini kakvu nepravdu ne imajući u njoj nikakvog vlastitog udjela?! Prema tome, kabursku patnju uzrokuju grijesi koje počini srce, oko, uho, usta, jezik, stomak, polni organ, ruka, noga i tijelo kao cjelina. Među one koji zaslužuju kabursku patnju spadaju sljedeće kategorije: lažov, onaj koji ogovara, koji lažno svjedoči, koji potvara čestite ljude, koji ljude uvlači u smutnje, koji poziva novotarijama u vjeri i koji o Allahu i o Njegovu Poslaniku govori ono što ne zna; onaj koji ne vodi računa o onome šta govori, koji jede kamatu i imovinu siročadi, te sredstva koja nije stekao na dopušten način, poput npr. mita i korupcije, te koji nepravedno jede imetak brata muslimana ili imetak svog poslovnog partnera; koji pije opojna pića; koji čini djela koja će ga dovesti do plodova prokletog stabla, bludnik, homoseksualac, kradljivac, koji je nevjeran, varalica, prevarant, spletkaroš, koji uzima i daje kamatu, koji kamatu bilježi i koji je posvjedočuje, koji joj nalazi šerijatsko opravdanje i koji to opravdanje prihvaćaju, koji iznalaze doskočice da se izigraju Božiji nalozi, odnosno da se dadne legitimitet onome što je on zabranio; koji uznemirava muslimane, istražuje njihove sramote, te koji sudi po nečemu izvan Božije objave; koji donosi fetve (pravna rješenja) koje su u suprotnosti s Božijim zakonom; koji podupire grijeh i destrukciju; koji ubije nekoga koga je Bog zabranio ubiti; koji ne vjeruje u Božije svetinje; koji ne priznaje realnosti Božijih imena i svojstava; koji ih poriče; koji svoje mišljenje, svoju sklonost i svoje ravnanje pretpostavlja sunnetu Božijega Poslanika, s.a.w.s.; narikača i onaj ko sluša njezino naricanje; gukači Džehennema, tj. pjevači onih pjesama koje Allah i Njegov Poslanik zabranjuju, te oni koji te pjesme slušaju; koji grade džamije na kaburovima i na njima pale kandilje i lampe; koji vagaju krivo: kad sebi uzimaju prebacuju mjeru a kad vagaju drugima, umanjuju mjeru; silnici,

uobraženi, licemjeri, podrugljivci, podsmjehivači, koji vrijeđaju prve muslimane, koji posjećuju vračare, astrologe i gatare pa od njih traže odgovore i vjeruju u ono što im oni reknu; oni koji pomažu nasilnike i time svoj ahiret prodaju za nečiji tuđi dunjaluk; oni koji, kad se opomenu Bogom i kad budu podsjećeni na Njega ne odustanu od svoga grijeha i u sebi ne oćute strah od Boga, a kad se opomenu nekim čovjekom - njemu ravnim bićem - osjete strah, odustanu od svog postupka i prestanu ga dalje činiti; koji druge upućuju Božijim govorom i riječima Njegova Poslanika a sami ih ne slijede i ne drže do njih, a kad saznaju nešto od nekoga do koga drže
- a ko može i pogriješiti! - strogo prihvataju te njegove riječi i od njih ne odstupaju; onaj pred kim se uči Kur'an a da to na nj nimalo ne djeluje, da mu to čak pričinja neprijatnost, a kad čuje šejtanov Kur'an[97] - inspirator bluda, instrument licemjerja - njegova duša se razvedri, počinje padati u trans i njegovim srcem stanu strujati porivi zabave i on poželi da pjevač nikad ne prestane; koji bude zaklet Bogom pa opet slaže, a kad bude zaklet npr. lijeskom ili bude izliječen posredstvom svoga učitelja, rođaka ili svojom mladošću, odnosno bude zaklet životom osobe koju voli i štuje tada ne laže makar mu bila izrečena prijetnja ili se suočio s bolnim posljedicama; koji se ponosi grijehom koji čini, koji taj grijeh vrlo često čini među svojom sabraćom, svojim sojem; koji to čini javno i od kojeg nisi siguran za svoju imovinu i svoju svetinju; bestidnik, besramnik, kojeg ljudi izbjegavaju plašeći se njegovoga zla i njegove besramnosti; koji namaz odgađaju do zadnjeg trenutka i onda ga obavljaju zbrda-zdola, samo malo pritom misleći na Boga; koji nerado zekat na svoj imetak daju i koji ne idu na hadž i pored toga što su ga u stanju obaviti; koji ne izvršava svoje obaveze i pored svoje mogućnosti i koji se ne susteže ni jednog trenutka, ni jedne riječi, ni jednog gesta niti ikakva jela, i kome je svejedno da li na halal ili na haram način stječe svoj imetak; koji ne pazi na svoje rodbinske veze i koji ne pokazuje samilost prema

97 Tj. svirku i pjesmu.

bijedniku, udovici, siročetu ili životinji, već grubo odbija siroče i ne podstiče da se nahrani siromah, samo se pretvara pred svijetom i nikome ništa ni u naruč ne daje; koji se bavi mahanama drugih ljudi previđajući svoje vlastite; kojeg okupiraju grijesi drugih ljudi a ne njegovi grijesi...

Svi oni, i njima slični, zbog tih svojih zlih djela kušat će patnju u svojim mezarovima, već prema njihovoj brojnosti i težini.

Budući da ta djela čini većina ljudi, većina će ih i biti kažnjena u svojim mezarovima; malo njih će to izbjeći. Mezarovi tako svana izgledaju kao obična zemlja, ali su u suštini mjesta patnje i žalosti. Svana su uređena zemljišta i isklesano, izgravirano kamenje a u svojim unutrašnjostima skrivaju nedaće i patnje uzavrele mukom onako kako

lonac uzavrije s onim što je u njemu.

I s pravom je to tako! Između njih i njihovih strasti i uzaludnih nadanja stavljana je pregrada. Opominjani su dovoljno, ali su onoga ko ih je opominjao ušutkivali! Govoreno im je: O vi, koji ste posvećeni izgradnji ovoga svijeta, gradite nešto bez čega ćete začas ostati, a rušite kuću u koju ćete se ubrzo preseliti! Gradite kuće u kojima će drugi živjeti i njima se koristiti, a rušite one koje vam jedino predstoje!

Ovaj svijet mjesto je natjecanja, pohranjivanja djela, mjesto sijanja, dok su mezarovi mjesto za pouku - ili su dželnnetska bašča, ili džehennemska jama!

RASPRAVA DESETA:
ČIME SE IZBJEGAVA KABURSKA PATNJA?

I na ovo pitanje može se dati dvojak odgovor: sažet i iscrpan.

Sažeto bi se moglo kazati da je to izbjegavanje svega onoga što dovodi do kaburske patnje. Ponajbolji način jest taj da čovjek prije počinka odvoji malo vremena za Boga i da sam sa sobom svede račun za protekli dan - šta je sve u tom danu zaradio a šta izgubio - i da potom, u povjerenju prema Bogu, učini iskreno pokajanje i tako zaspi, odlučan da se, kad se probudi, više neće povratiti grijehu kojeg je do tada činio; da tako postupa svake večeri. Ukoliko umre u takvom stanju, tako će umrijeti s tevbom, a ako se probudi, probudit će se okrenut radu, sretan što mu je odgođen smrtni čas, da može sustići ono što mu je promaklo, sve dok konačno ne susretne svoga Gospodara! Čovjek nema boljega počinka od ovakvog, osobito ako to još proprati nekim oblikom zikra i primijeni sve one sunnete koji se navode od Božijega Poslanika, s.a.w.s., u pogledu počinka, sve dok tako ne utone u san. Onaj kome Allah hoće dobro On njega i naputi da tako postupa, a moći i nema bez Boga!

Za iscrpniji odgovor navest ćemo neke Poslanikove hadise koji govore o tome koja djela čovjeka štite od kaburske patnje.

Muslim u svome Sahihu od Selmana - Bog njime bio zadovoljan! - bilježi sljedeće: “Čuo sam Božijega Poslanika, s.a.w.s., kad je rekao: ‘Zalaganje na Božijem putu (ribat) u jednom danu i noći bolje je od posta jednog mjeseca i njegova noćnog bdijenja. Ko umre u takvom stanju njemu se nastavlja bilježiti to djelo koje je radio, nastavlja mu se dostavljati opskrba i zaštićuje se od iskušenja!”

U Tirmizijevu Džami u zabilježen je hadis Fuddale ibn ‘Ubejda koji od Božijega Poslanika, s.a.w.s., prenosi sljedeće: “Svakom umrlom udara se pečat na njegova djela, s izuzetkom onoga koji je umro boreći se na Božijem putu - njegovo djelo neprestano se uvećava sve do Sudnjega dana i on je zaštićen od kaburskog iskušenja!” Tirmizi za ovaj hadis kaže da je hasen sahih.

El-Nesai u svom Sunenu bilježi iskaz Rušdina ibn Sa‘ada koji od jednog Vjerovjesnikovog ashaba prenosi “da je jedan čovjek upitao: ‘Božiji Poslaniče, zašto se svi vjernici stavljaju na kušnju u svojim mezarovima, osim onoga koji umre kao šehid?!’ ‘Zato što je njemu bilo dovoljno iskušenje to što je nad svojom glavom vidio bljesak sablje!’, odgovorio je Poslanik”.

Od Miqdama ibn Me‘adda Jakruba bilježi se sljedeće: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: ‘Šehid kod Allaha ima šest dobitaka: opraštaju mu se grijesi već s prvim mlazom njegove krvi, gleda svoje mjesto u Džennetu, zaštićen je od kaburske patnje, sačuvan je od velikog straha, na glavu mu
se meće kruna dostojanstva - samo jedan biser sa nje vredniji je od čitavog dunjaluka sa svim onim što ima na njemu! - biva oženjen sa sedamdeset i dvije žene iz reda džennetskih hur’ja i moći će se zauzeti za sedamdeset svojih srodnika!” Hadis bilježe Ibn Madže i Tirmizi i mi smo naveli verziju ovog potonjeg. On kaže da je to hasen sahih hadis.

Od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - prenosi se sljedeće: “Jedan ashab Božijega Poslanika, s.a.w.s., razapeo je šator na nekom kaburu, ne znajući da je tu kabur. Istom - tu neki čovjek učaše suru Mulk, i svu je prouči! Potom je dotični ashab otišao kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i rekao mu: ‘Božiji Poslaniče, ja sam razapeo svoj šator nad nekim kaburom ne znajući da je to kabur kad - to bijaše kabur nekog čovjeka koji učaše suru Mulk sve do njezinoga kraja! ?’ ‘Ona je zaštitnica’, kazao mu je Poslanik. ‘Ona je štićenica; ona ga štiti od kaburske patnje!”

Tirmizi za ovu predaju kaže da je hasen garib.

U Musnedu ‘Abda ibn Humejda nalazimo predaju koja se prenosi od Ibrahima ibn el-Hakema, koji se poziva na svoga oca, on na ‘Ikrimu a on na Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - koji je jednom čovjeku rekao: “Hoćeš li da te darujem jednim hadisom koji će ti pričiniti radost?”, pa kad je čovjek kazao da hoće, rekao mu je: “Uči: ‘Uzvišen je Onaj u čijoj je ruci vlast - On sve može!’ (Mulk, i), nauči je napamet i njoj podući svoju čeljad, svoj porod, djecu koja su u tvojoj kući i u kući tvojih susjeda jer je ona štićenica i zalagačica - ona će se na Sudnjem danu zalagati kod svoga Gospodara za onoga koji je bude učio; ona će, također, tražiti od svoga Gospodara da onoga koji je bude imao u svojim
prsima zaštiti od kaburske patnje i Allah će njome onoga koji se s njom bude družio spasiti od kaburske patnje. Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: ‘Volio bih da se ona nađe u srcu svakog čovjeka iz moga ummeta!”

Ebu Omer ibn ‘Abd el-Berr kaže: “Od Božijega Poslanika, s.a.w.s., vjerodostojnom (sahih) predajom se prenosi sljedeće: ‘Sura od trideset ajeta se toliko zauzimala za jednog čovjeka koji ju je znao napamet da mu je na koncu i oprošteno - Uzvišen je Onaj u čijoj je ruci vlast - On sve može! (Mulk, i)-

U Sunenu Ibn Madže nalazi se sljedeći hadis kojeg od Božijega Poslanika, s.a.w.s., prenosi Ebu Hurejre: “Ko umre od stomačne bolesti, umro je kao šehid i bit će sačuvan kaburskog iskušenja; i ujutro i navečer će dobijati opskrbu iz Dženneta!”

U Nesaijevom Sunenu zabilježena je predaja od Džami‘a ibn Šeddada, koji kaže: “Čuo sam ‘Abdullaha ibn Ješkura kad je rekao: ‘Sjedio sam sa Sulejmanom ibn Sardom i Halidom ibn ‘Urfetom kad su ljudi rekli da je jedan čovjek umro od stomačne bolesti - njih dvojica odmah su izrazili želju da prisustvuju njegovoj dženazi; jedan od njih rekao je onom drugom: ‘Nije li Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: Koga ubije njegov stomak taj neće kušati patnju u svom kaburu?!”

Ebu Dawud el-Tajalisi u svom Musnedu kaže: “Kazivao nam je Su‘be, koji kaže da je njemu isto to ispričao Ahmed, sin Džami‘a ibn Šeddada, s tim da on dodaje i potvrdan odgovor onoga drugog.

Kod Tirmizija je zabilježen hadis Rebi‘e ibn Sejfa koji od ‘Abdullaha ibn ‘Amra prenosi sljedeće: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: ‘Koji god musliman umre u petak, ili u noći uoči petka, Allah će ga zaštititi od kaburske kušnje!” Tirmizi kaže: “Ovo je hasen garib hadis i lanac njegovih prenosilaca nije spojen. Rebi‘a ibn Sejf, naime, hadise prenosi od Ebu ‘Abd el-Rahmana el-Džebelija a on od ‘Abdullaha ibn ‘Amra. Nije poznato da je Rebi‘a slušao ‘Abdullaha ibn ‘Amra”.

Tirmizi el-Haklm, međutim, ovaj hadis također bilježi od Rebl‘e ibn Sejfa, posredstvom ‘Ijada ibn ‘Uqbe el-Fihrija, od ‘Abdullaha ibn ‘Amra.

Navodi ga i Ebu Nu‘ajm el-Hafiz, posredstvom Muhammeda ibn el-Munkedira, od Džabira. Hadis u ovoj verziji glasi: “Ko umre uoči petka, ili na sam petak, bit će sačuvan od kaburske patnje i na Sudnjem danu pojavit će se sa šehidskim biljegom!” Ovu verziju prenosi jedino Omer ibn Musa el-Vedžlhi, koji je Medinjanin, no slab (da‘If) prenosilac hadisa.

Poslanikove riječi “Dovoljno mu je iskušenje bljesak sablji nad njegovom glavom!” znače, a Bog najbolje zna: njegovo vjerovanje stavljeno je na kušnju bljeskom sablje nad njegovom glavom, no on se nije dao u bijeg. Da je bio licemjer ne bi ostao postojan pred sabljom nad svojom glavom, što upućuje na to da mu je upravo njegovo vjerovanje bilo motiv da se žrtvuje i preda Bogu, da mu je isra iz srca potekla zarad Boga i Njegovoga Poslanika, kako bi Božija vjera bila dominantna i Riječ Njegova u većoj mjeri sprovedena. Sam taj njegov postupak na vidjelo je izveo svu iskrenost njegovog bića - on je time izrazio spremnost da se na putu Božijem izloži pogibelji, čime je kušnju kabursku učinio suvišnom.

Ebu ‘Abdullah el-Qurtubi kaže: “Ako se već šehid ne suočava s kaburskim iskušenjem, onda je onaj potpuno iskreni (siddik) tim prije oslobođen tog iskušenja i njega sljeduje još i veća nagrada, budući da je u Kur’anu spomenut prije šehida. Vjerodostojnom predajom se navodi da

će onaj ko se bude zalagao na Božijem putu (murabit) - što je kategorija ispod one kojoj pripada šehid - biti oslobođen kaburskog iskušenja. Šta onda reći za onoga ko je na višem stupnju i od njega i od šehida?!”

Vjerodostojni hadisi, međutim, pobijaju ovaj njegov stav; u njima se jasno naznačava da će onaj iz kategorije siddi_ka (potpuno iskrenih ljudi) u svom kaburu biti ispitivan, isto onako kako će biti ispitivani i drugi ljudi. Zabilježeno je, npr. da je Omer ibn el-Hattab, r.a., - koji se nalazi na samom čelu te vrste ljudi - kad mu je Vjerovjesnik, s.a.w.s., saopćio da će ga melek ispitivati u kaburu, upitao: “A hoću li biti u ovakvom svom stanju?!”, na šta mu je Vjerovjesnik odgovorio potvrdno, pri čemu se navodi cjelovit hadis.

Postoje različiti stavovi kad su posrijedi Božiji poslanici, tj. da li se i oni u kaburovima suočavaju s ispitivanjem meleka. Ustvari, radi se o dva suprotstavljena viđenja u Ahmedovoj i drugim pravnim školama. U svakom slučaju, specifikum koji se dotiče isključivo šehida, ne mora uključivati i one iz reda potpuno iskrenih ljudi, makar oni bili i na višem stupnju od njih. Neke privilegije koje uživaju šehidi mogu biti uskraćene onima koji su od njih bolji, svejedno što se nalaze na višim stupnjevima. Što se pak tiče Ibn Madžeovog hadisa - “Ko umre bolestan, umro je kao šehid i zaštićen je kaburske kušnje!” -
njega i bilježi samo Ibn Madže i tu ima neprihvatljivih i grotesknih elemenata. Hadisi poput njega ne mogu poslužiti kao argumenat i ne mogu se bez zadrške prihvatiti kao iskaz Božijeg Poslanika, s.a.w.s. Čak i pod pretpostavkom da, doista, jest vjerodostojan, uvjetovan je drugim hadisom u kojem se eksplicitno spominje “onaj kojeg je ubio njegov stomak”. Uz to, ukoliko je vjerodostojno preneseno da je Vjerovjesnik rekao: “Onaj ko umre od stomačne bolesti jest šehid!”, u tom slučaju se ono što nije ničim uvjetovano pretpostavlja onom što je uvjetovano, a opet - Bog najbolje zna!

O tome šta sve čovjeka štiti od kaburske patnje Ebu Musa el-Medini u svojoj knjizi O pobuđivanju želje za nagradom i zastrašivanju kaznom (Fi el-tergib ve el-terhlb) bilježi jedan hadis koji je sasvim dostatan kad je posrijedi ovo pitanje; koji potanko rasvjetljava uzroke kaburske patnje. On ga navodi kao argument u svom obrazlaganju ovoga pitanja, posredstvom El-Feredža ibn Fudale, koji kaže: “Hilal ebu Džebela, pozivajući se na Se‘ida ibn el-Musejjeba a on na ‘Abd el-Rahmana ibn Semuru, ispričao nam je sljedeće: ‘Jedanput nam je prišao Božiji Poslanik, s.a.w.s., dok smo mi bili na sofi u Medini, pa je stao iznad nas i rekao: Sinoć sanjah nešto začudno: vidjeh čovjeka iz moga ummeta, dođe melek smrti da mu uzme dušu a u tom dođe njegovo dobročinstvo prema roditeljima i meleka smrti odvrati od njega; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: skoliše ga šejtani, ali dođe ‘zikrullah’ i oni se rastrkaše; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: skoliše ga meleki patnje, ali mu dođe

njegov namaz i izbavi ga iz njihovih ruku; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: dahćaše od silne žeđi, ali kad god se primače izvoru zaustaviše ga i otjeraše odatle, ali dođe mu njegov ramazanski post, napoji ga i ugasi mu žeđ; i vidjeh na jednom mjestu čovjeka iz moga ummeta a na drugom mjestu bijahu vjerovjesnici Božiji, sjede u halkama, sve halka do halke, i kad god se on primače nekoj od tih halki, bijaše odatle otjeran i spriječen - utom mu dođe njegovo vjersko kupanje (gusul), uze ga za ruku i posadi ga pored mene; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta, pred njim nekakva tmina, i iza njega tmina, i tmina i s desne i s lijeve mu strane, i tmina iznad njega - on sav izbezumljen u tome, kad mu dođoše njegov hadž i umra i izvukoše ga iz te tmine i uvedoše ga u svjetlo; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta kako pokušava izmaći vatrenoj žezi i njezinim iskrama, istom - dođe mu njegova sadaka i stade kao zaklon između njega i vatre, te napravi hlad iznad njegove glave; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: govori nešto vjernicima, ali mu oni ne uzvraćaše na govor, tek - dođe njegova pažnja prema rodbini i reče: 'O vjernici, on bijaše pažljiv prema svojoj rodbini, stoga pričajte sa njim!' i oni mu se počeše obraćati, rukovati se sa njim i on sa njima; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: skoliše ga zebanije, no dođe njegovo insistiranje na dobru i suzbijanje zla, izbavi ga iz njihovih ruku i uvede ga među meleke milosti; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: kleči na koljenima a između njega i Allaha bijaše neka pregrada, no dođe njegovo lijepo ponašanje, uze ga za ruku i privede ga Allahu uzvišenom; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: dođe mu registar njegovih djela s njegove lijeve strane, ali dođe njegov strah od Boga, uze njegov registar i stavi ga s njegove desne strane; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta iza njegove tezulje, ali dođoše njegova maloljetna preminula djeca i premjestiše tezulju; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: stoji na rubu Džehennema, ali dođe njegova nada u Boga i izbavi ga odatle te on ode sa toga mjesta; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta kako pada u vatru i kako mu priđe suza koju bijaše pustio iz straha od Boga uzvišenoga i izbavi ga iz toga; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: stoji na putu i trese se poput palmine grane na olujnome vjetru - u tom mu dođe njegovo lijepo mišljenje o Bogu i umiri ga, te on krenu dalje; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: puže po putu, sad se posklizne a sad se spetlja, ali mu priđe njegov namaz, uspravi ga na noge i izbavi ga; i vidjeh čovjeka iz moga ummeta: dođe do vrata džennetskih, ali se ona pred njim zatvoriše - utom dođe njegov šehadet da nema drugoga boga osim Allaha i vrata se pred njim otvoriše, i šehadet ga uvede u Džennet!"

Hafiz Ebu Musa kaže: "Hadis spada u kategoriju veoma dobrih (hasen džidden) hadisa", i prenosi ga od Se'ida ibn el-Musejjeba, Omera ibn Zerra i Alija ibn Zejda ibn Džud'ana.

Hadisi poput ovoga jesu oni za koje se kaže da su takvi snovi kod

vjerovjesnika objava, da su doslovno onakvi kakvi se pokažu u snu.

Oni se razlikuju od onih Vjerovjesnikovih snova gdje on, npr. kaže: “Sanjao sam kao da mi se sablja slomila, pa sam to protumačio tako i tako...”; “Sanjao sam kako se kolje jedna krava...”; “Sanjao sam kao da se nalazim u kući ‘Uqbeta ibn Rafi‘a...”.

O dugim Poslanikovim snovima prenosi se još i Semurin hadis, zabilježen u Sahihu, zatim hadis koji prenosi Alija, te onaj koji se bilježi posredstvom Ebu Umame. Izvješća sve
trojice njih su veoma slična; u svakom od njih navode se kazne jedne grupe ljudi koja kuša patnju u berzahu.

U prethodnom hadisu, međutim, navodi se kazna, ali je ona propraćena onim djelom koje dotičnoga izbavlja otuda. Hadis od Ibn el-Musejjeba prenosi Hilal ebu Džebela Medeni, koji i prenosi jedino ovaj hadis. Tako ga navodi i Ibn ebi Hatim od svoga oca, dok ga El-Hakim ebu Ahmed i El-Hakim ebu ‘Abdullah navode kao Ebu Džebel, pozivajući se na Muslima. Od njega hadis prenosi i El-Feredž ibn Fudala, koji je i spona u lancu prenosilaca a koji nije niti jak prenosilac, niti je odbačen. Hadis od njega također prenosi i Bišr ibn el- Welid, veliki šerijatski pravnik, poznat pod imenom Ebu el- Hatlb, čuven po svojoj ispravnosti i uviđavnosti.

Ja sam slušao Šejhu-l-islama kako s velikim poštovanjem govori o ovom hadisu. “Načela sunneta potvrđuju njegovu ispravnost”, kaže on. “To je jedan od najljepših hadisa!”

RASPRAVA JEDANAESTA:
KO SVE PODLIJEŽE KABURSKOM ISPITIVANJU?*

(Da li kabursko ispitivanje ima općenit karakter; tj. da li obuhvaća i muslimane, i licemjere, i nevjernike, ili se dotiče samo muslimana i licemjera?)

Ebu Omer ibn ‘Abd el-Berr u svojoj knjizi Kitab et-temhld (Knjiga pripreme) kaže sljedeće: “Sve relevantne predaje upućuju na to da se kabursko iskušenje dotiče samo vjernika, odnosno licemjera koji je, svojim formalnim izgovaranjem šehadeta, pripadao islamu i onima koji su se okretali prema kibli, te da nevjernik, poricatelj, čija su djela bezvrijedna, neće biti pitan o svome Gospodaru, svojoj vjeri i poslaniku. Otome će, prema tome, biti pitani samo muslimani, pri čemu će Bog one koji su vjerovali učiniti postojanim, dok će se oni čija su djela bila bezvrijedna tu smesti!”

Međutim, Kur’an i Poslanikov sunnet sugeriraju upravo suprotno, tj. da kabursko ispitivanje obuhvaća i muslimana
1 nevjernika. Bog uzvišeni kaže: Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovome i na onome svijetu, a nevjernike

Naslov redakcijski.

će u zabludi ostaviti; Allah radi šta hoće. (Ibrahim, 27) U vjerodostojnoj predaji stoji da je ovaj ajet objavljen u vezi s kaburskom patnjom, tj. kad čovjek bude pitan ko mu je Bog, koja mu je vjera, ko mu je poslanik.

U hadiskim zbirkama Buharije i Muslima bilježi se sljedeći Vjerovjesnikov hadis, kojeg prenosi Enes ibn Malik: "Kad čovjek bude položen u svoj kabur i oni koji su ga ispraćali se stanu razilaziti on, doista, čuje bahat njihove obuće!", i dalje se navodi cjelovit hadis. Buharija bilježi i dodatak: "A što se tiče licemjera i nevjernika, on bude upitan: 'Šta si ti govorio o ovom čovjeku?', i on rekne: 'Ne znam. Govorio sam ono što su govorili i drugi!' 'Nisi ni znao, niti si učio!', reknu mu oni i tako ga udare jednom željeznom šipkom da svi oko njega čuju njegov vrisak, osim ljudi i džina!" Tako je zabilježeno kod Buharije. Zapažamo da je rečeno: "A što se tiče licemjera i nevjernika", tj. da su te dvije kategorije od vjernika razdvojene veznikom "a", baš kao što je slučaj i u hadisu koji se prenosi posredstvom Ebu Se'ida el-Hudrija - kojeg smo ranije naveli - a kojeg bilježe Ibn Madže i Imam Ahmed; hadis glasi: "Bili smo s Vjerovjesnikom, s.a.w.s., na jednoj dženazi kad je rekao: 'O ljudi, ovaj ummet se, doista, suočava s iskušenjima u svojim kaburovima! Kad, dakle, čovjek bude ukopan i od njega odu oni koji su ga ispraćali, njemu dođe jedan melek sa šipkom i posadi ga u sjedeći položaj. "Šta kažeš za ovog čovjeka?", upita ga, pa ako je bio vjernik rekne: 'Svjedočim da nema drugog boga osim Allaha; jedan je i jedini i nema sudruga. I svjedočim da je Muhammed njegov rob i Njegov poslanik!' 'Pravo govoriš!', rekne mu on i njemu se
tada otvori jedan otvor prema Džehennemu i rekne mu se: "Eno, ono bi ti bilo mjesto da si poricao svoga Gospodara!" A što se tiče nevjernika i licemjera, on bude upitan: "Šta kažeš za ovog čovjeka?", i on rekne: "Ne znam!" "Nisi ni znao, niti si za uputom išao!", rekne mu se, a onda mu se načini jedan otvor prema Džennetu, i bude mu rečeno: 'Eno, ono bi ti bilo mjesto da si vjerovao u svoga Gospodara! Međutim, pošto si Ga poricao, Bog ti ga je zamijenio ovim!' Zatim mu se načini jedan otvor prema Džehennemu i melek smrti ga tako udari šipkom da ga čuju sva živa bića, osim ljudi i džina!"

Neki ashabi su tada rekli: 'Božiji Poslaniče, a ko se to neće prepasti kad sebi nad glavom ugleda meleka?!' "Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovome i na onome svijetu, a nevjernike će u zabludi ostaviti; Allah radi šta hoće' (Ibrahim, 27) odgovorio je Poslanik.

U podužem hadisu kojeg prenosi El-Berra' ibn 'Azib stoji: "A kad nevjernik bude na prilasku onome svijetu i raskidu s ovim svijetom njemu sa neba siđu meleki noseći drnde...", i tako dalje do riječi: "Potom mu duša bude vraćena u tijelo u njegovom kaburu...", pa do kraja hadisa.

U drugoj verziji ovog hadisa stoji: "Pa ako je nevjernik, dolazi mu melek smrti i sjeda kod njegove glave...", itd. do riječi: "Kakav je ovo

odvratan zapah?!” i oni odgovore: ‘To je taj i taj’, i imenuju ga najružnijim imenima, pa kad tako bude doveden do najdonjeg neba, ono se pred njim zatvori! ‘Bude bačen sa neba!’, kaže on, a zatim je proučio kur’anski ajet: A onaj ko bude smatrao da Allahu ima iko ravan - biće kao onaj koji je s neba pao i koga su ptice razgrabile, ili kao
onaj kojeg je vjetar u daleki predio odnio! (Hadž, 31) Potom mu duša bude vraćena tijelu a onda mu dođu dva meleka, veoma namrštena, te ga postave u sjedeći položaj i obrate mu se oštro. ‘Ko ti je bog?’, upitaju ga i on odgovori: ‘Ah, ne znam!’ ‘Nisi ni znao!’, reknu oni i upitaju ga: ‘A ko je ovaj Vjerovjesnik koji je poslan iz vaših redova?’, i on odgovori: ‘Čuo sam da ljudi tako govore. Ne znam!’ ‘Nisi ni znao!’, reknu mu. Na to se odnose Božije riječi: A nevjernike će u zabludi ostaviti; Allah radi što hoće! (Ibrahim, 27)

Hadis je dalje naveden do kraja.

Izraz “fadžir” (dosl. pokvarenjak, razvratnik) u kur’anskom i hadiskom izražaju označava, bez imalo sumnje, nevjernika kako se to npr. kaže u ajetu: Čestiti će, sigurno, u Džennet, a grješnici (fudždžar, pl. od riječi fadžir), sigurno, u Dzehennem! (El-Infitar, 13-14), ili u ajetu: Uistinu! Knjiga grješnika je u Sidždžinu! (El-Mutaffifun, 7)

U drugoj verziji El-Berraova hadisa stoji: “Kad nevjernik bude na prilasku onome i raskidu s ovim svijetom njemu silaze silni, ljutiti meleki, s odjećom od vatre i košuljama od katrana i sa svih strana ga škole te mu stanu čupati dušu onako kako se mnogokraka drnda čupa iz nasmočene vune. Kad je tako izvade, prokune je svaki melek koji bude između nebesa i Zemlje, i svaki melek na nebu!”

Hadis se tako navodi dalje, da bi se potom reklo: “I on, doista, čuje bahat njihove obuće kad se stanu razilaziti. Tada bude upitan: ‘Ko je tvoj bog, koja ti je vjera, ko ti je poslanik?’, i on rekne da ne zna. ‘Nisi ni znao!’, reknu mu oni”. Zatim se hadis navodi do kraja, a prenose ga Hammad ibn Selema, pozivajući se na Junusa ibn Habbaba, on na Minhala ibn ‘Amra, on na Zazana a on na El-Berraa.

U hadisu kojeg prenosi Tsa ibn el-Musejjeb od Adija ibn Sabita a on od El-Berraa, stoji: “S Božijim Poslanikom, s.a.w.s., otišli smo na dženazu jednom ensariji...”, te se hadis navodi dalje, da bi se potom reklo: “A, doista, kad nevjernik bude na izlasku s ovoga i ulasku u onaj svijet, kad mu smrt dođe, njemu se spuštaju meleki noseći ćefine od vatre, i balzam od vatre”. Hadis tako teče dalje, a onda se kaže: “Potom mu duša bude vraćena njegovom počivalištu, a onda mu dođu Munker i Nekir, rujući zemlju svojim očnjacima, roveći je svojim krznima - glasovi im poput udarajućeg groma a oči poput munje zasljepljujuće! - i postave ga u sjedeći položaj. ‘Ko je tvoj bog?’, upitaju ga i on rekne da ne zna. Utom mu se sa strane kabura dovikne: ‘Nisi ni znao!, i njih dvojica ga udare jednom željeznom šipkom koju ne bi mogli pomaknuti svi oni

između istoka i zapada zajedno. Zatim ga njegov kabur stisne tako da mu se rebra ispremeću!”

Potom slijedi preostali dio hadisa. Imam Ahmed ga bilježi u svome Musnedu posredstvom Ebu en-Nadra Hašima ibn el-Kasima, koji kaže: “Kazivao nam je ‘Isa ibn el-Musejjeb...”, navodeći gornji hadis.

U hadisu koji prenosi Muhammed ibn Selema, on od Husajfa, on od Mudžahida a on od El-Berraa, stoji: “Bili smo na dženazi jednom ensariji, a s nama bijaše i Božiji Poslanik, s.a.w.s....” Hadis se dalje navodi kao i gore, sve dok ne kaže: “A Božiji Poslanik, s.a.w.s., reče: ‘Kad nevjernik bude metnut u kabur, dođu mu Munker i Nekir i postave ga u sjedeći položaj. ‘Ko je tvoj bog?, upitaju ga i on rekne da ne zna. ‘Nisi ni znao!, kažu mu oni”, itd. kako smo ranije naveli.

Ukratko, većina onih koji prenose hadis El-Berraa ibn Aziba nedvosmisleno kažu: “A što se tiče nevjernika...”; tek nekolicina njih dodaje još i: “A što se tiče licemjera i sumnjivca”, što je izraz nedoumice nekih prenosilaca, što nije rijedak slučaj kod prenošenja nekog hadisa, tj.: Ne znam pouzdano koje je od tog dvoga Poslanik rekao!

Međutim, onaj ko navodi i nevjernika i razvratnika (fadžir), nije u nedoumici. Stoga je predaja onih koji nisu u nedoumici, i koji su uz to brojni, prihvatljivija od one predaje u kojoj se izražava stanovita sumnja i koju prenosi samo jedan čovjek, iako među njima nema kontradiktornosti. I licemjer biva ispitivan u kaburu, kao i nevjernik i vjernik, pa Allah vjernike pritom učini postojanim, a one koji su nasilje činili - nevjernike i licemjere - odvede u zabludu.

Ebu Se£id el-Hudri, u hadisu koji prenosi Ebu Amir el-Aqdi, navodi sve te tri vrste ljudi. On kaže: “Kazivao nam je Ubad ibn Rašid, pozivajući se na Dawuda ibn ebi Hinda, on na Ebu Nadru a on na Ebu Se ida, sljedeće: S Božijim Poslanikom, s.a.w.s., bili smo na jednoj dženazi...”, navodeći predmetni hadis, da bi potom rekao: “A ako bude nevjernik ili licemjer, rekne mu: Šta kažeš za ovog čovjeka?’, i on rekne:Ne znam!”

Ovo je jasan pokazatelj da kabursko ispitivanje obuhvaća i nevjernika i licemjera, pa stoga ne stoji tvrdnja Ebu Omerova
- Bog mu se smilovao! - da nevjernik, poricatelj, onaj čija su djela bila bezvrijedna, neće u kaburu biti pitan za svog gospodara i svoju vjeru. Naprotiv, i on će biti pitan o tome, kao i svi drugi. Štaviše, on će tim prije biti ispitivan o tome!
Bog uzvišeni u svojoj knjizi obavještava nas da će On na Sudnjem danu ispitivati nevjernika. On kaže: A na Dan kad
ih On pozove i upita: “Šta ste poslanicima odgovorili?” (El- Qasas, 65) Još kaže: I tako mi Gospodara tvoga, njih ćemo sve na odgovornost pozvati! (El-Hidžr, 92) I kaže: I sigurno ćemo pitati one kojima smo poslanike slali, a pitaćemo, doista, i poslanike! (El-E araf, 6)

Prema tome, ako će već biti ispitivani na Sudnjem danu, kako da ne budu ispitivani i u svojim kaburovima?! Tvrdnja Ebu Omerova - Bog mu se smilovao! - kako se nadaje, nema nikakva uporišta!

RASPRAVA DVANAESTA: DA LI MUNKER I NEKIR DOLAZE ISPITIVATI SAMO PRIPADNIKE MUHAMMEDOVA UMMETA, ILI DOLAZE I SVIMA DRUGIMA?

Ovo je pitanje koje su učenjaci raspravljali. Ebu 'Abdullah el-Tirmizi, npr. kaže: "Ispitivanje u kaburu odnosi se samo na Muhammedov ummet, jer su ummetima prije nas dolazili poslanici s Božijom objavom pa kad bi oni odbili prihvatiti tu Objavu, poslanici bi odustajali od daljnjih napora, napuštali ih i oni bi još na ovome svijetu bili suočavani s kaznom. Kad je Allah poslao Muhammeda, s.a.w.s., s milošću i učinio ga prvakom ljudi - kako se to kaže u Kur'anu: A tebe smo samo kao milost svjetovima poslali! (El-Enbija', 107) - On se sustegnuo od takvog njihovog kažnjavanja, dajući im u ruke sablju. Tako su neki ljudi islam prihvatili iz straha od sablje da bi im se tek potom u srcima učvrstilo vjerovanje, što im je davalo dodatnog vremena. Odatle se pojavilo licemjerje (nifaq), jer su neki na taj način u sebi tajili nevjerstvo a javno ispoljavali vjerovanje, i tako među muslimanima živjeli skriveni. Ali, kad bi umrli, Bog im je u kabur upućivao dva meleka da iz njih, ispitujući ih, na vidjelo izvedu ono što su bili tajili: Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovom i na onom svijetu, a nevjernike će u zabludi ostaviti; Allah radi što hoće! (Ibrahim, 27)

Drugi, međutim, imaju drukčije stavove, poput npr. 'Abd el-Haqqa el-Išbilija i Qurtubija; oni kažu: "Kabursko ispitivanje odnosi se, kako na Muhammedov ummet, tako i na sve druge!"

Treći su u vezi s ovim pitanjem suzdržani. Takav je i Ebu Omer ibn Abd el-Berr, koji kaže: "U hadisu koji prenosi Zejd ibn Sabit Vjerovjesnik, s.a.w.s., kaže: 'Ovaj se ummet, doista, suočava s kušnjom u svojim kaburovima!' U nekim verzijama ove predaje stoji: "ispituje se", što bi moglo značiti da se kabursko ispitivanje odnosi samo na ovaj ummet, no to se ne može i kategorično ustvrditi!"

Oni koji smatraju da se kabursko ispitivanje odnosi samo na Muhammedov ummet kao argument navode Poslanikov hadis: "Ovaj se ummet, doista, suočava s kušnjom u svojim kaburovima!", te hadis: "Objavljeno mi je da ćete se vi u svojim kaburovima suočiti sa kušnjom!", što je očigledno specifiziranje ovoga ummeta. Oni kažu: "Na to upućuje i pitanje koje umrlome postavljaju ona dva meleka: 'Šta si ti govorio za ovog čovjeka koji je između vas poslan kao poslanik?', na šta vjernik odgovara: 'Svjedočim da je on Allahov rob i Njegov poslanik!' Tu se, svakako, misli na poslanika Muhammeda, a.s., što je eksplicirano u jednom drugom hadisu u kojem se kaže: "Vi ćete, doista, polagati ispit o

meni; o meni ćete biti pitani!”
Drugi kažu: “To nikako ne znači da se ispitivanje u kaburu odnosi samo na ovaj ummet, mimo ostalih zajednica. Naime, Poslanikove riječi: “Ovaj se, ummet, doista...” ili podrazumijevaju zajednicu ljudi kao posebne vrste - kako Bog uzvišeni kaže: Sve životinje koje po Zemlji hode i sve ptice koje na krilima svojim lete ummeti[98] su poput vas... (El-En‘am, 38), gdje se svaka životinjska vrsta naziva ummetom/zajednicom. U jednom hadisu stoji: “I da psi nisu jedan od ummeta, naredio bih da se pobiju!” Sličan je i hadis koji govori o jednom vjerovjesniku kojeg je ujeo jedan mrav pa je on naredio da se spali čitav mravinjak, našta mu je Bog objavio: “Zar spali čitav jedan ummet koji slavljaše Boga samo zato što te ujede jedan mrav!?” - ili se, doista, misli na njegov ummet u kojem je poslan. Međutim, čak ni u tom slučaju u iskazu se ničim ne odriče kabursko ispitivanje i drugih ummeta. Štaviše, sama činjenica da se u hadisu spominje samo ovaj ummet, da se naglašava to da će i on biti ispitivan u svojim kaburovima, može sugerirati da se takvo nešto ne odnosi samo na one koji su bili prije njih, već da će se s istim iskušenjem suočiti i oni, uprkos tome što su najbolji ummet, što zauzimaju počasno mjesto među svim drugim ummetima.

Na istom tragu je i drugi Poslanikov hadis: “Objavljeno mi je da ćete se vi u svojim kaburovima suočiti sa kušnjom!”

Isti je slučaj i s pitanjem koje postavljaju dvojica meleka: “Ko je ovaj čovjek koji je poslan među vas?” To je, jednostavno, Poslanikovo upoznavanje njegova ummeta s onim o čemu će biti pitani u svojim kaburovima.

98 Korkut na ovom mjestu upotrebljava izraz “svjetovi”. Mi smo, međutim, slijedeći intenciju autora, zadržali izvorni arapski izraz “ummet” koji je u upotrebi i u bosanskom jeziku a kojim se označava neka jedinstvena cjelina, jedinstvena zajednica, narod, sljedba...

Iz svega ovoga nadaje se - a Bog najbolje zna! - da je isti slučaj sa svakim vjerovjesnikom i njegovim ummetom, tj. da će se svi oni u svojim kaburovima suočavati sa kaznom nakon što budu ispitani, nakon što se ustanovi dokaz protiv njih, upravo onako kako će se i na onome svijetu suočiti sa kaznom nakon što budu ispitani i nakon što se protiv njih ustanovi dokaz.

Opet - Bog uzvišeni najbolje zna!

RASPRAVA TRINAESTA: DA LI SE I DJECA SUOČAVAJU S KABURSKIM ISPITOM?

O tome postoje dva suprotstavljena stava učenjaka hanbelijske pravne škole.

Oni koji stoje na stanovištu da će u kaburu biti pitana i djeca svoj stav podupiru činjenicom da je Šerijatom predviđeno da se i djeci klanja

dženaze-namaz, da se i za njih Bogu upućuje dova i da se Allah moli da ih zaštiti kaburske patnje i kaburskog iskušenja. Malik u svom Muvetta-u bilježi predaju Ebu Hurejre - Bog njime bio zadovoljan! - u kojoj stoji da je on jedanput klanjao dženazu jednom djetetu kad je čuo kako Poslanik, s.a.w.s., u svojoj dovi pored ostalog kaže: “Bože moj, sačuvaj ga kaburske patnje!”

Svoj stav oni također potkrepljuju i onim što ‘Ali ibn Ma’bed prenosi od ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan!; on kaže da je jednom pored nje nošena dženaza manjeg djeteta, te da je ona počela plakati, pa kad je upitana zbog čega plače kazala je: ‘Zbog ovog djeteta - žao mi što će i njega stisnuti kabur!”

U prilog svom stavu oni navode i predaju Hennada ibn Sirrija, koji kaže: “Kazivao nam je Ebu Mu‘awija, pozivajući se na Jahju, sina Se^{c}ida ibn el-Musejjeba a on na Ebu Hurejru
- Bog njime bio zadovoljan! - koji je rekao: ‘Doista, i kad je klanjao umrlome koji još ne bijaše počinio nikakav grijeh, i tada je govorio: Bože moj, zaštiti ga od kaburske patnje!”

Kažu: Bog uzvišeni njihove umove dovede do upotpunjenja kako bi mogli biti svjesni svog mjesta, nakon čega budu nadahnuti da odgovore na ono o čemu budu upitani.

Kažu: Na to upućuju brojni hadisi u kojima se navodi da će i djeca biti ispitivana na onome svijetu - El-Eš‘ari to prenosi od sunnetskih i hadiskih učenjaka. Prema tome, ako će na onom svijetu biti ispitivana onda ni njihovo ispitivanje u kaburovima nije bez osnova.

Drugi kažu: Ispitivanje se odnosi samo na onoga ko je mogao pojmiti Božijega Poslanika i Boga, koji ga je poslao. Takav će biti pitan o tome da li je povjerovao u Poslanika, da li mu je bio pokoran ili nije; bit će upitan: “Šta si ti govorio
o ovom čovjeku koji je poslan između vas?” Kako, dakle, dijete koje nije u stanju razlučivati stvari može biti pitano: “Šta si ti govorio o ovom čovjeku koji je poslan između vas!?” Čak i ako bi mu u kaburu bio vraćen njegov um, on ni u tom slučaju ne može biti pitan za nešto što nije mogao pojmiti i znati. Takvo pitanje ne bi imalo nikakva smisla, što nije slučaj i s njihovim ispitivanjem na ahiretu. Tamo će Bog uzvišeni njima poslati jednog poslanika i narediti im da mu budu pokorni, s tim da će pritom biti pri svojim umovima, pa onaj ko mu bude pokoran bit će spašen ako mu bude nepokoran ta će ga njegova nepokornost uvesti u Džehennem. To je njihov ispit - bit će im izdata zapovijest prema kojoj će se trebati postaviti tada, u tom vremenu, i neće biti pitani ni za kakvu pokornost ili nepokornost na ovome svijetu, o čemu, inače, ona dva meleka pitaju u kaburu.

Što se tiče Ebu Hurejrinog hadisa, u njemu se apsolutno ne misli na kabursku patnju u kojoj bi dijete bilo kažnjavano za kakav neposluh ili

prijestup, jer Bog nikoga ne kažnjava zbog nečeg što nije učinio. Moguće je da se tu misli na određenu bol koju umrli može osjetiti zbog nekog drugog; bol koja nije posljedica djela kojeg je on učinio. Na takvo nešto upućuje hadis u kojem Poslanik, s.a.w.s., kaže: “Umrli, doista, kuša patnju zbog plakanja njegovih ukućana za njim!”, tj. boli ga to, on od toga osjeća bol a ne kažnjava se zbog nekog grijeha kojeg čini živi. Svaki grješnik samo će svoje breme nositi! (El-En‘am, 164)

To je poput Vjerovjesnikovih, s.a.w.s., riječi: “Putovanje je komad patnje!” Patnja, prema tome, ima općenitiji smisao od kazne. Nema nikakve sumnje u to da će u kaburu biti bolova, briga i tuga koje će dopirati i do djeteta, usljed čega će i ono osjećati bol. Stoga se i nalaže onome ko djetetu klanja dženazu da Boga uzvišenoga zamoli da ga sačuva od takve patnje!

Opet - Bog najbolje zna!

RASPRAVA ČETRNAESTA: DA LI KABURSKA PATNJA TRAJE NEPREKIDNO, ILI JE VREMENSKI OGRANIČENA?

Postoje dvije vrste kaburske patnje. Jedna je kontinuirana, s izuzetkom onog vremenskog perioda koji će trajati između dva puhanja u rog - tada će, naime, kako se navodi u nekim hadisima, patnja biti ublažena, pa kad se dignu iz svojih kaburova, reći će: Teško nama! Ko nas iz naših grobova oživi?! (Jasin, 52) Na neprekidnost trajanja kaburske patnje upućuju i riječi Božije: Oni će se ujutro i navečer u vatri pržiti. (El- Mu’min, 46) Na njezinu neprekidnost isto tako upućuje i hadis koji se prenosi posredstvom Semure a kojeg smo već navodili. Buhari ga bilježi u odjeljku o Vjerovjesnikovim, s.a.vv.s., snovima; u njemu stoji:

“S njim će tako biti postupano sve do Sudnjega dana!”

U hadisu u kojem se spominju dvije palmine grane, a koji se prenosi posredstvom Ibn ‘Abbasa, kaže se: “Možda će njima dvojici patnja biti ublažena dok se ove grane ne osuše!” Umanjenje patnje, kako vidimo, ovdje je ograničeno samo na period dok bude trajala sirovost ustrgnutih palminih grana.

U već navođenom hadisu kojeg prenosi Rebi’ ibn Enes, posredstvom Ebu ‘Alije i Ebu Hurejre, stoji: “Zatim je naišao na ljude čije glave bijahu stijenom razbijane i kad god bijahu razbijene ponovo se vraćahu u svoj prvobitni oblik; tako im se to činjaše neprekidno, bez ublaženja!”

U Sahihu se navodi i slučaj onoga koji je bio obukao dva ogrtača i tako u njima hodao kočoperno, pa ga je Bog zatjerao u zemlju. “On će tako propadati u nju sve do Sudnjega dana!”, kaže se u tom hadisu.

U hadisu kojeg prenosi El-Bera’ ibn ᶜAzib o nevjerniku se kaže: “Zatim mu se načini jedan otvor prema Džehennemu i on kroz njega ugleda svoje mjesto tamo; tako sve do Sudnjega dana!”

Hadis bilježi imam Ahmed; u nekim njegovim verzijama stoji: “Zatim mu se načini jedna bušotina u pravcu Džehennema i do njega kroz taj otvor dopre dio džehennemske jare i dima; tako sve do Sudnjega dana!” Druga vrsta kaburske patnje traje određen vremenski period i potom se okončaje. Takva je patnja dijela grješnika čiji su zli čini bili nešto blaži, pa im i patnja bude primjerena tim njihovim zlim činima, a potom ublažena, upravo onako kako će i patnju u Džehennemu kušati neko vrijeme a zatim će im ona biti okončana.

Patnja može biti prekinuta i usljed dove, sadake, molbe upućene Bogu za oprost grijeha ili sevapa od hadža, odnosno učenjem Kur’ana koje umrlome stigne od nekih njegovih srodnika ili nekoga drugog. To je isto kao kad se neko ovdje, na ovome svijetu, zauzme za onog ko je pod nekom kaznom pa on, zahvaljujući tome, bude izbavljen iz toga.

I dok to zauzimanje ponekad može proteći i bez dopusta onoga kod koga se nalazi onaj za kojeg se zauzima, dotle se

kod Boga uzvišenoga ne može zauzimati za nekoga bez Njegova dopusta. On je taj koji, kad hoće da se nekome smiluje, dopusti onome drugom da se zauzme za njega, pa to nemoj izgubiti iz vida, što bi te moglo odvesti u mnogoboštvo (širk) i zabludu. Ko se može pred Njim zauzimati za nekoga bez dopuštenja Njegova?! (El-Beqare, 255), kaže on, Uzvišeni.

I oni će se samo za onoga kojim On bude zadovoljan zauzimati! (El-Enbija’, 28) Niko se neće moći zauzimati ni za koga bez dopuštenja Njegova! (Junus, 3) Kod Njega će se moći zauzimati za nekoga samo onaj kome On dopusti! (Sebe’, 23) Reci: Niko se ne može bez Njegove volje zauzimati," vlast na nebesima i na Zemlji Njegova je!” (Zumer, 44)

Ibn ebi Dunja navodi sljedeće: “Kazivao mi je Muhammed ibn Musa el-Saig, koji kaže da je njima Abdullah ibn Nafi‘ ispričao kako je umro neki Medinjanin “pa ga je”, kaže on, “jedan čovjek sanjao kao da je u vatri, i to ga je veoma ražalostilo. No, samo trenutak ili dva nakon toga vidio ga je kao - on u Džennetu! ‘Zar ti ne reče da si stanovnik Džehennema?!’, upitao ga je i onaj mu je rekao: ‘Da, tako je bilo, ali ovdje kod nas ukopan je jedan dobri čovjek i on se kod Bog zauzeo za četrdeset svojih susjeda; među njima sam eto bio i ja!”

Ibn ebi Dunja kaže: “Ahmed ibn Jahja nam je kazivao sljedeće: ‘Jedan moj prijatelj ispričao mi je kako mu je umro brat i kako ga je on potom sanjao. “Kako ti je bilo kad si položen u kabur?”, upitao ga je i on mu je rekao: “Došao mi

99 Kod Korkuta stoji: Niko ne može bez Njegove volje posredovati!

je jedan s plamtećom bakljom i da jedan čovjek za mene nije uputio dovu, mislim da bi me onaj i udario onom bakljom!” Amr ibn Džerir kaže: “Kad čovjek Bogu uputi dovu za svog umrlog brata, jedan melek ode s tom dovom do njegova kabura i rekne mu: Hej ti neznanče u kaburu, evo

ti poklona od tvoga brata koji je za tobom brižan!”

Beššar ibn Galib kaže: “Na san mi je izašla Rabija za koju sam Bogu često upućivao dove; rekla mi je: O Beššar ibn Galib, tvoji darovi dolaze nam na tanjirima od svjetlosti, umotani u svilene salvete!’ 'Kako to?!’, začudih se ja i ona mi reče: Tako je to: kad živi vjernici Boga mole za mrtve, njima se to uslišava - svaka dova meće se na tanjire od svjetlosti, umotana u svilene salvete, i tako se donosi onom umrlom za kojeg je dova upućena; rekne mu se: ‘Ovo ti je poklon od toga i toga...!”

Ibn ebi Dunja kaže: “Kazivao mi je Ebu ‘Abd ibn Buhajr, koji kaže da mu je jedan njegov prijatelj ispričao kako je sanjao svoga brata koji mu bijaše umro. Stižu li do vas dove koje za vas upućuju živi?, upitao sam ga, kaže on, i on mi je rekao: ‘Da, tako mi Allaha, trepere poput svjetla a potom budu odjenute!”

Na ovo pitanje osvrnut ćemo se, ako Bog da, nešto šire kad budemo govorili o tome da li umrli imaju koristi od onoga što im poklanjaju živi.

RASPRAVA PETNAESTA:
GDJE DUŠE BORAVE U PERIODU IZMEĐU SMRTI I DANA USTAJANJA?

(Da li se nalaze na nebu ili na Zemlji ? Da li su u Džennetu ili negdje drugdje? Da li se stavljaju u neka druga tijela mimo onih u kojima su boravile pa na taj način kusaju nagradu ili kaznu, ili egzistiraju bez tijela ?)

Ovo pitanje je veoma zanimljivo; učenjaci su raspravljali o njemu i podijelili se u mišljenjima. Uprkos tome što se saznanja o ovome postižu samo usmenom predajom, razumijevanje ovoga pitanja ipak je različito. Jedni kažu: Duše vjernika su u Džennetu, kod Allaha, kako onih koji su umrli šehidskom smrću tako i svih ostalih, ukoliko ih od Dženneta ne zadržava kakav veliki prijestup ili dug, ukoliko im ga Gospodar njihov nije oprostio i smilovao im se. Ovaj stav zastupa Ebu Hurejre i ‘Abdullah ibn Omer - Bog njima bio zadovoljan!

Jedna skupina kaže: Nalaze se u predvorju Dženneta, pred njegovim ulazom; tu ih obuhvaća džennetska ljepota, ugodnost i iz Dženneta im dolazi opskrba.

Drugi kažu: Duše borave na rubovima svojih kaburova.

Malik kaže: “Čuo sam da su duše slobodne, da se kreću kud žele!”

Imam Ahmed, kako to prenosi njegov sin ‘Abdullah, kaže: “Duše nevjernika nalaze se u Džehennemu, a duše vjernika u Džennetu!”

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh kaže: “Neki znalci iz prve i druge generacije muslimana (ashabi i tabi‘ini) kažu:Duše vjernika su kod Allaha uzvišenoga! i na to više ništa ne dodaju. Od drugih se opet prenosi da duše vjernika borave u Džabiji, a duše nevjernika u Berehutu, jednom bunaru u Hadremevtu!”

Safwan ibn ‘Amr kaže: “Upitao sam ‘Amira ibn Abdullaha ebu el-Jemana da li duše vjernika imaju neko svoje zborište i on mi je rekao: ‘Ona zemlja za koju Bog uzvišeni kaže: Mi smo u Zeburu, poslije Tevrata, napisali da će zemlju Moji čestiti robovi naslijediti! (El-Enbija,105) - to je zemlja u kojoj se sakupljaju duše vjernika i u kojoj će boraviti sve do proživljenja!”

Prema drugima, to je zemlja koju će Bog dati u naslijeđe vjernicima ovdje na ovome svijetu.

Ka‘b kaže: “Duše vjernika borave u ‘Illijjunu, na sedmom nebu, a duše nevjernika u Sidžlnu, u sedmoj zemlji, ispod Iblisove vojske!”

Jedna skupina kaže: Duše vjernika borave u Zemzemovom bunaru, a duše nevjernika u bunaru Berehut!

Selman el-Farisi kaže: “Duše vjernika borave u jednom zemaljskom berzahu u kojem se kreću kako žele, a duše nevjernika su u Sidžinu!”

U drugoj verziji ove predaje stoji: “Duša vjernikova kreće se po Zemlji kako hoće!”

Drugi kažu: “Duše vjernika nalaze se sa desne Ademove strane, a duše nevjernika sa lijeve!”

Jedna skupina učenjaka, među kojom je i Ibn Hazm, kaže: Boravište duša je isto ono u kojem su se nalazile i prije nego su im stvorena tijela!

Ibn Hazm kaže: “Ono što mi kažemo o boravištu duša jest upravo ono što o tome kaže i Allah uzvišeni i Njegov Poslanik, s.a.w.s. - mi ne tvrdimo ništa izvan toga; to je jasan argument. Allah uzvišeni kaže: I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?” - oni su odgovarali: “Jesi, mi svjedočimo!” - i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: “Mi o ovome nismo ništa znali!” (El-Earaf, 172) Još kaže: Mi smo vas stvorili, potom vam oblike dali a onda melekima rekli: “Poklonite se Ademu!”100 (El-Earaf, 11) Tako dolazimo do pouzdanog saznanja da je Bog uzvišeni duše stvorio u jednom mahu, dok nam je Vjerovjesnik, s.a.w.s., saopćio “da su duše mobilizirana vojska, pa koje se od njih međusobno prepoznaju one se zbliže, a koje se ne prepoznaju, raziđu se!”

Bog je od duša uzeo potvrdu i priznanje svoje božanstvenosti nakon što su bile stvorene, oblikovane i svjesne (‘aqilah), prije nego je melekima naređeno da se poklone Ademu i prije nego ih je počeo uvoditi u tijela. Tijela tada još uvijek bijahu zemlja i voda. Potom ih je locirao tamo gdje je htio, tj. u berzah u koji se one ponovo vraćaju prilikom smrti. Odatle ih On neprestano odašilje, sve u mahovima, i udahnjuje ih u tijela koja se rađaju iz sperme...”

On tako u tom smislu nastavlja svoje razmatranje, da bi potom rekao:

[100] Ajet u Korkutovom prijevodu glasi: Mi smo Adema stvorili i onda mu oblik dali, a poslije melekima rekli: “Poklonite mu se!”

“Tako dolazimo do pouzdanog saznanja da su duše neka vrsta tijela koja nose svoje sklonosti u smislu međusobnog prepoznavanja i neprepoznavanja, te da imaju sposobnost poimanja i razlučivanja, pa ih Bog na ovome svijetu iskušava kako hoće a potom ih usmrćuje, nakon čega se vraćaju u berzah u kojem ih je i Božiji Poslanik, s.a.w.s., vidio u noći svoga uspeća na nebo kod najdonjeg neba - duše sretnika vidio je s desne Ademove strane, a duše nesretnika s njegove lijeve strane. To mjesto nalazi se tamo gdje prestaje djejstvo načela ovoga svijeta, dok se duše vjerovjesnika i šehida odmah upućuju u Džennet!”

“Muhammed ibn Nasr el-Merwezi”, kaže on, “od Ishaqa ibn Rahewejha prenosi istovjetno ovako kako smo i mi izložili, i kaže da su s tim saglasni svi ljudi od nauke!”

Ibn Hazm kaže: “To je i stav svih muslimana. Pogledajmo šta kaže Allah uzvišeni: Oni srećni - ko su srećni? i oni nesrećni - ko su nesrećni? i oni prvi - uvijek prvi! Oni će Allahu bliski biti u džennetskim baščama naslada, - biće ih mnogo od naroda drevnih, a malo od kasnijih! (El-Waqi‘a, 8-14) I ako bude jedan od onih koji su Allahu bliski - udobnost i opskrba lijepa i dzennetske blagodati njemu! (El- Waqi‘a, 88-89) itd. Prema tome, duše će se jednako nalaziti tamo sve dok sve ne budu udahnute u tijela i potom sve ne budu vraćene u berzah, kad će nastupiti Smak svijeta nakon čega će ih Bog uzvišeni po drugi put vratiti u njihova tijela, čime će započeti drugi život, kad će svi ljudi morati polagati račun - nakon toga će jedni otići u Džennet a drugi u Džehennem, i tamo vječno ostati!”

Ebu Omer ibn ‘Abd el-Berr kaže: “Duše šehida borave u Džennetu, dok duše ostalih vjernika obitavaju u predvorjima njihovih kaburova!”

Mi ćemo navesti njegove riječi i njegovo argumentiranje i na to dati svoj osvrt.

Ibn Mubarek kaže: “Od Ibn Džurejdža se prenosi da je pred njima čitana predaja koja se prenosi od Mudžahida; on tu kaže: ‘One nisu u Džennetu, međutim hrane se džennetskim plodovima i osjećaju džennetsku ugodnost!”

Mu‘awija ibn Salih navodi kako je Se‘id ibn Suwejd upitao Ibn Šihaba o boravku duša vjernika, našta mu je on rekao: “Doznao sam da su duše šehida poput nekih zelenih ptica, okačene o ‘Arš i da sjutra i svečeri odlaze u džennetske bašče; da svakog dana prilaze svome Gospodaru i pozdravljaju Ga!” Ebu Omer ibn Abd el-Berr u svom komentaru hadisa kojeg prenosi Ibn Omer kaže sljedeće: “Kad čovjek umre, njemu se s jutra i s večeri pokazuje mjesto koje ga čeka - ako je džennetlija, on tako gleda svoje mjesto u Džennetu, a ako je džehennemlija, govori mu se: ‘Eno, ono ti je mjesto koje te čeka kad te Bog proživi na Sudnji dan!”

Oni koji stoje na stanovištu da duše obitavaju u predvorjima kaburova upravo ovim potkrepljuju svoj stav. To je ujedno i najprihvatljivije

stajalište u pogledu toga - a Bog najbolje zna! - jer se i hadisi o tome prenose najboljom linijom prenosilaca a i pouzdaniji su od drugih. Duše, kako to ja razumijem, borave u predvorjima svojih kaburova ali ne u smislu da se odatle nikuda ne miču, da se nikako ne odvajaju od tih predvorja već da, kako kaže Malik - Bog mu se smilovao! -: ‘Saznali smo da se duše kreću kako žele!’

Od Mudžahida se prenosi da je rekao: ‘Duše borave u predvorjima kaburova sedam dana od dana ukopa umrloga
i za to vrijeme nikuda ne idu odatle!”

Jedna skupina kaže: Njihovo boravište jest čisto ništavilo.

To stajalište zastupaju oni koji tvrde da je duša samo jedna od akcidentalija tijela, kao što je i život tijela i njegova svijest, pa i ona sa smrću tijela nestaje isto onako kako nestaju i sve druge akcidentalije koje su uvjetovane životom tijela. Ovakvo stajalište je, međutim, suprotno izričitim kur’anskim sadržajima, Poslanikovom sunnetu i nepodijeljenom mišljenju prve i druge generacije muslimana, kako ćemo to, ako Bog da, vidjeti u nastavku. Ovdje želimo kazati samo to da ova zabludjela skupina drži da duše nakon smrti odlaze u čisto ništavilo.

Druga skupina kaže: Njihovo boravište su, nakon smrti, jedne druge duše koje odgovaraju njihovom moralu i njihovim svojstvima koja su sebi priskrbile za vrijeme života na ovom svijetu. Tako svaka duša zaposjeda tijelo neke životinje koja odgovara toj vrsti duša. Npr., zvjerska duša zaposjeda tijelo određene zvijeri, pseća tijelo psa, životinjska tijelo životinje, niska, primitivna duša tijelo insekata... Ovo je stav reinkarnista, koji poriču povratak duše Bogu (me‘ad), što je izvan stavova bilo kojih pripadnika islama.

Ovo je sukus svih onih stavova do kojih sam došao u pogledu boravka duša poslije smrti i niko te stavove nije sakupio u jednu knjigu. Mi ćemo stoga, na svoj način kojeg nam je otkrio dragi Bog, navesti nedostatke svakog pojedinog stajališta, kao što ćemo istaknuti i elemente onog ispravnog u njima, na koje upućuje Kur’an i Hadis. Molimo Boga da nas pomogne i pruži nam svoju potporu!

* * *

Najprije ćemo se osvrnuti na stajalište onih koji tvrde da duše obitavaju u Džennetu, i koji to argumentiraju kur’anskim ajetom: I ako bude jedan od onih koji su Allahu bliski - udobnost i opskrba lijepa i džennetske blagodati njemu! (El- Waqi‘a, 88-89) Oni kažu da to Bog uzvišeni navodi odmah po spominjaju smrti, tj. po izlasku duše iz tijela, klasificirajući duše u tri kategorije: a) duše onih bliskih (muqarrebun), za koje kaže da su u Džennetu blagodati (na‘im); b) duše onih desnih (ashab jemln), kojima priznaje islam, što implicira da će biti spašene od kazne i c) lažljive, zabludjele duše (mukezziba dallah) za koje kaže da će ključalom vodom biti gošćene i u ognju prženjem.

Ovo se - kažu oni - bez sumnje odvija nakon što se duša odvoji od tijela. Allah uzvišeni na početku sure navodi njezino stanje na Sudnjem danu, pa je tako naveo i njezino stanje nakon smrti, te nakon proživljenja. To potkrepljuju kur'anskim ajetom: A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i on tobom zadovoljan, pa uđi među robove moje, i uđi u Džennet moj! (El-Fedžr, 27-30) Mnogi znalci iz prve i druge generacije muslimana rekli su: "Tako se duši rekne kod njezinog napuštanja ovoga svijeta; melek je time obraduje!"

Ovo ni u kom slučaju nije oprečno tvrdnji drugih koji kažu da se duši te riječi izreknu na ahiretu jer - njoj se tako rekne i kod smrti i kod proživljenja. To je onaj radosni nagovještaj kojeg Bog uzvišeni spominje: Onima koji govore: "Gospodar naš je Allab! " - pa poslije ostanu pri tome - dolaze meleki: "Ne bojte se i ne žalostite se, i radujte se Džennetu koji vam je obećan!" (Fussilet, 30) Ovo spuštanje meleka, prema tome, dešava se kod smrti, zatim u kaburu i, na koncu, kod proživljenja. Prvi radosni nagovještaj ahireta tako se pojavljuje kod smrti.

Mi smo ranije naveli hadis Berraa ibn 'aziba u kojem se kaže da melek, kada uzima dušu, rekne joj: "Raduj se ugodnosti i mirisu lijepu...!" Taj lijepi miris jest miris koji dopire iz Dženneta.

Oni isto tako svoje stajalište potkrepljuju hadisom kojeg bilježi Malik u svom Muwetta'-u od Ibn Šihaba koji se poziva na 'Abd el-Rahmana ibn Ka'ba ibn Malika, koji mu je ispričao da je njegov otac Ka'b ibn Malik kazivao da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: "Duša vjernikova bude ptica koja se hrani po džennetskom drveću sve dok je Bog ne povrati u život na Dan proživljenja!"

Ebu 'Amr o Malikovom lancu prenosilaca kaže: "On potvrđuje da je ovaj hadis Zuhri čuo od 'Abd el-Rahmana ibn Ka'ba ibn Malika jer ga takvog Junus prenosi od Zuhrija, koji kaže: "Čuo sam 'Abd el-Rahmana ibn Ka'ba ibn Malika kako od svoga oca prenosi hadise..." Isto tako hadis bilježi i Evza'i, također od Zuhrija, koji kaže: "Kazivao mi je 'Abd el-Rahman ibn Ka'b..." Muhammed ibn Jahja, međutim, ovaj hadis smatra slabim budući da ga od Zuhrija prenose Šu'ajb ibn ebi Hamza, Muhammed, sin Zuhrijeva bratića i Salih ibn Kejsan i da se Zuhri tu poziva na 'Abd el-Rahmana ibn Abdullaha ibn Ka'ba ibn Malika a on na svoga djeda Ka'ba, što znači da je lanac prenosilaca prekinut.

Salih ibn Kejsan - pozivajući se na Ibn Šihaba a on na 'Abd el-Rahmana - kaže da je on saznao da je Ka'b ibn Malik doista kazivao hadise. Zuheli kaže: "I mi smo upamtili nešto slično hadisu Saliha, Šu'ajba i Zuhrijeva bratića!", dok drugi hafizi hadisa imaju drukčije mišljenje i staju uz Malika i El- Evza'ija. Ebu 'Amr kaže: "Malik, Junus ibn Jezid, El-Evza'I i Haris ibn Fudajl prihvaćaju verziju ovog hadisa koja ide posredstvom Zuhrija, 'Abd el-Rahmana ibn Ka'ba ibn Malika, od njegova

oca. Tirmizi i neki drugi autoriteti uvrštavaju ga u kategoriju vjerodostojnih (sahih) hadisa.Ebu ‘Amr kaže: “Kod mene nema nikakva osnova ono što u pogledu toga kaže Muhammed ibn Jahja; on za to nema nikakva argumenta. Prije će biti da je bliža istini saglasnost Malikova, Junusova ibn Jezida, Evza‘ija i Muhammeda ibn Ishaqa u vezi s tim; srce je mirnije uz njihov iskaz i njihovo prenošenje, jer kad je posrijedi pamćenje i pouzdanost, u tome se s njima ne mogu mjeriti oni koji drukčije misle o ovom hadisu”.

Muhammed ez-Zuheli kaže: “Čuo sam ‘Aliju ibn el- Medinija kad je rekao: ‘Ka‘b je rodio petericu sinova: ‘Abdullaha, ‘Ubejdullaha, Ma‘beda, ‘Abd el-Rahmana i Muhammeda”. Zuheli dalje kaže: “Zuhri je slušao od Ka‘bova sina ‘Abdullaha, koji je svom oslijepljelom ocu bio vodič. Isto tako slušao je i od ‘Abd el-Rahmana, sina ‘Abdullaha ibn Ka‘ba, a hadise je prenosio i od Bešlra, sina
‘Abd el-Rahmana ibn Ka‘ba, i ne mislim da je slušao i od samoga Ka ba!”

Prema tome, hadis je, pod pretpostavkom da ga prenosi ‘Abd el-Rahman od svoga oca, a on od Ka‘ba - kako to tvrdi Malik i oni koji ga u tome podupiru - sasvim regularan, a ukoliko se prenosi posredstvom Abdurrahmana, sina ‘Abdullaha ibn Ka‘ba, od njegova djeda - kako to tvrdi Šu‘ajb
i oni koji su u tome saglasni sa njim - najviše što se može kazati za nj jest da je on u toj verziji nepotpun (mursel)[101] u pogledu lanca prenosilaca, ali je zato potpun u drugoj verziji. Oni koji ga tretiraju hadisom s potpunim lancem prenosilaca niti su manje brojni ni manje autoritativni od onih koji ga smatraju nepotpunim. Može se, dakle, smatrati da hadis spada u kategoriju vjerodostojnih (sahih) hadisa, i da ga autori zbirki vjerodostojnih hadisa (tj. Buharija i Muslim, op. prev.) samo iz gore spomenutog razloga nisu uvrstili u svoje zbirke. Opet, Bog najbolje zna!

Ebu ‘Amr kaže: “Što se tiče Poslanikovih riječi ‘nesemeh el-mu’min’, izraz ‘nesemeh’[102] kojeg je on upotrijebio ovdje podrazumijeva dušu što sugerira sam nastavak hadisa: ‘sve dok je Bog ne povrati u tijelo na Dan proživljenja!’ Neki kažu: izrazom ‘nesemeh’ označava se i duša, i osoba, i tijelo; on u svojoj osnovi označava čovjeka kao takvog. To što se njime označava i duša, to je stoga - a Bog najbolje zna! - što

[101] Mursel - kategorija hadisa čiji lanac prenosilaca seže samo do druge generacije muslimana, tj. čija je jedna karika u lancu prenosilaca - ona iz prve generacije - prekinuta.

[101] Izraz ‘nesemeh’ znači: duša, dah, vjetrić, živo biće, čovjek, osoba... V. Teufik
Muftić, Arapsko-bosanski rječnik, El-Kalem 1997. god., str. 1488.

se čovjekov život održava dušom pa kad se ona odvoji od njega on

nestaje, odnosno postaje kao neko ko je iščezao. Dokaz da se ovim izrazom označava čovjek kao biće jesu Poslanikove, s.a.w.s., riječi: “Ko oslobodi ropstva neku vjerujuću osobu (nesemeh mu’minah)...”, te ‘Alijine - Bog njime bio zadovoljan! - riječi: “Koji raspučuje sjemenku i daje izlječenje ljudskome biću (nesemeh)...”. Pjesnik kaže:
Strepeć više no ti od polaganja računa onda kad ljudi (nesemat) sa sebe prašinu stresu!

Tj. kad ljudi na Sudnjem danu budu proživljeni iz svojih kaburova.

El-Halil ibn Ahmed kaže: “Nesemeh - to je ljudsko stvorenje (insan). Time se također označava i duša, dok je nesim - lahorak, dašak vjetra. U nekim hadisima se kaže: “Jedu (ta^{c}leq) sa džennetskog drveća”, kao što se kaže i: “Jedu (te’kul) neke od džennetskih plodova i kreću se između’ džennetskog drveća”. Arapi kažu: “Danas nije probao nikakva jestiva (uluq)”, tj. hrane. Rebi ebu Zejjad, opisujući konje kaže:
Herlavih nogu, ništa ne jedni’ (uluqah), projuriše sa ždrebicama i ždrijepcima.

El-E‘aši kaže:
Pustara, ko lice štita; hrana u njoj samo ona već jednom prežvakana!

Isto se izražava i ‘Aiša; ona kaže: “Žene tada bijahu mršavne, ne prekrivaše ih meso; bijahu jele samo maličak (ulqah) hrane!” Izraz aleqa (jesti) dolazi od izraza te‘alluq
(vezanost, zakvačenost), i radi se o hrani koja se pripije uz srce i dušu.

Ebu ‘Amr kaže: “Učenjaci različito razumijevaju ovaj hadis. Jedni kažu: ‘Duše vjernika borave kod Allaha, u Džennetu, svejedno da li su bili šehidi ili ne, ukoliko ih od Dženneta ne sputava kakav veliki grijeh ili dug, odnosno ukoliko im se Gospodar njihov ne smiluje i to im ne oprosti!’ Kao potporu svojoj tvrdnji ističu činjenicu da se u hadisu šehid ne razdvaja od onoga koji to nije. Kao argument navode
i hadis koji se prenosi od Ebu Hurejre, u kojem stoji da se duše dobrih nalaze u ‘Ilijjunu a duše loših u Sidžinu, što se prenosi i posredstvom ‘Abdullaha ibn ‘Amra”.

Ebu Omer kaže: “Ovakvom stajalištu suprotstavlja se hadis čijoj se ispravnosti ništa ne može prigovoriti. Riječ je o Poslanikovim, s.a.w.s., riječima: ‘Kad čovjek umre njemu se s jutra i s večeri pokazuje mjesto koje ga čeka - ako je džennetlija, on tako vidi svoje mjesto u Džennetu, a ako je džehennemlija, vidi svoje mjesto u Džehennemu, pri čemu mu se govori: ‘Eno, ono mjesto te čeka kada te Bog proživi za Sudnji dan!”

Drugi kažu: U hadisu se misli samo na šehide, ne i na druge, na šta upućuju i Kur’an i Hadis. U Kur’anu stoji: Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga, radosni zbog onoga što im je Allah od dobrote svoje dao! (Alu ‘Imran, 169-170)

Što se tiče Poslanikovih iskaza, Ebu ‘Amr navodi hadis koji se

nepretrgnutim lancem prenosilaca (merfu‘) prenosi od Ebu Se‘ida el-Hudrija - Bog njime bio zadovoljan! -
posredstvom Beqija ibn Muhalleda; tu stoji: “Šehidi odlaze s jutra i s večeri i potom borave u kandiljima okačenim o Prijesto Božiji (‘Arš). Gospodar uzvišeni tako ih pita: ‘Je li vam znana neka počast bolja od ove kojom ste počašćeni?’,
i oni odgovaraju: ‘Ne znamo za bolju, no ipak bismo voljeli kad bi nam duše ponovo vratio u naša tijela, da se opet borimo
i da opet poginemo na Tvome putu!” Beqi ovaj hadis od njega prenosi posredstvom Hennada, Isma‘Ila ibn el-Muhtara i ‘Atijje.

Zatim navodi hadis Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - koji kaže: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., je rekao: ‘Kad su vaša braća izginula - tj. u bici na Uhudu - Allah je njihove duše smjestio u njedra zelenih ptica koje idu na rijeke džennetske, koje jedu džennetske plodove i smiruju se u zlatnim kandiljima obješenim u hladu Prijestolja Božijeg. Kad su tako naišli na divno jelo, piće i obraćanje, rekli su: ‘Ko bi mogao izvijestiti našu braću da smo živi, da smo u Džennetu, lijepo opskrbljeni, pa da ne posustanu u borbi i da se ne štede u naporima?’ ‘Ja ću ih izvijestiti o vama!’, rekao im je Allah uzvišeni i potom objavio: “Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga!” Hadis je zabilježen u Ahmedovom Sunenu i u Sunenu Ebu Dawuda.
Zatim navodi E‘amešov hadis, kojeg on prenosi od ‘Abdullaha ibn Murre a on od Mesruqa, koji kaže: “‘Abdullah ibn Me‘sud je upitan o ajetu: “Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga!”, pa je rekao: ‘Njihove duše nalaze se u njedrima zelenih ptica koje se po Džennetu kreću slobodno, zalazeći u koji hoće njegov predio, i koje se potom smiruju u jedne kandilje. Njihov Gospodar ih tako dobro pogleda i upita ih: ‘Žudite li za još nečim?’ ‘Za čime bismo još mogli žudjeti’, reknu oni, ‘kad se po Džennetu krećemo kud hoćemo!?’ On ih tako upita tri puta, pa kad oni vide da neće biti ostavljeni, da će i dalje biti pitani, reknu: ‘Gospodaru, žudimo za tim da nam duše ponovo vratiš u naša tijela, pa da opet budemo ubijeni na Tvome putu!’ Kad tako Allah vidi da oni nemaju nikakve potrebe, tad budu ostavljeni!” Hadis je zabilježen u Muslimovom Sahihu.

Ja kažem: U Buharijevom Sahihu zabilježen je sljedeći hadis, koji se prenosi posredstvom Enesa, u kojem stoji “da je Ummu Rebi‘, kćerka Berraova, majka Harise ibn Suraqe, došla kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i rekla mu: ‘Božiji Vjerovjesniče, hoćeš li mi kazati šta je s mojim Harisom - a on bijaše poginuo u Bici na Bedru, pogođen jednom nasumice odapetom strijelom - ako je u Džennetu, strpit ću se, a ako je negdje drugdje, beskrajno ću plakati za njim!?’

‘Majko Harisina’, kazao joj je Poslanik, ‘veliki je broj dženneta, a tvoj je sin postigao onaj najbolji - El-Firdews el- e‘ala!”

On zatim navodi hadis koji se prenosi posredstvom Beqija ibn Muhalleda, koji kaže: “Kazivao nam je Jahja ibn ‘Abd el-Hamid, pozivajući se na Ibn ‘Ujejnu a on na ‘Ubejdullaha ibn ebi Jezida, koji kaže da je čuo Ibn ‘Abbasa kad je rekao: ‘Duše šehida kreću se u njedrima jednih zelenih ptica koje se hrane džennetskim plodovima!”

Potom od Mu‘ammera, koji se poziva na Qatadu, navodi sljedeće: “Saznali smo da duše šehida obitavaju u obličju bijelih ptica koje jedu džennetske plodove!”

Posredstvom Ebu Asima el-Nebila, koji se poziva na Sewra ibn Jezida, on na Halida ibn Mi‘dana a on na 'Abdullaha ibn ‘Amra, navodi sljedeće: “Duše šehida obitavaju u jednim pticama koje su poput čvoraka - upoznaju se međusobno i hrane se džennetskim plodovima!”

Ebu Omer kaže: “Sve ove predaje upućuju na to da takav status imaju samo šehidi, ne i ostali. Kako smo vidjeli u nekim predajama se kaže: “u obličju ptica”, u nekim: “u njedrima ptica”, u nekim: “poput zelenih ptica”. Po meni - a Bog najbolje zna! - najprihvatljivije je ono “poput ptica”, odnosno “u obličju ptica”, budući je podudarno s našim predmetnim hadisom (misli na hadis Ka^{c}ba ibn Malika), tj. s onim dijelom u kojem se kaže: “duša vjernikova je poput ptice”, a ne: u njedrima ptice.

Isto tako, u verziji Ibn Mes‘udovog hadisa kojeg prenosi Isa ibn Junus posredstvom E‘ameša, ‘Abdullaha ibn Murre, Mesruqa i ‘Abdullaha kaže se: “Poput zelenih ptica”.

Ja kažem: “U Muslimovom Sahihu stoji: U njedrima zelenih ptica!” Ebu Omer kaže: “Prema ovom tumačenju, Poslanik, s.a.w.s., je htio kazati: Duša vjernika - onog iz reda šehida - obitava kao ptica koja se hrani s džennetskog rastinja!” Nema, međutim, nikakvoga protuslovlja između Poslanikovih riječi: “Duša vjernikova je ptica koja se hrani s džennetskog rastinja!” i njegovih riječi: “Kad čovjek umre, njemu se sjutra i svečeri pokazuje mjesto koje ga čeka - ako je džennetlija, on tako gleda mjesto džennetlija, a ako je džehennemlija, gleda mjesto koje čeka džehennemlije!” To se podjednako odnosi kako na onoga ko je umro u svojoj postelji tako i na šehida, upravo onako kako Poslanikove riječi: “Duša vjernikova je ptica koja se hrani s džennetskog rastinja!” podrazumijevaju i šehida i onog koji to nije. Naime, budući da mu se sjutra i svečeri predstavlja njegovo mjesto koje ga čeka, na taj način njegova duša odlazi na džennetske rijeke i hrani se nekim džennetskim plodovima!

Što se tiče lično njegovoga mjesta, staništa koje je za nj pripremljeno, on će tu unići na Sudnjem danu, na šta upućuje činjenica da šehidska staništa, njihove kuće i palače koje im je Bog pripremio, posigurno nisu oni kandilji u kojima se smiruju njihove duše dok su u berzahu.

Oni gledaju ta svoja staništa, svoja boravišta, dok borave u tim kandiljima okačenim o Prijesto Božiji, jer potpun, cjelovit ulazak u Džennet bit će samo na Sudnjem danu; zalaženje duša u Džennet iz berzaha nije na toj razini.

Isti je slučaj i s onim nesretnim - njihove duše se sjutra i svečeri izlažu Džehennemu, pa kada bude Sudnji dan oni će tada unići u svoja staništa, svoja boravišta na koja su izlagani dok su u berzahu bili. Prema tome, uživanje duša u Džennetu dok su još u berzahu je jedno, a njihovo uživanje u njemu zajedno s tijelima koja će na Sudnjem danu biti oživljena nešto sasvim drugo. Isto tako, jedenje duše iz Dženneta dok je još u berzahu ispod je njezinoga jedenja u zajednici sa tijelom u Danu proživljenja. Stoga se u hadisu i kaže: “Jede s džennetskog rastinja!”, tj. jede minimalno ([c]ulqah), dok će puno jelo i piće, odjeća i uživanje nastupiti tek kada na Sudnjem danu bude vraćena svome tijelu.

Kako se vidi, ovo nimalo nije u koliziji s hadisima. Naprotiv, sunnet Božijega Poslanika, s.a.w.s., podupire ga i legitimira.

Što se tiče stajališta onih koji tvrde da se u hadisu kojeg prenosi Ka‘b misli samo na šehide, ne i na druge, ono nema uporišta - u tekstu hadisa nema ništa što bi na to upućivalo. Oni opće značenje teksta hadisa svode upravo na najmanji dio onoga što on obuhvaća, budući da je broj šehida u odnosu na ukupan broj vjernika veoma mali. Međutim, Vjerovjesnik, s.a.w.s., one o kojima govori u hadisu određuje imanom/ vjerovanjem a ne šehadetom/pogibijom na Božijem putu, a zna se da se svaka odredba koja se veže za šehide određuje šehadetom, kako to npr. stoji u hadisu kojeg prenosi El- Miqdam ibn Me add Jekrub: “Šehidu kod Allaha sljeduje šest počasti: opraštaju mu se grijesi već kod prve kapi prolivene mu krvi, vidi svoje mjesto u Džennetu, oblači plašt imana, ženi džennetske hurije, biva zaštićen od kaburske patnje, biva pošteđen velikog straha i na glavu mu se meće kruna dostojanstva - jedan biser s te krune bolji je od čitavog dunjaluka sa svim što je na njemu; ženi se sa sedamdeset i dvije hurije i može se zauzeti za sedamdeset svojih rođaka!”

Budući, dakle, da se ovo odnosi samo na šehide, rečeno je: “šehidu sljeduje” a ne: “vjerniku sljeduje”. Isti je slučaj i s hadisom kojeg prenosi Qajs el-Džuzami: “Šehidu se daje šest počasti...”, kao i sa svim drugim hadisima i kur’anskim ajetima u kojima se određena nagrada povezuje sa šehadetom/ pogibijom na Božijem putu.

Ona pak nagrada koja se veže za samo vjerovanje, obuhvaća sve vjernike, šehide i one koji to nisu.

Što se tiče kur’anskih ajeta i Poslanikovih hadisa u kojima se spominje opskrba šehida, te u kojima se navodi da se njihove duše nalaze u Džennetu - svi su istiniti, ali oni ni na

koji način ne daju naslutiti da i duše ostalih vjernika također ne mogu

unići u Džennet, osobito duše “siddiquna” među njima koji su, po općeprihvaćenom mišljenju, bolji od šehida. Stoga ćemo ih upitati:

“A šta kažete za duše “siddiquna” - da li one obitavaju u Džennetu ili ne!”

Ako odgovore: “Da, one su u Džennetu!” - a drugo im i nije podesno kazati - onda će to biti potvrda da se ovi sadržaji ne odnose samo na duše šehida. Ako bi pak njihov odgovor bio: “Ne, ne obitavaju!” - onda bi oni morali kazati i to da duše istaknutih ashaba - kakav je Ebu Bekr es-Siddiq, Ubejj ibn Ka‘b, ‘Abdullah ibn Mes‘ud, Ebu Derda’, Huzejfe ibn el-Jeman i drugi - nisu u Džennetu a da duše šehida našeg vremena jesu, što je apsolutno neodrživo.

Ako bi neko rekao: Uredu, ako se pod tim ne misli samo na šehide, iz kojeg razloga se u tim tekstovima potencira upravo ta kategorija ljudi? - odgovor bi bio: Time se želi skrenuti pažnja na vrijednost šehadeta, na uzvišenost njegovog stupnja, na to da je navedeno sljedovanje zagarantirano onima koji tako presele s ovoga svijeta. To je potrebno istaknuti, budući da oni u tome imaju najvećeg udjela. Njihov udio u toj lagodnosti - za boravka u berzahu
- potpuniji je od dijela ostalih, koji su umrli u svojim posteljama, makar onaj koji je umro na postelji bio i na višem stupnju od njih. Takvoga, naime, sljeduje neki drugi ugođaj u kojem neće imati udjela oni koji se nalaze na stupnju nižem od njegovoga.

Na to upućuje i činjenica da Allah uzvišeni duše šehida smješta u njedra nekih zelenih ptica. Naime, budući da su se žrtvovali za Boga, da su im pritom Božiji neprijatelji
upropastili njihova tijela, Bog im je u berzahu ta njihova tijela zamijenio jednim boljim tijelima, u kojima će boraviti sve do Sudnjega dana. Tako će njihov užitak, zahvaljujući dakle tim tijelima, biti potpuniji od užitka onih duša koje tih tijela neće i inati. Iz tog razloga duša vjernikova bit će u obličju ptice, ili poput ptice, dok će duša šehida biti - u njedrima ptice!

Obrati pažnju na izraz - u jednom hadisu Poslanik kaže:

“Duša vjernikova je ptica...”, što podrazumijeva i šehida i onog koji to nije, a potom za dušu šehida kaže: “Ona je u njedru ptice”. Logično je, dakle, ako se već nalazi u njedru ptice, da se i za nju može reći da je ptica!

Pa, neka su blagoslovi i pozdravi Božiji na onoga čije riječi jedne druge potvrđuju i time pokazuju da je on sušta istina, od Boga poslata!

Ovakva harmonizacija ljepša je od one Ebu Omerove, od njegovog preferiranja onih verzija u kojima stoji da su njihove duše “poput zelene ptice”. Obje verzije su, naime, tačne i ispravne - duše su i poput zelenih ptica i u njedrima su zelenih ptica.

Što se tiče Mudžahidova stava da duše ne obitavaju u Džennetu, ali

da se hrane džennetskim plodovima i da osjećaju džennetsku lagodnost, on se podupire hadisom kojeg posredstvom Ibn Ishaqa bilježi imam Ahmed u svom Musnedu. Ibn Ishaq se tu poziva na ‘asima ibn Omera, on na Mahmuda ibn Lebida a on na Ibn ‘Abbasa, koji kaže: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: “Šehidi se nalaze na jednoj svjetlucajućoj rijeci, na ulazu u Džennet, u jednom zelenom kubbetu - opskrba im se iznosi iz Dženneta sjutra i svečeri!”

Ovo ne znači da oni nisu u Džennetu, budući da je ta rijeka iz Dženneta, a i opskrba im stiže odatle. Prema tome, oni su u Džennetu makar što nisu na svojim mjestima koja im tamo sljeduju. Mudžahid tako odriče njihov cjelovit ulazak u Džennet, sa bilo koje tačke gledišta, premda je on sam u svom iskazu nedorečen i iz njega se ovo dvoje ne može razlučiti. Ipak, najpotpuniji izraz, s najpreciznije izraženom nakanom, jest onaj Poslanikov, s.a.w.s., a potom iskaz njegovih ashaba. I kad god njima pribjegneš u njima ćeš naći zadovoljštinu, uputu i svjetlo, a kad god se spustiš naniže, naći ćeš zbunjenost, neutemeljenost i govor bez znanja.

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh kaže: “Musa ibn ‘Ubejde, pozivajući se na ‘Abdullaha ibn Jezida a on na Kebšu bint Ma‘rur, prenosi sljedeće: ‘Kod nas je došao Božiji Poslanik, s.a.w.s.’, kaže ona, ‘i mi smo ga pitali o dušama. On nam ih je tako opisao da su se svi ukućani rasplakali.

“Duše vjernika”, rekao je, “obitavaju u voljkama jednih zelenih ptica koje se hrane po Džennetu, jedu džennetske plodove, piju džennetsku vodu i sklanjaju se u kandilje od zlata, podno Prijestolja Božijega; govore: ‘Gospodaru naš, priključi nama i braću našu i daj nam ono što si nam obećao!’ A duše nevjernika obitavaju u voljkama jednih crnih ptica koje jedu iz Džehennema i piju iz Džehennema, i koje se sklanjaju u jednu rupu u Džehennemu; one govore: ‘Gospodaru naš, ne priključuj nama i braću našu, i nemoj nam dati ono što si nam obećao!”

Taberani kaže: “Kazivao nam je Ebu Zur‘a el-Dimiški, pozivajući se na ‘Abdullaha ibn Saliha a on na Mu‘awiju ibn Saliha, koji je od Damre ibn Hubajba prenosio sljedeće: ‘Vjerovjesnik, s.a.vv.s., je upitan o dušama vjernika, pa je rekao:

- One su u jednim zelenim pticama i slobodno se kreću po Džennetu!
- A duše nevjernika, Božiji Poslanice?!
- upitali su i on je rekao:
- One su zatvorene u Sidžinu!”

Hadis prenosi i Ebu Šejh, od Hišama ibn Junusa a on od ‘Abdullaha ibn Saliha. Također ga prenosi i Ebu el-Mugira od Ebu Bekra ibn ebi Merjem a on od Damre ibn Hubejba.

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh navodi i Gandžarov hadis kojeg on prenosi od Sewrija, on od Sewra ibn Jezida, on od Halida ibn Mi‘dana a on od ‘Abdullaha ibn ‘Amra, koji kaže: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je:

‘Duše vjernika su u jednim zelenim pticama - koje su poput čvoraka - koje se hrane plodovima iz Dženneta!” Drugi ovaj hadis navode predajom koja seže do prve generacije muslimana (mewquf).

Jezid el-Rikaši prenosi od Enesa, on od Ebu ‘Abdullaha Šamija, on od Temima Darija a on od Vjerovjesnika, s.a.w.s., sljedeće: “Kad se melek smrti s dušom vjernikovom uspne na nebo, tu ga dočeka Džibril sa sedamdeset hiljada meleka i svaki mu od njih priđe s radosnom viješću sa neba, drukčijom od one koju je izrekao drugi melek. Kad je tako donese do Prijestolja Božijega, tu učini sedždu i Allah uzvišeni meleku smrti rekne: ‘Idi sa dušom Moga roba i stavi je među lotosovo drveće bez bodlji, među banane plodovima nanizane, u hladovini prostranoj, pored vode tekuće!”[103] Hadis prenosi i Bekr ibn Hunejs od Dirara ibn ‘Amra a on od Jezida i Ebu ‘Abdullaha.

[103] Aluzija na kur’anske ajete (27-34) iz sure Waqi‘a: A oni sretni - ko su sretni?! Biće medu lotosovim drvećem bez bodlji, i medu bananama plodovima nanizanim i u hladovini prostranoj, pored vode tekuće i usred voća svakovrsnog kojeg će uvijek imati i koje neće zabranjeno biti, i na posteljama uzdignutim.

Što se tiče onih koji tvrde da duše obitavaju na rubovima (fina’-efnijeh) kaburova - ako se pod tim podrazumijeva da su one tu stalno, da nikad ne napuštaju to mjesto, u tom je slučaju njihova tvrdnja pogrešna. Pobijaju je brojni kur’anski i hadiski sadržaji od kojih smo neke već navodili, dok ćemo ostale navesti u nastavku.

Ako se pak pod tom tvrdnjom misli na to da se duše na rubovima kaburova zadržavaju neko vrijeme, odnosno da one svoje kaburove nadziru iz mjesta svog boravišta, u tom je slučaju ona istinita. Međutim, tad nije ispravno reći: Boravište duša jesu rubovi kaburova!

Ovo stajalište zastupa jedna skupina učenjaka, među kojima je i Omer ibn ‘Abd el-Berr koji u svom komentaru hadisa kojeg prenosi Ibn Omer - “Kad čovjek umre, njemu se sjutra i svečeri predočava njegovo mjesto!” - kaže sljedeće: “Ovim hadisom svoj stav potkrepljuju oni koji stoje na stanovištu da duše obitavaju na rubovima kaburova, što je sa stanovišta predaje i najispravnije stajalište. Zar ne vidiš da su svi hadisi koji na to upućuju preneseni mutevatir predajom, upravo kakav je slučaj i s hadisima o nazivanju selama kaburovima!”

Pod “mutevatir hadisima” Ebu Omer podrazumijeva npr. ovaj Ibn Omerov hadis, zatim hadis Berraa ibn ‘Aziba kojeg smo ranije navodili, u kojem se kaže: “Ovo je tvoje mjesto sve dok te Bog ne poživi za Sudnji dan!”; zatim Enesov hadis: “Kad čovjek bude položen u svoj kabur i kad se oni koji su ga ispraćali stanu razilaziti od njega, on doista čuje bahat njihove obuće!” - u kojem se još kaže: “I on ugleda svoje mjesto u Džennetu i Džehennemu. Vjerniku se njegov kabur proširuje za

sedamdeset lakata, a nevjerniku se suzi!”; zatim Džabirov hadis: “Ovaj se ummet, doista, suočava s kušnjom u svojim kaburovima. Tako, kad vjernik uđe u svoj kabur i od njega odu oni koji su ga ispraćali, njemu dolazi jedan melek... I on tako ugleda svoje mjesto u Džennetu. ‘Pustite me da obrađujem svoju čeljad!’, rekne on tada, no bude mu odgovoreno: ‘Miruj, ovo je dovijeka (ebeden) tvoje mjesto!”, kao i sve druge hadise koji govore o kaburskoj kazni i nagradi a koje smo ranije naveli, te one hadise - koji su također ranije navedeni - koji govore o nazivanju selama onim u kaburovima, o obraćanju umrlima, o tome da oni znaju kad ih živi posjete...

Ovo stajalište, međutim, pobija vjerodostojni sunnet - hadisi koji se apsolutno ne mogu odbaciti, a koje smo ranije naveli. Sve što se u tim hadisima navodi o dušama odnosi se na duše koje su u Džennetu, odnosno u “najgornjem društvu”, kako se to i Objavom potvrđuje.
Mi smo već ranije istaknuli da predočavanje umrlome njegovog mjesta u Džennetu ili Džehennemu ne znači da se njegova duša nalazi u kaburu, odnosno da se svakako stalno nalazi na rubu kabura. Naprotiv, duša ima nadzor i kontakt s kaburom i njegovim predvorjem (fina’) - i upravo tom njezinom elementu predočava se mjesto koje čeka umrloga. Duša potpada pod drukčije zakonitosti - ona može obitavati u najgornjem društvu, u najvišim predjelima ‘Illijjuna, ali uvijek ostaje u nekoj vrsti veze sa tijelom tako da kad musliman umrlome nazove selam, Bog njemu povrati dušu i
on mu na taj njegov selam uzvrati, dok se duša istodopce nalazi u “najgornjem društvu”!

Kad je ovo posrijedi, tu ljudi većinom prave grešku - uvjerenja su da je i duša poput materijalnih tijela na koja su svikli: kad zauzmu jedno mjesto ne mogu istodopce biti i na drugom, što je suštinska pogreška. Duša, naime, može biti ponad svih nebesa, u najgornjim predjelima ‘Illijjuna, i da bude vraćena u kabur da uzvrati na selam, da bude svjesna onoga ko joj je nazvao selam, a da istodopce bude tamo na svome mjestu. Duša Božijega Poslanika, s.a.w.s., npr. obitava među dušama drugih vjerovjesnika (el-refiq el-e‘ala), pa ipak Bog uzvišeni vraća je kaburu tako da može uzvratiti na selame onih koji mu nazovu selam;

ona ih čuje. Božiji Poslanik, s.a.w.s., vidio je Musaa kako stojeći klanja u svom kaburu, a vidio ga je i na šestom i sedmom nebu! Prema tome, duša ima ili sposobnost izrazito brzog kretanja i premještanja, poput treptaja oka, ili ima neku posebnu vrstu kontakta s kaburom i njegovim predvorjem (fina), nalik zrakama Sunca, dok se ona sama nalazi na nebu.

Vjerodostojnom predajom potvrđeno je da se duša spavača uspinje tako visoko da prodire kroz svih sedam sfera nebesa i Bogu sedždu čini pred samim Prijestoljem Božijim; zatim, u veoma kratkom vremenskom

periodu, ponovo bude vraćena u svoje tijelo. Tako je i s dušom umrloga - meleki se s njome uspinju tako da prođu svih sedam nebesa, zaustave se pred Bogom i sedždu Mu učine, On joj tu izrekne presudu i melek joj pokaže šta joj je Bog sve pripremio u Džennetu, zatim se spuste dolje i ona nastavi pratiti kupanje tijela umrloga, njegovo nošenje i ukopavanje.

Mi smo ranije naveli hadis Berraa ibn ‘aziba u kojem se kaže [u]da se sa dušom uspinje sve dok se ne zaustavi pred Bogom, pa On rekne: ‘Registar djela Mog roba zavedite u ‘Illijjunu, a zatim ga vratite na Zemlju!’, i ona tako bude vraćena kaburu - sve to bude dok traje njegovo opremanje i umotavanje u ćefine!”

I Ibn ‘Abbasov hadis također nedvosmisleno govori o tome: “Zatim se spuste - sve to za onoliko vremena za koliko se završi njegovo kupanje i umotavanje u ćefine, pa je smjeste između njegova tijela i tih ćefina!”

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh navodi hadis Isaa ibn ‘Abd el-Rahmana, koji kaže: “Kazivao nam je Ibn Šihab, pozivajući se na ‘amira ibn Sa‘ada a on na Isma‘ila ibn Talhu, sina ‘Ubejdullahova, koji od svoga oca prenosi sljedeće: ‘Kanio sam uzeti jednu svoju imovinu koja se bijaše nalazila u šumi, pa me je tako zatekla noć i ja sam se sklonio u kabur ‘Abdullaha ibn ‘Amra ibn Harama. Tu sam, iz unutrašnjosti kabura, čuo tako lijepo učenje Kur’ana da ljepšeg nisam čuo! Iza toga otišao sam kod Božijeg Poslanika, s.a.w.s., i to mu ispričao; on mi je rekao: ‘Bio je to ‘Abdullah. Zar ne znaš da je Bog uzeo njihove duše pa ih smjestio u kandilje od bisera i krizolita, i onda te kandilje okačio posred Dženneta?! Tako, kad bude noć, njihove im se duše povrate nazad i tu ostaju do svitanja kad se ponovo vraćaju na svoje mjesto!”

Hadis govori o brzom premještanju njihovih duša od Prijestolja Božijeg do Zemlje a potom od Zemlje do njihovoga mjesta. Stoga Malik - ali i drugi imami - kaže: “Duša se ostavlja slobodnom da se kreće kud želi! Duše umrlih, koje ljudi sanjaju i koje im dolaze iz mjesta dalekog, nešto je što je znano većini ljudi, i oni u to nimalo ne sumnjaju. Opet - Bog najbolje zna!”

Isto tako, nazivanje selama onima u kaburovima i obraćanje njima ne može poslužiti kao argument da im se duše ne nalaze u Džennetu, već da se nalaze na rubovima kaburova. Vidjeli smo najodabranijeg čovjeka ljudske vrste, čija je duša u najgornjim predjelima ‘Illijjuna s dušama ostalih vjerovjesnika - mir i blagoslovi Božiji neka su na njih! - neko mu kod njegova kabura nazove selam i on mu na taj selam uzvrati!

Ebu Omer - Bog mu se smilovao! - također je saglasan s tim da se duše šehida nalaze u Džennetu, no i njima se naziva selam kod njihovih kaburova, kao i ostalima, kako nas je tome podučio Vjerovjesnik, s.a.w.s., i kako su ashabi selam nazivali šehidima Bedra, premda je potvrđeno da se njihove duše nalaze u Džennetu i da se po njemu kreću kud žele, kako smo to ranije vidjeli.

Tvom umu je pojmljivo da se duša može nalaziti u Džennetu, u najgornjem društvu (el-mele’ el-e‘ala) i kretati se kud želi i istovremeno biti u stanju čuti selam onoga ko joj selam nazove kod njezina kabura i primaknuti se toliko da može uzvratiti na selam.
Duhovni subjekt (ruh), naime, ima svoje zakonitosti koje su drukčije od onih kod materijalnog subjekta. Eto, npr. Džibrila - mir i blagoslovi Božiji neka su na nj! - Vjerovjesnik, s.a.w.s., vidio ga je sa sedam stotina krila: s dva od njih bijaše zakrčio prostor između istoka i zapada; zatim bijaše tako blizu Poslanika da je svoja koljena stavio uz njegova, i svoje ruke na njegova bedra! Ne mislim da si sklon prihvatiti da se
on tada nalazio u najgornjem društvu - društvu meleka - ponad svih nebesa, gdje mu je njegovo prebivalište, dok se istovremeno bio tako blizu primakao Vjerovjesniku, s.a.w.s.!

Za takvo vjerovanje postoje posebna srca koja su za to stvorena i pripravljena da to mogu pojmiti, pa ono srce koje nije prostrano za nj, ono je još manje prostrano za vjerovanje u svakonoćno Božansko spuštanje na najdonje nebo, s tim da je On iznad svih svojih nebesa, na svome Prijestolju, i da iznad Njega apsolutno ničeg drugog nema, već da je upravo On iznad svega drugoga! Njegova uzvišenost neodvojiva je od Njegovoga Bitka.

Isti je slučaj i s Njegovim primicanjem onima koji stoje na Arefatu[104] u arefatskoj noći, kao i s Njegovim dolaskom na Sudnjem danu da ljudima izvrši obračun; s obasjavanjem Zemlje Njegovim svjetlom, s Njegovim dolaskom na Zemlju onda kad ju je stvorio, poravnao, razvukao je i rasprostro, pripremio je za svrhu koju joj je namijenio.

Isto je i s Njegovim dolaskom koji će se desiti na Danu ustajanja, kad će sve na njoj biti mrtvo, kad na njoj nikoga neće biti, kako je to rekao Vjerovjesnik, s.a.w.s.: “I tvoj će Gospodar obilaziti Zemlju a svi će prostori biti pusti!” Istovremeno On će biti iznad svih svojih nebesa, na Prijestolju svom!

[104] ‘Arefat - uzvisina u blizini Mekke na kojoj se nalazi Brdo milosti (“Džebel el-rahmeh”). Na tom brdu su se, prema predanju, susreli Adem i Hava nakon što su bili spušteni na Zemlju. Stajanje na ‘Arefatu temeljna je sastavnica hadžskog obreda.

Treba znati da je sve ovo što smo prethodno naveli o duši različito, shodno stanju duša - da li su jake ili slabe, velike ili male. Veliki, veličanstveni duhovni subjekat u svemu tome je izraženiji od onog koji je manji od njega.

Ti ćeš zapaziti kako se statusi duša ovdje na ovom svijetu veoma razlikuju shodno različitosti duša, njihovim kakvoćama, njihovoj snazi, sporosti, brzini, podršci. Tako se duša oslobođena ropstva tijela, tjelesne sputanosti i vezanosti za tijelo, slobodnije kreće, snažnija je, prodornija, poticajnija, brže se uspinje i veže za Boga od bijedne duše, zarobljene

interesima tijela i njegovim zaprekama.

Ako je, prema tome, to tako s dušom koja je zarobljena u svome tijelu, onda je to još izraženije kod one koja se oslobodila tijela i odvojila se od njega pa se u njoj sabrale sve njezine snage i koja je u svojoj suštini bila uzvišena duša, velika i čista, s visokom ambicijom? Nakon što se rastavi od tijela ovakva duša postaje drukčija i njezino djelovanje postaje drukčije.

Brojna su snoviđenja različitih vrsta ljudi o djejstvu duša nakon fizičke smrti, o njihovu činjenju nečega što nisu bile u stanju učiniti dok su bile vezane za tijelo, kao što je npr. nanošenje poraza brojnoj vojsci, gdje je učestvovala samo jedna ili dvije duše, mali broj njih i sl.

Koliko je samo puta u snu viđen Vjerovjesnik, s.a.w.s., kako zajedno s Ebu Bekrom i Omerom - tj. njihove duše - poražavaju vojske nevjerstva i nasilja, da bi potom te vojske doista viđene poraženim i slomljenim, uprkos njihovoj brojnosti u odnosu na slabije opremljene i malobrojnije vjernike!

Čudesno je i to da može doći do susreta duša dvojice vjernika koji se vole i paze na ovome svijetu a da oni budu veoma udaljeni jedan od drugog, da razdaljina između njih bude krajnje golema, i da se njihove duše zbliže i prepoznaju se, tako da svaki od njih ima osjećaj da mu je onaj drugi sagovornik i blizak drug. Kad potom jedan od njih ugleda onog drugog, ono što primijeti kod njega bude potpuno sukladno onome što je duša o njemu prethodno saznala!

‘Abdullah ibn ‘Amr kaže: “Duše vjernika susreću se međusobno na razdaljini od jednog dana hoda, a da se nikad prethodno nisu susrele!” Ovaj iskaz neki čak vežu za samog Vjerovjesnika, s.a.w.s.

‘Ikrima i Mudžahid kažu: “Kad čovjek utone u san od njega tada poteče jedan tok i tim tokom teče njegova duša, s tim da joj korijen ostaje u tijelu. Tako ona stiže tamo gdje Bog hoće da stigne i sve dok ona ide čovjek spava, a čim se vrati u tijelo čovjek se probudi.

To je nešto poput zrake Sunca - ona pada na Zemlju dok joj je korijen vezan za Sunce!” Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh navodi sljedeći iskaz jednoga znalca: “Duša se pruža iz čovjekova nosa a njezin korijen, njezina vrpca, ostaje u tijelu; kad bi duša potpuno izišla, čovjek bi umro, onako kako bi se i lampa utrnula kad bi se od nje odvojio fitilj. Zar ne vidiš da se vrpca vatre nalazi u fitilju a da njezina svjetlost i njezine zrake ispunjavaju prostor kuće?! Isto tako i duša - ona se pruža iz čovjekova nosa, dok se on nalazi u stanju sna, i odlazi na nebo i prolazi kroz razne predjele, te se susreće s dušama umrlih.

Tako, kad spavaču melek zadužen za ljudske duše pokaže nešto što mu je drago vidjeti - a onaj kome se to pokaže
bude na javi razuman, inteligentan i iskren, da se u budnom stanju ne obazire ninašta što ne valja - njegova duša mu se vrati i u njegovo srce

unese upravo ono što mu je Allah uzvišeni otkrio, sukladno njegovom duhovnom stanju.

Ako pak dotična osoba bude slabašna i labava, sklona onome što je nevaljalo i svraćanju pažnje na nj - kad ona utone u san i Bog joj otkrije nešto, dobro ili loše, i duša mu se s tim stane vraćati, ona pritom ne ugleda nijedan šejtanski pokaz, odnosno nešto što ne valja a da se kod toga ne zadrži, onako kako se on zadrži kod toga u budnom stanju, te tako u njegovo srce ne unese jasno ono što joj je Bog otkrio, pa to njemu stoga bude nerazumljivo, jer to bude mješavina istine i laži. To mu čak ni tumač snova nije u stanju razmrsiti, budući da su tu spletene istina i laž”.

Ove njegove riječi jesu nešto najljepše što je rečeno o ovome, što upućuje na to da je onaj ko ih je izrekao veliki znalac i poznavalac duša i propisa vezanih za njih.

Ti ćeš, doista, vidjeti nekog: sluša znanje i mudrost - ono, dakle, što mu je od najveće koristi - a potom naiđe na nešto nevaljalo, na kakvu muzičku skarednost, na nešto sumnjivo, varljivo i si., pa tome posveti pažnju i otvori mu svoje srce, da bi ga to na koncu i odvelo tamo. Tako mu se pomuti ono znanje i mudrost koje je slušao i izgube mu se jasni obrisi istine i laži. Eto, isto to dešava se i s dušama prilikom sna!

Kad se pak rastave od tijela, zbog tih uvjerenja i loših sumnji kojima su bile obuzete dok su bile povezane s tijelom bivaju izložene stanovitoj patnji, kojoj se još pridodaje i patnja kojoj su uzrok te strasti i nahođenja koja su se ispriječila pred njima; k tome, dodaje im se i jedna druga patnja koju Bog stvara i njoj i njezinom tijelu a koja je posljedica onih postupaka koje je duša činila u zajednici sa tijelom. To je onaj tjeskobni život u berzahu; eto, to je ono što je čovjek sam sebi ponio tamo!

Istini odana, uzvišena i čista duša koja ne voli ništa nevaljalo i koja ninašta od toga nije svikla, ima upravo suprotan status - ona, usljed tih svojih ispravnih vjerovanja, znanja i spoznaja koje je crpjela iz niše poslanstva (miškat el-nubuvveh), te tih čistih htijenja i nahođenja, susreće se s lagodnošću; Allah uzvišeni njoj od njezinih djela stvara prijatan ambijent (na‘im) i time je nagrađuje u berzahu, tako da joj on bude jedna od bašči džennetskih, dok onoj drugoj bude jedna od jama džehennemskih.

Što se tiče onih koji kažu da su duše vjernika kod Allaha uzvišenog, i ništa drugo tome ne dodaju - takav njihov iskaz odražava pažljiv odnos prema kur’anskom tekstu, jer Bog uzvišeni kaže: “Ne, oni su živi i u obilju su kod svog Gospodara!”

Oni koji se ovako određuju naspram predmetnog pitanja svoj stav potkrepljuju s više argumenata. Pored ostalog, pozivaju se i na hadis koji prenosi Muhammed ibn Ishaq el- San‘ani, koji kaže: “Kazivao nam je Jahja ibn ebi Bekir, pozivajući se na Muhammeda ibn ‘Abd el-Rahmana ibn ebi Zi‘ba, on na Muhammeda ibn ‘Amra ibn ‘Ataa, on na Se‘ida ibn

Jesara a on na Ebu Hurejru, koji od Vjerovjesnika, s.a.w.s., prenosi sljedeće: ‘Kad duša napusti umrloga s njom se uspinje na nebo sve dok se ne dođe do neba gdje je Bog
uzvišeni. Ako je umrli bio loš čovjek s njegovom dušom se uspinje do neba, no njoj se ne otvore vrata nebesa; on se odatle pusti i vrati se u kabur!”

Pouzdanost ljudi koji prenose ovaj hadis nije upitna, a hadis bilježi Ahmed u svom “Musnedu”, te neki drugi autori.

Ebu Dawud el-Tajalisi kaže: “Kazivao nam je Hammad ibn Selema, pozivajući se na ‘asima ibn Behdelu, on na Ebu Waila a on na Musu el-Eš‘arija, koji kaže: ‘Duša vjernikova izlazi poput mirisa ljepšeg od miška i meleki se s njome upravljaju put nebesa. “Šta je to?!”, upitaju oni pored kojih prođu i oni reknu: “Ovo je taj i taj, koji je činio to i to” - nabrajajući njegova dobročinstva - našta oni reknu: “Dobro došli, i vi i on!” i njegovu dušu preuzmu od njih. Tako se s njom uspnu do onih vrata kroz koja su uzdizana njegova djela i ona obasja nebesa - poprimi svijetlo obilježje, poput Sunca - i tako dođe do Prijestolja Božijeg.

A kad se nevjerniku uzme duša i kad bude ponesena, oni na koje se naiđe upitaju: “Šta je ovo?!”, i meleki koji je nose reknu: “Ovo je taj i taj, koji je činio to i to” - nabrajajući njegova loša djela - našta oni reknu: “Nije dobro došao! Nije dobro došao! Vratite ga nazad!”, i on bude vraćen u najdonji dio zemljina tla!”

El-Meliki ibn Ibrahim prenosi sljedeći iskaz Dawuda ibn Jezida el-Udija: “Mislim da sam čuo ‘Amira el-Š‘abija kako navodi riječi Huzejfe ibn el-Jemana: “Duše se zastavljaju kod Milostivoga - uzvišen neka je On! - i tu čekaju da budu primljene - dok ne budu ponovo proživljene!”

Sufjan ibn ‘Ujejne navodi iskaz Mensura, sina Safijjinog, koji od svoje majke prenosi kako je jedanput Ibn Omer ušao
u mesdžid - nakon što je Ibn Zubejr bio ubijen i razapet - i kako je potom prišao Esmi da joj izrazi saučešće i pritom joj rekao: ‘Drži se bogobojaznosti i strpljenja, jer tijela nisu ništa; duše su kod Allaha!’, našta mu je ona kazala: ‘A šta me može omesti da ne budem strpljiva - ta, glava Jahje, sina Zekerijaova, data je prostitutki Benu Israila!”

Džerir navodi od E‘ameša, koji se poziva na Šemira ibn ‘Atijju a on na Hilala ibn Jesafa, sljedeće: “Sjedili smo s ljudima kod K‘aba, Rebi‘a ibn Hajsema i Halida ibn ‘Ar‘are kad je došao Ibn ‘Abbas i K‘ab je rekao: ‘Ovo je amidžić vašeg Poslanika!’, te mu napravio mjesto i Ibn ‘Abbas je sjeo.

‘K‘abe’, reče potom, ‘sve mi je iz Kur’ana jasno sem četiriju stvari; hajde, stoga, reci mi ti šta je to Sidžln, šta ‘Illijjun, šta Sidret el-munteha i šta znače Božije riječi o Idrisu Mi smo ga na visoko mjesto digli! (Merjem, 57)

‘Što se tiče ‘Illijjuna’, kazao mu je K‘ab, ‘to je sedmo nebo, na kojem

su duše vjernika. Sidžin je najdonja, sedma zemlja, a duše nevjernika nalaze se ispod Iblisovog tijela. Što se tiče riječi Boga uzvišenoga o Idrisu: “Mi smo ga na visoko mjesto digli” - njemu je Bog objavio: Tebi ću svakoga dana uzdizati onako kako uzdižem i druga ljudska djela! - i on je zamolio jednog svog prijatelja, meleka, da mu zamoli meleka smrti da ga pričeka dok ne uradi dodatnih djela, te ga je on na svojim krilima ponio i digao ga visoko. Kad je bio na četvrtom nebu, tu ga je susreo melek smrti i on mu tad prenese Idrisovu molbu. ‘Gdje je on?!’, upitao je i on mu je kazao da je tu, međ’ njegovim krilima. ‘Čudno!’, reče mu tad melek smrti. ‘Meni je upravo naređeno da mu dušu uzmem na četvrtom nebu!’ Tako mu je tu uzeo dušu.

Što se tiče Sidretu’l-muntehaa - to je lotos nad glavama nosača Prijestolja Božijeg; tu se završava ljudsko znanje i niko ne zna šta je iza toga. Stoga je i nazvan tako: Sidretu’l- munteha - Lotos krajnjeg dosega!”

Ibn Mendeh kaže: “Ovo prenosi i Wehb ibn Džerir od svoga oca, zatim J‘akub el-Kommi od Šemira, te Halid ibn ‘Abdullah od ‘Awama ibn Hošiba, on od Kasima ibn ‘Awfa a on od Rebi‘e ibn Hajsema, koji kaže: ‘Sjedili smo kod K‘aba...’, i potom naveo gornju predaju.

Ja‘la ibn ‘Ubejd, pozivajući se na Edžhela a on na Dahhaka, navodi sljedeće: “Kad se uzme duša vjernikova, s njom se uspinje do najdonjeg neba a odatle oni tu bliski s njom idu do drugog neba, pa tako do trećeg, četvrtog, petog, šestog i sedmog neba, sve dok ne bude dovedena do Sidret el-muntehaa”. - “Zašto je Sidret el-munteha nazvana tim imenom?”, upitao sam Dahhaka i on je rekao: “Zato što tu skončavaju sve Božije odredbe; ništa je ne prelazi!” - Tu meleki reknu: ‘Gospodaru, evo tog i tog Tvog roba!’ - a On njega zna bolje od njih! - i Bog mu tu pošalje jednu ovjerenu potvrdu koja ga štiti od patnje. Na to se odnose Božije riječi: Uistinu, knjiga čestitih je u £Illijjunu, a znaš li ti šta je Illijjun? Knjiga ispisana! - nad njom bdiju oni Allahu bliski! (Mutaffifun, 18-21)

Ovo nije u suprotnosti s mišljenjem onih koji drže da se oni nalaze u Džennetu, jer se Džennet i nalazi kod Sidret el- muntehaa, tj. kod Allaha. Oni koji se ovako izražavaju vjerovatno smatraju da je takav izraz najprimjereniji i najispravniji, budući da je sam Bog uzvišeni kazao da se duše šehida nalaze kod Njega, odnosno da je Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao da se one slobodno kreću po Džennetu, kud žele.

Za ono stajalište po kojem se duše vjernika nalaze u Džabiji a duše nevjernika u Berehutu, u Hadremevtu, Ebu Muhammed ibn Hazm kaže da je rafidijsko. To, međutim, nije tačno budući da ga zastupa i jedna skupina učenjaka sunnijske orijentacije (ehl el-sunneh).

Ebu ‘Abdullah ibn Mendeh kaže: “Od jedne skupine učenjaka iz prve i druge generacije muslimana prenosi se da se duše vjernika nalaze u Džabiji”. Potom kaže: “Kazivao nam je Muhammed ibn Muhammed ibn

Junus, pozivajući se na Ahmeda ibn ‘Asima, on na Ebu Dawuda ibn Sulejmana ibn Dawuda, on na Hemmama, on na Qatadu, on na jednog čovjeka koji mu je od Se‘ida ibn el-Musejjeba, koji se pozivao na ‘Abdullaha ibn ‘Amra, prenio sljedeće: ‘Duše vjernika skupljaju se u Džabiji a duše nevjernika u jednoj slanači u Hadremevtu koja se zove Berehut”.

Zatim navodi, posredstvom Hammada ibn Seleme, koji se poziva na ‘Abd el-Dželila ibn ‘Atijju a on na Šehira ibn Hošiba, kako je K‘ab ugledao ‘Abdullaha ibn ‘Amra - ljudi ga saletjeli s pitanjima - pa je jednom čovjeku rekao da ga upita gdje se nalaze duše vjernika a gdje duše nevjernika. Dotični mu je tako postavio to pitanje i on je kazao: “Duše vjernika nalaze se u Džabiji, a duše nevjernika u Berehutu!”

Ibn Mendeh kaže: “Ovo od ‘Abd el-Dželila prenosi i Ebu Dawud i neki drugi”, navodeći potom Sufjanov hadis kojeg on prenosi od Furata el-Qazzaza, on od Ebu Tufejla a on od ‘Alije; tu stoji: “Najbolji bunar na Zemlji je Zemzem a najgori bunar na Zemlji jest onaj u Berehutu, u Hadremevtu. Najbolja dolina na Zemlji je dolina Mekke i ona dolina u Indiji u koju je spušten Adem - odatle vam je porijeklo! - a najgora dolina na Zemlji jest dolina Ahqaf, tamo u Hadremevtu, u koju odlaze duše nevjernika!”

Ibn Mendeh kaže: “Hammad ibn Selema, pozivajući se na ‘Alija ibn Zejda, on na Jusufa ibn Mehrana, on na Ibn ‘Abbasa a on na ‘Aliju, prenosi sljedeće: ‘Najprezrenije mjesto na Zemlji jest jedna dolina u Hadremevtu koja se zove Berehut - u njoj borave duše nevjernika i u njoj ima jedan bunar čija je voda danju tako crna kao da je bljuvotina u koju se skupljaju gmazi (hewam)!”

Zatim, posredstvom Isma‘ila ibn Ishaka el-Qadija, koji se poziva na ‘Alija ibn ‘Abdullaha, on na Sufjana a on na Ebbana ibn Jagluba, navodi sljedeće: “Jedan čovjek je rekao: ‘Ja sam prenoćio tamo - tj. u dolini Berehut: kao da su se sabrali glasovi svih ljudi i slili u jedno: O, Duma! O, Duma!” Ebban kaže: “Nama je jedan sljedbenik ranije Božije objave kazivao da je Duma melek zadužen za duše nevjernika!” Sufjan kaže: “Mi smo se raspitali kod ljudi iz Hadremevta i oni su nam kazali da u toj dolini niko ne može prenoćiti!” Ovo je sve što sam uspio saznati o ovom stajalištu. Ukoliko je, dakle, ‘Abdullah ibn ‘Amr izraz ‘Džabija’ upotrijebio u metaforičnom, prenesenom značenju, u smislu da se duše skupljaju u jednom širokom prostoru, nalik Džabiji koja je prostrana, s ugodnim zračnim strujama, onda je to prihvatljivo. Međutim, ukoliko je mislio na pravu Džabiju, isključujući ostale zemaljske prostore, takvo nešto ipak nije moguće znati izuzev ako bi se dalo mjerenjem ustanoviti. Moguće da je on to čuo i od nekih sljedbenika ranijih Božijih objava.

Što se tiče stajališta onih koji drže da se duše sakupljaju u onoj zemlji

za koju je Bog rekao: Mi smo u Zeburu, poslije Tevrata, napisali da će Zemlju Moji čestiti robovi naslijediti! (El-Enbija', 105) - ukoliko je taj njihov stav proistekao iz njihova tumačenja ovoga ajeta, onda treba kazati da to nije njegovo ispravno tumačenje.

Učenjaci nisu saglasni o tome o kojoj zemlji je ovdje riječ. Se'id ibn Džubejr prenosi Ibn 'Abbasov stav da je to zemlja Dženneta, što prihvaća i većina komentatora Kur'ana. Od Ibn 'Abbasa se, međutim, prenosi i drukčiji stav - da je to, naime, ovaj svijet kojeg je Bog otvorio Muhammedovom ummetu, što i jest ispravno stajalište. Sličan iskaz nalazimo u suri Nur: Allah obećava da će one medu vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurno namjesnicima na Zemlji postaviti,

kao što je postavio namjesnicima one prije njih! (El-Nur, 55)

U Sahihu je zabilježen i sljedeći Vjerovjesnikov, s.a.w.s., hadis: "Sažeta mi je Zemlja - njezin istok i zapad - i vlast moga ummeta će se protegnuti do tamo dokle mi je sažeta!"

Jedna skupina mufessira (komentatora Kur'ana) je mišljenja da se u predmetnom ajetu misli na područje Jerusalema (Bejt el-Maqdis). Jerusalem, doista, ulazi u sastav Zemlje koju je Bog u naslijeđe dao svojim dobrim robovima, ali se ajet ipak ne odnosi samo na nj.

Što se tiče stajališta onih koji drže da se duše vjernika nalaze u 'Illijjunu, na sedmom nebu, a duše nevjernika u Sidžinu, u sedmoj zemlji - što je i mišljenje koje ima svoje pobornike kako među ranijim, tako i među kasnijim učenjacima - ono svoje uporište nalazi u Poslanikovom, s.a.w.s., hadisu: "Bože moj, najodabranije društvo!"

Prethodno je naveden i hadis Ebu Hurejre u kojem stoji "da, kada umrloga napusti njegova duša, s njom se uspinje na nebo sve dok ne bude dovedena do sedmog neba, na kojem je Bog uzvišeni!"

Također smo naveli i Ebu Musaov iskaz "da se duša uspinje, sve dok ne dođe do Prijestolja Božijeg", te Huzejfin - "da se ona zadržava kod Milostivoga"; zatim iskaz 'Abdullaha ibn Omera: "Ove duše su kod Allaha". Isto tako, naveli smo i Vjerovjesnikove, s.a.w.s., riječi: "Duše šehida sklanjaju se u jedne kandilje podno Prijestolja Božijeg", kao i hadis Berraa ibn 'aziba u kojem stoji "da se duša uspinje s jednog neba na drugo - sa svakog neba ispraćaju je oni iz njezine blizine - sve dok tako ne stigne do sedmog neba". U drugoj verziji ovog hadisa kaže se: "Sve dok ne dođe do neba u kojem je Bog uzvišeni!"

Sve ovo, međutim, ne upućuje na to da je tamo i njezino boravište. Ona se uzdiže tamo da bi bila izložena svome Gospodaru, da On o njoj izrekne svoj sud i da registar djela umrle osobe bude zaveden među one iz 'Illijjuna, odnosno među one iz Sidžina, nakon čega biva vraćena u kabur radi kaburskog ispitivanja; potom se vraća u svoje obitavalište u

koje se pohranjuje.

Prema tome, duše vjernika su u ‘Illijjunu - raspoređene prema njihovim stepenima, dok su duše nevjernika u Sidžinu
- također prema njihovim stepenima!

Što se tiče stajališta onih koji kažu da se duše vjernika sakupljaju u zdencu Zemzem, ono svog uporišta, koje bi se moralo respektirati, nema ni u Kur’anu, ni u hadisu, kao što nema ni pouzdana autoriteta koji ga podupire. Ono jednostavno nije ispravno, a ni Zemzemov zdenac nije dovoljno prostran za sve vjerničke duše. Uz to, u koliziji je s onim na šta nedvosmisleno ukazuje potvrđeni sunnet, tj. da je vjernikova duša ptica koja se hrani po džennetskom drveću.

Ukratko, ovo je jedno od najgorih stajališta i najmanje je utemeljeno na istini. Ono je čak lošije i od onoga po kojem se duše nalaze u Džabiji, budući je Džabija široko, prostrano mjesto, za razliku od ovog tijesnog zdenca.

Što se tiče stajališta onih koji drže da se duše vjernika nalaze u zemaljskom berzahu (?) i da se tu kreću kako žele - ono se prenosi od Selmana el-Farisija. Berzah je, naime, pregrada između dvaju entiteta. Prema tome, Selman je vjerovatno mislio na predio koji se nalazi između ovoga svijeta i Ahireta, tj. da su duše tu puštene i da se unutar te zone kreću kako hoće. To je respektabilno stajalište. Duše su, naime, napustile ovaj svijet, no nisu ušle u Ahiret, već se nalaze u zoni (berzah) između ta dva entiteta. Tako se duše vjernika nalaze u širokom berzahu kojeg karakterizira ugodnost, mirišljavost i lagodnost, dok se duše nevjernika nalaze u jednom tijesnom berzahu u kojem vlada nujnost i patnja. Allah uzvišeni kaže: Pred njima će prepreka (berzah) biti sve do Dana kada će oživljeni biti! (El-Mu’minun, 100) Berzah, koji se ovdje spominje, jest zona između ovoga svijeta i Ahireta. U svojoj osnovi on znači: pregrada između dvaju entiteta.

Što se tiče onoga stajališta da se duše vjernika nalaze s desne, a duše nevjernika s lijeve Ademove strane, to je, tako mi Boga, stav kojeg podupire vjerodostojan (sahih) hadis, tj. hadis o Poslanikovom Noćnom putovanju (isra’), kad ih je, doista, tako vidio. Međutim, to ne znači da se one - s desne i s lijeve strane - nalaze u istom položaju. Oni s Ademove desne strane nalaze se u gornjem dijelu, u komociji, dok su oni sa lijeve strane u donjem dijelu, u tamnici.

Ebu Muhammed ibn Hazm kaže: “Taj berzah u kojem ga je vidio Božiji Poslanik, s.a.w.s., u Noći svoga uzdignuća nalazi se kod najdonjeg neba (semau’d-dunja), tj. tamo gdje prestaje djejstvo praelemenata ovoga svijeta (munqata‘ el- anasir), što upućuje na to da se tu nalaze i duše, ispod tog neba, gdje prestaju djelovati zemaljski

praelementi: voda, zemlja, vatra i zrak!”

Ibn Hazm svakoga ko izrekne neki stav a da za nj nema primjeren argument uvijek grubo osudi, međutim kojim to kur’anskim ili hadiskim argumentom on podupire ovakav svoj stav?! Mi ćemo se na nj osvrnuti nešto kasnije, ako Bog da, kad dođemo do njega.

Ako bi neko rekao: Ako se duše onih sretnih nalaze s desne Ademove strane, a sam Adem na najdonjem nebu - dok je pouzdano preneseno da se duše šehida nalaze u hladu
Prijestolja Božijega koje se nalazi iznad sedmoga neba - kako onda te duše mogu biti s njegove desne strane kad ih je Vjerovjesnik, s.a.w.s., vidio na najdonjem nebu? - odgovor bi se sastojao iz više partikula:

1) nije nemoguće da one budu s njegove desne strane u pravcu prema gore, odnosno da duše nesretnika budu s njegove lijeve strane u pravcu prema dolje;
2) nije nemoguće ni to da se njihovo predstavljanje Vjerovjesniku, s.a.w.s., realizira na najdonjem nebu, uprkos tome što je mjesto njihova prebivališta iznad toga;
3) Vjerovjesnik, s.a.w.s., nije rekao da je tamo vidio baš sve duše sretnika; rekao je: [U]S njegove desne strane bijahu mase, i slijeve strane bijahu mase!”

Ono što je nedvojbeno poznato jest da se duše Ibrahima i Musaa nalaze iznad toga, na šestom i sedmom nebu. Isti je slučaj i s ostalim vjerovjesnicima - i njihove duše iznad su najdonjeg neba, kao što se i duše samih sretnika nalaze jedne iznad drugih, shodno svom položaju, kao što su i duše nesretnika jedne ispod drugih, shodno njihovu položaju.

Opet - Bog najbolje zna!

Što se tiče stajališta Ebu Muhammeda ibn Hazma - da se duše umrlih nalaze tamo gdje su bile i prije nego su stvorena njihova tijela - to je njegova konstrukcija i njegovo lično opredjeljenje, tj. da su duše stvorene prije tijela, o čemu postoje dva stajališta. Većina učenjaka (džumhur) smatra da
se duše stvaraju nakon stvaranja tijela. Oni koji drže da su stvorene prije tijela, tu svoju tvrdnju ne mogu potkrijepiti nikakvim kur’anskim, hadiskim ili argumentom konsenzusa učenjaka. Sve što u tom smislu mogu ponuditi jest njihovo razumijevanje kur’anskih sadržaja koji se opet ne odnose na to, ili neke hadise koji nisu vjerodostojni.

Upravo tako postupio je i Ebu Muhammed ibn Hazm s kur’anskim ajetom: I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovib sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?” - oni su odgovorili: “Jesi, mi svjedočimo!” (El-E£araf, 172), te s ajetom: Mi smo Adema stvorili i onda mu oblik dali, a poslije

melekima rekli: “Poklonite mu se!” - i oni su se poklonili! (El-E‘araf, 11)

On kaže: “Proizlazi da je Bog duše stvorio u jednom mahu (džumleten). Isto tako i Vjerovjesnik, s.a.w.s., nam je saopćio da su duše mobilizirana vojska, pa koje se međusobno prepoznaju te se zbliže, a koje se ne prepoznaju te se raziđu. Bog uzvišeni je, dakle, njihovo obećanje i njihovo posvjedočenje uzeo kad su već bile stvorene, uobličene i kad im je bio dat razum - bilo je to prije nego je melekima naredio da se poklone Ademu i prije nego ih je uveo u tijela koja su tada još uvijek bila samo zemlja. Bog uzvišeni je to stvorio svojim izrijekom - tek kasnije stvarajući preostali dio procesa
- i onda ih stacionirao tamo gdje je htio. Riječ je o berzahu u koji se one ponovo vraćaju prilikom smrti”.

Mi ćemo se na ovakvo njegovo argumentiranje posebno osvrnuti kad budemo davali odgovor na pitanje da li se duše stvaraju istovremeno s tijelima, ili ranije, budući da ovdje razmatramo pitanje boravišta duša nakon smrti.

Ibn Hazmov stav da duše borave u berzahu u kojem su bile prije stvaranja tijela utemeljeno je samo na takvom njegovom uvjerenju. Njegova pak tvrdnja da se duše sretnika nalaze s desne, a duše nesretnika s lijeve Ademove strane - istinita je, kako je to saopćio sam Vjerovjesnik, s.a.w.s., dok mu tvrdnja da se duše nalaze tamo gdje prestaje djejstvo četiriju praelemenata nema nikakva uporišta u Kur’anu i Sunnetu, i uopće ne nalikuje stavovima muslimana!

Vjerodostojni hadisi upućuju na to da se duše nalaze iznad praelemenata, da su u Džennetu kod Boga, što sugeriraju i svi kur’anski iskazi.

Ibn Hazm potom iznosi ispravnu konstataciju - da se duše šehida nalaze u Džennetu. Poznato je, međutim, da su ᶜsiddiquni’ bolji od šehida - kako bi onda duše Ebu Bekra el- Siddika, ‘Abdullaha ibn Mes‘uda, Ebu Derdaa, Huzejfe ibn el-Jemana i njima sličnih ljudi - Bog njima bio zadovoljan! - mogle biti tamo gdje prestaje djejstvo zemaljskih praelemenata, dakle ispod ovog najnižeg nebeskog svoda, ispod najdonjeg neba, a duše šehida našeg vremena i si. iznad te sfere, iznad nebesa?!

Što se tiče Ibn Hazmove tvrdnje: “Muhammed ibn Nasr el-Merwezi, pozivajući se na Ishaqa ibn Rahewejha, navodi doslovno ovako kako smo i mi kazali”, te njegove tvrdnje: “Ovoga stajališta su i svi učenjaci; to je i stav svih muslimana”
- treba kazati da Muhammed ibn Nasr el-Merwezi u svojoj knjizi Odgovor Ibn Qutejbiu vezi s kur’anskim ajetom: I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?!” (El-E‘araf, 172), navodi sve one predaje koje su navodili prethodnici a koje se odnose na

izvođenje potomstva Ademova iz njegove kičme, zatim uzimanja potvrde (Misaq) od njih, te njihovog ponovnog vraćanja u njegovu kičmu; u kojima se navodi da ih je Bog iz njegove kičme izveo u obliku veoma sitnih čestica (zerr), da ih je već tada Bog uzvišeni razdijelio na nesretne i sretne, odredio njihov životni vijek, opskrbu, djela te dobro i zlo koje će ih snaći.

Zatim kaže: "Ishaq kaže: 'Učenjaci su saglasni da se tu radilo o dušama prije nego su bila stvorena tijela; On im je dao sposobnost govora i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: "Zar]a nisam Gospodar vaš" - oni su odgovorili: "Jesi, mi svjedočimo!" - i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: "Mi o ovome ništa nismo znali", ili da ne reknete: "Naši preci su prije nas druge Allahu ravnim smatrali!" (El-E araf, 172-173)

Ovo su, doslovno, njegove riječi i iz njih se, kako vidiš, ne može razumjeti da je boravište duša - kako to tvrdi Ebu Muhammed - isto ono boravište u kojem su bile prije stvaranja tijela. Naprotiv, one nedvosmisleno kazuju o tome da ih je Bog tada izveo iz Ademove kičme, da im se obratio i potom ih ponovo vratio u kičmu Ademovu.

Ovo njegovo mišljenje, premda ga podupire jedna skupina kako ranijih tako i kasnijih učenjaka, ipak ne stoji. Ispravno stajalište je nešto drukčije, kako ćeš to, ako Bog da, vidjeti kasnije. Cilj odgovora na ovo pitanje, naime, nije taj da se objasni da li su duše stvorene prije tijela ili ne. No čak i kad bi se sve ovo podvelo pod stajalište Ebu Muhammeda, to opet ne bi moglo poslužiti kao argument da se boravište duša nalazi tamo gdje prestaje djejstvo četiriju praelemenata, odnosno da su se one tamo i prvobitno nalazile.

Što se tiče stajališta da duše odlaze u čisto ništavilo - kojega se drže oni koji smatraju da je duša samo jedna od akcidentalija tijela, tj. život - njega zastupa Ibn el-Baqillani i njegovi sljedbenici. Ebu Huzejl el-'Allaf također kaže: "Duša je jedna od akcidentalija" - ne navodeći pritom da je ona i sam život, kako to čini Ibn el-Baqillani - "Ona je kao i svaka druga akcidentalija tijela".

Ovi smatraju - kako smo to ranije istaknuli - da sa smrću tijela njegova duša iščezava onako kako iščezavaju i sve druge njegove akcidentalije, uvjetovane životom. Neki od njih kažu: "Nijedna se akcidentalija ne zadržava dva trenutka (la jebqa zemanejn), što tvrdi i većina eš'arija. Također kažu: "Trenutna čovjekova duša nije istovjetna onoj malopređašnjoj, no čovjek se ne rastapa. Njemu se permanentno stvara duša i tako u nedogled. Na taj način u njemu se, za samo sat vremena, ili za manje od toga, promijeni hiljadu duša, te kad čovjek umre iza toga ne preostaje nikakva duša koja bi se uspinjala na nebo i vraćala se u kabur, koju bi preuzimali meleki i tražili da joj se otvore vrata nebesa, koja bi mogla kušati užitak ili patnju i si. Užitak ili patnju kuša samo tijelo

- kad mu Bog hoće nešto od toga učiniti On tada u nj povrati život. Prema tome, nema nikakvih duša koje bi mogle egzistirati samostalno!”

Neke istaknute ličnosti ove orijentacije kažu: “Život bude povraćen u repnu kost, i samo taj dio kuša patnju ili užitak!” Ovo stajalište, međutim, pobija kako Kur’an i Sunnet, tako i konsenzus prve generacije muslimana, te prirodnost, razboritost i inteligentnost, i njega može zastupati samo onaj ko ne poznaje ni svoju a nekamo li tuđu dušu.

Sam Bog uzvišeni obraća se duši spominjući joj povratak, ulazak i izlazak, dok jasni autentični hadiski sadržaji govore o tome da se ona uspinje, spušta, uzima, zadržava, pušta, da se za nju traži da joj se otvore nebeska vrata, da čini sedždu i govori, da iz tijela izlazi cureći, onako kako curi kapljica, da se umotava u džennetske ili džehennemske ćefine i opremu, da je melek smrti uzima svojom rukom i da je potom iz njegove ruke preuzimaju drugi meleki, da miriše poput najljepšeg mirisa miška, odnosno da zaudara poput zapaha lešine, da je ispraćaju s jednog neba na drugo, da potom s melekima bude vraćena na Zemlju; da je, kada izađe iz tijela, prati pogled umirućeg, tako da je ugleda izvan sebe; Kur’an govori o tome da ona u svom kretanju ide od mjesta do mjesta sve dok ne dođe do guše; tu je i sve ono što smo ranije naveli, sa svim argumentima, gdje se govori o međusobnom susretanju i prepoznavanju duša, o tome da su duše mobilizirana vojska itd., što sve skupa ovo stajalište čini neodrživim.

Vjerovjesnik, s.a.w.s. u Noći svoga uzdignuća (isra’) vidio je duše s desne i s lijeve Ademove strane. On je, također, kazao da je vjernikova duša ptica koja se hrani s džennetskih stabala, da se duše šehida nalaze u njedrima zelenih ptica... Bog uzvišeni nam je saopćio da se duše faraonove porodice s jutra i s večeri izlažu vatri.

Nakon što je saopćio Ibn Baqillanijevo razumijevanje, Ebu el-Huzejl je revnosno pristupio daljnjem izlaganju svog odgovora. “Proizlazi”, kaže on, “da se dešava jedno od ovog dvoga: ili se u prvi dio tijela postavlja nekakav prolazan život, ili se za taj oblik života, za tu nagradu ili kaznu, stvara drugo tijelo!”

Ovo je krajnje devijantno stajalište, gledano iz više uglova. Ta ima li devijantnijeg stava od onoga koji dušu čovjekovu drži samo jednom od akcidentalija koja se u vremenskom rasponu od samo jednoga sata promijeni hiljadu puta; po kojem, kad se ta akcidentalija odvoji od čovjeka, iza nje ne ostaje nikakva duša koja bi uživala, koja bi kušala patnju, uzlazila, silazila, koja bi se zadržavala ili puštala?!

Ovakvo stajalište je u konfrontaciji i s razumom i s kur’anskim i hadiskim sadržajima, kao i s urođenom čovjekovom prirodom (fitrah). Njega može zastupati samo neko ko samog sebe ne poznaje i mi ćemo, ako Bog da, različite dokaze neodrživosti ovoga stava navesti na drugom mjestu u sklopu ovoga našeg razmatranja. Ovakvo nešto nije

zastupao niko iz prvih generacija muslimana, i ni jedan muslimanski imam.

Što se tiče stajališta onih koji tvrde da duše nakon smrti odlaze u neka druga tijela, ono je dijelom istinito a dijelom neistinito.

Istinito je ono što je saglasno iskazu onoga koji govori samo istinu i kojem je to i potvrđeno - mir i blagoslovi Božiji neka su na nj!; on je rekao da duše šehida borave u voljkama zelenih ptica koje se sklanjaju u kandilje okačene o Prijesto Božiji, koji su njima ono što su gnijezda pticama. On je to saopćio nedvosmisleno. [u]Bog je njihove duše”, kazao je, “smjestio u njedra zelenih ptica!”

Što se tiče Poslanikovog, s.a.w.s., iskaza: “Duša vjernikova je ptica koja se hrani po džennetskom rastinju!”, moguće ga je razumjeti tako da je ta ptica zapravo “nosač” duše, nešto kao njezino tijelo, što se daje nekim vjernicima i šehidima, a moguće ga je razumjeti i tako da sama duša poprima obličje ptice, što je i opredjeljenje Ebu Muhammeda ibn Hazma i Ebu Omera ibn ‘Abd el-Berra.

Ebu Omerov stav naveli smo ranije i za svoje riječi on sam je odgovoran, dok Ibn Hazm kaže sljedeće: “Vjerovjesnikov, s.a.w.s., hadis “Duša vjernikova je ptica koja se hrani...” treba razumjeti bukvalno i ne povoditi se za mišljenjem neznalica. Vjerovjesnik, s.a.w.s, saopćio je da je duša vjernikova ptica koja se hrani, tj. da ona leti po Džennetu a ne da je pretvorena u ptičje obličje. Ako bi neko rekao: Izraz ‘nesemeh’ (koji je upotrijebljen u predmetnom hadisu u značenju duše - prim. prev.) je ženskoga roda!?, mi bismo mu kazali: Vjerodostojnom predajom prenesen je sljedeći iskaz jednog jezikoslovca Arapina - on je, naime, jednom čovjeku rekao: ‘Stigla ti je moja pisma, pa je ti nisi ozbiljno shvatio!’[105], pa kad ga je neko upitao: ‘Zar riječ pismo upotrebljavaš u ženskom rodu?!’, odgovorio je: ‘A zar pismo nije isto što i liska?!’

Na isti način u hadisu je upotrijebljen i izraz ‘nesemeh’. Što se tiče onoga dodatka, tj. da se duše nalaze u voljkama zelenih ptica, treba kazati da je to samo oznaka kandilja u koje se sklanjaju. Tako ta dva hadisa zapravo sačinjavaju jedan hadis!”

Ovakav njegov stav je potpuno pogrešan, kako formalno tako i značenjski. Naime, hadis “Duša vjernikova je ptica

[105] “Etetke kitabi festahfefte biha!” - riječ ‘kitab koja znači: knjiga, pismo, depeša..., u arapskom jeziku je muškoga roda, pa kako ju je dotični Arapin upotrijebio u značenju ‘list, liska, stranica (sahifa)’, koja je ženskoga roda, tako ju je i izrekao u ženskom rodu.

koja se hrani po džennetskom rastinju!” nije sastavni dio hadisa “Duše šehida su u voljkama zelenih ptica!”

Ono što Ibn Hazm navodi možda se i može primijeniti na prvi hadis, no ni na koji način se ne može primijeniti i na drugi, budući da je Vjerovjesnik, s.a.w.s., saopćio da se duše šehida nalaze u voljkama

zelenih ptica, dok u drugoj verziji ovog hadisa stoji: ‘u njedrima zelenih ptica’, a u trećoj: ‘u bijelim’, te da se te ptice kreću po Džennetu i hrane se nekim džennetskim plodovima, i piju s džennetskih rijeka, a potom se sklanjaju u kandilje podno Prijestolja Božijeg, koje su njima ono što su gnijezda pticama. Ibn Hazmova tvrdnja da se sintagmom ‘voljke ptica’ samo označavaju dotični kandilji u koje se sklanjaju apsolutno je pogrešna. Naprotiv, radi se o tome da su ti kandilji pribježište tim pticama.

Hadis, prema tome, jasno razlučuje tri subjekta: duše, ptice u čijim njedrima se duše nalaze i kandilje u koje se te ptice sklanjaju. Kandilji su, dakle, nepomični i nalaze se podno Prijestolja Božijega, dok se ptice kreću, odlaze i dolaze, a u njihovim nutrinama nalaze se duše.

Ako bi neko rekao: Moguće je da duše same sebi uzmu ptičje obličje a ne da budu stavljene u tijela nekih ptica, kao što Bog uzvišeni kaže: I kakav je htio lik ti dao! (El-Infitar, 8) Na nešto takvo upućuju i Poslanikove riječi u jednoj drugoj verziji hadisa gdje se kaže: “Njihove duše su poput zelenih ptica!”

Tako prenosi i Ibn ebi Šejbe, pozivajući se na Ebu Mu‘awiju, on na E‘ameša, on na ‘Abdullaha ibn Murru, on na Mesruqa a on na ‘Abdullaha, dok Ebu Omer kaže: ‘Meni se čini - a Bog najbolje zna - da je najprihvatljivija ona verzija u kojoj se kaže: ‘poput ptice’, odnosno: ‘u obličju ptice’, budući da sukladira našem navedenom hadisu’, tj. hadisu koji prenosi K‘ab ibn Malik: “Duša vjernikova...” - odgovor bi bio da se predmetni hadis prenosi i u jednoj i u drugoj verziji, s tim da se u hadisima koje Muslim bilježi u svome “Sahihu”, posredstvom E‘ameša i Mesruqa, te dvije verzije ne razlikuju u pogledu boravka duša u njedrima zelenih ptica.

Što se tiče Ibn ‘Abbasova hadisa, Osman ibn ebi Šejbe kaže sljedeće: “Kazivao nam je ‘Abdullah ibn Idris, pozivajući se na Muhammeda ibn Ishaqa, on na Isma‘ila ibn Umejju, on na Se ida ibn Džubejra a on na Ibn ‘Abbasa, koji kaže da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: ‘Kad su vaša braća izginula’
- tj. u bici na Uhudu - ‘Bog je njihove duše smjestio u njedra zelenih ptica koje idu na džennetske rijeke, hrane se džennetskim plodovima i sklanjaju se u kandilje od zlata, obješene u hladu Prijestolja Božijeg. Kad su se suočili s tako lijepom hranom, pićem i prijemom rekli su: ‘Ko bi mogao našu braću obavijestiti o nama - reći im da smo mi živi, da smo u džennetskom obilju, pa da se ne sustežu od bitke, da se ne štede u borbi!?’ Na to im je Bog uzvišeni rekao: ‘Ja ću ih obavijestiti o vama!’, pa je objavio: Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga! (Alu ‘Imran, 169)

Sto se tiče hadisa K‘aba ibn Malika, on se nalazi u sve četiri

‘sunena’[106], te u Ahmedovom Musnedu. U verziji koju bilježi Tirmizi stoji da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao: “Duše šehida nalaze se u zelenim pticama; hrane se džennetskim

[106] Sunen - tako su nazvane četiri zbirke hadisa koje su sačinili sljedeći autori: Tirmizi, Ibn Madže, Ebu Dawud i Nesai.

plodovima ili džennetskim rastinjem!” Tirmizi kaže: “Ovo je hasen sahih hadis i u njemu nema ničega što bi nalagalo oprez ili što bi dovodilo u pitanje neko šerijatsko načelo, odnosno što bi bilo u konfrontaciji s nekim kur’anskim ili hadiskim sadržajem. Naprotiv, to o čemu govori ovaj hadis upotpunjenje je počasti kojom Allah obasipa šehide: tijela koja su oni rastrgali žrtvujući se za Boga, Bog im nadoknađuje drugim boljim tijelima - da budu ‘nosači’ njihovim dušama - kako bi im užitak tako bio potpun. Kad bude smak svijeta On će njihove duše ponovo vratiti onim tijelima u kojima su boravile na ovom svijetu!”

Ukoliko bi neko rekao: Ovo ustvari znači reinkarnaciju, selidbu duša u neka druga tijela!? - odgovor bi bio sljedeći: Sve ono na šta upućuje nedvosmisleni sunnet istinito je i u nj se mora vjerovati i njegovo etiketiranje reinkarnacijom ne može ga učiniti upitnim, jednako onako kako je i potvrda svojstava Boga uzvišenoga i realnost Njegovih lijepih imena - na što upućuje i razum (aql) i vjerska tradicija (naql) - također istina koju isto tako činjenica da to neki slobodoumnjaci (mu‘attilun) nazivaju inkarnacijom i konstrukcijom ne može učiniti upitnom.

Isti je slučaj i s racionalnom i tradicionalnom potvrdom Njegova djelovanja i Njegova govora vlastitim htijenjem, Njegova svako večernjeg spuštanja na najdonje nebo, Njegova ‘dolaska’ na Sudnjem danu radi izricanja presude ljudima - sve je to istina i ne može je ugroziti to što je slobodoumnjaci nazivaju ‘utjelotvorenjem u zbivanjima’ (hulul havadis).

Isto tako i sve ono na šta upućuje i razum i vjerska tradicija - gornjost Božija nad Njegovim stvorenjima, Njegova drukčijost u odnosu na njih, Njegovo ‘zasjedanje’ na Prijesto, uspinjanje k Njemu meleka i Džibrila (Ruh?), njihovo silaženje od Njega, uzdizanje k Njemu lijepa govora, uspinjanje k Njemu Njegova Poslanika, njegovo primicanje k Njemu na dva luka ili još bliže itd. - sve je to istina i ne može je ugroziti to što džehmije[107] svemu tome daju prostornu dimenziju, određuju mu pravac i etiketiraju ga otjelotvorenjem.

Imam Ahmed kaže: “Mi nećemo Bogu poreći niti jedno Njegovo svojstvo zbog toga što neki dotično svojstvo smatraju nepriličnim za Nj!”

Tako postupaju inovatori u vjeri - oni sljedbenike sunneta i njihova stajališta nazivaju imenima od kojih se ograđuju oni nedovoljno upućeni (džuhhal); nazivaju ih tlapnjom, konstrukcijom, materijalizacijom Boga (tedžsim).

Prijestolju Gospodara uzvišenog imputiraju ‘hajz’ i ‘džihet’[108] da bi tako stigli čak dotle da poriču Njegovu gornjost nad svojim stvorenjima,

Njegovo zaposjadanje svoga Prijestolja, kao što i rafidije[109] prijateljski odnos prema svim

[107] Džehmije - jedna od brojnih sekti koje su se pojavile unutar muslimanske tradicije. Osnovao je Džehm ibn Safwan, koji je poginuo, kako kaže Zehebi “za vrijeme potomaka druge muslimanske generacije". Džehm je tvrdio da je Bog jedini činilac, da su ljudska djela ustvari Božija djela i da se ljudima pripisuju samo metaforično.

[108] Hajz (dosl. obim, zapremina, određen prostor) i džihet (pravac, smjer, strana, kraj) - tj. da Prijesto Božiji (Arš) zauzima odreden prostor, odnosno da ima svoje granice, te da se nalazi na jednoj strani, ne i na drugim stranama.

[109] Rafidije - naziv sekte koja se pojavila za vrijeme Alije ibn ebi Taliba, četvrtog halife; Alijine ekstremne pristalice; s nekima od njih, koji su išli čak dotle da su ga proglašavali bogom, on sam se krvavo obračunavao. Međusobno se podijelili na brojne sekte. Opća karakteristika rafidija: stav da su Poslanikovi ashabi uzurpirali vlast koja je, po njima, nakon Poslanika trebala pripasti Aliji. Pod ovim izrazom općenito su se podrazumijevale razne ši’ijske sljedbe.

ashabima Božijega Poslanika, s.a.w.s., ljubav prema njima i obraćanje Bogu za njih nazivaju obligacijom (nass), i kao što kaderije[110] - vatropoklonici ovoga ummeta - potvrdu Božijeg određenja nazivaju predestinacijom (džebr).

Suština, međutim, nije u nazivima već u bitima stvari. Hoćemo kazati da nazivanje reinkarnacijom jasnog i nedvosmislenog hadiskog iskaza, tj. činjenicu da duše šehida odlaze u njedra zelenih ptica, ne ugrožava tu hadisku poruku.

Reinkarnacija koja nije prihvatljiva jest ona koju zagovaraju neprijatelji Božijih vjerovjesnika, bezbožnici i dr., koji poriču onaj svijet (me ad), koji vjeruju da se duše, kad napuste ova tijela, sele u različite vrste životinja, insekata i ptica koje su im primjerene i odgovarajuće. Duše, po njima, ulaskom u ta tijela, uživaju ili pate u njima, a potom ih napuštaju i nastanjuju druga tijela koja su sukladna njihovim djelima i moralu; tako u nedogled. Oni tako razumijevaju povratak duše, njezinu nagradu i kaznu i kod njih duši nema nikakvog drugog svijeta osim toga.

To je eto ta neprihvatljiva reinkarnacija koja je u konfrontaciji s učenjem svih Božijih poslanika i vjerovjesnika, od prvog do posljednjeg, što je i poricanje Boga i Sudnjeg dana. Ova skupina tvrdi da boravište duša - nakon što napuste

[110] Kaderije - jedna od prvih sekti koja se pojavila medu muslimanima, čiju je pojavu najavio sam Poslanik, a.s., kazavši za njih da su oni “vatropoklonici ovoga ummeta”. Zagovarali čovjekovu apsolutnu slobodnu volju i bili preteča m‘utezilija, racionalističke škole mišljenja medu muslimanima. El-Evza‘i kaže: “Prvi koji je počeo raspravljati o

Božijem odredenju (kader) jest jedan kršćanin po imenu Sušen. On je bio kršćanin koji je primio islam a potom se opet vratio u kršćanstvo. Te njegove ideje nastavio je propagirati M‘abed el-Džuheni a iza njega Gajlan el-Dimišqi!“ (V. Bagdadijev El-ferq bejn el-fireq, Mektebet Dar el-turas, Kairo, bez godine izdanja, str. 39).

tijela - jesu tijela njima odgovarajućih životinja što je najmanje prihvatljivo, najlošije stajalište. Odmah iza njega je ono stajalište po kojem duše odmah po smrti iščezavaju, tako da ne ostaje nikakva duša koja bi mogla uživati ili patiti - užitak ili kazna sustižu dijelove ili jedan dio tijela, repnjaču ili nešto drugo, kad Bog u njima stvori bol ili užitak, bilo na način da u nj povrati život, kako to tvrde jedni, bilo da se to realizira bez ponovnog vraćanja života, kako kažu drugi istaknuti pobornici ovog stajališta.

Kod njih, kako se vidi, berzahska kazna odnosi se samo na tijela. Drugi opet tvrde upravo suprotno, tj. da se duša ni na koji način ne vraća tijelu i da s njim nije ni u kakvom dosluhu, te da se nagrada i kazna odnose samo na dušu. Međutim, jasan i nedvosmislen sunnet, prenesen potpuno vjerodostojnim putem (mutewatir) pobija stajalište i jednih i drugih i jasno kazuje da kazna prožima i dušu i tijelo sjedinjene, ali i svako od njih pojedinačno!

Ako bi neko kazao: Uredu, naveli ste različita stajališta u pogledu prebivališta duša i iznijeli njihova uporišta, no šta je od toga najprihvatljivije, šta je to u šta bismo trebali vjerovati?! - odgovor bi bio sljedeći: U pogledu svoga prebivališta u berzahu duše se među sobom veoma razlikuju. Neke borave u najgornjim predjelima Tllijjuna, u najuzvišenijem društvu - to su duše vjerovjesnika, mir i blagoslovi Božiji neka su na njih! - pa se čak i tu nalaze na različitim pozicijama, kako ih je vidio Poslanik, s.a.w.s., u noći svoga uzdignuća na nebo.

Neke se nalaze u voljkama jednih zelenih ptica koje se slobodno kreću po Džennetu. To su duše nekih šehida - premda ne i svih - jer među šehidima ima i takvih čijim je dušama, usljed nekog duga i sl., onemogućen ulazak u Džennet. U Musnedu je npr. zabilježena sljedeća predaja Muhammeda ibn ‘Abdullaha ibn Džahša: “Jedan čovjek je došao kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i upitao ga: ‘Božiji Poslaniče, šta me sljeduje ako poginem na Božijem putu?’ i Poslanik mu je rekao da ga sljeduje Džennet. Kad je dotični otišao, Poslanik je dodao: ‘Izuzev ako te ne spriječi ono što mi upravo povjeri Džibril!”

Neke duše bit će zadržane na džennetskim vratima, kako stoji u jednom drugom hadisu u kojem Poslanik kaže: “Vašeg druga vidio sam sputana (mahbusen) pred džennetskim vratima!”

Neke će biti zatvorene u svom kaburu kako se kaže u hadisu u kojem se govori o onom čovjeku koji je ukrao platno a potom poginuo kao šehid; kad su ljudi za nj rekli: ‘Prijatno mu bilo u Džennetu!’; Vjerovjesnik,

s.a.w.s., je kazao: “Tako mi Onoga u čijoj je ruci moja duša, ono platno koje je ukrao u kaburu mu sad bukti vatrom!”

Nekima će prebivalište biti džennetska vrata, kako to stoji u hadisu koji prenosi Ibn ‘Abbas: “Sehidi su na jednoj svjetlucavoj rijeci na vratima džennetskim, u jednom zelenom kubbetu - opskrba im sjutra i svečeri stiže iz Dženneta!” (Hadis bilježi Ahmed) Ovi šehidi imaju drukčije boravište od boravišta Dž‘afera ibn ebi Taliba kojem je Bog njegove odsječene ruke zamijenio krilima pomoću kojih slobodno leti po Džennetu.[111]

[111] Dž‘afer ibn ebi Talib - bliži rođak Božijega Poslanika, s.a.w.s. Poginuo u Siriji, u bici na Mu‘ti, osme godine po Hidžri, kad je, nakon pogibije

Neke će biti zatvorene na Zemlji i uopće se neće uzdizati do gornjeg društva, budući su bile prizemne, niske duše, a prizemne duše ne slažu se s nebeskim dušama, kao što se s njima nisu slagale ni na ovome svijetu. Ona duša koja na ovome svijetu nije postigla spoznaju svoga Gospodara, koja Ga nije zavoljela, imala na umu, s kojim se nije zbližila i približila Mu se - prizemna je, niska duša, i u toj ravni će ostati i kad napusti tijelo. S druge strane, ona duša koja je na ovome svijetu bila posvećena ljubavi Božijoj, mislima na Nj, koja Mu se približila i zbližila se sa Njim, ona će i nakon što se odvoji od tijela biti s nebeskim, njoj odgovarajućim dušama. Čovjek će, dakle, biti s onim koga voli i u berzahu i na Sudnjem danu. Bog uzvišeni sparit će duše jedne s drugima i u berzahu i na Sudnjem danu, kako smo to ranije vidjeli u jednom hadisu. Dušu vjernikovu On će smjestiti u lijepo ozračje (nesem tajjib), tj. među dobre, njoj slične duše. Tako se duša, nakon što napusti tijelo, priključuje onim sebi srodnim, svojoj sabraći, čija su djela slična njezinim; oni će biti njezino tamošnje društvo.

Neke duše bit će u vatrenom prebivalištu bludnika i bludnica (tennur), a neke će plivati jednom krvavom rijekom gdje će gutati kamenje.
muslimanskog komandanta Zejda ibn Harise, on preuzeo muslimansku zastavu, izvršavajući tako Poslanikovu zapovijed. O njegovoj pogibiji Ibn Hišam bilježi sljedeće: “Pričali su mi neki dobro upućeni, kojima ja sasvim vjerujem, da je Dž‘afer ibn ebi Talib zastavu uzeo u desnu ruku, pa su mu je odsjekli, onda ju je uzeo u lijevu, pa kad su mu i nju odsjekli, prigrlio ju je nadlakticama, i tako je ubijen, Allah neka je njim zadovoljan! Bilo mu je trideset i tri godine, a za onakav njegov odnos prema Poslanikovoj zastavi, Allah mu je u Džennetu podario dva krila pomoću kojih može letjeti kuda želi! Neki kažu da ga je tada jedan Bizantinac udario tako da ga je presjekao napola!” (V. Ibn Hišam, Poslanikov životopis, Bemust, 1998. godine, str. 212., u našem prijevodu).

Prema tome, bilo da su srećne ili nesrećne, duše nemaju jedinstveno boravište: dok jedne borave u najgornjim predjelima ‘Illijjuna, dotle se one druge, niske i prizemne, uopće ne dižu sa Zemlje!

Ako dobro razmotriš sve hadise i predaje koje se odnose na ovu oblast i ukoliko im posvetiš potrebnu pažnju, bit će ti sasvim jasno zašto je to sve tako. Nemoj misliti da među vjerodostojnim predajama koje se dotiču ove teme ima neke kontradiktornosti - sve je to sušta istina, sve to jedno drugo podupire. Stvar je samo u tome kako će se to razumjeti, te koliko se poznaje duša i ono što se veže za nju.

Za dušu, naime, važe drukčiji propisi od onih koji se odnose na tijelo. Uz činjenicu da se duša nalazi u Džennetu, da je gore na nebu, da je na neki način vezana za rub kabura i za tijelo koje se nalazi u njemu, ona ima sposobnost veoma brzog kretanja, premještanja, uspinjanja i spustanja.

Duše se dijele na one koje su slobodne i na one koje su sputane, na uzvišene i niske duše. Nakon što napuste tijela njihovo zdravlje, bolest, slast, užitak i bol postaju znatno intenzivniji nego onda kad su bile sjedinjene s tijelima.

Prema tome, i tamo postoji osjećaj, postoji bol, patnja, bolest i briga; i tamo ima slast, rahatluk, lagodnost i sloboda. Dok se nalazi u tijelu stanje duše uveliko nalikuje stanju djeteta u majčinoj utrobi, dok njezino stanje nakon što se odvoji od tijela veoma nalikuje stanju djeteta kad iziđe iz stomaka i uđe u ovaj svijet.

Duše imaju svoja četiri staništa i svako od njih je na višem stupnju od onog prethodnog: Prvo stanište jest ono u majčinoj utrobi - to je skučenost, tjeskobnost, nujnost i trostruka tmina; Drugo stanište jest ono u kojem je duša stasala, na
koje je svikla, u kojem je činila dobra ili loša djela i gdje je stekla pretpostavke svoje sreće ili nesreće; Treće stanište je berzah i ono je šire i veće od ovoga - ono je u odnosu na ovaj svijet identično ovosvjetskom staništu u odnosu na ono prvo; Četvrto stanište je trajno boravište, Džennet ili Džehennem, i iza njega nema nikakvog drugog staništa.

Allah duše uvodi iz jednog u drugo stanište sve dok ih ne dovede do onoga koje im je jedino odgovarajuće, koje im je jedino prikladno. To je ono stanište zbog kojeg su i stvorene, za čiji su rad koji dovodi do njega pripravljene. U svakom od tih staništa duše se podvode pod odredbe i daje im se tretman različit od onoga u drugim staništima.

Pa, blagoslovljen neka je Allah, njihov stvoritelj i kreator, koji ih je usmrćivao i oživljavao, koji ih je činio sretnima i nesretnima - koji je stepene njihove sretnosti i nesretnosti učinio različitim, onako kako je učinio različitim i nivoe njihovih znanja, njihovih djela, potencijala i morala!

Ko na pravi način upozna duše taj će posvjedočiti da nema drugoga boga osim Allaha, da je On jedini bog i da nema sudruga, da Njemu pripada sva vlast i sva zahvala, da je kod Njega svako dobro, da se sve

svraća na Njega, da Njemu pripada sva sila, sva moć, sva snaga, sva mudrost i apsolutna savršenost u svakom pogledu.

I, kad tako shvati svoju dušu, kad shvati sebe, shvatit će i istinitost iskaza Božijih vjerovjesnika i poslanika; shvatit će da je sve ono što su oni donosili istina koju posvjedočuju i ljudski umovi i koju potvrđuje ljudska priroda, te da je neistina sve ono što nije u suglasju sa tim.

A - uspjeh dolazi samo uz pomoć Boga!

DA LI DUŠE UMRLIH IMAJU KORISTI OD ONOG ŠTO RADE ŽIVI?

Po jednoglasnom stajalištu istaknutih poznavalaca teorije i prakse Božijega Poslanika, s.a.w.s., i komentatora Kur'ana umrli imaju koristi od djela koja čine živi, u dva slučaja:

1. kad se čini nešto što je umrli inicirao za svoga života;
2. kad muslimani za umrloga Bogu upućuju dove, kad se mole za oprost njegovih grijeha i kad u njihovo ime daju sadaku, dok su stavovi različiti u pogledu hadža koji se obavi za umrloga - tj. šta od njega stiže do umrloga: da li sevap od potrošenih sredstava ili sevap izvršenog obreda? Većina učenjaka je stanovišta da umrlome ide sevap izvršenog obreda, dok neke hanefije[112] drže da im sevap dotiče od sredstava koja su utrošena za obavljanje hadža.

Učenjaci, međutim, imaju različita mišljenja kad su posrijedi tzv. tjelesni oblici ibadeta, kao što je post, namaz, učenje Kur'ana i zikr.[113] Stav imama Ahmeda i većine

[111] Tj. učenjaci hanefijske pravne škole kojoj pripadaju i bosansko-hercegovački,
te ostali muslimani Balkana.

[113] Zikr - neobavezni oblik veličanja i slavljenja Boga, bez propisane forme.
Zikr općenito znači: sjećanje na Boga, prisutnost svijesti o Bogu, što implicira

učenjaka iz prvih muslimanskih generacija (selef) jest da i ti oblici stižu do umrloga, što podržava i dio hanefijskih učenjaka. Imam Ahmed to eksplicira predajom Muhammeda ibn Jahje el-Kehhala u kojoj stoji: "Ebu 'Abdullah je upitan: 'Šta misliš o čovjeku koji uradi određeno dobro djelo, npr. namaz, sadaku i si., pa plovicu toga namijeni svom ocu ili majci?', i on je odgovorio: 'Lijepo!' ili je rekao: 'Do umrloga sve stiže - sadaka ili nešto drugo!' On također kaže: 'Triput prouči Ajet el-kursijj i Kulhuvallahu ehad i reci: Bože, sevap od ovoga poklanjam ovima u mezarlucima!"

Međutim, općepoznat je stav Šafije i Malika da to ne dopire do umrloga.

Neki inovatori u vjeri iz reda skolastika stoje na stanovištu da do umrloga ne stiže apsolutno ništa, ni dova ni bilo šta drugo.

Dokaz da umrli ima koristi od nečeg što je osobno uzrokovao za

svoga života jest predaja koju, posredstvom Ebu Hurejre - Bog njime bio zadovoljan! - bilježi Muslim u svom Sahihu: tu stoji da je Božiji Poslanik, s.a.vv.s., rekao: “Kad čovjek umre, i njegovo se djelo prekine; izuzetak su tri slučaja: ako je za sobom ostavio neku sadaku koja traje, znanje kojim se ljudi koriste ili dobrog potomka koji Bogu upućuje dovu za nj!” Izuzimanje ovog troga iz njegovog ukupnog djela upućuje na to da ona potječu od njega, da ih je on uzrokovao.

U Sunenu Ibn Madže zabilježen je sljedeći hadis koji prenosi Ebu Hurejre - Bog njime bio zadovoljan! -: “Čovjeku činjenje samo onih čina kojima je Bog zadovoljan. Sljedstveno tome, sav čovjekov život može biti neka vrsta zikra.
i poslije njegove smrti teče nagrada od njegovih djela i dobročinstava: od znanja koje je širio i kojem je druge poučavao, od dobrog potomka kojeg je ostavio iza sebe, od mushafa kojeg je predao u nasljedstvo, od džamije koju je sagradio, od konačišta za putnike-namjernike koje je sagradio, od kanala za navodnjavanje kojeg je prokopao, od sadake koju je izdvojio iz svoje imovine dok je bio zdrav i živ; sve to stiže do njega i poslije njegove smrti!”

Također, u Muslimovom Sahihu zabilježen je hadis Džerira ibn ‘Abdullaha, koji kaže: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao je: ‘Ko u islam unese kakav lijep običaj imat će za to nagradu, kao i nagradu svih onih koji se tog običaja budu držali s tim da njima njihova nagrada neće biti umanjena, a ko u islam unese kakav ružan običaj on će za to nositi njegov grijeh kao i grijeh svih onih koji taj običaj budu prakticirali, s tim da njima njihov grijeh neće biti umanjen!” Ovaj Vjerovjesnikov iskaz prenosi se preko više nizova prenosilaca od kojih su neki potpuno pouzdani (sahih) a neki dobri (hasen).

U Musnedu je zabilježen sljedeći Huzejfin iskaz: “Jedan je čovjek, za vrijeme Božijega Poslanika, s.a.w.s., stao prositi i ljudi su se sustezali da mu šta dadnu. Kad mu je neko konačno nešto udijelio, tad su to počeli činiti i drugi. Vjerovjesnik, s.a.w.s., je na to rekao: ‘Ko uvede kakav dobar običaj kojeg ljudi stanu prakticirati, njemu će pripasti i njegova nagrada i dio nagrade onih koji se u tome povedu za njim, s tim da to njima nimalo neće umanjiti njihovu nagradu, a ko uvede kakav ružan običaj pa ljudi po njemu stanu postupati, on će za to ponijeti i svoj grijeh i grijeh onih koji se u tome povedu za njim, s tim da njima neće biti ništa umanjeno od njihovih grijeha!”

Na ovo upućuju i sljedeće Vjerovjesnikove, s.a.w.s., riječi: “Ni jedan čovjek ne bude nepravedno ubijen a da dio tog grijeha ne padne i na prvog Ademovog sina, jer je on prvi u praksu uveo ubijanje!”11[4]

Prema tome, ako je to tako kad je posrijedi patnja i kazna, onda je tim prije to slučaj s vrlinom i nagradom!

Potvrda da umrli ima koristi i od onog što nije osobno uzrokovao nalazi se i u Kur'anu, u Poslanikovom sunnetu, u konsenzusu učenjaka i u načelima Šerijata.

U Kur'anu se kaže: Oni koji poslije njih dolaze - govore: "Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla!" (El-Hašr, 10), gdje ih Allah uzvišeni pohvaljuje za njihovu dovu kojom mole oprost grijeha vjernicima koji su bili prije njih, što upućuje na to da oni imaju koristi od toga što čine živi.

Može se kazati: Oni imaju koristi od dova koje ovi upućuju za njih stoga što su im oni ranije u praksu uveli vjerovanje, pa pošto su ih ovi potonji slijedili u tome oni se tretiraju - u pogledu svoga vjerovanja - kao oni koji su samo nastavljali ranije ustanovljenu praksu! Međutim, činjenicu da umrli ima koristi od dove potvrđuje i nepodijeljen stav

114 Hadis bilježi Buharija u poglavlju o dženazama, Muslim u poglavlju o primirju, Tirmizi u poglavlju o znanju, Nesai u poglavlju o zabranjivanju, Ibn Madže u poglavlju o krvarini i Ahmed u svom Musnedu.

čitavog muslimanskog ummeta da se za umrloga prilikom klanjanja dženaza-namaza ima proučiti i dova.

U Sunenu se, posredstvom Ebu Hurejre - Bog njime bio zadovoljan! - bilježi sljedeći hadis: "Božiji Poslanik, s.a.w.s.", kaže on, "rekao je: 'Kad umrlome klanjate dženaza-namaz iskreno za nj uputite dovu!"

U Muslimovom Sahihu nalazi se hadis 'Awfa ibn Malika, koji kaže: "Božiji Poslanik, s.a.w.s., klanjao je jednu dženazu i ja sam od dove koju je pritom proučio zapamtio: 'Bože, oprosti mu i smiluj mu se, sačuvaj ga i pријеđi preko njegovih ružnih postupaka, lijepo ga primi i mjesto u koje ga uvedeš učini mu prostranim. Okupaj ga okrepljujućom vodom[115] i očisti ga od grijeha onako kako bijelu odjeću očistiš od nečisti i boravište koje napušta zamijeni mu boljim od njega, i čeljad boljim od onih koje ostavlja, i ženu bolju od one njegove. Uvedi ga u Džennet i sačuvaj ga patnje kaburske i patnje džehennemske!"

U Sunenu je zabilježen sljedeći iskaz Waila ibn el-Esqa'a: "Božiji Poslanik, s.a.w.s., klanjao je dženazu jednom muslimanu i ja sam ga čuo kako izgovara: 'Bože, ovaj ovdje je evo u Tvojoj zaštiti, u Tvojoj blizini, pa ga sačuvaj kaburskoga iskušenja i džehennemske patnje - Ti si zaštitinik onih koji su bili vjerni i slijedili istinu. Oprosti mu i smiluj mu se - Ti si milostivi opraštač!"

Ovoga u hadisima ima mnogo. Štaviše, dženaza-namaz umrlome i klanja se zbog dove, te zbog dove koja se uči nakon ukopa.

115 Dosl: "Okupaj ga vodom, snijegom i studeni!"

U Sunenu je zabilježen hadis Osmana ibn 'Affana - Bog njime bio zadovoljan! - koji kaže: "Kad bi Vjerovjesnik, s.a.w.s., završio s ukopom

umrloga, stao bi ponad njega i rekao: ‘Molite Boga da oprosti vašem bratu - išćite za nj postojanost, jer se on upravo sada ispituje!”

Isti je slučaj i s onom dovom koja se za umrle upućuje prilikom posjete njihovih mezarova. U Muslimovom Sahihu zabilježen je hadis Burejde ibn el-Hasiba; tu stoji: “Božiji Poslanik, s.a.w.s., učio ih je da, kad odu do mezarluka, reknu: ‘Es-selamu ‘alejkum ehled-dijar mine-l-mu’minine we-l- muslimine we inna inša’allahu bikum lahiqun. Nes’elullahe lena we lekumu-l-‘afijeh (Mir neka je na vas - na vjernike i muslimane - i mi ćemo se ako Bog da vama priključiti. Molimo Boga da i nama i vama podari oprost)!”

U Muslimovom Sahihu stoji da je ‘Aiša - Bog njome bio zadovoljan! - upitala Vjerovjesnika, s.a.w.s., šta će kazati kad za one u mezarovima bude upućivala dovu i on joj je rekao: “Reci: ‘Es-selamu ‘ala ehlid-dijar mine-l-mu’minine we-l-muslimlne, we jerhamullahu-’l-mustaqdimine minna we- l-muste’hirine we inna inša’allahu bikum lahiqun (Mir neka je na vas, vjernike i muslimane. Neka se Allah smiluje i onima koji su bili prije nas, i onima koji će doći poslije! I mi ćemo se, ako Bog da, vama priključiti)!”

U Sahihu se, također od ‘Aiše, bilježi i to “da je Božiji Poslanik, jedne večeri kad je bio kod nje, pred kraj noći otišao do Beql‘a[116] i tu govorio: ‘Es-selamu ‘alejkum dare qawmin

116 Beqi‘u’l-garqad - poznati mezarluci u Medini, u neposrednoj blizini Poslanikove džamije, gdje je kasnije ukopana i Poslanikova kćerka Fatima, zatim treći halifa Osman, te mnogi ashabi Božijega Poslanika, s.a.vv.s..

mu’minin we etakum ma tu‘adune gaden mu’edždželun, we inna inša’allahu bikum lahiqun. Allahummagfir li ehli Beqi‘i- l-garqad! (Mir neka je na vas, kućo naroda vjerničkoga - vama je došlo ono što vam je govoreno da će vam sutra doći, a i mi ćemo se, ako Bog da, vama priključiti. Bože, oprosti ovima u Beqi‘u-l-garkadu!).”

Vjerovjesnikove, s.a.w.s., dove za umrle, u vlastitoj izvedbi ili kao poduka, dove ljudi iz prve i druge muslimanske generacije, te dove koje za umrle muslimani upućuje iz pokoljenja u pokoljenje suviše su brojne da bi sve mogle biti navedene, suviše poznate da bi se mogle poreći.

Navodi se i to da Bog nekog čovjeka u Džennetu uzdigne za jedan stupanj, pa kad on upita za razlog toga, rekne mu se: Zahvaljujući dovi koju je tvoje dijete uputilo za te!

Što se tiče sevapa od sadake - njegova dospijevanja do umrloga - potvrda toga nalazi se u zbirkama Buharije i Muslima u kojima je od ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan! - zabilježena predaja u kojoj se kaže “da je jedan čovjek došao kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i rekao mu: ‘Božiji Poslaniče, moja je majka iznenada preminula, ne ostavivši nikakvu

oporuku; da je šta stigla reći, mislim da bi tražila da se podijeli sadaka - pa hoće li ona imati kakve nagrade ukoliko ja u njezino ime podijelim sadaku?’ ‘Hoće!’, kazao mu je Vjerovjesnik”.
U Buharijevom Sahihu zabilježena je predaja ‘Abdullaha ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - u kojoj stoji “da je Sa‘adu ibn ‘Ubadi umrla majka dok je on bio negdje odsutan, pa kad se vratio otišao je kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i rekao mu: ‘Božiji Poslanice, meni je, dok sam bio odsutan, umrla majka pa hoće li njoj šta koristiti ako ja u njezino ime podijelim sadaku? ‘Hoće!, kazao mu je Poslanik. ‘Eto, onda, ti mi budi svjedok da ja dajem dva svoja palmovika na ime sadake za nju!, rekao je on.

U Muslimovom Sahihu od Ebu Hurejre - Bog njime bio zadovoljan! - bilježi se predaja u kojoj se kaže “da je jedan čovjek rekao Vjerovjesniku, s.a.w.s.: ‘Umro mi je otac i iza sebe je ostavio nekog imetka, no nije ostavio nikakvu oporuku
- hoće li njemu biti dovoljno da ja u njegovo ime dadnem sadaku? ‘Hoće!, odgovorio je Poslanik.

U Sunenu i u Musnedu Ahmeda ibn Hanbela zabilježena je predaja Sa‘ada ibn ‘Ubade u kojoj stoji da je on rekao: “Božiji Poslaniče, Sa‘adova majka je eto umrla pa - reci mi koja je sadaka najbolja? ‘Voda!, kazao je Poslanik i Sa‘ad je iskopao jedan bunar. ‘Ovo je za Sa‘adovu majku!, rekao je.

Od ‘Abdullaha ibn ‘Amra prenosi se da se El-‘As ibn Wail prije islama zavjetovao da će zaklati stotinu grla stoke i da je njegov sin Hišam na ime toga zaklao pedeset i pet grla. Kad je ‘Amr o tome upitao Vjerovjesnika, s.a.w.s., on mu je rekao: “Da je tvoj otac primio islam pa da si ti postio i u njegovo ime dao sadaku, to bi mu koristilo!

Ovaj hadis prenosi imam Ahmed.
Što se tiče sevapa od posta - njegova dospijevanja do umrloga - potvrda toga nalazi se u zbirkama Buharije i Muslima u kojima je zabilježena predaja od ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan! - koja tu kaže da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., rekao:
“Ko umre a bude imao nenapoštenih dana posta, za njega će postiti njegov nasljednik (welijj)!

Također, u istim tim zbirkama zabilježen je i sljedeći iskaz Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! -: “Jedan čovjek je došao kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i rekao mu: ‘Božiji Poslaniče, moja majka je umrla a ostala je dužna mjesec dana posta - hoću li ja to napostiti za nju?’ ‘Hoćeš!, rekao mu je Poslanik. ‘Najpreče je da dug prema Bogu bude izmiren!

U drugoj verziji stoji: “Jedna žena je došla kod Božijega Poslanika, s.a.w.s., i rekla mu: ‘Božiji Poslaniče, umrla mi je majka a nije ispostila svoj zavjetni post - mogu li ja to ispostiti u njezino ime? ‘Šta misliš,

upitao je Poslanik, ‘da je tvoja majka nekome ostala nešto dužna pa ti to za nju izmirila, da li bi je to oslobodilo tog duga?! ‘Bi!, kazala je žena i on joj je rekao: ‘Stoga, isposti ti za svoju majku!

Ovu verziju bilježi samo Buhari, navodeći je u svom komentaru.

Od Burejde - Bog njime bio zadovoljan! - prenosi se sljedeće: “Dok sam jednom sjedio kod Božijega Poslanika, s.a.w.s., kod njega je došla neka žena i rekla mu: ‘Ja sam svojoj majci poklonila jednu služavku, no moja majka je umrla!? ‘Za to što si učinila imat ćeš nagradu[5], kazao joj je Poslanik, ‘a sad tu služavku uzmi nazad, kao miraz! ‘Božiji Poslaniče, nastavila je dalje žena, ‘ona je ostala dužna mjesec dana posta, pa hoću li ja to za nju ispostiti? ‘Posti za nju!, rekao je Poslanik. ‘Ona ni hadž nijednom nije obavila, nastavila je žena, ‘pa hoću li i hadž za nju obaviti? ‘Obavi za nju i hadž!, kazao je Poslanik.

Hadis bilježi Muslim. U drugoj verziji navodi se dvomjesečni post.

Od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - prenosi se “da je jedna žena zaplovila morem pa se je zavjetovala da će, ako je Bog spasi od pogibelji, postiti mjesec dana. Međutim, premda ju je Bog spasio pogibelji, ona to nije ispostila. Kad je umrla, njezina kćerka - ili njezina sestra - došla je kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i on joj je naredio da to ona isposti za nju!”

Ovaj hadis bilježe svi autori sunena, te imam Ahmed. Isto tako, od Božijega Poslanika, s.a.w.s., prenosi se i dospijevanje sevapa od nadoknade za post, tj. od dijeljenja hrane.

U Sunenu je zabilježen sljedeći iskaz Ibn ‘Omera - Bog njime bio zadovoljan! - : “Božiji Poslanik, s.a.w.s., je rekao: ‘Ko umre a bude ostao dužan mjesec dana posta, neka se za njega za svaki dan nahrane po dvojica siromaha!”

Hadis bilježe Tirmizi i Ibn Madže. Tirmizi kaže: “Sem ove njegove verzije ne znamo da ima još neka da se prenosi izravno (merfu‘an) od Poslanika!”

Istina je, međutim, da se ovaj Ibn ‘Omerov iskaz prenosi predajom koja se zaustavlja na Poslanikovim ashabima (mewquf).

U Sunenu Ebu Dawuda od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - zabilježena je sljedeća predaja: “Kada se neko razboli u mjesecu ramazanu i zbog toga ne bude mogao postiti, za njegov propušteni post davat će se hrana i neće se napaštati umjesto njega. Međutim, ako se radi o zavjetnom postu, njegov nasljednik (welijj) će to ispostiti u njegovo ime!”

Što se tiče sevapa od hadža - njegova dospijevanja do umrloga - potvrdu za to nalazimo u Buharijevom “Sahihu” gdje je zabilježen sljedeći Ibn ‘Abbasov iskaz: “Jedna žena iz Džuhejne[117] došla je kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., i rekla mu: ‘Moja majka se zavjetovala da će obaviti hadž, no umrla je a nije to učinila - hoću li ja to učiniti za nju?

‘Obavi za nju hadž!, kazao joj je Vjerovjesnik. ‘Šta misliš, bi li ti izmirila kakav drugi dug da ga je imala tvoja majka? Stoga, izmirite dug prema Bogu, jer je najpreče da dug prema Bogu bude izmiren!”

Ranije smo navodili hadis koji prenosi Burejda, u kojem se kaže: “Moja majka nijednom nije hadž obavila, pa hoću li ga ja obaviti za nju?, našta je Poslanik rekao: “Obavi za nju hadž!”

Od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - prenosi se sljedeće: “Žena Sinana ibn Seleme el-Džuhenija je kazala Božijem Poslaniku, s.a.w.s., da joj je majka umrla a da prethodno nije obavila hadž, te ga je upitala da li će ta njezina obaveza biti zadovoljena ako to ona učini za nju. ‘Svakako[5], kazao joj je Poslanik. ‘Da je tvoja majka imala kakvog drugog duga pa ga ti za nju izmirila, zar to ne bi bio zadovoljen dug?!”

Hadis bilježi Nesai.

Također se od Ibn ‘Abbasa prenosi “da je jedna žena Vjerovjesnika, s.a.w.s., upitala o svom sinu koji je umro a da

[117] Džuhejna - ime mjesta i, također, ime jednog arapskog plemena.

nije bio obavio hadž, pa joj je on rekao: ‘Obavi hadž za svoga sina!”

Od njega se prenosi i sljedeće: “Jedan čovjek je rekao: ‘Božiji Poslaniče, moj otac je umro a da nije obavio hadž - hoću li ja to za nj učiniti? ‘Šta misliš, kazao je Poslanik, ‘da je tvoj otac imao kakvoga duga, da li bi ga ti izmirio? i čovjek je rekao da bi. ‘Eto vidiš, kazao je Poslanik, ‘pa, dug prema Bogu preči je da bude izmiren!”

Muslimani su jedinstveni u tome da izmirenje nekog duga taj dug briše iz zaduženja umrloga, makar taj dug izmirio stranac i makar bio izmiren izvan njegove ostavštine. Na to upućuje hadis Ebu Qatade koji jedanput bijaše dao garanciju da će dva dinara duga jedne umrle osobe on izmiriti, pa kad ih je i izmirio Vjerovjesnik, s.a.w.s., mu je rekao: “Tek mu se sada ohladila njegova kožica!”

Isto tako jedinstveni su u stavu da će, u slučaju kad živa osoba ima neko svoje pravo u ukupnom zaduženju umrle osobe pa joj to oprosti, umrlome to biti od koristi, te da će biti oslobođena tog duga - onako kao i kad se to učini živoj osobi.

Prema tome, ako se taj dug - prema samoj Objavi i konsenzusu muslimana - neutralizira iz ukupnog zaduženja žive osobe i pored toga što ga je ona lično u stanju izmiriti, makar ona takvo nešto i ne željela i odbijala prihvatiti, onda se tim prije umrla osoba - koja taj dug nije u stanju lično izmiriti - oslobađa takvoga duga i on se na taj način neutralizira iz njegovog zaduženja.

Ako, dakle, umrli ima koristi od takvog oslobađanja i neutraliziranja duga, on isto tako ima koristi i od darivanja i poklanjanja. Između tog dvoga nema razlike.

Pravo raspolaganja sevapom od učinjenog djela ima darivatelj, onaj koji taj sevap želi nekome pokloniti, pa ako ga namijeni nekoj umrloj

osobi, on u tom slučaju i prelazi dotičnoj osobi - onako kako na dug ili na neku drugu obavezu kod umrloga isključivo pravo ima živi, pa ako ga on oslobodi toga, to oslobođenje stiže do umrloga i biva neutralizirano iz njegovog zaduženja.

U oba slučaja radi se o pravu žive osobe - prema tome, koji bi to objavljeni stavak, koja analogija ili šerijatsko načelo moglo insistirati na dospijevanju jednoga a nedospijevanju drugoga?!

Svi ovi stavci samo se nadopunjuju u potvrdi da sevapi od djela koja se učine u ime umrloga dospijevaju do njega. Uostalom, to je i čista analogija budući da sevapom raspolaže onaj koji je dotično djelo učinio - on taj sevap, dakle, može pokloniti svom bratu muslimanu, kao što mu je mogao pokloniti i nešto od svog imetka za vrijeme njegova života, te mu halaliti neki materijalni dug (koji mu je umrli ostao dužan) nakon njegove smrti.

Vjerovjesnik, s.a.w.s., skrenuo je pažnju na to da do umrloga dospijeva čak i sevap od posta - koji je apstinencija i srčana, jedino Bogu znana, nakana - koji, dakle, nije djelo čovjekovih organa, te je tim prije to slučaj sa sevapom od učenja Kur’ana - što je čin koji se vrši jezikom, kojega uši čuju i oči vide.

To pojašnjava činjenica da je post čista nakana (nijjet) i suzdržavanje od onog što kvari post - pa i pored toga sevap od njega Bog dostavlja umrlome šta onda kazati za učenje Kur’ana koje je aktivan čin (‘arnel) i nakana, odnosno kojem
nakana nije ni potrebna?! Prema tome, činjenica da sevap od posta dospijeva do umrloga implicite sugerira da do umrloga dospijevaju i sevapi ostalih djela.

Ibadet[118] se dijeli na dvije vrste: materijalni i tjelesni. Zakonodavac je, isticanjem da do umrloga dospijeva sevap od sadake time sugerirao da do njega dospijeva i sevap svih drugih materijalnih oblika ibadeta, dok je isticanjem dospijeća sevapa od posta sugerirao da do umrloga dospijeva i sevap svih drugih tjelesnih oblika ibadeta. Uz to, saopćio je i to da do umrloga stiže i sevap od hadža koji je kombinacija materijalnog i tjelesnog ibadeta. Time su eksplicitnim vjerskim stavcima (nass) i spekulativnom derivacijom (i‘tibar), zastupljene sve tri vrste, a - pomoć dolazi od Boga!

Oni koji stoje na stanovištu da ti sevapi ne dospijevaju do umrloga, svoje stavove potkrepljuju kur’anskim ajetima: Čovjekovo je samo ono što sam uradi! (En-Nedžm, 39) Vi ćete, prema onom kako ste radili, nagrađeni biti! (Jasin, 54) U njegovu korist je dobro koje učini, a na njegovu štetu zlo koje uradi! (El-Beqare, 286)

Potom - kažu oni - od Vjerovjesnika, s.a.w.s., pouzdanom predajom je preneseno da “kad čovjek umre, njegovo se djelo prekine; izuzetak su tri slučaja: ako je za sobom ostavio neku sadaku koja traje, dobrog

potomka koji za nj Bogu upućuje dovu ili pak neko znanje kojim se ljudi koriste i poslije njegove smrti!" Prema tome, Poslanik je saopćio da umrli ima koristi samo od onoga što je on lično inicirao dok je bio živ, te da

[118] 'Ibadet - vjerom propisane radnje; bogoslužje; sve ono čije je činjenje inspirisano Objavom; ono za šta se kod Boga očekuje nagrada.

mu je prekinut dotok sevapa od svega drugog što on osobno nije inicirao.

Također i maločas navedeni hadis kojeg prenosi Ebu Hurejre - Bog njime bio zadovoljan! -, tj. Poslanikove riječi: "Doista, među onim djelima i dobročinstvima od kojih čovjeku i poslije njegove smrti teče nagrada jest i znanje koje je širio!" - i on upućuje na to da umrli ima koristi samo od onog što je lično inicirao.

Isti je slučaj i s Enesovim hadisom kojeg on prenosi izravno od Poslanika; koji glasi: "Za sedam stvari nagrada čovjeku dotječe i nakon njegove smrti, kad čovjek bude u svom kaburu: ko drugog nauči nekom znanju, ko provede vodu, iskopa bunar, zasadi voćku[119], sagradi mesdžid, u nasljedstvo ostavi mushaf te ko ostavi dobrog potomka koji nakon njegove smrti Bogu upućuje dovu za oprost njegovih grijeha!"

Sve ovo upućuje na to da čovjeku ni od čega drugoga, izvan ovoga, ne dotječe sevap; u protivnom, svođenje djela samo na navedenih sedam stvari ne bi imalo smisla.

Oni još kažu: Poklanjanje je doznaka (hiwalah) a doznaka se postiže prebacivanjem prava raspolaganja (bi haqqin lazim). Međutim, budući da djela sama po sebi sevap ne čine nužnim - jer je sevap stvar Božije blagodarnosti i dobrostivosti - kako onda čovjek može doznačiti nešto Božijoj blagodarnosti koju Bog ne mora nužno iskazati. Naprotiv, iskazat će je ako hoće, a ako neće čovjek će u tom slučaju ostati bez nje. To bi bilo poput doznake siromaha

[119] Dosl.: palmu.

nekome od koga se nada da bi mu mogao udijeliti milostinju. Neko ko je u takvoj situaciji nije priličan da poklanja i dariva nešto što se samo priželjkuje od vladara, i za šta nije izvjesno da će biti i dobijeno!

Isto tako - kažu oni - pokuđeno je davanje prednosti nekom drugom i kad je posrijedi nešto što dovodi do sevapa, što je preferiranje nekog drugog kod nečeg što samo može približiti Bogu. Šta onda kazati za davanje prednosti drugome kad je riječ o samome sevapu koji je i krajnji čovjekov cilj?! Ako je pokuđeno preferiranje drugoga kod samog sredstva, onda je to tim prije pokuđeno kad je posrijedi krajnji cilj.

Imam Ahmed tako nije bio blagonaklon prema povlačenju iz prvog saffa 120 i ustupanju tog mjesta nekom drugom budući da se time odstupa od pretpostavke za sevap. U jednoj predaji, koju bilježi sam Ahmed ibn Hanbel, stoji da je on upitan o čovjeku koji se povuče iz prvog saffa, i to mjesto prepusti svom ocu, na šta je odgovorio: "Taj

postupak mi se ne dopada. On svome ocu može učiniti kakvo dobro i mimo toga!”

Također - kažu oni - kad bi bilo prihvatljivo poklanjanje umrlome, onda bi isto tako bilo prihvatljivo i prebacivanje sevapa i njegovo poklanjanje živoj osobi! Ukoliko bi, potom, to bilo prihvatljivo u tom slučaju bi se moralo prihvatiti i to da se od određenog sevapa nekome može dati polovina, četvrtina ili neka druga mjera! Ako bi i to bilo prihvatljivo, onda bi isto tako bilo prihvatljivo i to da se sevap može pokloniti i nakon što neko djelo prvobitno bude urađeno za sebe.

[120] Saff - red klanjača u namazu koji se obavlja zajednički. Prema nekim predajama, najbolji saff je onaj prvi, koji se nalazi odmah iza imama, zatim slijedeći, pa slijedeći... itd.

Vi, međutim, kažete da se pri samom činu mora imati nijjet da sevap od njega ide umrlome, da u protivnome neće stići do njega. No, ukoliko živi može sevap prebaciti umrlome, kakva je onda razlika između toga da li je namjera bila prije određenog čina ili poslije njega?

Dalje, ukoliko bi poklanjanje bilo prihvatljivo, u tom slučaju morala bi se prihvatiti i mogućnost da se pokloni i sevap od obligatnih vjerskih dužnosti, isto onako kako se poklanja sevap od onih djela koja se učine dobrovoljno!?

Obligatne dužnosti (tekalif) su - kažu oni - ispit i iskušavanje gdje zamjena nije prihvatljiva budući da se njima obavezuje upravo onaj kojem se one stavljaju u dužnost, koji te dužnosti treba izvršiti, kome su upućene naredbe i zabrane. Stoga onaj koji je obavazan, koji je stavljen na kušnju, ne može biti zamijenjen nekim drugim, niti ga u tome neko drugi može mijenjati. Želi se, naime, njegova lična pokornost, njegovo osobno iskazivanje obožavanja Boga (‘ubudijjet); da čovjek može imati neke koristi od onog što mu neko drugi pokloni, bez njegova ličnog angažmana, u tome bi svakako prednjačio najčasniji čovjek!

Uzvišeni Bog, međutim, odredio je da čovjek ima koristi samo od onog što je vlatitim trudom zaradio i to je Njegova odredba, Njegovo načelo u pogledu Njegovih stvorova, kao što mu je to načelo i u pogledu Njegovih propisa, Njegova zakonika. Naime, kad je neko bolestan ne može neko drugi umjesto njega ispiti lijek, kao što se ne može drugi najesti umjesto onog koji je gladan, napiti se umjesto onog koji je žedan, obući se umjesto onog koji je nag.

Da čovjeku može koristiti ono što uradi neko drugi - kažu oni - u tom slučaju moglo bi mu koristiti i pokajanje koje bi neko drugi učinio za nj.

Oni kažu: Stoga Bog ne prima islam, niti namaz, koji neko iskaže u ime nekoga. Ako se, dakle, ne može pokloniti sevap od temeljnog ibadeta, kako to može biti moguće sa sekundarnim oblicima ibadeta?!

Što se tiče dove - kažu oni - ona je molba, ona je usrdnost Bogu da prema umrlome bude blagonaklon, da pređe preko njegovih ružnih

postupaka, da mu oprosti - i to su ona djela koja učini živi i od kojih sevap poklanja umrlome!

Neki sevape koji stižu do umrloga svode samo na one ibadete gdje je moguća zamjena, poput sadake i hadža, budući da postoje dvije vrste ibadeta: u jednoj od njih ni u kojem slučaju nije moguća zamjena, kakvo je npr. prihvatanje islama, namaz, učenje Kur'ana i post. Sevap od ove vrste pripada samo onome koji nešto takvo učini, ne odlazi nikome drugom i ne može se od njega prenijeti drugome, onako kako to i u životu niko ni za koga ne može učiniti i kako čovjeka u tome niko ne može zamijeniti.

Kod druge vrste je, međutim, zamjena moguća kao što je npr. vraćanje stvari koje je umrli ostavio u zalog, izmirenje dugova, izdvajanje sadake i hadž. Sevap od toga stiže do umrloga, budući da se radi o djelima koja je moguće učiniti u nečije ime, koja čovjek čini za nekoga i ovdje, na ovome svijetu. Ona se tim prije - i, štaviše, preče je - da se čine umjesto onoga koji je umro.

Što se tiče hadisa - kažu oni - "Ko umre a bude dužan posta, za nj će to napostiti njegov nasljednik (welijj)!", na nj će se odgovoriti s više detalja:

1. Malik nešto takvo ne navodi u svom Muwetta'-u; on kaže: "Niko ni za koga ne može postiti!" i kod nas je to nesporna stvar, nešto oko čega nema razmimoilaženja.
2. Dotični hadis - hadis o postu za umrloga - prenosi se od Ibn 'Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! Međutim, El-Nesai od njega bilježi jednu drugu predaju koja glasi: 'Kazivao nam je Muhammed ibn 'Abd el-E'ala, pozivajući se na Jezida ibn Zurej'a, on na Hadžadža el-Ahwela, on na Ejjuba ibn Musu, on na 'Ataa ibn ebi Rebbaha a on na Ibn 'Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - koji kaže: "Niko ni za koga ne može klanjati!"
3. Ipak je riječ o hadisu u pogledu čijih prenosilaca postoji dvojba, kako to navodi autor Mufhima u svom komentaru Muslimove zbirke.
4. Hadis je u kontradiktornosti s kur'anskim sadržajem, kako je to ranije navedeno: Čovjekovo je samo ono što sam uradi! (El-Nedžm, 39)
5. U kontradiktornosti je i s hadisom kojeg, također posredstvom Ibn 'Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - bilježi El-Nesai, gdje Vjerovjesnik, s.a.w.s., kaže: "Niko ni za koga ne može klanjati i niko ni za koga ne može postiti - za onoga koji nije u stanju postiti neka se za svaki propušteni dan dadne jedan mudd[121] pšenice!"

[111] Mudd - mjera za težinu; u različitim područjima izražava i različitu vrijednost. U Palestini, npr., tom mjerom označava se težina od blizu dva kilograma.

6. Hadis je u kontradiktornosti s hadisom kojeg prenosi Muhammed ibn 'Abdurrahman ibn ebi Lejla, posredstvom Nafi'a i Ibn 'Omera - Bog

njime bio zadovoljan! - u kojem Vjerovjesnik, s.a.w.s., kaže: “Ko umre a bude imao neispoštenog ramazanskog posta, neka se za to za nj podijeli hrana!”

7. Hadis je kontradiktoran i s jasnom analogijom na namaz, islam i tevbu (pokajanje) koje niko ni za koga ne može učiniti. U svom osvrtu na taj Ibn ‘Abbasov hadis Šafija kaže: “Ibn ‘Abbas nije kazao kakav je bio konkretan zavjet Sa‘adove majke. Moguće je da je posrijedi bio hadž, umra ili sadaka te da je stoga Poslanik od dotičnoga zatražio da to, u njezino ime, nadoknadi jer onaj ko se zavjetuje da će klanjati neki namaz ili ispostiti kakav post pa prije toga umre, za njegov post će se dati iskupnina, no neće se za nj postiti, niti će se u njegovo ime klanjati; za namaz koji on sam nije klanjao nema nikakve iskupnine!”

On dalje kaže: [u]Ako bi neko rekao: ‘Zar se ne prenosi od Božijega Poslanika, s.a.w.s., da je jednoj osobi naređeno da posti za drugu?!’, odgovor bi bio: ‘Da, takvo nešto od Vjerovjesnika, s.a.w.s., prenosi Ibn ‘Abbas - Bog njime bio zadovoljan!’, pa ako bi dotični kazao: ‘Zašto se onda ne držite toga?’, odgovor bi bio: ‘Postoji hadis koji prenosi Zuhri, posredstvom ‘Ubejdullaha, od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - a on od Vjerovjesnika, s.a.w.s., gdje se naglašava da je posrijedi bio nekakav zavjet koji se ne navodi i pored izraženog Zuhrijevog pamćenja i dugog ‘Ubejdullahovog sjedenja s Ibn ‘Abbasom.

Potom, kad je došao neko drugi i posredstvom drugog čovjeka od Ibn ‘Abbasa prenio nešto različito od onog što je prenosio ‘Ubejdullah, stekao se dojam da to nije ni zapamćeno!’ Ako bi neko rekao:

Pa, znadeš li ko je taj koji je tako nešto pogrešno prenio od Ibn ‘Abbasa?’, odgovor bi bio: ‘Da, Ibn ‘Abbasovi drugovi prenose kako je Ibn ‘Abbas rekao Ibn Zubejru da je završio s užitkom hadža,122 no jedan od njih je prenio - navodeći upravo Ibn ‘Abbasa! - da mu je on kazao kako je završio s uživanjem u ženama (tj. sa seksualnim odnosom, op. prev.), što je gruba pogreška.

To bi bio odgovor u pogledu posta.

Što se pak tiče hadža od njega do umrloga dospijeva sevap od utrošenih sredstava dok su obredne radnje u ravni onih kod namaza - sevap od njihova vršenja pripada onome ko ih vrši.

Oni koji smatraju da i sevap od njih stiže do umrloga kažu: Ništa od onog što ste vi naveli nije u konfrontaciji s dokazima Kur’ana, Hadisa, s konsenzusom prvih generacija muslimana i s načelima Šerijata, i mi ćemo na sve vaše navode odgovoriti pravedno i nepristrasno.

Što se tiče saopćenja Uzvišenoga: I da je čovjekovo samo ono što sam uradi! (El-Nedžm, 39), učenjaci na različite načine razumijevaju njegov smisao. Jedna skupina njih kaže da se tu pod riječju “čovjek” misli na nevjernika, dok je vjernikovo i ono što sam uradi i ono što drugi za nj uradi, što potvrđuju svi oni argumenti koje smo naveli. Najviše što

bi ova specifikacija mogla značiti jest da bi čovjeku ipak
122 Tj. završio je hadžske obrede.
moglo pripasti i ono što uradi neko drugi ukoliko bi na to upućivao konkretan dokaz.

Ovaj odgovor je, međutim, veoma slab budući da navedeni ajet ima opći smisao, da se njime ne misli samo na nevjernika već da se on jednako odnosi i na muslimana. Ajet ima opći smisao, baš kao i onaj prije njega, tj. ajet: Da nijedan grješnik tuđe grijehe neće nositi! (El-Nedžm, 38)

Čitav kontekst, od početka do kraja, kao da jasno sugerira da se izrečenim želi izraziti opći smisao, sve do riječi: I da će se trud njegov sigurno iskazati, i da će prema njemu u potpunosti nagrađen ili kažnjen biti. (El-Nedžm, 40-41) Prema tome, ovo bez sumnje obuhvaća i zlo i dobro i uključuje i onoga koji čini dobro i onog koji čini zlo, vjernika i nevjernika. To je istovjetno Božijem iskazu: Onaj ko bude uradio koliko trun dobra - vidjeće ga, a onaj ko bude uradio koliko trun zla - vidjeće ga! (El-Zilzal, 7-8), odnosno onom Njegovom iskazu u izvankur’anskom izrijeku: “O, robovi Moji, sve će vam biti učinjeno prema vašim djelima; Ja svaki vaš čin registriram i za to ću vam dati primjerenu nagradu, pa ko bude bio nagrađen dobrim neka na tome zahvalan bude Bogu a onaj ko bude nagrađen nečim drugim neka ne kori nikoga drugog doli sebe!”[123]
Isti taj smisao izražavaju i sljedeće Božije riječi: Ti ćeš, o čovječe, koji se mnogo trudiš, trud svoj pred Gospodarom svojim naći! (El-Inšiqaq), i stoga nemoj da te zavedu mnogi komentatori koji kažu da se ovdje pod izrazom ‘čovjek’ misli na Ebu Džehla, odnosno ‘Uqbu ibn ebi Mu‘ajta ili El-Wellda ibn el-Mugiru, jer Kur’an je uzvišeniji od toga. Ovdje se pod
[123] Hadis kudsi; bilježi ga Muslim.
izrazom ‘čovjek’ misli na čovjeka kao takvog bez svođenja na bilo koju konkretnu ličnost, onako kako se to kaže u ajetima: Čovjek doista gubi! (El-‘Asr, 2), Čovjek je, zaista, Gospodaru svome nezahvalan! (El-‘Adijat, 6), Čovjek je, uistinu, stvoren malodušan! (El-Me‘aridž, 19), Uistinu, čovjek se uzobijesti čim se neovisnim osjeti! (El-‘Aleq, 6-7), Čovjek je, uistinu, nepravedan i nezahvalan! (Ibrahim, 34), Ali ga je preuzeo čovjek - a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lahkomislen! (El-Ahzab, 72)

U svim ovim ajetima riječ je o čovjeku kao stvorenju, izražava se narav njegova bića, govori se o njegovom prevladavanju tih svojstava samo dobrohotnošću svoga Gospodara, Njegovom pomoći i dobrostivosti prema njemu, a ne čovjekovom vlastitom vrijednošću, jer njegovu izvornu vrijednost čine upravo navedena njegova svojstva. Prema tome svaki kvalitet kojeg čovjek nalazi pri sebi isključivo dolazi od Boga; Bog je taj koji Svome robu milim čini vjerovanje, koji mu to vjerovanje u srcu njegovom čini krasnim, koji mu neposluh, licemjerstvo i

nevjerstvo čini mrskim; On je taj koji u srcu čovjekovom upisuje iman, koji Svoje poslanike, vjerovjesnike i miljenike čini postojanim u vjeri Svojoj, koji od njih odvraća razvrat i sve što je ružno...

Pred Vjerovjesnikom, s.a.w.s., recitirani su stihovi:

Da Boga nije, ni mi upućeni ne bismo bili Ni sadaku ne bismo davali, ne bismo klanjali!

Bog uzvišeni je rekao: Nijedan čovjek nije vjernik bez Allahove volje! (Junus, 100), A na umu če Ga imati samo ako Allah bude htio! (El-Muddesir, 56), A vi ne možete ništa htjeti ako to Allah, Gospodar svjetova, neće! (Tekvir, 29)

On je, dakle, Gospodar svega svijeta, Njegova gospodarstvenost je sveopća, i proteže se na sve u tome svijetu: na bića, na djela i na stanja.

Drugi kažu: Ajet govori o vjerozakonu koji je bio prije nas, dok naš vjerozakon upućuje na to da čovjeku pripada kako ono što sam uradi, tako i ono što za njega uradi neko drugi.

Ovo stajalište je, međutim, još i slabije od onog prvog i njemu sličnih stajališta, jer je Bog uzvišeni to saopćio na način kojim se ta istina potvrđuje, koji joj služi kao argument, a ne u smislu njezinog obesnaživanja. Stoga je i rekao: Zar on nije obaviješten o onom što se nalazi u listovima Musaovim i Ibrahimovim? (El-Nedžm, 36) Da se, dakle, išlo za tim da se nešto takvo iz tog vjerozakona obesnaži, u tom slučaju predmetni iskaz ne bi bio saopćen u ovakvoj formi, tj. kao potvrda te istine, kao njezin argument.

Jedna skupina kaže: Harf ‘lam’ ovdje je upotrijebljen u značenju ala’[124], tj. protiv čovjeka bit će samo ono što je on sam uradio.

Ovo stajalište, međutim, slabije je od dva prethodna; riječ je o izvrtanju smisla iskaza u suprotno značenje od onog koje se nahodi iz njega, što je neprihvatljivo i jezički neodrživo.

[114] Misli se na ajet koji je predmet razmatranja, tj.: “We en lejse li-l-insani illa ma se‘a! (I da je čovjekovo samo ono što sam uradi)! ” (El-Nedžm, 39). Čestica ‘li’ (tj. harf Lam) u arapskom jeziku označava pripadnost nečemu, pa bi doslovan prijevod ovog ajeta glasio: ‘Čovjeku pripada samo ono što je sam uradio/’ Čestica ‘ald[5] označava suprotno značenje i da je ona upotrijebljena umjesto čestice li, ajet bi glasio: ‘Čovjek se neće dužiti ni za šta drugo doli za ono što je sam uradio!’

Što se pak tiče sintagme: Lehumu-l-la‘neh (Njih će prokletstvo i najgore prebivalište čekati)! (El-Mu’min, 52), čestica ‘li’ tu je upotrijebljena korektno, tj. zadesit će ih, dok nije takav slučaj i s praksom koju Arapi poznaju u nekim svojim narječjima, tj. da reknu: Meni je dirhem!, u značenju: Na meni je da dadnem dirhem! Takva upotreba jezički nije korektna.

Neki kažu: U predmetnom ajetu - “I da je čovjekovo samo ono što sam uradi!” - implicira se značenje: Ili što za nj uradi neko drugi!, što je

također tumačenje koje smo naveli na početku. Međutim, takvu implikaciju kontekst ajeta ne sugerira ni na koji način, pa je ovakvo njihovo tumačenje neka vrsta potvore na Allaha i Njegovu knjigu; govor o njima bez pravog znanja.

Druga skupina kaže: Ovaj ajet dokinut je ajetom: Onima koji su vjerovali i za kojima su se djeca njihova u vjerovanju povela priključićemo djecu njihovu! (Tur, 21), kako se to prenosi od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan!

Ovakvo stajalište je veoma slabo. Propis nekog ajeta ne može biti obesnažen samim tim što će Ibn 'Abbas - Bog njime bio zadovoljan! - ili neko drugi kazati za nj da je dokinut, osobito što je ovdje i uputno i moguće značenja ovih dvaju ajeta dovesti u puni sklad.

Djeca će, naime, roditelje i na onome svijetu slijediti onako kako su ih slijedila na ovom svijetu. To slijeđenje rezultat je počasti i sevapa koje su roditelji postigli svojim trudom. Činjenica da će im se na tom stupnju priključiti i njihova djeca - bez njihovog vlastitog truda - i ne uzima u obzir djecu, već upravo roditelje kojima Bog tako pričinjava radost time što im u Džennetu pridružuje i njihovu djecu, izražavajući pritom dobrostivost prema djeci bez neke njihove zasluge, onako kako je to učinio i s džennetskim dječacima, okatim hurijama i svim drugim stvorenjima koja je stvorio isključivo za Džennet, bez bilo kakvih njihovih djela, i onako kako je neke ljude uveo u Džennet bez nekog dobra koje su učinili i bez djela kojeg su uradili.

Prema tome, ajeti: Da nijedan grješnik tuđe grijehe neće nositi! (El-Nedžm, 38) i: I da je čovjekovo samo ono što sam uradi! (El-Nedžm, 39) imaju sasvim jasne poruke. Njih zahtijeva pravednost Gospodara uzvišenoga, Njegova mudrost i čisto svaršenstvo, a svjedoci toga jesu i razum i nepatvorena ljudska priroda.

Prvi ajet odbacuje mogućnost da čovjek bude kažnjen za neko zlodjelo koje je počinio neko drugi, dok drugi podvlači činjenicu da će čovjek i uspjeh postići samo vlastitim djelom, vlastitim trudom. Prvi ajet čovjeka čini spokojnim od brige da će on biti kažnjavan zbog prijestupa kojeg je počinio neko drugi, kako to čine ovosvjetski vladari, dok mu drugi ajet isključuje svaku nadu da će se spasiti djelom svojih roditelja, predaka i učitelja, u šta pogled upiru oni koji si pothranjuju lažne nade.

Eto, vidi u kako lijepom skladu se nalaze ova dva ajeta!

Isti je slučaj i sa sljedeća dva ajeta: Onaj ko ide pravim putem, od toga će samo on koristi imati, a onaj ko luta - na svoju štetu luta! (El-Isra’, 15) i: Nijedan narod nismo kaznili dok poslanika nismo poslali! (El-Isra’, 15)

Uzvišeni Allah svojim neprijateljima tako saopćava četiri stvari:

1. da ljudi slijede ispravno vjerovanje i čine dobra djela isključivo za svoje dobro, a ne za dobro nekog drugog;

2. da se čovjekova zabludjelost, koja je posljedica propuštanja vjerovanja i dobrog djela, okreće protiv njega, ne protiv nekog drugog;
3. da niko neće biti kažnjen zbog zlodjela koje je počinio neko drugi i
4. da neće biti kažnjen niko kome prethodno nije poslat poslanik, kao dokaz protiv njega.

Pogledaj koliko mudrosti, pravednosti i dobrostivosti izražava ovo četvero, kako lijepo uzvraća onima u zabludi, onima pogleda uprtih u lažne nade i onima koji ne poznaju imena i atribute Božije!

Druga skupina kaže: Ovdje se pod izrazom 'čovjek misli na živoga a ne na mrtvog!, što je u pogledu devijantnosti jednako stajalištu onih koje smo prvo spomenuli.

Sve ovo rezultat je pogrešnog odnosa prema nekom općem iskazu. Onaj koji ima takav odnos ne zadire u intencije konkretnih iskaza te ih stoga tumači izvan njihovog sadržaja, izvan onoga što se umu prvo nadaje iz njih, što je apsolutno pogrešan odnos kojeg neodrživim čini sam kontekst, obzir, načela Šerijata i šerijatski argumenti i njegovo običajno pravo.

Uzrok ovako pogrešnog odnosa leži u tome što neko najprije neko stajalište usvoji kao svoje uvjerenje i potom, kad god naiđe na nešto drukčije od toga, to odbacuje na svaki mogući način koji može ići u prilog tom njegovom uvjerenju. Svi argumenti koji podupiru drukčije stajalište od onog koje je on prihvatio kod njega imaju status nasrtljivog napadača kojeg on nastoji zaustaviti na bilo koji način, dok argumenti istine nisu u konfrontaciji jedni s drugima, nisu međusobno suprotstavljeni već, naprotiv, jedni druge potvrđuju.

Druga skupina kaže: Naše stajalište je odgovor koji je dao Ebu el-Wefa' ibn Uqajl. On kaže: "Po meni, dobar odgovor jest taj da se kaže: Čovjek svojim zalaganjem i lijepim ophođenjem stekne mnogo prijatelja, izrodi djecu, oženi se, učini brojna dobra i time ljudima postane omiljen te oni prema njemu osjete milost i poklone mu određene ibadete, što je u konačnici odraz njegovog zalaganja. Naime, Vjerovjesnik, s.a.w.s., kaže: 'Najljepše što čovjek može pojesti jest ono što je sam stekao, a i njegovo dijete doista spada u njegovu stečevinu!"[125]

Na isto to upućuju i njegove riječi u jednom drugom hadisu: "Kad čovjek umre, i njegovo se djelo prekine; izuzetak su tri slučaja: ako je za sobom ostavio neko znanje kojim se ljudi koriste, sadaku koja traje ili dobrog potomka koji Bogu upućuje dovu za nj!"[126]

Stoga je Šafija zauzeo sljedeći stav: "Ako čovjeku njegovo dijete izrazi spremnost da mu snese troškove hadža to će biti razlogom da takvom hadž postane obavezan, baš kao da on sam ima potrebna sredstva za obavljanje hadža, dok to neće biti slučaj ukoliko bi mu to isto htio učiniti neki stranac!"

Ovo je, ipak, polovičan odgovor i potrebno ga je upotpuniti.

Naime, samim svojim vjerovanjem i time što je bio pokoran Bogu i Njegovom Poslaniku čovjek je izrazio

[115] Hadis bilježi Buharija u svom Tarihu, te Tirmizi, Nesai i Ibn Madže.

[126] Hadis bilježi Muslim u svom Sahihu.

težnju za tim da se, pored svog djela, okoristi i djelima svoje vjerske sabraće, onako kako to čini i u životu.

Vjernici, naime, imaju koristi jedni od drugih u svim djelima u kojima zajednički sudjeluju, kakav je npr. skupni namaz - svakome od njih, samo zato što u tom namazu učestvuju i drugi, sevap od takvog namaza povećava se za dvadeset i sedam puta. Prema tome, tu drugi ljudi doprinose povećanju njegove nagrade, kao što i on doprinosi povećanju nagrade drugima. Štaviše, neki smatraju da se sevap od zajednički obavljenog namaza višestruko uvećava za onoliki broj koliko je u tom namazu učestvovalo klanjača.

Isti je slučaj i s njihovim zajedničkim učešćem u borbi na afirmaciji dobra (džihad), u hadžu, zalaganju na činjenju dobra i suzbijanju zla, međusobnom potpomaganju u dobru i bogobojaznosti. Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao je: “Vjernici su poput jednoga zdanja čiji se dijelovi međusobno podupiru!”, i pritom stavio prste ruku jedne između drugih.

Razumije se da je to u vjerskim pitanjima izraženije nego u drugim. Tako će ulazak jednog muslimana u islamsku vezu sa svim drugim muslimanima biti nešto što će u najvećoj mjeri priskrbiti korist svakome od njih, kako u životu tako i nakon smrti, jer poziv kojim jedni muslimani druge ljude pozovu u vjeru proteže se i na one koji dođu iza njih.

Allah uzvišeni je, također, saopćio da se meleki - nosači Prijestolja Božijeg - i oni iz tog okruženja mole za oprost grijeha vjernicima, da za njih Bogu upućuju dove. Isto tako je ukazao na dovu Svojih poslanika, na njihovu molbu za oprost grijeha vjernicima, kako je to npr. činio Nuh, Ibrahim i Muhammed, a.s.

Na taj način čovjek - samim tim što prihvati ispravno vjerovanje - čini da te njihove dove obuhvate i njega, pa one postaju kao da su dio njegovog vlastitog truda.

To pojašnjava činjenica da je Allah uzvišeni iman učinio pretpostavkom koja čovjeku omogućava da se okoristi dovom njegove vjerske sabraće, tj. njihovim trudom. Ako, dakle, prihvati vjerovanje to će značiti da je uložio napor da ostvari pretpostavku koja mu omogućava prispijeće koristi. Na to upućuju riječi koje je Vjerovjesnik, s.a.w.s., kazao ‘Amru ibn el-‘Asu: “Da je tvoj otac prihvatio islam, to bi mu bilo od koristi!”, tj. oslobađanje robova koje je ‘Amr izvršio u njegovo ime nakon njegove smrti.

Prema tome, da je prethodno bio ostvario neophodnu pretpostavku, to bi značilo da se potrudio postići djelo koje mu omogućava prispijeće sevapa od oslobađanja robova.

Ovo je, kako vidiš, veoma prefinjeno i neobično lijepo objašnjenje.

Druga skupina kaže: Kur'an ne poriče mogućnost da čovjek može imati koristi od nekog djela kojeg uradi neko drugi. On samo odriče mogućnost da on može posjedovati nešto za šta se osobno nije potrudio - razlika između tog dvoga je očigledna. Prema tome, Bog uzvišeni saopćio je da čovjek posjeduje samo ono što je sam zaradio, dok ono što je zaradio neko drugi pripada onom ko je to zaradio i on to - ako hoće - može dati nekome drugom a može ga i zadržati za sebe. Uzvišeni Bog nije rekao: Čovjek ima koristi samo od onoga što je sam uradio!

Naš učitelj je preferirao i držao se ovoga pristupa.

Isti slučaj je i s riječima Uzvišenoga: U njegovu korist je dobro koje učini, a na njegovu štetu zlo koje uradi! (El-Beqare, 286), i: Danas se nikome neće nepravda učiniti i vi ćete, prema onom kako ste radili, nagrađeni biti! (Jasin, 54)

Ovi ajeti u prvom redu ističu činjenicu da čovjek neće biti kažnjen zbog nekog djela kojeg drugi uradi, da neće on trpjeti posljedice njegovog prijestupa, jer Allah uzvišeni kaže: "I vi ćete, prema onom kako ste radili, nagrađeni biti!" Time se odriče mogućnost da čovjeku bude učinjena nepravda, u smislu da mu se na njegova vlastita loša djela doda još nešto, da mu se umanje njegova dobra djela ili da bude kažnjen zbog nečeg što je uradio neko drugi.

Međutim, ne poriče se i mogućnost da čovjek može imati koristi od onog što je uradio neko drugi, no ne u smislu nagrade za to - njegovo okorišćenje onim što mu bude poklonjeno nije nagrada za njegovo djelo; to je sadaka koju mu Bog dragi udjeljuje, kojom ga časti bez njegovog osobnog truda. On mu to poklanja posredstvom nekog Svog roba a ne u smislu kompenzacije za učinjeno.

Što se tiče vašeg argumentiranja Poslanikovim, s.a.w.s., riječima: "Kad čovjek umre i njegovo se djelo prekine...", ono nije održivo, budući da Poslanik nije kazao: I njegovo se okorištavanje prekine. On je rekao samo to da se prekine čovjekovo djelo. Ono pak što uradi neko drugi i pripada tome koji je to uradio, pa ako ga on pokloni njemu do njega će dospjeti sevap djela kojeg je uradio onaj ko ga je uradio a ne sevap djela kojeg je on uradio. Završenost djela su jedno a dotok sevapa nešto drugo.

Isti je slučaj i s onim drugim hadisom, tj. s Poslanikovim riječima: "Doista, među onim djelima i dobročinstvima od kojih čovjeku i poslije njegove smrti teče nagrada..." - ni njime se ne odriče mogućnost da čovjeku stigne i sevap od nečeg drugog, iz dobročinstva i djela koje je uradio neko drugi.

Što se tiče vaše izjave da je poklanjanje doznaka, koja se realizira tako što se drugome prepušta pravo raspolaganja, treba kazati da se

ona ipak odvija u ravni jednog stvorenja prema drugome.

Međutim, doznaka koju stvorenje vrši prema Stvoritelju jest nešto sasvim drugo i ona se ne može tretirati kao doznaka koju ljudi vrše jedni prema drugima. Takva analogija je apsolutno neprihvatljiva i potpuno devijantna. Neprihvatljivom je čini konsenzus ummeta o tome da umrlome koristi izmirenje njegova duga ili nečeg drugog što nije bio izvršio, oprost svog dijela duga od strane neke osobe kojoj je umrli ostao dužan, sadaka i hadž koji se obavi u njegovo ime, te snažan vjerski argument (nass) koji se ni na koji način ne može odbaciti i prenebregnuti.

Isti je slučaj i s postom i ove devijantne analogije ne mogu biti prepreka šerijatskim ishodištima (nusus) i njegovim načelima.

Što se tiče vaše izjave da je pokuđeno davanje prednosti nekome drugom kad je posrijedi samo uzrok koji dovodi do sevapa - što je problem preferiran ja nekoga drugog u nečemu što vodi blizini Božijoj - šta onda kazati za preferiranje drugoga u samom sevapu koji je i čovjekov krajnji cilj?!

Na ovo se može dati više odgovora.

Prvi odgovor: Život je takve naravi da se u njemu ne može biti potpuno sigurno u ispravnost konačnice, budući da postoji mogućnost da se čovjek za života odmetne od vjere. U tom slučaju prednost u nečemu što vodi blizini Božijoj bila bi data nekome neadekvatnom, dok takav rizik kod umrloga ne postoji.

Ako bi neko kazao da isto tako postoji mogućnost da ni umrli - onaj kome se nešto poklanja - u tajnosti možda nije umro kao musliman te da kao takav ne može imati nikakve koristi od onog što mu se poklanja, mi bismo kazali da je takva primjedba sasvim neosnovana. Naime, poklanjanje nečega umrlome iste je vrste kao i klanjanje mu dženaza-namaza, molba Bogu da mu oprosti grijehe i dova za nj - ako on toga bude dostojan to ima svoje mjesto, a ako ne bude dostojan u tom slučaju od nečeg takvog korist ima samo onaj koji to čini.

Drugi odgovor: Davanje drugome prednosti kod nečeg što približava Bogu otkriva pomanjkanje želje za tom blizinom, inertnost u upražnjavanju takvog čina, i kad bi to bilo prihvatljivo rezultat toga bili bi inertnost, ljenost i pasivnost. Poklanjanje sevapa od takvih djela ima pak suprotan efekat, jer onaj koji ih čini revnosan je prema njima upravo zbog njihova sevapa kako bi se ili on sam time okoristio ili tim sevapom korist pričinio svom bratu muslimanu. Među njima je očita razlika.

Treći odgovor: Allah uzvišeni voli ažurnost i poletnost u službi Njemu, voli natjecanje u tim činima jer je to vrhunski izraz pokornosti Njemu. Vladari, naime, vole ažurnost i natjecanje u pokornosti i službi njima, te je davanje prednosti nekome drugom u tom pogledu proturječno naumu pokornosti.

Allah uzvišeni naredio je čovjeku da teži postići tu blizinu bilo obavezujućim oblicima, bilo činjenjem Njemu dragih čina. Ukoliko bi, dakle, čovjek zanemario to što mu je Bog naredio, prepustio bi to drugome. Stvar je sasvim drukčija ako bi on činio ono što mu je naređeno, izražavajući time svoju pokornost Bogu i žudnju za Njegovom blizinom, a potom sevap od toga slao svom bratu muslimanu, jer je Bog uzvišeni rekao: Nadmećite se da u Gospodara svoga zaslužite oprost i Džennet, prostran koliko su nebo i Zemlja prostrani! (El-Hadid, 21) i: A vi se potrudite da druge, čineći dobra djela, pretečete! (El-Beqare, 148)

Davati u tome prednost nekome drugom, razumije se, dovodi u pitanje poletnost i ažurnost u njihovu vršenju.

Ashabi su se međusobno natjecali u činjenju djela koja vode blizini Božijoj i u tome niko nikoga nije stavljao ispred sebe.

Omer kaže: “Tako mi Boga, Ebu Bekr se nikada sa mnom nije natjecao u nekom dobru a da me u njemu nije i preduhitrio!”, da bi na koncu rekao: “Ja te, Allaha mi, ni u kakvu dobru ne mogu preteći!”

Allah uzvišeni kaže: I neka se za to natječu oni koji hoće da se natječu! (El-Mutaffifun, 26)

Kaže se: Natjecao sam se u nečemu[127], kad se hoće nešto postići na način nadmetanja. Stoga Arapi i kažu: Skupocjena stvar, tj. dostojna da se nadmeće za nju, da se žudi za njom; zatim: Ovo je najskupocjenije što imam, tj. meni najdraže; zatim: Onaj mi je pobudio veliku želju za tim i tim.

U svemu ovome davati prednost nekom drugom i sam se okretati od njega jest nešto njemu opozitno.

Što se tiče vaše izjave da bi, ako bi već bilo prihvatljivo poklanjanje umrlome, isto to bilo prihvatljivo činiti i živome, na nju se može odgovoriti dvojako.

Prvo: neki pravnici, sljedbenici Ahmedovi[128] i dr., zastupaju upravo takav stav. El-Qadi kaže: “Ahmedov iskaz se ne mora obavezno vezivati za umrloga; on kaže: ‘Čovjek može učiniti neko dobro, pa njegovu polovicu namijeniti svom ocu ili majki!’, ne razlučujući ih na žive i mrtve!”

Na ovaj njegov stav reagirao je Ebu el-Wefa’ ibn Uqajl, koji kaže: “Stav sadrži nešto što je daleko od istine; to je poigravanje s Šerijatom, previše slobodan postupak prema kod Boga preuzetom povjerenju,[129] nalaganje Bogu

[127] Tj. Nafestu fi’š-šej’i munafeseten we nefasen. I primjeri koji slijede izvedeni su od istog korijena glagola nefuse/jenfusu, koji u svojoj osnovi znači: biti skupocjen, vrijedan. V. Arapsko-bosanski rječnik Teufika Muftića.

[118] Tj. Ahmeda ibn Hanbela; hanbelije.

[119] Aluzija na 72. ajet sure El-Ahzab: Mi smo nebesima, Zemlji i

planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek!

uzvišenome da sevap od djela koje se učini upiše nekome drugom!... Međutim, kad se već desi smrt, tu nam je ostavljen prostor da umrlome dostavimo nešto što će mu koristiti, poput npr. dove za oprost grijeha, klanjanja mu dženaze i sl.”.

Potom je samome sebi postavio pitanje: “Ako bi neko kazao: Nije li izmirenje duga, preuzimanje obaveze njegova izmirenja još za života dužnikova, jednako njegovu izmirenju nakon smrti? Garancija je jednaka i u životu i u smrti da će dug biti izmiren, da neće biti njegove potražnje - ako, dakle, činjenica izmirivanja dugova sustiže dužnika i za njegova života i nakon smrti, zašto onda i sevapi od onog što mu se poklanja ne bi stizali do njega dok je još u životu, kao i nakon smrti?!”

Na ovo pitanje dao je sljedeći odgovor: “Kad bi nešto takvo bilo moguće, onda bi se moralo prihvatiti i to da se grijesi sa žive osobe mogu eliminirati pokajanjem koje bi za tu osobu učinio neko drugi, da se od nje mogu odstraniti grijesi na onom svijetu činom nekoga drugog, traženjem oprosta grijeha za nj od strane nekoga drugog!”

Ovo baš i nije do kraja ovako budući da se sasvim isključuje mogućnost da živi može imati koristi od dove koju za nj uputi neko drugi, od molbe Bogu za oprost njegovih grijeha, od sadake koju bi neko udijelio u njegovo ime i od izmirenja njegovog duga koje bi na sebe preuzeo neko drugi, što je sve sasvim utemeljeno. Naprimjer, Vjerovjesnik, s.a.w.s., dopustio je da neko drugi obavi hadž za jednog nepokretnog i drugog nemoćnog čovjeka, premda su oni još bili živi.

Jedan drugi hanbelijski autoritet na predmetno pitanje je odgovorio da mi, dok je čovjek živ, nismo sigurni da će on do kraja života ostati ispravan, tj. postoji mogućnost da se onaj kome se sevapi poklone odmetne od prave vjere pa da od onog što mu je poklonjeno ne imadne nikakve koristi.

Ibn ‘Uqajl kaže: “Ovo je neosnovano opravdavanje darivanja sevapa umrlome od strane živoga budući da se ni za nj ne može biti sigurno da se neće odmetnuti od vjere i u takvom stanju umrijeti čime bi mu propalo svo njegovo djelo pa time i onaj sevap koji bi bio poklonjen umrlom!”

Međutim, ovo se ne tiče umrlih i uz to eliminiraju ga i čine neodrživim prinosi Objave i konsenzus muslimana. Vjerovjesnik, s.a.w.s., je naprimjer dopustio da se u ime umrloga obavi hadž i naposti neispošteni post, dok su svi učenjaci saglasni u tome da se iz ukupnog zaduženja umrloga eliminira sav dug ukoliko ga za nj izmiri živi i pored mogućnosti njegova otpadništva od vjere koja se navodi.

Pravi odgovor jest sljedeći: Ona dobročinstva koja živi pokloni umrlome postaju vlasništvo umrloga i to vlasništvo ne može biti dovedeno u pitanje eventualnim otpadništvom onoga koji je to učinio

budući da je već bilo izuzeto iz njegova posjeda, kao što se ne može dovesti u pitanje ni njegovo oslobođenje roba ili data iskupnina koje je učinio prije svog otpadništva. Štaviše, ukoliko bi neko obavio i hadž za neku nepokretnu osobu i potom se odmetnuo od vjere, to onog nepokretnog ne bi obavezivalo da potraži nekog drugog koji bi ponovo za nj obavio hadž - on, naime, ni za tog drugog, ni za trećeg, također ne može biti siguran da se i oni neće odmetnuti!

Ipak, treba imati u vidu da je velika razlika između živoga i umrloga - živi nije onoliko potreban koliko je to mrtvi. On je u stanju sobom činiti dotično djelo ili nešto njemu slično, te tako vlastitim trudom zaraditi sevap, dok to nije slučaj i s umrlim.

Isto tako, kad bi živi mogli sevape od učinjenih djela poklanjati jedni drugima to bi dovelo do toga da bi oni jedni druge angažirali da za njih rade ona djela koja vode blizini Božijoj, što bi imalo veoma ružne posljedice. Čim bi to shvatili i osjetili, bogataši bi odmah unajmili one koji će to raditi za njih čime bi se sve ono čime se izražava pokornost Bogu pretvorilo u kompenzacije što bi dokinulo obredne radnje (ibadat) i dobrovoljne oblike bogoslužja (newafil). Na taj način bi se ono što približava Bogu pretvorilo u nešto čime bi se nastojalo približiti čovjeku što bi isključilo iskrenost, te tako nijedan od njih ne bi imao sevapa.

Mi zabranjujemo da se za svaki čin koji rodi Božijoj blizini uzima naknada i odvraćamo od primanja naknade za npr. neku arbitražu, za davanje šerijatskopravnog mišljenja (fetwa), za poduku nekom znanju ili namazu, za učenje Kur'ana i si., budući da sevap od takvih djela ima samo onaj ko ih čini iskreno u ime Boga, težeći njima postignuti naklonost Božiju. Ukoliko bi ih čovjek činio za platu, sevapa od njih ne bi imao ni onaj ko ih čini ni onaj ko ga za to plaća.

Šerijatskoj krasoti nije prilično da se ibadeti, koji u cijelosti trebaju biti posvećeni Bogu, svedu na razinu međuljudskih odnosa, da se pretvore u postupke čiji je cilj materijalna kompenzacija i ovosvjetska dobit.

Stvar je, međutim, različita kad je posrijedi izmirivanje dugovanja i preuzimanje garancije za njihovo izmirenje, jer su dugovanja prava koja ljudi imaju jedni kod drugih, gdje je moguće da jedan zamijeni drugoga. Stoga je to dopušteno činiti, kako za živoga tako i za umrloga.

Što se tiče vaše izjave - “Kad bi bilo prihvatljivo poklanjanje sevapa, onda bi se morala prihvatiti i mogućnost da se može pokloniti i polovica sevapa, ili njegova četvrtina!?”
- na nju se može dati dvojak odgovor:

1. Bespredmetno je zadržavati se na njoj, budući da vi za to ne navodite nikakav argument; izričete samo neosnovanu tvrdnju.
2. Zahtjev za pridržavanjem toga, za držanjem tog stajališta - prema

predaji Muhammeda ibn Jahje el- Kehhala - imam Ahmed izrazio je eksplicitno. On je pošao od toga da je sevap čovjekovo vlasništvo i njegovo je pravo da ga pokloni bilo cijeloga, bilo samo jedan njegov dio. Naprimjer, ako bi jedan sevap poklonio četverici ljudi, u tom bi slučaju svakome od njih pripala po jedna njegova četvrtina.

On isto tako može pokloniti samo jednu četvrtinu sevapa a preostali dio zadržati za sebe, ili ga pokloniti nekom drugom.

Što se tiče vaše izjave - "Ako bi nešto takvo bilo prihvatljivo, u tom slučaju moralao bi se prihvatiti i to da čovjek sevap može pokloniti i nakon što ga je prvobitno
uradio za sebe", premda kažete da pri samom vršenju određenog čina mora postojati i namjera da se sevap od toga poklanja umrlome, da u protivnom to neće stići do njega - moramo kazati da se imam Ahmed nije odredio spram ovog pitanja, kao što ni raniji istaknuti pravnici hanbelijskog mezheba nisu postavljali uvjet kojeg vi navodite. Taj uvjet postavili su kasniji autoriteti, kao npr. El-Qadi i njegovi sljedbenici.

Ibn 'Uqajl kaže: "Ako čovjek uradi neko djelo kojim se izražava pokornost Bogu, kakav je npr. namaz, post ili učenje Kur'ana, i sevap od toga pokloni umrlom muslimanu, to će stići onome kome je poklonjeno, i bit će mu od koristi, pod uvjetom da je prije toga čina, ili istovremeno s njegovim vršenjem, postojala namjera da se sevap od njega nekom poklanja".

Ebu 'Abdullah ibn Hamdan u svom djelu Er-Ri῾ajeb kaže sljedeće:

"Ko dobrovoljno uradi neko djelo koje vodi blizini Božijoj - dadne sadaku, klanja namaz, posti, obavi hadž ili umru, prouči Kur'an, oslobodi roba i dr. iz reda tjelesnih oblika ibadeta kod kojih je moguće zastupništvo, te iz reda materijalnih oblika ibadeta - pa sevap od toga, u cjelini ili djelimično, pokloni umrlom muslimanu, čak i samom Vjerovjesniku, s.a.w.s., ko za nj Bogu uputi dovu, od Boga mu zamoli oprost grijeha ili za nj izmiri neku šerijatsku obavezu ili dužnost - tamo gdje je zastupništvo ostvarivo - to će umrlome biti od koristi, sevap od toga stići će do njega.

Neki kažu: 'Stići će ako je prethodno, odnosno pri činjenju toga, postojala namjera da se taj sevap poklanja; u protivnom, neće!"

Suština problema nalazi se u tome što neki postignuće sevapa vremenski uvjetuju, tj. insistiraju na tome da sevap odmah na početku mora biti namijenjen onome kome se poklanja, dok drugi stoje na stanovištu da sevap može najprije pripasti onome ko uradi konkretni čin, te da se potom može prenijeti na drugog.

Oni koji prispijeće sevapa umrlome uvjetuju time da prije samoga čina, odnosno prije njegova okončanja, mora postojati namjera da se sevap od toga poklanja, kažu: Ukoliko ne bude bilo te namjere, sevap pripada izvršiocu dotičnog čina i njegovo kasnije prenošenje na nekog

drugog nije prihvatljivo, budući da sevap proishodi iz samog čina onako kako trag ostaje iza onog koji ga pravi.

Upravo iz tog razloga, ako bi čovjek sebi za sevap oslobodio nekog roba on bi imao pravo naslijeđa na njegovu imovinu i ako bi to pravo, nakon što mu dadne slobodu, htio prenijeti na drugoga ono ipak ne bi prešlo na nj. Ako bi pak dotičnog roba oslobodio u ime nekoga drugog - u tom slučaju pravo na nasljeđivanje njegove imovine pripalo bi onome u čije je ime rob oslobođen. Isti je slučaj i ako bi izmirio neki svoj dug i nakon što bi to učinio, to svoje izmirenje počeo smatrati kao da ga je učinio za drugoga - on to ne bi imao pravo učiniti. Također, ako bi za sebe obavio hadž, postio ili klanjao a potom to tretirao kao da je učinjeno za drugoga - to ne bi mogao učiniti.

Sve ovo potvrđuje i činjenica da oni koji su o tome pitali Vjerovjesnika, s.a.w.s., nisu ga pitali o poklanjanju sevapa od nekog već urađenog djela, već samo o onome što bi mogli uraditi za umrloga. Tako Sa'ad npr. pita: “Hoće li joj biti od koristi ako ja za nju podijelim sadaku?” - ne kaže: Ako joj poklonim sevap onoga što sam dao u svoje ime!

Isto tako druga žena pita: “Mogu li ja za nju obaviti hadž?!”; drugi čovjek: “Mogu li ja obaviti hadž za svoga oca?” U svim tim slučajevima Vjerovjesnik im dopušta da to učine za umrloga a ne da im poklanjaju sevap od nečega što su već bili uradili u svoje ime. Nije poznato da je Vjerovjesnik, s.a.w.s., ikada upitan za nešto slično, kao što nije poznato ni da je to učinio neko iz reda ashaba; da je npr. rekao: Bože moj, sevap onoga djela kojeg sam učinio upiši tome i tome, odnosno sevap od onoga što sam bio uradio za sebe!

To je eto razlog zbog kojeg se sevap vremenski uvjetuje, što je i ponajbolje razumijevanje.

Međutim, oni koji ga vremenski ne uvjetuju kažu: Sevap pripada onome ko uradi konkretni čin pa ako ga on dobrovoljno priloži ili ga pokloni nekom drugom to je jednako kao da je dotičnome izdvojio nešto iz svoje imovine!

Što se tiče vaše izjave - “Kad bi poklanjanje bilo prihvatljivo, u tom slučaju moralo bi se prihvatiti i poklanjanje sevapa onih stvari koje su čovjeku vjerom naređenje (vadžibat), koje su obaveze živoga” - odgovor bi bio sljedeći: To dvoje nije moguće jednako tretirati, barem što se tiče načela onih koji dospijeće sevapa uvjetuju postojanjem namjere da se određeni čin čini za umrloga. Ono, međutim, što je čovjeku naređeno da čini za sebe, on to ne može činiti za drugoga; to je dužnost činioca kojom on mora namjeravati približiti se Bogu.

Oni pak koji ne uvjetuju namjeru u činjenju za drugoga - da li je kod njih prihvatljivo to da čovjek umrlome pokloni sevap nekog svog farza?

O tome postoje dva stajališta.
Ebu 'Abdullah ibn Hamdan kaže: "Neki smatraju da je dopušteno sevap nekog farza, kakav je namaz, post i si., pokloniti umrlome s tim da nagrada neće izostati ni činiocu!"
Prenosi se da je jedna skupina sevape svih svojih čina - kako obaveznih (fard) tako i dobrovoljnih (nafilah) - poklanjala muslimanima. "Želimo Boga susresti siromašni, bez ikakva posjeda!", govorili su. Šerijat to ne brani budući da je zarada vlasništvo onoga koji ju je zaradio i stoga mu ne može biti zabranjeno da je on dadne nekome drugom.
Opet - Bog najbolje zna!

Što se tiče vaše izjave - "Vjerske dužnosti su ispit i kušnja u kojima nije moguća odmjena, tj. njima se u cjelini cilja upravo onaj činilac kojem su one stavljene u dužnost!" - odgovor bi bio sljedeći: To ne priječi Zakonodavca da muslimanu dopusti da nekim svojim činom bude od koristi svome bratu. Naprotiv, upravo činjenica da je čovjeku ostavljena ta mogućnost odražava dobrostivost i milost Božiju prema Njegovim robovima, kao i potpunost zakona kojeg im je propisao: koji je zasnovan na pravdi, dobrostivosti i međusobnoj pažnji.
Allah uzvišeni naložio je svojim melekima i nosačima svojega Prijestolja da za vjernike upućuju dove, da za njih išću oprost i da Ga mole da ih sačuva od svega ružnog.
Također je svom posljednjem Poslaniku stavio u dužnost da se moli za oprost grijeha vjernicima i vjernicama; k tome, On će ga na Sudnjem danu postaviti na "zahvalno mjesto" (meqam mahmud) odakle će se zauzimati za velike grješnike iz reda svojih sljedbenika, onih koji su slijedili obrazac njegova života.
Uz to, Bog uzvišeni naložio mu je da blagosilja svoje ashabe kako za života im, tako i nakon što umru i - on je stajao ponad njihovih mezarova i za njih upućivao dove. Šerijat stoji na čvrstoj poziciji da, kad su posrijedi kolektivne dužnosti (fardi kifaje) grijeh spada sa svih članova zajednice ukoliko tu dužnost izvrši makar jedan njezin član.
Isto tako, Allah uzvišeni prekida talaštvo (el-irtihan)[130] i vrelinu kože onome u kaburu preuzimanjem obaveze i izmirenjem duga umrloga od strane živoga svejedno što je to - kao ispit i iskušenje - bila upravo obaveza umrloga, koji je time bio obavezan.
Vjerovjesnik, s.a.w.s., također je dopustio da se za umrloga obavi hadž i da se posti svejedno što je to bila njegova dužnost, što je to bio njegov ispit. On je, isto tako, oslobodio obaveze sehvi sedžde[131] onoga koji klanja za imamom na temelju pune ispravnosti imd'movognamaza, na nepostojanju razloga za sehvi sedždu kod njega,kao što ga je oslobodio i obaveze učenja Fatihe u namazu budući da je tu obavezu preuzeo imam. Tako imam od onog ko klanja za njim

[130] Tj. da umrli bude talac duga kojeg je ostavio za sobom, da ga taj dug drži sputanim.
[131] Sehvi sedžda - sedžda koja se čini kao kompenzacija za određene propuste ili greške koje se naparave u toku obavljanja namaza.
preuzima na sebe njegov propust, njegovo učenje i njegovu perdu[132], - imamovo učenje i imamova perda istovremeno su i učenje i perda onih koji stoje iza njega.

Prema tome, da li je dobrostivost prema obavezanom biću, izražena kroz poklanjanje sevapa, išta drugo doli ugledanje na dobrostivost Gospodara uzvišenog?! A - Bog voli dobročinitelje!

Ljudi su, naime, Božiji sirotani[133] i On najviše voli one koji su od najveće koristi Njegovim sirotanima. Prema tome, ako Bog uzvišeni voli one koji Njegovim sirotanima korist pričine čašom vode, lončićem mlijeka ili kriškom hljeba, kako su Mu tek dragi oni koji im korist pribave kad su slabi, kad su u velikoj potrebi, kad sami nisu u stanju ništa učiniti, kad su najpotrebniji da im se nešto daruje?!

Nema sumnje, Bogu su najdraži upravo oni ljudi koji Njegovim sirotanima darivaju neko dobro dok se nalaze u takvom stanju.

Od nekih ljudi iz prvih muslimanskih generacija bilježi se sljedeća izjava: “Ko svakoga dana sedamdeset puta rekne: ‘Rabbi-g-fir li we li walidejje we li-l-muslimme we-l-muslimat we-l-mu-minine we-l-mu-minat /Gospodaru moj, oprosti meni i roditeljima mojim, muslimanima i muslimankama, vjernicima i vjernicama!/’, imat će onoliko sevapa koliki je ukupan broj muslimana i muslimanki, vjernika i vjernica!”,
[132] Perda - sve ono što klanjač stavlja ispred sebe - štap, torba, stolica i si. - kad namaz obavlja na otvorenom prostoru čime se prolaznicima sugerira da ne prolaze neposredno ispred njega.
[133] ‘Ijalullah - tj. oni o kojima se On brine, koji zavise od Njegovog davanja, poput nemoćne čeljadi koja je ovisna o onom ko ih hrani. V. korijen glagola ‘ale-je‘ulu-‘avlun, T. Muftić, Arapsko-bosanski rječnik..., str. 1033.
što i nije bez osnova, jer ako čovjek moli za oprost grijeha svoje braće on njima time čini dobročinstvo a Bog neće dopustiti da propadne nagrada dobročiniteljima!

Što se tiče vaše izjave da bi, ukoliko bi umrlome moglo koristiti nešto što uradi neko drugi, u tom slučaju bi mu mogla biti od koristi i tevba koju bi neko učinio za nj, i islam koji bi neko primio u njegovo ime - treba kazati da se ta dilema navodi dvojako: u isključivoj formi gdje su premisa i konkluzija apsolutno neraskidivi, kad se najprije prva dovede u pitanje a potom, sljedstveno, i druga. U konkretnom slučaju to znači: kad bi umrlome moglo koristiti nešto što uradi neko drugi, u tom slučaju mogao bi mu korisiti i islam koji bi neko prihvatio u njegovo ime, i tevba koju bi

neko učinio za nj... Kako mu to ipak ne može biti od koristi, to znači da mu ne može koristiti ni bilo šta drugo što bi neko drugi učinio za njih!

U drugom slučaju kaže se: umrli se ne može okoristiti islamom koji bi za nj primio neko drugi, kao ni tevbom koju bi u njegovo ime učinio drugi - shodno tome, ne može se okoristiti ni namazom, ni postom, ni učenjem Kur'ana koje bi neko drugi učinio za njih.

Zna se, međutim, da je i jedno i drugo sasvim neutemeljeno.

U prvom slučaju analogija je u punoj konfrontaciji s nedvosmislenim stavcima Objave (nusus), s nepodijeljenim stajalištem čitavog ummeta, dok je u drugom slučaju posrijedi zdvajanje nečega što je sam Bog razdvojio - Allah uzvišeni je, npr., napravio razliku između toga da čovjek za nekog drugog prihvati islam i da za nj dadne sadaku, da obavi hadž ili u njegovo ime roba oslobodi ropstva. Analogija koja to dvoje stavlja u istu ravan jednaka je onoj analogija koja uginulu životinju tretira isto kao i zaklanu, kamatu kao i svaku drugu trgovinu i si.

Ispravno je treće poimanje: Allah uzvišeni učinio je islam pretpostavkom kojom muslimani jedni drugima priskrbljuju korist, kako u ovosvjetskom životu tako i nakon smrti. Prema tome, ukoliko čovjek ne osigura pretpostavku koja mu omogućava da se okoristi onim što muslimani rade, on u tom slučaju neće ni moći postići tu korist, onako kako je to Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao 'Amru: "Da je tvoj otac primio islam pa ti za nj postio ili dao sadaku, to bi mu bilo od koristi!"

Jednako tome Uzvišeni je islam općenito učinio pretpostavkom čovjeku kako bi on sam mogao imati koristi od dobra koje uradi - ako mu ona promakne, bilo koje dobro koje učini neće mu biti od koristi, neće mu biti primljeno.

Isto tako učinio je i iskrenost i slijeđenje onog od Boga ocrtanog puta (mutabe'a) pretpostavkama za prihvatljivost djela, te ako oni ne budu zadovoljeni u tom slučaju ni djela neće biti primljena. Također je abdest i sve druge uvjete za namaz učinio pretpostavkom za valjanost namaza - ukoliko one ne budu zadovoljene, u tom slučaju ni namaz neće biti valjan.

Isti je slučaj i sa svim drugim činiocima - bili oni pravni, intelektualni ili čulni - u njihovu odnosu prema posljedicama koje izazivaju. Stoga je neozbiljan svaki onaj koji i postojanje i nepostojanje pretpostavke tretira na isti način.

Primjer ove lahkomislenosti jest da se rekne: Ukoliko bi bilo prihvatljivo zauzimanje za velike grješnike, bilo bi prihvatljivo i za mnogobošce!, odnosno: Ukoliko će veliki grješnici iz reda monoteista ipak jednom izići iz Džehennema, onda će iz njega izići i nevjernici! - i slični primjeri izvedeni iz analogija koje su zapravo nečisti koje preživakavaju oni koji ih koriste, usta mlohavih.

Ukratko, onima upućenim u znanje bilo bi ponajbolje ne uzvraćati na

ove bezumne tlapnje ukoliko njima već nisu ispisali listove svojih djela i listove koje ljudi imaju kod sebe!

Što se tiče vaše izjave da ibadeta imaju dvije vrste od kojih je kod jednih moguća zamjena, te da sevap od takvih ibadeta stiže do umrloga, dok kod drugih nije moguća zamjena pa prema tome ni sevapi od njih ne mogu dospjeti do umrloga - to je i vaša orijentacija ali i neutemeljena tvrdnja, pa kako time možete argumentirati svoje stajalište?!

Otkud vam, uostalom, takva podjela? Koji to stavak Kur'ana, koji Poslanikov iskaz, koji relevantan izvor to potvrđuje da bi mu se moralo povinovati?

Vjerovjesnik, s.a.w.s., legitimirao je post za umrloga i pored činjenice da postu nije svojstvena zamjena; ummetu je propisao da jedni druge odmjenjuju u vršenju kolektivnih dužnosti (fard kifaje): ukoliko tu dužnost obavi samo jedna osoba, drugima, koji to nisu učinili, oprašta se i oni su oslobođeni grijeha; skrbniku malodobnog djeteta propisao je da ima to dijete odmijeniti u ihramima i obredima hadža, predviđajući i za nj nagradu na temelju čina onog ko ga je odmjenjivao?!

Ebu Hanife - Bog mu se smilovao! - kaže: “Za onesviještenog će obavezu ihrama preuzeti njegovo putno društvo!”, čime ihrame njegovog putnog društva stavljaju u ravan njegovih ihrama. Isto tako, Zakonodavac je islam dvaju roditelja učinio ravnim islamu njihove djece, kao i islam roba i gospodara, prema izričitom stavu.

Eto, vidiš kako ovaj savršeni Šerijat dopušta da dobročinstva s onoga koji ih čini mogu prijeći i na druge. Kako bi Šerijatu moglo priličiti da čovjeku uskrati mogućnost da učini kakvu korist svojim roditeljima, svojoj rodbini i svojoj braći muslimanima upravo u trenucima kad su najpotrebniji nekom dobru, nekom dobročinstvu - da ga on učini i sevap od toga njima pokloni? Kako čovjek može samome sebi uskratiti tu mogućnost, ili je pak uskratiti nekome drugome kome to nije uskratio ni Zakonodavac: da slobodno raspolaže sevapima od djela koja je učinio, odnosno da ih koliko hoće dodjeljuje kojem hoće muslimanu?

Ono što omogućava dostavu sevapa umrlome od hadža, sadake i oslobađanja roba, isto to omogućava i dostavu sevapa od posta, namaza, učenja Kur'ana i i‘tikafa.[134] Riječ je o islamu onoga kome se poklanja, o dobrovoljnom prilogu, dobročinstvu onoga koji poklanja, kome Zakonodavac nije stavio nikakvu prepreku u činjenju dobročinstva. Naprotiv, podstaknuo ga je da na svaki način čini dobročinstvo! Međusobno su saglasna snoviđenja vjernika i brojna su njihova pouzdana svjedočanstva o tome da su ih umrli obavještavali o tome da im je stiglo ono što su im poklanjali:

[134] I‘tikaf - čin povlačenja u samoću, u džamiju ili u kuću, u zadnjoj trećini mjeseca ramazana radi posvećivanja ibadetu.

učenje Kur’ana, namaz, sadaka, hadž i si. Kad bismo naveli samo ono što su nam ispričali naši savremenici, te ona izviješća koja su do nas doprla od onih koji bijahu prije nas, to bi se veoma oduljilo. A Vjerovjesnik, s.a.vv.s., rekao je: “Vidim da su vaša snoviđenja saglasna (tewataet) u tome da se ona (tj. Lejlet el-qadr) nalazi u zadnjih deset noći!”, čime je akceptirao međusobnu saglasnost vjerničkih snova.

Isto tako akceptiraju se i njihova kazivanja o nečemu što su vidjeli, čega su bili svjedoci - oni dakle neće slagati u svom kazivanju, onako kako neće slagati ni njihova snoviđenja, ukoliko budu međusobno saglasna i budu odavala isti smisao.

Što se tiče odbacivanja hadisa Božijega Poslanika, s.a.w.s., tj. njegova iskaza: “Ko umre a bude imao neispoštenih dana, za nj će to napostiti njegov nasljednik (welijj)”, sa svim onim razlozima koje ste naveli, želimo kazati da mi ipak pristajemo uz ovaj hadis i da ćemo, upravo akceptirajući vaše razloge, pokazati njegovu podudarnost s onim što je vjerodostojno.

Za ono pak što je neutemeljeno (batil) dovoljna nam je njegova neutemeljenost, tj. činjenica da je u konfrontaciji s nedvosmislenim, vjerodostojnim hadisom koji ni u kojem pogledu nije sporan te mu se, kao takvom, mora povinovati i prihvatiti ga bezrezervno, nakon čega nećemo imati drugog izbora - kad će jedini izbor biti povinovanje njemu i njegovo usvajanje, makar svoje neslaganje s njim izrazili svi ljudi svijeta.

Vaša izjava, dakle, da ćete predmetni hadis odbaciti na temelju Malikova stava iznesenog u njegovom “Muwetta’u”, tj. da “niko ni za koga ne može postiti”, vaši oponenti pobijaju upravo suprotnim stajalištem. “Naprotiv”, kažu oni, “mi odbacujemo Malikov stav na temelju ovog Vjerovjesnikovog, s.a.w.s., iskaza!”

Koja, dakle, od ove dvije skupine više zavređuje priznanje ispravnosti, koja je od njih razložnija u svom odbacivanju?!

Što se tiče njegove izjave: “To je nešto oko čega kod nas postoji konsenzus, u pogledu čega nema nikakve dvojbe” - treba kazati da Malik - Bog mu se smilovao! - ne navodi konsenzus čitavog ummeta. On navodi samo stajalište Medinjana, u mjeri u kojoj mu je to bilo poznato, tj. koliko je on znao, među njima u tom pogledu nije bilo neslaganja, no to što njemu - Bog mu se smilovao! - nije bilo poznato da u vezi s tim ima neslaganja ipak ne može obesnažiti hadis Božijega Poslanika, s.a.w.s.

Štaviše, kad bi se svi Medinjani saglasili o nečemu i tada bi prihvatanje hadisa “bezgrješnoga” bilo prioritetnije od prihvatanja stava Medinjana koji nam, tako separatan od ostatka ummeta, ne može biti garant svoje nepogrješivosti. Allah i Njegov Poslanik stajalište Medinjana nisu proglasili neprikosnovenim da bi mu se moralo pribjeći u slučaju spora. Uzvišeni Allah kaže: A ako se u nečemu ne slažete, obratite se

Allahu i Poslaniku, ako vjerujete u Allaha i u onaj svijet; to vam je bolje i za vas rješenje bolje! (El-Nisa[5], 59)

I pored toga što Malik i Medinjani stoje na stanovištu da niko ni za koga ne može postiti, ipak El-Hakim ibn ‘Utejbe i Seleme ibn Kuhejl prenose od Se‘ida ibn Džubejra da je Ibn
‘Abbas izdao fetvu po kojoj se propušteni ramazanski post ima nadoknaditi podjelom hrane, dok se za zavjetni post ima napostiti.

To je i opredjeljenje imama Ahmeda i mnogih hadiskih učenjaka.

Tog je mišljenja i Ebu ‘Ubejde, dok Ebu Sewr kaže: “Propušteni post će se napostiti, kako zavjetni tako i drugi”.

El-Hasan ibn Salih kaže: “Za umrloga će, ukoliko se radi o zavjetnom postu, postiti njegov nasljednik (welijj)”.

Što se tiče vaše izjave da hadis o postu za umrloga prenosi Ibn ‘Abbas, premda je upravo on rekao da niko ni za koga ne može postiti, najviše što tu može biti posrijedi jest da je dotični ashab izdao fetvu koja ne korespondira onome što on sam prenosi, budući da njegovom prenošenju hadisa nema zamjerke. On je u tom pogledu neupitan (m‘asum), dok njegova fetva i ne mora biti takva.

Moguće je i da je hadis kojeg sam prenosi smetnuo s uma, da mu je dao vlastito tumačenje (te’ewwelehu), da je imao na umu nešto drugo što je po njegovu mišljenju bilo pretežnije od dotičnog hadisa, odnosno da je postojao neki drugi razlog.

I pored svega toga Ibn ‘Abbasova fetva, ipak, nije u konfrontaciji s predmetnim hadisom. Naime, ova se njegova fetva odnosi na ramazan, tj. da tu niko ni za koga ne može postiti, dok je za zavjetni post izdao fetvu da ga treba napostiti, što nije u koliziji s onim što prenosi.

Hadis se, prema tome, odnosi na zavjetni post.

Potom hadis: “Ko umre a bude imao neispoštenih dana, za nj će to napostiti njegov nasljednik (welijj)” - potvrđen je u predaji od ‘Aiše - Bog njome bio zadovoljan!

Ako bismo čak pretpostavili da je Ibn ‘Abbas postupio drukčije, kakav bi bio rezultat!? Činjenica da je Ibn ‘Abbas postupio drukčije ne dovodi u pitanje predaju “Majke pravovjernih”, te bi neprihvatanje Ibn ‘Abbasova stava na osnovu ‘Aišine - Bog njome bio zadovoljan! - predaje, u odnosu na obrnut postupak, bilo prioritetno.

Potom, od Ibn ‘Abbasa se o ovome prenosi različito. Od njega se prenose dvije predaje te stoga obesnaživanje hadisa zbog nečeg što se od njega prenosi a što nije sukladno tom hadisu, ne može biti pretežnije od obesnaživanja toga hadisom iz druge predaje.

Što se tiče vaše izjave da je riječ o hadisu čiji je lanac prenosilaca dvojben - takvo što je vrlo neozbiljno. Hadis je, naime, provjeren i

pouzdan i u pogledu njegove autentičnosti postoji opća saglasnost (muttefeq ‘alejh). Bilježe ga i Buharija i Muslim u svojim zbirkama i ne postoji nikakva dvojba u pogledu lanca njegovih prenosilaca.

Ibn ‘Abd el-Berr kaže: “Od Vjerovjesnika, s.a.w.s., pouzdanim putem se prenosi da je rekao: ‘Ko umre a bude imao neispoštena posta, za nj će to napostiti njegov nasljednik (welijj)!’

Ovaj hadis i imam Ahmed drži vjerodostojnim i ravna se po njemu, dok Šafija pitanje njegove vjerodostojnosti ostavlja neriješenim.

On kaže: ‘Od Vjerovjesnika se, s.a.w.s., nešto prenosi u vezi s postom za umrloga, pa ako se ta predaja pokaže ispravnom, postupit će se po njoj, onako kako se za umrloga obavlja i hadž!’

Potom je ustanovljeno da je posrijedi pouzdana predaja, što je zatim u šafijskom mezhebu i legitimirano”.

Ovako se izrazio veći broj imama šafijskog mezheba.

Bejheqi, nakon interpretacije gornjeg Šafijinog iskaza, kaže: “Potvrđeno je da se za umrloga može napostiti njegov propušteni post. To potvrđuje predaja Se‘ida ibn Džubejra, Mudžahida i Ataa, te ono što se prenosi posredstvom ‘Ikrime od Ibn ‘Abbasa. Kod većine njih stoji “da je neka žena upitala”, pa bi najprije moglo biti da se radi o drugom slučaju, da pitanje nije postavila Umm Sa‘ad.

U nekim predajama stoji: “Posti (ti, ženo) za svoju majku!”, no na tome ćemo se nešto više zadržati kad budemo davali odgovor na njegov iskaz - Bog mu se smilovao!

Vaša izjava da je hadis u konfrontaciji s kur’anskim stavkom, tj. s ajetom: “I da je čovjekovo samo ono što sam uradi!” (El-Nedžm, 39) po svojoj formi je nekorektna, dok po svom smislu predstavlja veliku grešku. Naime, Božiji Poslanik, s.a.w.s., Allaha je molio da ga sačuva od toga da njegov sunnet bude u koliziji sa stavcima Kur’ana; naprotiv, molio je da on bude njihova potpora i potvrda.

Pobogu, kakva je fajda od isključivosti i pristajanja uz slijepo povođenje?!

Mi smo već ranije o ovom ajetu kazali onoliko koliko je dovoljno; pojasnili smo da ni na koji način između njega i sunneta Božijega Poslanika, s.a.w.s., nema nesuglasja, da se nesuglasje nadaje samo iz pogrešnog razumijevanja.

Neprihvatljiv je i nedoličan postupak da se provjereni sunneti odbacuju na osnovu bukvalnog razumijevanja kur’anskih iskaza. Nauka - sva nauka - sastoji se u tome da se sunnet Božijega Poslanika, s.a.w.s., pravilno postavi spram Kur’ana - ta on je izveden iz njega, preuzet od onog koji nam je prenio kur’ansku poruku; on je pojašnjenje Kur’ana, nipošto njegov oponent.

Vaša izjava da predmetni hadis ne korespondira s Vjerovjesnikovim, s.a.w.s., hadisom kojeg bilježi El-Nesai; koji glasi: Niko ni za koga ne

može klanjati i niko ni za koga ne može postiti: za onog koji nije postio svakoga dana se ima podijeliti jedan mudd pšenice!” - grozna je greška.

El-Nesai ga, naime, bilježi u ovom obliku: “Kazivao nam je Muhammed ibn ‘Abd el-E‘ala, pozivajući se na Jezida ibn Zurej‘a, on na Hadžadža el-Ahwela, on na Ejjuba ibn Musaa koji posredstvom ‘Ataa ibn ebi Rebbaha od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - prenosi sljedeće: “Niko ni za koga ne može klanjati i niko ni za koga ne može postiti: za svaki neispošteni dan ima se podijeliti po jedan mudd pšenice!”

On ga bilježi ovako - riječ je dakle o Ibn ‘Abbasovim a ne o Vjerovjesnikovim, s.a.vv.s., riječima! Zar se Vjerovjesnikovim, s.a.w.s., riječima može oponirati riječima Ibn ‘Abbasa i potom Ibn ‘Abbasovim riječima dati prednost nad njima, još i pored ustanovljene različite predaje od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan?!

Božiji Poslanik, s.a.w.s., nešto takvo nikada nije rekao! Naprotiv, u hadiskim zbirkama Buharije i Muslima bilježi se njegov vjerodostojnom predajom prenesen hadis: “Ko umre a bude imao neispoštena posta, neka to za nj naposti njegov nasljednik (welijj)!”

U hadisu kojeg prenosi Burejda i kojeg Muslim bilježi u svome “Sahihu” stoji da je jedna žena rekla Vjerovjesniku, s.a.w.s.: Umrla mi je majka ostavši dužna mjesec dana posta?!’ ‘Posti za svoju majku!’, kazao joj je on”.

Što se tiče vaše izjave da hadis ne korespondira s hadisom kojeg prenosi Ibn ‘Omer - Bog njime bio zadovoljan! - koji glasi: “Ko umre a ostane dužan ramazanskog posta, neka se za nj podijeli hrana!”, treba kazati da je hadis u ovoj formi neosnovan (batil), da se ne može smatrati da je Božiji Poslanik, s.a.w.s., tako rekao.

Bejheqi kaže: “Hadis kojeg prenosi Muhammed ibn ‘Abd el-Rahman ibn ebi Lejla, pozivajući se na Nafi‘a i Ibn ‘Omera - Bog njima dvojicom bio zadovoljan! - u kojem Vjerovjesnik, s.a.w.s., kaže: ‘Ko umre a ostane dužan ramazanskog posta, neka se za nj podijeli hrana!’ nije vjerodostojan budući da je Muhammed ibn ‘Abd el-Rahman poznat po uobraziljama i Nafi‘ovi prijatelji ga prenose od Nafi‘a, pritom se pozivajući na Ibn ‘Omera - Bog njime bio zadovoljan! - upravo posredstvom njega!”

Što se pak tiče vaše izjave da je hadis u koliziji s očitom analogijom na namaz, islam i tevbu koje niko ni za koga ne može učiniti - to je, Boga mi, očito neosnovana, neispravna analogija, budući da njezinu neosnovanost potvrđuje jasan i autentičan sunnet Božijega Poslanika, s.a.w.s.

Mi smo već ranije pojasnili razliku između toga da neko za nevjernika, nakon njegove smrti, naknadno primi islam i između toga da se musliman okoristi sevapom od posta, sadake, namaza i sl. kojeg mu

pokloni njegov brat musliman. Bogami je razlika između tog dvoga toliko očita da se i ne može prikriti.

Ima li, dakle, gore analogije od one koja uspoređuje okorišćenje umrlog muslimana nekim sevapom kojeg mu pokloni njegov brat musliman od nekog svog djela na temelju ranije prihvaćenog islama s nevjernikom koji je kao takav i umro, odnosno s prihvaćanjem tevbe koja bi se za nekog zločinitelja učinila nakon njegove smrti?!

Što se tiče Šafijine opaske - Bog mu se smilovao! - da je onaj koji je hadis prenosio od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - hadis pogrešno prenio, tj. da je zavjet Umm Sa‘ad bio post, na tu opasku odgovara upravo njegov najveći pobornik - Bejheqi i mi ćemo njegov iskaz navesti doslovno.

U svojoj knjizi El-M‘arifah on, nakon interpretacije Šafijine opaske, kaže sljedeće: “Potvrđeno je da se može za umrloga napostiti njegov propušteni post. To potvrđuje hadis kojeg prenosi Se£id ibn Džubejr, Mudžahid, ‘Ata i ‘Ikrime od Ibn ‘Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! Kod većine njih stoji da je ‘neka žena upitala...’, pa se najvjerovatnije radi o drugom slučaju, da akter tu nije bila Umm Sa‘ad. U nekim od tih verzija stoji: ‘Posti (ti, ženo) za svoju majku!”

“Njegovu vjerodostojnost”, kaže on, “potvrđuje predaja ‘Abdullaha ibn ‘Ataa el-Medenija koji kaže: ‘Kazivao mi je ‘Abdullah ibn Burejda el-Eslemi, pozivajući se na svoga oca, koji je ispričao sljedeće:

- Bio sam kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., kad mu je došla jedna žena i rekla mu: “Božiji Poslaniče, ja sam svojoj majci bila, kao sadaku, dala jednu robinju: moja je majka sada umrla a robinja je ostala?!”

”Ti ćeš za to dobiti svoju nagradu’, kazao joj je on, ‘a tebi će tvoja robinja biti vraćena u sklopu miraza!”

”Moja majka je umrla”, nastavila je žena, ”a ostala je dužna mjesec dana posta?”

”Posti za svoju majku!”, rekao joj je on.

”Umrla je a ni hadž nije obavila? ”, nastavila je žena.

”Obavi hadž za svoju majku!”, rekao joj je Poslanik”.

Hadis bilježi Muslim u svom “Sahihu” u više verzija - sve posredstvom ‘Abdullaha ibn Ataa”.

Treba kazati da slično prenosi i Ebu Bekr ibn ebi Šejbe; on kaže: “Kazivao nam je Ebu Muawija, pozivajući se na E ameša, on na Muslima el-Butajna, on na Seida ibn Džubejra koji od Ibn Abbasa - Bog njime bio zadovoljan! - prenosi sljedeće: Kod Vjerovjesnika, s.a.w.s., došao je jedan čovjek i upitao:

- Božiji Poslaniče, umrla mi je majka ostavši dužna mjesec dana posta - mogu li ja to za nju izmiriti? -

- Da je iza nje ostao kakav dug - upitao ga je Vjerovjesnik - da li bi ga ti izmirio za nju? -, pa kad je dotični odgovorio potvrdno,

Vjerovjesnik je kazao: - Eto, pa najpreče je izmiriti dug prema Allahu!”

Bilježi ga i Ebu Hajseme. “Kazivao nam je Muawija ibn Amr, pozivajući se na Zaidu koji prenosi od E ameša...”, kaže on i navodi gornji hadis.

El-Nesai kaže: “Prenosi se od Qutejbe ibn Seida, koji se poziva na Absera a on na E£ameša...” i navodi ovaj hadis.

Prema tome, ovo je, kako se to vidi i iz sadržaja i po prenosiocima, nešto drugo od slučaja Umm Sa‘ad. Njezin slučaj prenosi Malik pozivajući se na Zuhrija, on na ‘Ubejdullaha ibn ‘Abdullaha ibn ‘Utbu koji od Ibn ‘Abbasa
- Bog njime bio zadovoljan! - prenosi “da je Sa‘ad ibn ‘Ubada od Božijega Poslanika, s.a.w.s., zatražio rješenje.

‘Umrla mi je majka’, kazao je, ‘ne ispunivši zavjet?’

‘Ispuni ga ti za nju!’, rekao mu je Vjerovjesnik.”

Ovako ga u svojim hadiskim zbirkama bilježe i Buharija i Muslim.

Hajde, eto, pretpostavi da je ovo to što je sačuvano u ovom hadisu, tj. da se općenito radilo o nekom zavjetu kojega on nije precizirao, no da li se to može kazati i za E‘amešov hadis kojega on prenosi posredstvom Muslima el-Butajna i Se‘ida ibn Džubejra? Činjenica da Vjerovjesnik, s.a.w.s., Sa‘ada nije pitao kakav je zavjet posrijedi - namaz, sadaka, post - na šta se ljudi ponekad zavjetuju, sugerira da ne postoji nikakva razlika između zavjetnog posta i zavjetnog namaza. U protivnom, Vjerovjesnik, s.a.w.s., upitao bi ga o kojem zavjetu je riječ, jer ako se zavjet dijeli na dvije vrste od kojih je jednu moguće činiti za umrloga a drugu nije, u tom slučaju moralo bi biti postavljeno pitanje o kojoj vrsti je riječ.

Sada ćemo navesti i stavove učenjaka o postu za umrloga kako se ne bi stekao dojam da postoji konsenzus o njegovoj neprihvatljivosti. ‘Abdullah ibn ‘Abbas - Bog njime bio zadovoljan! - kaže: “Za umrloga će se postiti ukoliko je posrijedi zavjetni post,
dok će se njegov propušteni ramazanski post izmiriti podjelom hrane!”

Ovo je i stajalište imama Ahmeda.

Ebu Sewr kaže: “Za umrlog će se postiti ako se radi o zavjetnom, odnosno obaveznom (farz) postu”. Isto to kaže i Dawud ibn ‘Ali i njegovi sljedbenici: “Za umrlog će se postiti, bilo da je za sobom ostavio neispošten zavjetni ili obavezni post!”

El-Ewza‘i kaže: “Nasljednik umrloga (welijj) će za njegov neispošteni post dati sadaku a ukoliko to ne bude u stanju, postit će za njega. Tako je kazao Sufjan el-Sewri, prema jednoj od dvije predaje koje se prenose od njega”.

Ebu ‘Ubejd el-Qasim ibn Selam kaže: “Kod zavjetnog posta postit će se za umrloga, dok će se njegov dug za obavezni post izmiriti tako što će se za nj podijeliti hrana!”

El-Hasan kaže: "Ako je umrli ostao dužan mjesec dana posta pa trideset osoba za nj isposti po jedan dan, smatrat će se da je taj njegov dug izmiren".

Što se tiče vaše izjave da umrlome stiže sevap od sredstava koja se utroše za obavljanje hadža no ne i sevap od samih hadžskih obreda, ona nije potkrijepljena nikakvim argumentom i pobija je sam sunnet. Naime, Vjerovjesnik, s.a.w.s., rekao je: "Obavi hadž za svoga oca!" Jednoj ženi je rekao: "Obavi hadž za svoju majku!" čime je saopćio da se za umrloga obavlja hadž kao takav; nije rekao da je utrošak sredstava ono što će umrloga osloboditi tog duga.

Isto tako, jednom čovjeku kojega ja čuo da izgovara telbiju[135] za nekog Šibrimu rekao je: "Najprije hadž obavi za sebe, a potom za Šibrimu!"

Kad ga je jedna žena upitala za dijete koje bijaše sa njom - da li će i ono imati hadž, on joj je rekao: "Hoće!" Nije kazao da će imati samo sevap od sredstava koja će biti utrošena u obavljanje hadža, već je saopćio da će dijete imati hadž, još pored toga što ono neće sobom vršiti hadžske obrede, što će to, dakle, za nj činiti njegov skrbnik.

Potom, onaj koji hadž obavlja za umrloga možda neće morati potrošiti ništa više od sredstava samog svoga boravka - šta će u tom slučaju od sevapa utrošenih sredstava stići do onoga za koga se obavlja hadž?! Za obavljanje hadža dotični u ovom slučaju nije potrošio ništa - utrošio je samo sredstva koja su njemu bila neophodna, za boravak ili za putovanje.

Prema tome, ovo stajalište pobija i sunnet i logika (qijas). Opet - Bog najbolje zna!

Ako bi neko upitao: Da li vi dospijeće sevapa uvjetujete time da se to mora jasno riječima izraziti, ili je dovoljan samo nijjet činioca da sevap od dotičnog djela poklanja nekome drugom? - odgovor bi bio sljedeći:

[135] Telbijja - odaziv čovjeka na poziv Božiji da obavi hadž. Pohvalno je da se izgovara glasno, osobito po oblačenju ihrama. Ubraja se u hadžske sunnete i glasi: 'Lebbejke allahumme lebbejk. Lebbbejke la šerike leke, lebbejk. Inne- l-hamde ven-ni'mete leke ve-l-mulk. La šerike leke!' - Odazivam Ti se, Bože moj, odazivam. Odazivam se Tebi, odazivam - Ti nikakva sudruga nemaš. Sva zahvala, svaka blagodat i sva vlast Tebi pripadaju. Ti sudruga nemaš!

Sunnet ni u jednom hadisu ne uvjetuje da se poklanjanje mora izraziti riječima. Božiji Poslanik, s.a.w.s., činjenje za drugoga - npr. posta, hadža, sadake - učinio je komotnim. Onome koji je nešto takvo htio poduzeti nije rekao: "I reci: Bože moj, ovo je za toga i toga!"

Allah uzvišeni zna čovjekovu namjeru, zna čemu on teži svojim činom. Ako bi čovjek i izrazio svoju nakanu, to bi bilo legitimno; ako je

pak ne bi imenovao i zadovoljio se samo nijjetom i nakanom, sevap kojeg poklanja stigao bi onome kome je namijenjen. Nije potrebno kazati: Bože moj, ja ću sutra postiti za toga i toga’.

Iz tog razloga - a Bog najbolje zna! - neki uvjetuju da, kad se nešto čini za nekog drugog, prethodno mora postojati nijjet da se dotično djelo čini za nj, kako bi dotični čin za umrloga bio učinjen s namjerom.

Međutim, ukoliko bi čovjek neki čin prvobitno uradio za sebe a potom sevap od toga namjerio pokloniti drugome, u tom slučaju sam nijjet ne bi bio dovoljan da sevap od toga stigne do drugoga - onako kao kad bi namjerio nešto pokloniti, osloboditi roba ili dati sadaku: ništa od toga ne bi bilo ukoliko bi se ostalo samo na nijjetu!

Da stvar bude jasnija: ukoliko bi čovjek sagradio neko zdanje s nijjetom da ga učini mesdžidom, školom, javnom česmom i sl., to bi samim njegovim nijjetom postalo vakufom, i on to ne bi morao i riječima izraziti. Isto tako, ukoliko bi nekom siromahu dao nešto sredstava s namjerom da mu to bude zekat, time bi s njega spala obaveza zekata, makar to on i ne izrazio riječima. Također, ukoliko bi čovjek za nekoga izmirio njegov dug - bio taj neko živ ili mrtav - time bi taj
dug bio izbrisan iz ukupnog zaduženja dotičnoga, makar onaj koji bi to učinio i ne izrekao: Ovo je za toga i toga.

Ukoliko bi neko postavio pitanje: Da li se poklanjanje mora učiniti uvjetnim - tj. reći: “Bože moj, ako Ti primiš ovo djelo i priznaš mi ga, onda sevap od njega upiši tome i tome!
- odgovor bi bio sljedeći: To se ne mora učiniti ni riječima ni nakanom. Štaviše, takav uvjet ne bi imao nikakve svrhe, budući da će Allah uzvišeni tako i postupiti svejedno da li to čovjek tako postavio ili ne. Prema tome, ovakav uvjet imao bi svrhu samo ukoliko bi Uzvišeni bez njega postupio drukčije!

Potom, same njegove riječi: “Bože moj, ako Ti primiš ovo djelo i priznaš mi ga, onda sevap od njega upiši tome i tome!” impliciraju da sevap najprije pripada onome koji čini dotični čin pa se tek potom upisuje onome kome se poklanja. Stvar, međutim, nije takva! Naime, ako u trenutku samog činjenja bude postojala namjera da je to za toga i toga, sevap će u tom slučaju odmah i pripasti onome za koga se dotični čin vrši. To je isto kao kad bi, npr., čovjek oslobodio svoga roba na ime nekoga drugog - mi tada ne bismo rekli da pravo naslijeđa imovine tog roba zadržava onaj koji ga je oslobodio i da se tek potom to pravo dodjeljuje onome u čije je ime oslobođen.

Isti je, eto, slučaj i s ovim; Bog neka je na pomoći!

Ako bi neko upitao: Šta je najbolje pokloniti umrlome?, odgovor bi bio: Najbolje je ono što je po sebi vrednije. Tako je osloboditi roba za umrloga i sadaka za njega bolja od posta za njega. Potom, najbolja je ona sadaka koja najviše sukladira potrebama onoga kome se daje i koja

ima svojstvo stalnosti.
U tom kontekstu su i Vjerovjesnikove, s.a.w.s., riječi: “Najbolja sadaka je točenje vode!” To je, dakle, najbolja sadaka u području u kojem vode nema dovoljno, u kojem je izražena žeđ. U protivnom, točenje vode pored rijeka i kanala ne bi moglo biti bolje od npr. podjele hrane kod njezine nestašice. Isti je slučaj i s dovom, molbom Bogu za oprost grijeha umrlome, ukoliko onaj koji to čini to čini iskreno i skrušeno - ona je na svome mjestu bolja od sadake koja bi se dijelila za umrloga, kao što je npr. klanjanje dženaze i zastajanje kod kabura kako bi se za umrloga Bogu uputila dova.

Jednom riječju, najbolje što se može pokloniti umrlome jest osloboditi za nj roba, u njegovo ime podijeliti sadaku, Bogu za nj uputiti dovu za oprost njegovih grijeha, za nj od Boga iskati dobro, obaviti za nj hadž...

Što se tiče učenja Kur’ana i poklanjanja sevapa od toga umrlome, onako od sebe, bez materijalne nadoknade, takav sevap će stići do njega, onako kako stiže i sevap od posta i hadža.

Ukoliko bi neko na ovo dao opasku: Ta praksa nije bila poznata kod prvih generacija muslimana, ništa u tom smislu ne prenosi se niti od jednoga od njih uprkos njihovom velikom nastojanju da upoznaju svaki Poslanikov hadis, niti ih je Vjerovjesnik, s.a.w.s., uputio da to čine. On ih je uputio na dovu, na molbu Bogu za oprost grijeha umrlome, na sadaku, na hadž i post - da do umrlih, dakle, stiže i sevap od učenja Kur’ana, on bi ih - nema sumnje - uputio i na to, i oni bi to prakticirali?!, odgovor bi bio sljedeći: Ukoliko bi dotični priznavao da do umrloga stiže sevap od hadža, posta, dove i molbe za oprost grijeha?!, u tom slučaju treba ga upitati: šta je, dakle, to što priječi protok sevapa od učenja Kur’ana a što istovremeno osigurava sevape od ovih ostalih radnji? Ne radi li se tu o različitom tretmanu istovrsnih stvari?

Ukoliko pak to ne bi priznavao, u tom slučaju treba mu kazati da se potvrda toga nalazi u Kur’anu, u Sunnetu, u konsenzusu muslimana i u načelima Šerijata.

Razlog zbog kojeg ne nailazimo na ovu praksu kod prvih generacija muslimana nalazi se u tome što oni nisu imali vakufa ustanovljenih za one koji će učiti Kur’an i sevap od toga poklanjati umrlima. Oni takvo nešto apsolutno nisu poznavali, kao što nisu ni odlazili na kabur da bi tamo učili Kur’an, kako to danas ljudi prakticiraju. I ni jedan od njih onome ko je došao kod njega nije rekao: “Sevap od ovog mog učenja namijenio sam tom i tom umrlom!” Dakako, nije rekao ni: “Sevap od ove sadake, od ovog posta...”.

Dotičnoga bismo potom upitali: Ako bi dobio zadatak da pronađeš makar jednog muslimana iz prvih generacija koji je rekao: ‘Bože moj, sevap od ovoga posta poklanjam tome i tome!’, ti to posigurno ne bi mogao pronaći - ti muslimani strogo su pazili na to da ne pričaju o svojim

dobročinstvima. Nisu htjeli da iko drugi osim Allaha znade da oni sevape svojih dobročinstava upućuju svojim umrlima.
Ukoliko bi neko primijetio: Božiji Poslanik, s.a.w.s., ih je, međutim, uputio na post, sadaku i hadž ali ne i na učenje Kur'ana?, mi bismo mu kazali: Božiji Poslanik, s.a.w.s., nije im to prvi saopćavao, već su ti njegovi iskazi dolazili kao odgovori na njihove upite. Tako ga je jedan pitao može li obaviti hadž za nekog svog umrlog, i on mu je to dopuštao,
drugi je pitao može li postiti za svog umrlog i on mu je dopuštao, treći je pitao može li dati sadaku za svog umrlog i on mu je dopuštao, no - nije im zabranjivao ono što je bilo izvan toga!

Uostalom, kakva je razlika između dospijeća sevapa od posta, koji je samo nijjet i suzdržavanje, i dospijeća sevapa od učenja Kur'ana i zikra?

Onaj koji kaže: Niko od prvih muslimana to nije prakticirao, pokazuje svoje nepoznavanje te stvarnosti. Posrijedi je poricanja nečega što se ne zna. To otkud on može znati: možda su prvi muslimani to i prakticirali, no to nisu otkrivali drugima? Možda im je bilo dovoljno to što njihove namjere i nakane zna "Poznavatelj svih tajni", osobito što se zna da, kako je istaknuto, jezično izgovaranje nijjeta o poklanjanju nije obavezno!

Suština problema je u sljedećem: sevap je vlasništvo činioca - ako ga on dobrovoljno priloži, pokloni svom bratu muslimanu, Allah će ga i dostaviti onome kome je poklonjen. Šta bi, dakle, moglo izuzeti od ovoga sevap od učenja Kur'ana
i čovjeka onemogućiti da ga uputi svom bratu muslimanu?! Na koncu, to je praksa svih ljudi - čak i onih koji o ovome imaju negativan stav - u svim vremenima i mjestima, i ona od strane učenjaka nikada nije osuđena.

Ako bi neko upitao: Šta kažete o poklanjanju sevapa Božijem Poslaniku, s.a.w.s.? - rekli bismo: Šerijatski pravnici iz kasnijih generacija to smatraju pohvalnim činom (mustehab), dok ga, naprotiv, drugi smatraju novotarijom u vjeri (bid^{c}at), budući da to nisu prakticirali ashabi, te da Vjerovjesniku, s.a.w.s., pripada nagrada za svako dobro koje učini neki pripadnik njegova ummeta, s tim da neće biti umanjena ni nagrada činiocu.

Vjerovjesnik je, naime, taj koji je svoj ummet naputio na svako dobro, pokazao mu i pozvao ga ispravnom putu, a onome ko poziva Uputi pripada jednaka nagrada kao i onome koji se povodi za njim, s tim da ovom potonjem njegova nagrada neće biti umanjena. Jer, svu uputu i svako znanje njegov je ummet stekao preko njega - stoga njemu pripada jednaka nagrada kao i svakom onom ko ga bude slijedio u tome, svejedno poklanjao mu on sevape ili ne.

Opet - Bog najbolje zna!

(kraj prvog dijela)